

Mgr. Matej Hanula, PhD. (1977) absolvoval štúdium odboru história - politológia na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Od roku 2003 pracuje v Oddelení novších dejín Historického ústavu SAV v Bratislave. Zaoberá sa témami z dejín Slovenska v 1. polovici 20. storočia s dôrazom na slovenské agrárne politické hnutie. Je autorom viacerých štúdií publikovaných doma i v zahraničí.

HISTORICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

ISBN 978-80-89396-17-7

9 788089 396177

MATEJ HANULA

Za roľníka, pôdu a republiku Slovenskí agrármici v prvom polčase 1. ČSR

Za roľníka, pôdu a republiku

*Slovenskí agrármici
v prvom polčase
1. ČSR*

MATEJ HANULA

Matej Hanula

Za rolníka, pôdu a republiku
Slovenskí agrárnici v prvom polčase 1. ČSR

Bratislava 2011

Za roľníka, pôdu a republiku. Slovenskí agrárnici v prvom polčase 1. ČSR

© Mgr. Matej Hanula, PhD.

© Historický ústav SAV

Recenzenti:

Prom hist. Natália Krajčovičová, CSc.

PhDr. Zuzana Poláčková, CSc.

Návrh obálky a grafická úprava:

Jozef Hupka

Jazyková redakcia:

PhDr. Lubor Hallon, CSc.

Foto na prednej strane obálky

Predvolebné plagáty agrárnej strany z roku 1925 (Zo zbierok SNM - Historického múzea Bratislava)

© SNM - Historické múzeum Bratislava

Obrazová príloha:

© SNM - Historické múzeum Bratislava a archív autora

Vydal:

Historický ústav SAV v Prodama, spol. s r. o.

Monografia je súčasťou projektu Centra excelentnosti Slovenské dejiny v dejinách Európy (CE SDDE), riešeného v Historickom ústave SAV, ako aj projektu VEGA č. 2/0122/09 Občianska spoločnosť na Slovensku počas 1. ČSR. (Vývoj na demokratickej báze a vonkajšie a vnútorné vplyvy demokratického, autoritatívneho a totalitného typu).

Všetky práva vyhradené. Nijakú časť tejto publikácie nemožno reprodukovat', kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom žiadnych médií - elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných - bez predchádzajúceho písomného súhlasu Historického ústavu SAV a autora

Bratislava 2011

ISBN 978-80-89396-17-7

Matej Hanula

Za rolníka, pôdu a republiku
Slovenskí agrárnici v prvom polčase 1. ČSR

Bratislava 2011

OBSAH

ÚVOD	7
1. ZÁKLADNÉ PRINCÍPY A VÝCHODISKÁ MEDZINÁRODNÉHO A SLOVENSKÉHO AGRARIZMU	11
1. 1. Agrárna politická ideológia	11
1. 2. Počiatky slovenského agrárneho politického hnutia	17
2. ETABLOVANIE SA AGRÁRNEJ STRANY NA SLOVENSKU A V POLITICKOM SYSTÉME (1919 - 1922)	24
2. 1. Vznik Národnej republikánskej strany roľníckej	24
2. 2. Dočasné spojenectvo s národnarskou skupinou - Slovenská národná a roľnícka strana	34
2. 3. Prípravy na parlamentné voľby v roku 1920	38
2. 4. Volebné sklamanie a nový rozkol s národnarmi	43
2. 5. Fúzia s českými agrárnikmi - Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu	52
3. VO VLÁDACH CELONÁRODNEJ KOALÍCIE (1922 - 1925)	61
3. 1. Program celoštátnej agrárnej strany	61
3. 2. Slovenskí agrárnici v celoštátnej strane a ich vplyv na československú politiku	63
3. 3. Dotvorenie organizačnej štruktúry strany na Slovensku	71
3. 4. Voľby v roku 1923 - opätovná strata ilúzií	74
3. 5. Agitácia strany a jej hlavní konkurenti na slovenskom vidieku	83
3. 6. Parlamentné voľby v roku 1925: neúspech na Slovensku, triumf v republike	89
4. OBDOBIE PRAVICOVÝCH VLÁD (1926 - 1929)	95
4. 1. Milan Hodža a vznik vlády „panskej koalície“	95
4. 2. Politika strany a stranícka agitácia v období pravicových koalícií	103
4. 3. Čiastkové volebné úspechy z rokov 1927 a 1928	115
4. 4. Stranícke frakcie	117
4. 5. Dočasný „ústup“ Milana Hodžu z veľkej politiky a parlamentné voľby v roku 1929	121

5. KOMPLEX PRIDRUŽENÝCH ORGANIZÁCIÍ AGRÁRNEJ STRANY NA SLOVENSKU	134
5. 1. Stranícke náborové a odborové organizácie	134
5. 2. Zájmové politické organizácie, branné organizácie a kultúrne inštitúcie strany na Slovensku	137
5. 3. Zájmové hospodárske organizácie a hospodárske podniky pod vplyvom agrárnej strany na Slovensku	143
5. 4. Medzinárodná spolupráca agrárnych strán	145
ZÁVER	149
SUMMARY	153
PRAMENE A LITERATÚRA	155
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	
MENNÝ REGISTER	173

ÚVOD

Agrárna strana a jej slovenská vetva bola jednoznačne najvplyvnejšou a najúspešnejšou centralistickou silou pôsobiacou na Slovensku v období medzi dvoma svetovými vojnami. Patrila preto k významným faktorom, ktorý ovplyvňoval nielen politické, ale aj hospodárske a kultúrne dianie a každodenný život obyvateľov Slovenska. Korene agrárneho politického hnutia na Slovensku však siahajú ešte do obdobia pred rokom 1918. Už v tomto období patrilo k jednému z hlavných prúdov slovenskej politiky. V nedemokratických podmienkach obmedzeného uhorského parlamentarizmu, ktoré navyše znásobovala oficiálna politika maďarizácie, uskutočňovaná politickými elitami krajiny, sa jeho príslušníkom podarilo dosiahnuť niekoľko čiastkových úspechov, za aké možno označiť získanie poslaneckého mandátu na uhorskom sneme či rozvoj družstevného hnutia. Napriek snahe najvýznamnejšej postavy slovenského agrarizmu Milana Hodžu sa im však ich úsilie ešte nepodarilo korunovať založením samostatnej politickej strany, ktorá by zastupovala záujmy slovenských roľníckych mäs. Slovenský politický tábor ostával stále formálne zjednotený na platforme Slovenskej národnej strany (SNS), ktorú viedli jej čelní predstavitelia sústredení v martinskej centrále. Od začiatku 20. storočia však už zároveň prebiehal v slovenskej politike kryštalizačný proces a pomaly sa v nej začali formovať viaceré politické smery. Práve agrárny prúd patrilo medzi nimi k najúspešnejším. Vhodné podmienky pre vznik samostatnej politickej strany, orientovanej prioritne na obhajobu záujmov roľníckeho obyvateľstva, však nastali až v novoutvorenej Československej republike po roku 1918. Napriek tomu je však potrebné v práci zameranej na pôsobenie agrárnej strany na Slovensku v období medzi dvoma vojnami venovať sa aj predchádzajúcemu obdobiu, v ktorom sa zrodili jej základné programové východiská. Bola ňou predovšetkým úvaha Milana Hodžu o potrebe orientovať slovenskú politiku na záujmy roľníckeho stavu. Najlepšie sa to dalo dosiahnuť rozšírením slovenského politického programu o dovedty absentujúci hospodársky rozmer. Vzhľadom na to, že takmer dve tretiny slovenského obyvateľstva si v tom období zarábalo na živobytie v poľnohospodárstve, bolo podľa Hodžu potrebné orientovať slovenskú politiku na obhajovanie záujmov roľníctva. Prekážkou utvorenia samostatnej slovenskej agrárnej strany v podmienkach Uhorska bola okrem odmietavého stanoviska konzervatívnych martinských politikov aj nedemokratická povaha uhorského režimu, ktorý sa na rozdiel od rakúskej časti monarchie až do svojho trpkého konca úspešne bránil zavedeniu všeobecného volebného práva pre mužskú populáciu.

Práve demokratický československý (čs.) režim vytvoril podmienky na vytvorenie stranického systému na Slovensku, ktorý sa do roku 1922 vyprofiloval prakticky do podoby charakteristickej pre celé obdobie predmníchovskej republiky. Jedným z najsilnejších prúdov sa v ňom stal napokon agrárny smer, ktorého predstavitelia založili v roku 1919 samostatnú slovenskú agrárnu stranu pod názvom Národná republikánska strana roľnícka. Boli medzi nimi slovenskí politickí činitelia, ktorí vstúpili do zápasu o slovenské národné požiadavky už v predošlom rakúsko-uhorskom období. Okrem presadzovania záujmov slovenského roľníctva, v ktorom takmer absentovali zástupcovia stredne veľkých pozemkových vlastníkov či statkárov a ktorému chceli pomôcť zlepšiť jeho hmotné postavenie, ich spájalo aj ďalšie dôležité programové východisko. Bola ním orientácia na spoluprácu s českými politickými partnermi.

Úspešná agrárna strana v českých krajinách sa pred vypuknutím 1. svetovej vojny dostala v priemyselných Čechách dokonca do pozície najsilnejšieho politického subjektu. V strane sa angažovali aj príslušníci predprevrátového tzv. hlasistického hnutia ovplyvneného myšlienkami T. G. Masaryka, ktorí sa stali propagátormi každodennej osvetovej práce medzi slovenským ľudom a parafrázovaním výrokov jedného z jeho predstaviteľov, Antona Štefánka, sa snažili slovenský národ najprv spoznať a až potom za ním prichádzať s riešeniami problémov. Okrem hospodárskych kontaktov preto rozvíjali programovo česko-slovenskú spoluprácu aj na kultúrnom poli a po vzniku ČSR sa stali v prvých rokoch existencie nového štátu stúpcami myšlienky čs. národnej a štátnej jednoty, ktorá sa stala na začiatku aj jedným z oporných programových bodov novovzniknutej strany.

Demokratické Československo prinieslo do slovenskej politiky nový prvok - politické súperenie medzi slovenskými politickými zoskupeniami. Zástupcovia agrárneho tábora sa voči ostatným prúdom slovenskej politiky vyhraňovali svojím hospodárskym a sociálnym programom. Odmietali socializmus aj liberalizmus, boli zástancami súkromného vlastníctva pôdy, zároveň však neváhali v prospech roľníkov presadzovať štátny intervencionizmus. Aj oni však porušili zásadu nedotknuteľnosti súkromného majetku a krátko po vzniku štátu začali podporovať realizáciu pozemkovej reformy, na ktorej sa zhodli s väčšinou ostatných vplyvných strán čs. politiky. Nové rozdelenie pôdy sa navyše chávalo ako revolučný akt, ktorý mal podľa dobového výkladu naprávať nielen sociálne, ale aj údajné národné krivdy z minulosti. Práve pozemková reforma sa stala jedným zo základných agitačných hesiel slovenských agrárnikov. Voči ostatným prúdom politiky sa vymedzovali zdôrazňovaním stavovských záujmov roľníctva. Z tohto dôvodu sa snažili zmierňovať napätie medzi konfesiami na Slovensku a spájať vo svojich radoch zástupcov všetkých významných náboženských vyznaní. Zároveň odmietali uzákonenie autonómie Slovenska podľa Pittsburskej dohody, na ktorú podľa nich Slovensko v tom čase ešte nebolo pripravené. Tento postoj odlišoval slovenských agrárnikov od autonomistického prúdu slovenskej politiky, ktorého najvýraznejšou predstaviteľkou sa stala krátko po prevrate ľudová strana. Práve s ňou súperili v nasledujúcich rokoch agrárici o hlasy voličov na slovenskom vidieku. Čoraz tesnejšie spojenectvo s českou agrárnou stranou napokon vyústilo do spojenia v celoštátnej strane. Napriek tomu sa snažili zastávať viaceré špecifické záujmy Slovenska, predovšetkým v administratívnej a v poľnohospodárstve.

Práca je rozdelená do piatich kapitol. Prvá sa zameriava na myšlienkové východiská a zdroje politického agrarizmu s dôrazom na české agrárne hnutie, ktoré bolo najväčšou inšpiráciou pre Slovensko. Obsahuje aj stručný náčrt priebehu formovania slovenského agrárneho politického hnutia pred rokom 1918. Nasledujúca časť sa venuje počiatkom agrárnej strany na Slovensku, neúspešnej snahe o vytvorenie veľkej „celonárodnej“ politickej sily, ktorá sa skončila definitívnym obnovením SNS v roku 1921 a pozadím zblížovania s českými partnermi. Ďalšie dve kapitoly sa zaoberajú pôsobením slovenských agrárnikov v celoštátnej agrárnej strane, ktorá sa stala osou čs. politiky, okolo ktorej sa utvárali celonárodné i pravicové, v dobovej terminológii „panské“, vládne koalície. Spojenectvo so slovenskými agrárnikami v celoštátnej strane jej v roku 1925 zabezpečilo postavenie najsilnejšej politickej sily v republike, o ktoré sa rozhodujúcou mierou zaslúžili práve jej výsledky na Slovensku. Slovenskí agrárici tu však zároveň viedli márný boj o prvenstvo s autonomistickou ľudovou

stranou. Záverečná piata kapitola sa venuje pridruženým stranickým organizáciám a inštitúciám, na ktoré mala agrárna strana vplyv a pôsobili v 20. rokoch minulého storočia na Slovensku.

Práca sa zaoberá vývinom strany do roku 1929, ktorý bol jedným zo základných medzníkov vo vývoji 1. ČSR a býva často označovaný i ako koniec jej „zlatej éry“. Len dva dni po parlamentných voľbách v tomto roku došlo ku krachu na burze v New Yorku, ktorý sa stal prvým evidentným prejavom nastupujúcej veľkej hospodárskej krízy. Tá v nasledujúcich rokoch poznačila významne aj politický a hospodársky život v ČSR. Jedným z jej dôsledkov bolo aj zvýšenie napätia v medzinárodných vzťahoch a narastajúce vonkajšie nebezpečenstvo pre čs. štát. Zároveň sa v tomto období začala postupná generačná výmena vo vedení agrárnej strany a súčasne i v jej slovenskom krídle.

Hlavným motívom pre napísanie tejto knihy bola skutočnosť, že na Slovensku doteraz monografia venovaná agrárnej strane resp. jej slovenskému krídlu nevyšla. Témou sa podrobne zaoberal predovšetkým Vladimír Zuberec, ktorý venoval problematike vzniku a formovaniu agrárneho politického hnutia na Slovensku viacero štúdií. Čiastkovými problémami z dejín slovenského agrarizmu sa zaoberali aj Alena Bartlová, Natália Krajčovičová, Roman Holec a ďalší autori. V posledných rokoch venovala slovenská historiografia veľkú pozornosť prvému mužovi agrárnej strany na Slovensku M. Hodžovi, o ktorom vyšla rozsiahla kolektívna práca *Milan Hodža štátnik a politik*, ďalej monografie K. Kollára, S. Cambela, J. Juríčka a viacero ďalších zborníkov. Jeho osobnosť však zachytávajú z viacerých perspektív: ako politického teoretika, žurnalistu, národohospodára, autora zahraničnopolitických koncepcií, čs. štátnika a premiéra, ale menej ako vodcu slovenského krídla agrárnej strany. Túto medzeru má ambíciu aspoň čiastočne zaplniť táto publikácia.

Pri spracovaní dejín agrárneho politického hnutia na Slovensku sa musí bádateľ vyrovnáť so skutočnosťou, že sa nezachoval archív strany, ktorý by obsahoval korešpondenciu regionálnych sekretariátov strany s jej bratislavským hlavným sekretariátom či pražským ústredím a rovnaká je i situácia so zápisnicami z rokovaní slovenského výkonného výboru či predsedníctva strany v rokoch 1919 - 1922. Tento nedostatok musí preto kompenzovať časovo pomerne náročným výskumom v zachovaných osobných fondoch predstaviteľov agrárnej strany či konkurenčných politických subjektov a vo fondoch inštitúcií a organizácií, v ktorých mali agrárci v medzivojnovom období významný vplyv. Pri písaní práce som zároveň využíval aj tlač agrárnej strany vychádzajúcu na Slovensku a pre konfrontáciu pohľadov na vzájomné sporné otázky aj periodiká konkurenčných politických strán, predovšetkým denník ľudovej strany *Slovák* a *Národné noviny* patriace SNS, v menšej miere i sociálno-demokratické *Robotnícke noviny*.

Cieľom práce bolo načrtnúť základný pohľad na činnosť slovenskej časti jednej z najvplyvnejších politických strán medzivojnového Československa a jej popredných predstaviteľov. Pokúša sa objasniť vývoj nezadržateľne smerujúci k spojeniu do jednej strany s českými partnermi a výhody, ktoré z toho obom zúčastneným skupinám plynuli. Úlohou bolo i zachytiť podiel slovenských predstaviteľov strany na politike celoštátnej strany, zastúpenie vo vrcholových orgánoch, ako aj úspešnosť či neúspešnosť pri presadzovaní špecifických záujmov Slovenska, najmä pri hľadaní riešení neutešenej ekonomickej situácie slovenského roľníctva. Práca hľadá dôvody zotrávania

agrárnikov na odmietavom postoji voči ľudákmi presadzovanej autonómii a zároveň príčiny neschopnosti dohodnúť sa na spoločných postupoch s autonomistickou SNS, ktorá však dôsledne zotrvala na pozíciách čs. štátnosti. Zásadnou úlohou bolo aj hľadanie odpovede na otázku, prečo sa strana, deklarovaná ako reprezentantka najpočetnejšej vrstvy slovenského obyvateľstva, nedokázala stať na Slovensku najpodporovanejšou politickou silou.

Pri spracovaní témy sa otvorilo niekoľko čiastkových zaujímavých otázok. Z priestorových dôvodov bolo možné mnohé z nich iba naznačiť, niektoré sú analyzované podrobnejšie. Boli nimi napríklad viaceré aspekty vtedajšej politickej kultúry na Slovensku, komunikácia politickej strany so svojimi sympatizantmi, ako aj regionálne odlišnosti volebného správania obyvateľov Slovenska. Pri sledovaní volebnej podpory agrárnej strany sa na Slovensku na rozdiel od českých krajín ukázal ako významný aj konfesijný prvok. Práca ponúka príklady o tom, akú dôležitú úlohu zohrávalo aj v politickom živote tých čias náboženstvo, respektíve politické preferencie jednotlivých kňazov, ktorí boli pre svojich farníkov často návodom pri rozhodovaní počas volieb. Do popredia vystúpili aj viaceré momenty zo sociálneho, hospodárskeho či kultúrneho života vtedajšieho Slovenska. Ukázalo sa, že výskum agrárnej strany môže prinášať nové poznatky aj o formách každodenného života na slovenskom vidieku. V neposlednom rade poukazuje aj na vtedajší problém s riešením tzv. slovenskej otázky a prináša zaujímavé zistenia o slovensko-českých a slovensko-maďarských vzťahoch.

Na Slovensku, na rozdiel od českých krajín, nikdy neniesla politická strana orientujúca sa vo svojom programe na záujmy roľníckeho stavu názov „agrárna“. V roku 1919 tu vznikla strana orientovaná na agrarizmus pod názvom Národná republikánska strana roľnícka, po spojení so SNS v nasledujúcom roku prijala názov Slovenská národná a roľnícka strana. Zlúčením s českými agrárnikami sa stala súčasťou Republikánskej strany maloroľníckeho a zemedelského ľudu. Predrevratový názov Českej agrárnej strany sa však natoľko vžil, že ostal najbežnejším označením aj počas celého obdobia predmníchovskej republiky. Z českých agrárnikov prešiel aj na ich slovenských partnerov. Najčastejšie ho používali nielen konkurenti, ale aj členovia a sympatizanti strany, ktorým prischlo pomenovanie agrárnici. Tieto označenia prevzali aj česká a slovenská historiografia a pri používaní na označenie slovenskej a neskôr celorepublikovej politickej strany, zameranej na presadzovanie záujmov roľníckeho stavu v medzivojnovnej ČSR, zotrvala aj táto práca.

1. ZÁKLADNÉ PRINCÍPY A VÝCHODISKÁ MEDZINÁRODNÉHO A SLOVENSKEHO AGRARIZMU

1. 1. Agrárna politická ideológia

V druhej polovici 19. storočia sa v Európe s istým fázovým posunom smerom od západu na východ prehlbovali transformačné procesy prinášajúce modernizáciu európskej spoločnosti. Jedným z jej sprievodných javov bola i postupná demokratizácia, ktorú sprevádzalo rozširovanie volebného práva na čoraz početnejšie vrstvy obyvateľstva jednotlivých krajín. Podnecovala vznik nových politických ideológií a prúdov, ktoré reagovali na prebiehajúcu industrializáciu a snažili sa získať podiel na rozhodovaní v jednotlivých krajinách. Popri celoeurópskom rozmachu nacionalizmu v podobe hnutí za práva a slobody národov v mnohonárodnostných stredo-európskych a východoeurópskych monarchiách, ktoré o sebe dávali vedieť už od prelomu 18. a 19. storočia, sa začali presadzovať aj politické hnutia nadnárodného charakteru. Bojovali za záujmy jednotlivých spoločenských vrstiev a výrobných tried. Najúspešnejším z nich sa stal socializmus, deklarujúci sa ako zástupca záujmov pracujúcich robotníckych mas. Jeho ideológovia vypracovali univerzálny program, ktorý mal po svojej úspešnej realizácii v praxi priniesť zmenu vlastníckych a výrobných vzťahov v hospodárstve a zároveň zmeniť mechanizmy politického rozhodovania. Individuálny veľkokapitál mal byť nahradený kolektívnym vlastníctvom výrobných prostriedkov.

V špecifickom postavení sa v modernizujúcich sa spoločnostiach druhej polovice 19. storočia ocitol poľnohospodársky výrobný sektor. S postupom industrializácie sa počet pracovných síl zamestnaných na pôde neustále zmenšoval, čím klesal aj význam poľnohospodárstva v spoločnosti. Tento proces však prebiehal v európskych krajinách veľmi diferencovane. Kým vo Veľkej Británii, Belgicku a Holandsku klesol podiel zamestnaných v poľnohospodárstve na začiatku 20. storočia pod 20 percent, v Nemecku na 35 a vo Francúzsku na 40 percent, v strednej a východnej Európe v ňom bola s výnimkou českých krajín stále zamestnaná viac ako polovica obyvateľstva.¹ Nastúpený trend sa však už vďaka intenzifikácii a zavádzaniu strojov do výroby do konca 20. storočia nezastavil. Kapitalizmus postupne prenikal z priemyslu i do výrobných vzťahov v poľnohospodárstve. Jeho intenzifikácia a konkurencia poľnohospodárskych producentov z USA a Kanady vyvolávali už od 70. rokov 19. storočia agrárnu krízu, ktorá viedla k zavádzaniu prísnych ochranných ciel na dovoz poľnohospodárskych plodín. Situácia v mnohých krajinách odkázaných na vývoz svojej nadprodukcie sa tým ešte zhoršila.

Majitelia poľnohospodárskych podnikov vo viacerých krajinách Európy, najmä veľkostatkári, ale aj zámožnejší sedliaci, sa rozhodli rozširovanie politických práv využiť a na zmeny, ktoré modernizácia ich odvetviu prinášala, reagovať. Začali sa zoskupovať do záujmových organizácií, ktoré zvyčajne utvárali pestovatelia rovnakej plodiny, z ktorých neskôr vznikali politické hnutia a politické strany snažiace sa presadiť svojich zástupcov do legislatívnych zborov a získať tak vplyv na celoštátnu politiku a tým i možnosť na zásahy v prospech poľnohospodárskej výroby. Vypracovali svoju

¹ KOVÁČ, Dušan et. al. *Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia (1901 - 1914)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 86.

politickú ideológiu a programy. Na rozdiel od socializmu sa však agrarizmus nestal hnutím propagujúcim univerzálnu ideológiu. Agrárne politické hnutia v jednotlivých krajinách vychádzali z tamojších, niekedy dokonca úzko regionálnych špecifík a problémov svojich zakladateľov. Ich programy sa preto v jednotlivých krajinách líšili. Rozdielny bol aj vplyv, ktorý sa im podarilo na politickej scéne svojich krajín získať. Najväčší úspech zaznamenali pochopiteľne v štátoch so silným podielom poľnohospodárskeho sektora na tvorbe národného produktu, v západnej Európe predovšetkým v Dánsku a vo Švajčiarsku. Významné pozície zaujali aj na politickej scéne balkánskych krajín a dôležitú úlohu zohrali v národných hnutiach Fínska a pobaltských krajín v rámci ruskej ríše, kde sa po získaní samostatnosti po roku 1917 stali s výnimkou Litvy najvplyvnejšími politickými silami.²

Trendu, podľa ktorého závisela úspešnosť agrárnych hnutí v krajinách Európy od podielu poľnohospodárskej výroby na tvorbe ich hospodárstva, sa vymykala rakúsko-uhorská monarchia. V jej Zalitavskej časti, v ktorej pracovalo v poľnohospodárstve viac ako 65 percent obyvateľov, k sformovaniu silnej agrárnej strany nikdy neprišlo. Vyplývalo to z viacerých špecifík uhorskej politiky. Elity všetkých najvplyvnejších politických strán s výnimkou sociálnej demokracie sa spravidla formovali z radov veľkostatkárskej aristokracie. Zájmy poľnohospodárskej výroby a jednotlivých producentov agrárnych plodín preto obhajovali predstavitelia všetkých vplyvných politických strán bez ohľadu na to, ktorá z nich bola práve pri moci. Vznik osobitej agrárnej strany sa tu preto nestal prioritou pre žiadnu z vplyvných skupín poľnohospodárskych podnikateľov.³ S istým zjednodušením možno o situácii v krajine konštatovať, že záujem veľkostatkárov bol do značnej miery identický so záujmami štátu.⁴ Došlo tu síce k niekoľkým pokusom malých statkárov o vytvorenie strany s radikálnym programom pozemkovej reformy, podstatnejší výsledok však nepriniesli. Príkladom je založenie Maďarskej roľníckej strany Andrásom Áchimom z Békešskej Čaby, ktorá však dosiahla len obmedzené úspechy.

Najväčší vplyv získalo agrárne politické hnutie paradoxne v priemyselne najrozvinutejšej časti monarchie – v českých krajinách. Prispela k tomu iste aj skutočnosť, že práve na vidieku žila na rozdiel od národnostne zmiešaných českých miest prevažná väčšina obyvateľstva českého pôvodu a ideológia českého agrarizmu tak mohla zároveň českých sedliakov a roľníkov vyhlasovať za hlavnú oporu v zápase o uznanie českých štátoprávných požiadaviek. Agrárna strana tu vznikla až v roku 1905, vytvorili ju však viaceré české, moravské a sliezske poľnohospodárske strany a spolky, ktoré tu už dlhší čas pôsobili. Najvýznamnejšie pozície v nej zastávali vlastníci stredne veľkých pozemkových majetkov, zväčša išlo o pestovateľov cukrovej repy. K politickej angažovanosti ich privedla predovšetkým obrana ich záujmov pri stanovovaní výkupných cien tejto plodiny v súboji s kartelovými opatreniami spracovateľského cukrovárskeho priemyslu. Už v roku 1907 sa hneď v prvých voľbách do ríšskej rady

2 O agrárnych stranách pôsobiacich vo východoeurópskych krajinách bližšie RYCHLÍK, Jan. *Zemědělská hnutí ve střední a východní Evropě 20. století*. In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. – 18. 5. 2000. Studie Slováckého muzea*, 5, Uherské Hradiště, 2000, s. 7-16.

3 HOLEC, Roman. *Slovenský agrarizmus ako súčasť česko-slovenských vzťahov pred vznikom ČSR*. In ŠOUŠA, Jiří - MILLER, Daniel E. - SAMAL, Mary (eds.). *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha : Karolinum, 2001, s. 99.

4 HOLEC, Roman. *Milan Hodža a počiatky slovenského agrarizmu*. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža a agrárne hnutie*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2008, s. 33.

po zavedení všeobecného volebného práva v rakúskej časti monarchie stala najsilnejšou českou politickou stranou. Túto pozíciu potvrdila aj vo voľbách do českého zemského snemu v nasledujúcom roku a prvenstvo medzi českými stranami si napriek konkurencii socialistických strán udržala až do konca 1. svetovej vojny.

Slovenské agrárne politické hnutie vychádzalo z podstatne odlišných pozícií ako české. Predovšetkým sa pri absencii veľkostatkárov a v porovnaní s českými krajinami len nepatrnou počte roľníkov so stredne veľkým pozemkovým vlastníctvom nemohlo oprieť o túto vrstvu, ktorá bola základom hnutia v západnej časti neskoršieho česko-slovenského štátu. Iniciátormi vzniku politického agrarizmu na Slovensku neboli statkári, ale predstavitelia inteligencie (zväčša však pochádzajúci z roľníckych rodín), ktorí si uvedomovali, že keďže najpočetnejšiu zložku slovenského obyvateľstva tvoria roľníci, pre slovenský národný program ich najlepšie získajú jeho rozšírením o ich hospodárske a sociálne požiadavky. Napriek tomu bol však pre slovenských politikov český agrárny politický program a jeho ideologické východiská silnou inšpiráciou. Okrem jazykovej a kultúrnej blízkosti k tomu prispela aj vzájomná spolupráca, ktorá sa začala rozvíjať najmä v posledných rokoch pred vypuknutím 1. svetovej vojny.

Spomedzi rôznych definícií politického agrarizmu ho stále zrejme najvýstižnejšie charakterizuje formulácia *Ottovho slovníka* z roku 1930. Podľa nej ide o politické, hospodárske a sociálne hnutie, ktoré hlása, že pôda a jej rozdelenie má rozhodujúci význam pre národ, štát a ľudstvo. Pôda je preto základným zdrojom všetkého života a poľnohospodárstvo je základom celého spoločenského zriadenia a všetkej hospodárskej činnosti. Z tohto predpokladu je preto nutné vyvodit' záver, že štát by sa mal prednostne starať o potreby poľnohospodárstva a jeho prosperitu, pretože len tak môže byť jeho spoločenský vývoj harmonický a úspešný.⁵

Tieto základné programové východiská však umožňovali teoretikom politického agrarizmu rôzny výklad postupov, ktorými sa malo hnutie riadiť v politickej praxi. Najmä v prvom období, teda na prelome 19. a 20. storočia, bolo možné medzi agrárnymi stranami v Európe nájsť hnutia pohybujúce sa od ľavicovo radikálnych utópií po pravicovo autoritatívne ideológie či hnutia bojujúce za národnú nezávislosť v duchu hlavného myšlienkového prúdu 19. storočia, ktorým bol nacionalizmus. Boli medzi nimi hnutia konzervatívno-aristokratické, ale i zoskupenia obhajujúce záujmy drobného roľníctva.⁶ Postupom času sa však hlavný prúd stredoeurópskeho a východoeurópskeho agrarizmu odvolával najmä na konzervatívne hodnoty vidieckeho človeka a roľníka, ktorý pre svoju nerušenú prácu potrebuje pokoj a mier a je preto proti všetkým radikálnym a revolučným myšlienkam. S obľubou sa pritom deklaroval za kompromis medzi kolektivismom a individualizmom, čím sa v medzivojnovom období vymedzoval voči radikálnemu marxizmu i pravicovým diktatúram vo forme fašizmu či nacizmu.

Riešenie poľnohospodárskej krízy neponúkal v ideologickom diskurze vtedajšej doby ani liberalizmus so svojou koncepciou voľnej súťaže v hospodárstve, ani socializmus, ohrozujúci hlavnú požiadavku roľníckeho obyvateľstva Európy, teda súkromné vlastníctvo ním obrábanej pôdy. Bolo treba prísť s novým konceptom, ktorý by sa stal akýmsi kompromisom medzi individualizmom a kolektivismom. Väčšina agrárnych

⁵ RYCHLÍK, ref. 2, s. 7.

⁶ HOLEC, Milan Hodža a počiatky, ref. 4, s. 38.

politických hnutí v európskych krajinách sa vo svojich ideologických doktrínach dôrazne vymedzovala voči liberalizmu i socializmu a sama sa ku konceptu takejto tretej cesty hlásila.

Historik Roman Holec definoval dve odlišné podoby ideových zdrojov európskych agrárnych politických hnutí z konca 19. storočia. Prvou krajinou, z ktorej myšlienkovovo čerpali, bolo Nemecko. Konceptia agrarizmu tu bola odpoveďou na industrializáciu a prehlbujúcu sa pauperizáciu roľníctva. Jej autormi boli vysokoškolskí profesori, ktorí teoreticky dospeli k poznaniu o význame roľníctva pre hospodársky život spoločnosti. Ich názory sa stali základom najmä budúcich pravicových agrárnych ideologických konceptov. Druhým ideovým zdrojom agrarizmu bolo Rusko. Agrárne hnutie tu malo veľmi diverzifikovanú podobu, pričom sa v ňom nachádzali rôzne ideové prúdy od anarchizmu po meštiacko-konzervatívne prístupy. Vplyv ruského agrarizmu bol silný predovšetkým na Balkáne. Oba tieto zdroje vyzdvihovali úlohu roľníka v ekonomike a zdôrazňovali antagonizmus medzi vidiekom na jednej a mestom a priemyslom na druhej strane. Podľa R. Holeca boli v oboch spomínaných zdrojoch základy koncepcie tretej cesty, ktorá je jedným z kľúčových princípov agrarizmu. Kým ruské zdroje boli ostro protikapitalistické, v nemeckom prípade išlo predovšetkým o kritiku kapitalizmu a odstránenie jeho najkrikľavejších nedostatkov, nie o jeho likvidáciu. Nemecký agrarizmus bol zároveň v ostrej opozícii proti socializmu a marxizmu.⁷ Toto posledné konštatovanie platí pre drvivú väčšinu autorov koncepcií agrarizmu. Neprekvapuje preto, že čs. historiografia v rokoch 1948 až 1989 hodnotila jeho úlohu v dejinách väčšinou negatívne.⁸

Pre väčšinu agrárnych politických hnutí bola charakteristickým prvkom ich konzervatívnosť, ktorej zdroje odvodzovali zo stáročného ukotvenia roľníkov na nimi obrábanej pôde a zo života na vidieku, riadiaceho sa nemennými zákonmi, predovšetkým zákonom pôdy. Zo zakotvenosti na pôde pramenil aj odpor voči radikálnym zmenám, uprednostňovanie evolučnosti pred revolučnosťou. Život na „neskazenom“, často až gýčovitě zidealizovanom a realite málo zodpovedajúcom vidieku dávali do protikladu so životom „príživníckej“ mestskej spoločnosti, ktorej živiteľom bol podľa nich roľník. Základom každej spoločnosti bola podľa agrárnych politikov rodina, a to predovšetkým zdravá rodina žijúca na vidieku.

Najvýznamnejším predprevratovým agrárnym teoretikom v Čechách bol statkár Alfons Štastný z Padařova. Svoje postuláty zhrnul v spise *Program rolnictva* z roku 1890. Ich ústredným motívom bol boj za politické práva roľníkov, úsilie spraviť z nich rovnocenných aktérov politiky a zaistiť im primeraný podiel na zákonodarnej moci a správe štátu. Štastného program obsahoval aj tézy o tom, že pôda má patriť tomu, kto na nej pracuje a zasadzoval sa tak za radikálnu pozemkovú reformu. Okrem rovnomerného rozdelenia pôdy roľníkom požadoval aj ich vzdelávanie. Štát im mal podľa Štastného zároveň zabezpečiť možnosť získať dlhodobé pôžičky s nízkym úrokom.⁹ Politický agrarizmus sa stal základným východiskom politickej orientácie aj azda najkonceptnejšieho slovenského politika 1. polovice 20. storočia Milana Hodžu. On sám

7 HOLEC, Roman. Ideové zdroje medzinárodného agrarizmu a jeho národných špecifik. In HARNA, Josef - RAŠTICOVÁ, Blanka (eds.). *Agrární strana a její zájmové družstevní a peněžní organizace. Studie Slovákého muzea*, 15, Uherské Hradiště, 2010, s. 51-52.

8 Toto hodnotenie obsahuje napríklad štúdia ČESAR, Jaroslav - ČERNÝ, Bohumil. O ideologii československého agrarizmu. In *Československý časopis historický*, 1959, roč. 7, č. 1, s. 265.

9 DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno : Atlantis, 1998, s. 16.

bol síce predovšetkým pragmatickým politikom, najmä v prvých troch desaťročiach minulého storočia však obohatil európsky agrarizmus aj vlastnými teoretickými úvahami o jeho podstate, programovej náplni a cieľoch. Po roku 1918 ich rozvinul do koncepcie agrárnej demokracie, ktorá mala byť uceleným programom zameraným na obranu záujmov človeka pracujúceho na pôde.

O východiskách, z ktorých Hodža pri formulovaní svojich koncepcií agrarizmu vychádzal, R. Holec napísal: „*Duchovnými otcami Hodžovho agrarizmu sú početní národohospodári a sociológovia. Z tých prvých sa treba zmieniť o vysokom francúzskom štátnom úradníkovi Louisovi G. Jarayovi, ktorý vo svojich analýzách uhorskej ekonomiky v rokoch pred prvou svetovou vojnou odkryl početné deficity hospodárstva a vzťahov medzi jednotlivými sociálnymi vrstvami. Nemecký národohospodár Franz Oppenheimer kritizoval negatívne dôsledky veľkostatkov v Uhorsku. Ešte väčší vplyv na vtedajší ideový diskurz mali sociológovia ako profesor na univerzite v Grazi Ludwig Gumpowicz, ktorý svojimi názormi na vidiek a roľníctvo výrazne ovplyvnil myslenie hlasistov Fedora Houdka a Antona Štefánka. Na Hodžu výrazne zapôsobili tesne pred vojnou i krátko po nej diela početných amerických sociológov, napr. Jamesa Hilla alebo Johna M. Giletteho... Hodža však ani zďaleka nepreberal ich stanoviská mechanicky a odmietal napr. tézu o nevyhnutnosti spolupráce medzi roľníctvom a robotníctvom, ktorá mala zmysel v USA, ale podľa neho určite nie v podmienkach Slovenska, resp. Uhorska.*“¹⁰

Aj Hodža vo svojich početných prejavoch a článkoch rozvíjal teóriu, podľa ktorej mal byť agrarizmus pokusom o nájdenie kompromisu medzi individualizmom hlásaným liberalizmom na jednej a kolektivismom, ktorý propagoval socializmus na druhej strane. Obidva tieto prúdy vychádzali podľa neho na rozdiel od agrarizmu z myšlienkových konštrukcií a preto museli po konfrontácii svojich postulátov s praxou ich výklad revidovať. Agrarizmu podľa neho nič také nehrozilo, pretože jeho doktríny sa odvíjali od poznania skutočnej situácie roľníctva.¹¹ Povojnová kríza liberalizmu nebola pre Hodžu žiadnym prekvapením, pretože tento smer nereflektuje myšlienkový svet širokých mas, ale vychádza len z poučiek sformulovaných intelektuálnou elitou. Ani jeden zo spomínaných myšlienkových prúdov navyše nedokázal vytvoriť roľníctvu podmienky, ktoré by mu umožnili dosiahnuť hospodárske, sociálne či občianske zrovnoprávnenie v spoločnosti.¹²

Hodžovou tretou cestou medzi týmito dvoma politickými prúdmi mal byť agrarizmus vo forme spomínanej agrárnej demokracie. Od predvojnového agrarizmu sa líšil najmä tým, že už nešlo o smer obhajujúci predovšetkým záujmy veľkých pozemkových vlastníkov a producentov poľnohospodárskych plodín. Úlohou agrarizmu bolo v tom období hlavne sa starať o poľnohospodársku výrobu. Agrárna demokracia prinášala v jeho chápaní do politiky nový prvok, ktorým bolo chrániť záujmy drobného roľníka pracujúceho na pôde a jej súčasťou už preto nebola len starostlivosť o poľnohospodársku výrobu, ale aj snaha o sociálne a kultúrne povznesenie životnej úrovne obyvateľstva vidieka.¹³ Rozpory medzi kapitalizmom a socializmom Hodžova agrárna demokracia prekonávala tak, že poľnohospodár v nej bol podnikateľom a

¹⁰ HOLEC, Milan Hodža a počiatky, ref. 4, s. 36.

¹¹ HODŽA, Milan. Agrárna demokracia a národná politika. In HODŽA, Milan. *Články, reči, štúdie. IV.* Praha : Novina, 1931, s. 17-19.

¹² KRAJČOVIČOVÁ, Natália. *Slovensko na ceste k demokracii.* Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodamu, 2009, s. 163.

¹³ HODŽA, Milan. Z agrarizmu - k agrárnej demokracii. In HODŽA, Milan. *Články, reči, štúdie. IV.* Praha : Novina, 1931, s. 125-127.

zamestnancom v jednej osobe. Súvisel s tým aj dôraz na pozemkovú reformu, ktorá tvorila jednu z hlavných programových náplní väčšiny agrárnych strán v medzivojnovom období. Výsledkom takéhoto „spravodlivého“ rozdelenia pôdy, ktoré reforma podľa Hodžu priniesla napríklad v medzivojnovom Československu, bola nielen teoretická, ale aj praktická porážka marxizmu, pretože sa tým podľa Hodžu definitívne vyvracala jeho poučka o proletarizácii roľníka.¹⁴

Z faktu, že väčšina obyvateľov krajín strednej a juhovýchodnej Európy bola v medzivojnovom období stále zamestnaná v poľnohospodárskom výrobnom sektore, vyvodil Hodža záver, že agrarizmus a agrárna demokracia sú predovšetkým svetonázorní Slovanov a mali by preto vytvoriť bázu pre všestrannú, hospodársku i kultúrnu spoluprácu slovanských krajín. Podľa Hodžu bola agrárna demokracia predurčená vykonať v slovanských krajinách podobnú rozsiahlu civilizačnú funkciu ako liberalizmus v západnej Európe, kde mali naopak prevahu obchod a priemysel, a preto liberalizmus ich záujmom vyhovoval najlepšie.¹⁵

Okrem M. Hodžu rozvíjal v medzivojnovom období na Slovensku teoretické postuláty agrarizmu predovšetkým niekdajší hlasista a po roku 1918 predstaviteľ slovenského krídla agrárnej strany Anton Štefánek. Predurčovalo ho k tomu jeho sociologické a filozofické vzdelanie. Zaradil sa tak k významným českým teoretikom agrárneho hnutia, akými boli napríklad Otakar Frankenberger, Antonín Matula alebo Antonín Paleček. Vo svojich koncepciách vychádzal rovnako ako mnohí ďalší európski agrárni myslitelia z protikladu medzi mestom a vidiekom, ktorý považoval za nositeľa tradičných mravných hodnôt spoločnosti. Úlohou agrarizmu bolo podľa neho vzdelávaním a osvetou uľahčovať vidieckemu obyvateľstvu život na dedinách a dosiahnuť, aby prestalo túžiť po živote v „otrávených“ mestách, ktorých kultúra života podľa neho podkopávala tradičné hodnoty európskej civilizácie. Svoju predstavu o agrarizme zhrnul koncom 20. rokov do nasledujúcej definície: *„Agrarizmus je ideologický smer, ktorý v zdravej reakcii proti jednostranným a domyšľavým teóriám socialistickým a liberalistickým buduje teóriu vonkova a kultúry zemeľského stavu. Agrarizmus odmieta právom liberalistické učenie o nadčloveku, odmieta socializmus, ktorý jednostranne favorizuje priemyselného delníka a mestskú civilizáciu, hlása výstrednú filozofiu materializmu a ide tak na korene roľníctva a kresťanskej kultúry. Agrarizmus vidí svoj ideál v čistom a pracovitom živote roľníka, ktorý nezná fanatizmu stavovského, náboženského, nacionalistického, ale verí v pozvoľný pokrok a zdokonaľovanie na základoch národnej a roľníckej kultúry. Nepreceňuje duševné a mravné schopnosti človeka, nepodceňuje nové vynálezy a humanitné ideály moderného človeka.“*¹⁶

* * *

Na rozdiel od iných politických ideológií neponúkal agrarizmus univerzálny pohľad na riešenie problémov spoločnosti, ale vychádzal z konkrétnych podmienok v jednotlivých krajinách a regiónoch. Vo svojich postulátoch nebol často ani filozoficky dôsledný a jeho výrazným znakom bolo zveličovanie významu poľnohospodárstva pre ekonomiku a spoločnosť. Jeho problémom bolo, že roľníkov a vidiecku spoločnosť pokladal zjednodušene za celok so spoločnými záujmami, pričom v skutočnosti išlo o veľmi štruktúrovaný stav s rozdielnymi prioritami, ktoré boli neraz i vo

14 HODŽA, Milan. Agrárni demokracie novou složkou civilisace. In HODŽA, Milan. *Články, řeči, štúdie*. IV. Praha : Novina, 1931, s. 110.

15 HODŽA, Milan. Agrárni demokracie v myšlenkových proudch současné doby. In HODŽA, Milan. *Články, řeči, štúdie*. IV. Praha : Novina, 1931, s. 168.

16 JUNEK, Marek. Anton Štefánek a jeho místo v slovenském agrarizmu. In RAŠTICOVÁ, ref. 2, s. 81.

vzájomnom rozpore. Dôrazom na vidiecke roľnícke masy, ktoré pokladal za nositeľov najlepších národných tradícií a hodnôt a obhajovaním ich ekonomických záujmov však ponúkal aj viacerým predstaviteľom slovenského národného hnutia v Uhorsku návod na agitačnú prácu a získanie vplyvu medzi slovenským ľudom.

1. 2. Počiatky slovenského agrárneho politického hnutia

Na konci 19. storočia stál slovenský politický tábor pred novými výzvami. Politická pasivita predchádzajúcich desaťročí žiadne pozitívne výsledky pri presadzovaní memorandového národného programu z roku 1861 nepriniesla. Modernizácia a liberalizácia prinášala aj v uhorskom prostredí nové podnety a problémy, ktorým bolo treba čeliť. Rozvoj socialistického hnutia najmä v krajinách západnej Európy poukázal na dôležitosť získania masovej podpory pri presadzovaní politického programu. Dalo sa predpokladať, že postupné rozširovanie volebného práva sa nevyhne ani rakúsko-uhorskej monarchii, a tak sa bolo treba na túto eventualitu pripraviť. Dôkazom, že politika podložená hospodárskym a sociálnym programom je schopná oslovit' aj obyvateľstvo slovenských žúp, bolo úspešné pôsobenie Katolíckej ľudovej strany (*Néppárt*) v poslednom desaťročí 19. storočia. Jej zástupcovia, medzi ktorými nechýbali ani slovenskí katolícki kňazi, dokázali v mnohých obvodoch poraziť kandidátov vládnych strán. Ďalším významným impulzom pre slovenskú politiku sa stal nástup novej generácie predstaviteľov národného hnutia odchovaných na pražských, viedenských a budapeštianskych vysokých školách. Verejne začala byť činná vďaka vydávaniu revue *Hlas*, na stránkach ktorej propagovala dôležitosť drobnej práce medzi slovenským obyvateľstvom. Patrili sem Vavro Šrobár, Fedor Houdek, Anton Štefánek, Pavol Blaho, Ludovít Ruman či Ludovít Medvecký, ktorých ovplyvnil predovšetkým realistický program pražského profesora T. G. Masaryka.¹⁷ Ich myšlienky stáli v opozícii voči dovtedajšiemu spôsobu práce martinského centra SNS. V roku 1901 výhrady veľmi výstižne zhrnul F. Houdek, ktorý poukázal na vákuum medzi ľudom a slovenskými politikmi, ktorí sa o jeho potreby zaujímal iba v čase predvolebnej kampane. Zároveň zdôraznil význam drobnej práce medzi ľudom, ktorá mala spočívať v organizovaní hospodárskych a osvetových prednášok a vydávaní náučnej literatúry.¹⁸ Postuláty hlasistov sa stali jedným zo základných pilierov slovenského politického agrarizmu. Nie náhodou sa po vzniku Československa takmer všetci hlasisti stali predstaviteľmi agrárnej politickej strany.

Cesta k jej utvoreniu v slovenských podmienkach však bola ešte dlhá a komplikovaná. Hlavným iniciátorom vzniku slovenského agrárneho hnutia bol v prvom desaťročí 20. storočia nepochybne Milan Hodža. Aj on patril k prispievateľom *Hlasu*, z jeho programu aktivizmu a realizmu však vyvodil vlastné závery. Neoddeliteľnou súčasťou jeho aktivít bol už od začiatku aj hospodársky aspekt. Prvé politické skúsenosti získaval ako parlamentný spravodajca *Budapester Abendblatte*, okrem *Hlasu* písal už v mladom veku aj do *Salvových Slovenských listov* a *Bialekových Ludových novín*. Svoje predstavy o politike vyložil v roku 1904 na stránkach *Hlasu* v jednom z najviac citovaných článkov napísaných slovenským politikom, ktorý vyšiel pod názvom Realism u nás.

¹⁷ O hlasistoch podrobnejšie napr.: KLOBUCKÝ, Robert. *Hlasistické hnutie: národ a sociológia: začiatky sociologického myslenia na Slovensku*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2006, 165 s.

¹⁸ ZUBEREC, Vladimír. Formovanie slovenského agrárneho hnutia v rokoch 1900 - 1918. In *Historický časopis* (ďalej HČ), 1972, roč. 20, č. 2, s. 212.

Zo slovenskej reality vyvodil závery, že pre slovenskú politiku nie je vhodný ani jeden z vtedajších hlavných politických smerov – zahrhol konzervativizmus, rovnako ako liberalizmus i socializmus.¹⁹ Hlavným programovým základom všetkých tvoriacich sa prúdov slovenskej politiky ostával ešte aj na začiatku 20. storočia nacionalizmus. Z tejto cesty sa síce neodchýlil ani Hodža, ako prvý mu však dal na rozdiel od sociálnych demokratov nielen sociálny, ale aj hospodársky rozmer a pre podporu slovenského národného programu sa pokúsil získať masovú základňu medzi obyvateľstvom. Okrem hlasistického programu ovplyvnili Hodžu na začiatku jeho politickej dráhy nielen už spomínaní teoretici agrarizmu, ale i myšlienky socializmu. Imponovala mu predovšetkým masová podpora, ktorej sa tento prúd tešil v radoch továrenského robotníctva v krajinách na západ od rieky Moravy. Zároveň však zdôrazňoval, že pre Slovákov je nevyhnutnosťou vybojovať si najskôr svoje národné práva a až potom môže prísť na rad presadzovanie záujmov pracujúcich mäs. Socializmu navyše chýbala v oblastiach so slovenským obyvateľstvom aj členská základňa, pretože takmer dve tretiny obyvateľov hornouhorských žúp si na živobytie zarábalo prácou v poľnohospodárstve alebo v lesníctve. Hodža z toho vyvodil jediný možný záver – podporu pre slovenský národný program môže nájsť len v radoch slovenských roľníkov, ktorých si na svoju stranu získa iba vďaka presadzovaniu riešení pre ich hospodárske a sociálne problémy. Na vedenie SNS sa preto snažil vplývať, aby zahrnula záujmy roľníckeho stavu do svojho programu. Robil tak predovšetkým na stránkach *Slovenského týždenníka*, ktorý začal vydávať v polovici roka 1903 v Budapešti. Zasadzoval sa v ňom za zavedenie všeobecného volebného práva, slobodu spolčovania a zhromažďovania a uplatňovanie národnostného zákona z roku 1868 v praxi. Pre roľnícke masy žiadal možnosť získať lacné úvery, odkúpenie a parceláciu veľkostatkov, ktoré sa malo podľa Hodžu realizovať pôžičkami od štátu a roľníci by mu ich vracali splátkami s nízkym úrokom.²⁰

Výrazom prebudenej aktivity slovenského tábora bolo aj utvorenie Slovenskej ľudovej strany v roku 1905. Okrem slovenských katolíckych kňazov sklamaných postojom Katolíckej ľudovej strany k slovenským požiadavkám sa pod jej manifest podpísali aj Hodža a Šrobár. Išlo len o formálny predvolebný taktický ťah, ktorý mal nadviazať na úspešné pôsobenie Néppárt v slovenských volebných okresoch. Signatári manifestu sa naďalej hlásili k SNS. Tento krok priniesol slovenskej politike v snemových voľbách jej dovtedy najväčší úspech, keď sa do budapeštianskeho parlamentu dostalo až 7 slovenských poslancov. Na jeho pôde propagoval Hodža ako zástupca dolnozemskej Slovákov z kulpínskeho okresu spoluprácu s ostatnými nemaďarskými národmi, ktorú pokladal za ďalší dôležitý krok na presadenie slovenského programu. Hodžova snaha nasmerovať politiku SNS k roľníckym masám a ostrá kritika jej vedenia narážala v Martine na čoraz väčší odpor. Napriek tomu sa však stal na valnej porade strany v apríli 1906 členom jej ústredného výboru. Ani v tejto pozícii však zmenu postoja strany presadiť nedokázal.²¹ Hodža sa preto rozhodol zobrať iniciatívu do svojich rúk. V septembri 1908 zvolal spoločne s Františkom Skyčákom a Metodom Bellom roľnícky snem do Budapešti, ktorého sa zúčastnilo 88 delegátov z 22 okresov.

19 KOLLÁR, Karol. Vývin v chápaní problematiky nacionalizmu a národa v diele M. Hodžu (v predvojnovom a medzivojnovom období). In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : Veda, 2002, s. 48 a n.

20 ZUBEREC, Vladimír. Milan Hodža (1. 2. 1878 – 27. 6. 1944). In HČ, 1990, roč. 38, č. 6, s. 771.

21 ZUBEREC, Formovanie, ref. 18, s. 221.

Uzniesli sa na tom, aby sa začala budovať v okresoch a župách organizačná sieť, ktorá sa mala stať základom novej organizácie roľníctva. Hlavným agitačným heslom a programovým bodom malo byť zabezpečenie všeobecného volebného práva, na podporu ktorého plánoval Hodža usporiadať vo viacerých slovenských mestách verejné zhromaždenia. Okrem troch však úrady všetky ostatné zakázali a rovnako neúspešne skončil aj prvý Hodžov pokus o vytvorenie organizácie roľníctva. Jeho ambiciózný plán stroskotal na nedostatočnej členskej základni, ktorú mohol získať len s pomocou sociálneho a hospodárskeho programu pre slovenské roľníctvo. V tom čase ho vak Hodža ešte svojim potenciálnym stúpencom neponúkal. Po tomto prvom väčšom politickom neúspechu sa ešte viac vzdialil od drobnej práce, ktorú predtým ustavične presadzoval. Stal sa členom tzv. belvederského kruhu a slovenskú otázku chcel riešiť s pomocou následníka trónu Františka Ferdinanda, známeho odporcu rakúsko-uhorského dualizmu. Pred voľbami v roku 1910 zasa dohodol v mene SNS predvolebný pakt s uhorskou vládou grófa Khuena-Héderváryho. Vláda sa mala zaručiť, že v piatich slovenských obvodoch nepostaví proti Slovákom svojich kandidátov a tí sa na oplátku nemali uchádzať o mandáty v ostatných okresoch. Napokon sa však do parlamentu dostali iba traja Slováci, ba neuspel ani Hodža kandidujúci v senickom okrese. Objavili sa dokonca obvinenia, že za toto spojenectvo obdržal od vlády peniaze. Khuen-Héderváry mu navyše sľúbil aj reformu volebných zákonov a spravodlivejšiu národnostnú politiku, po voľbách, sa žiaľ, z toho nič nezrealizovalo.²²

Hodža sa stal nepochybne hlavným tvorcom programu slovenského politického agrarizmu. Do roku 1910 sa mu však podarilo v praktickej rovine realizovať len minimum svojich plánov. Omnoho úspešnejšia bola v tomto smere činnosť, ktorú vyvíjal paralelne s Hodžom na slovenskom Záhorí Pavol Blaho.²³ Jeho aktivity zamerané na praktickú pomoc roľníkom, prinášali množstvo konkrétnych výsledkov. Bol síce lekárom, ale pochádzal zo zámožnej skalickej roľníckej rodiny. Príkladom mu bol predovšetkým strýko, katolícky kňaz Pavol Blaho st. Zároveň tu nadviazal na drobnú prácu medzi ľuďmi, ktorej propagátorom bol v druhej polovici 19. storočia v Skalici už Daniel Lichard. Svojim farníkom približoval nové metódy pestovania zemiakov či obilnín, ukazoval im, ako správne pôdu meliorovať či hnojiť, bránil ich na súdoch aj pred svojvôľou vrchnosti.²⁴

Pavol Blaho využil priaznivú majetkovú situáciu roľníkov na Záhorí a ich na slovenské pomery relatívnu vyspelosť a národnú uvedomelosť. Už v roku 1897 založil v Skalici spolu so svojím švagrom Ludovítom Okánikom prvý Gazdovsko-potravný spolok. V nasledujúcich rokoch k nemu pribudlo ďalších približne 50 potravinových a šesť úverových družstiev, ktoré okrem iného privádzali na Slovensko český tovar. Práve vyspelé roľníctvo z blízkej Moravy bolo Blahovi vzorom. Z jeho príkladu sa snažil preniesť čo najviac pozitívnych prvkov na Slovensko. Bez veľkého teoretizovania a vedeckého prehlbovania svojich vedomostí dokázal prinášať tamojším roľníkom osvetové články najskôr v časopise *Pokrok*, v kalendári *Nová domová pokladnica* a neskôr aj v *Ludových novinách*, v ktorých od roku 1907 zamestnal rodáka z Veľkých Levár

22 ZUBEREC, Formovanie, ref. 18, s. 225. Tvrdenia, že Hodža obdržal za predvolebné spojenectvo s vládou finančnú kompenzáciu doteraz nikto nepotvrdil, ani nevyvrátil.

23 K Blahovým aktivitám pozri podrobne JANŠÁK, Štefan. *Život Dr. Pavla Blahu. Slovenské národné hnutie na prahu XX. Storočia*. (2 zväzky). Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1947.

24 Slovenská národná knižnica - Archív literatúry a umenia (SNK - ALU) Martin, osobný fond (ďalej o. f.) Anton Štefánek, sign. 42 XIV 202.

na Záhorí Antona Štefánka. Organizoval exkurzie na prosperujúce moravské statky. Slovenským študentom sprostredkoval štúdium na českých a moravských hospodárskych školách, ktoré k posilňovaniu ich národného povedomia prispievali rozhodne viac, ako školy v Uhorsku, kde sa väčšinou „panslavistické“ prejavy tvrdo trestali. Mládež sa snažil získavať aj prostredníctvom ochotníckeho divadla, ktoré v Skalici viedol. Jeho hospodársky program prekonával i konfesijné rozdiely, ktoré hrali v slovenskej politike často významnú úlohu.

Okrem pomoci pri rozširovaní siete družstiev bolo Blahovým najväčším vkladom do rozvoja slovenského agrarizmu organizovanie roľníckych zjazdov, ktoré sa v Skalici konali každoročne už od roku 1906. Zo stretnutí roľníkov regionálneho významu sa z nich postupne stali podujatia, na ktorých sa zúčastňovali i zástupcovia zo vzdialenejších stolíc so slovenským obyvateľstvom a prednášali na nich hostia z českých krajín. Slúžili na prednášky o nových metódach poľnohospodárskej práce či ako fórum na výmenu skúseností. Blahove aktivity a jeho popularita mu priniesli v roku 1906 poslancový mandát, ktorý si ako jediný Slováčok udržal nepretržite až do zániku monarchie.

O vytvorení politickej organizácie slovenských roľníkov začal v prvom desaťročí 20. storočia uvažovať aj Vavro Šrobár. V roku 1908 napísal z väzenia v Segedíne žurnalistovi a literárnemu kritikovi Františkovi Votrubovi o svojich plánoch založiť „slovenskú sedliacku stranu“, pre ktorú údajne chystal aj program. Žiadne konkrétnejšie kroky na realizáciu tohto úmyslu však nepodnikol.²⁵

Napriek tomu, že Blahova činnosť plne korešpondovala s Hodžovými predstavami konkrétneho hospodárskeho programu pre slovenského roľníka, staval sa k nim Hodža spočiatku rezervovane. Úlohu mohli zohrať i vzájomné nie príliš priateľské vzťahy oboch mužov. Hodža neschvaloval ani Blahovu jednoznačnú orientáciu na českých partnerov, ktorá podľa neho mohla vyústiť do obvinenia z vlastizrady uhorskou vládou. Prvých štyroch ročníkov skalických zjazdov sa navyše vôbec nezúčastnil. V roku 1910 dokonca Hodža konštatoval, že pozoruje separovanie *Ludových novín* a od Blaha žiadal vyjadrenie, či sa naďalej považuje za člena SNS. Dôvodom bola výzva na vytvorenie roľníckej organizácie podľa českého vzoru, ktorá v tom roku odznela na skalickom zjazde z Okánikových úst.²⁶ Hodžu však napokon volebné fiasko vrátilo na zem. Už v nasledujúcom roku Blahovu prácu akceptoval a jeho družstevnú činnosť dával za príklad. Pochopil, že politický program sa dá postaviť na družstevníctve, ktoré sa mohlo rozvíjať v Uhorsku relatívne slobodne. Po roku 1910 začal presadzovať svoj roľnícky program v dvoch líniách. Snažil sa o jeho začlenenie do programu SNS a zároveň propagoval intenzívne budovanie hospodárskej organizácie slovenského roľníctva. Táto aktivita vyústila v roku 1912 do utvorenia Ústredného družstva pre hospodárstvo a obchod, ktorého ustanovujúce zhromaždenie sa konalo 18. februára 1912 v Budapešti. K jeho organizátorom sa okrem Blaha a Hodžu zaradili predstavitelia formujúceho sa agrárneho prúdu slovenskej politiky A. Štefánek a L. Okánik, nechýbali však ani zástupcovia podnikateľských kruhov, ku ktorým patrili Kornel Stodola, Milan Ivanka, či B. Lacko. Ústredné družstvo sa malo stať centrárou slovenských potravinových, obchodných a nákupných družstiev, ktoré plánovali jeho predstavitelia zakladať po celom Slovensku. Svojim členom malo podľa stanov

25 ZUBEREC, Formovanie, ref. 18, s. 226.

26 Tamže, s. 228

ponúkať prednášky o moderných metódach práce nielen v poľnohospodárstve, ale aj v priemysle, vydávať náučné odborné publikácie a poriaďať hospodárske výstavy.²⁷ V nasledujúcom roku bol za predsedu Ústredného družstva zvolený Blaho, aj keď hlavným iniciátorom jeho vzniku bol nepochybne Hodža. Do roku 1914 sa podarilo realizovať jeho zámery len v značne obmedzenej miere, keď sa jeho členmi stalo iba 32 slovenských, zväčša potravinových družstiev.²⁸ Viaceré slovenské družstvá odlákali od účasti subvencie poskytnuté maďarskými centrálnami, ktorým nemohlo Ústredné družstvo konkurovať. Odrádzala ich určite aj vládna kampaň, ktorá ho pre dovoz tovarov z českých krajín obviňovala z vlastizravného spojenectva s českým družstevníctvom. Bokom zostali dokonca aj niektoré Blahove družstvá zo Záhoria, ktoré uprednostnili moravské centrály.

Pre Hodžu bol významný aj politický aspekt založenia Ústredného družstva. Vo svojich plánoch stále počítal s možnosťou jeho premeny na roľnícku politickú stranu. Zároveň pokračoval v úsilí získať vedenie SNS pre svoj program. V roku 1912 sa mu podarilo presadiť, aby strana začala organizovať verejné zhromaždenia na podporu všeobecného volebného práva. Agitácia už mala smerovať aj k roľníkom, robotníkom a ženám s cieľom získať v snemových voľbách plánovaných na 1914 čo najviac mandátov. Program strany prijatý v roku 1913 obsahoval aj sociálne a hospodárske požiadavky. Vedenie akceptovalo i myšlienku spolupráce s nemaďarskými národmi v podobe Snemovej národnostnej strany a rozvíjanie kultúrnych kontaktov s Čechmi. Strana založila aj viaceré nové odbory, medzi ktorými už nechýbal ani agrárny, na čele ktorého stál Ján Duchaj, družstevnícky odbor s predsedom Okánikom a česko-slovenský pod vedením Metoda Bellu.²⁹ Agrárna politika sa stala po prvý raz významným bodom programu SNS a jeho súčasťou už bola i požiadavka pozemkovej reformy, ktorá sa mala uskutočňovať s finančnou pomocou bánk.

Významným prvkom pri utváraní slovenského agrárneho politického hnutia bola aj česko-slovenská spolupráca. Prítomná bola síce aj v iných prúdoch slovenskej politiky, či už v sociálno-demokratickom alebo v klerikálnom v podobe priateľstva Andreja Hlinku s moravským kňazom Aloisom Kolískom, praktickým spôsobom sa však najintenzívnejšie prejavovala v Blahových družstevných aktivitách na Záhori. Koordinátorom spolupráce mala byť Informačná kancelária, ktorú Blaho otvoril v Skalici v roku 1905. Mala podporovať prenikanie českých tovarov na slovenský trh a zároveň mala sústrediť obchodovanie s českými komoditami v slovenských a českých rukách. Aj v Hodžových úvahách sa často objavovala spolupráca s Čechmi. Ako novozvolený poslanec uhorského snemu sa v auguste 1905 zúčastnil v Hodoníne na Zjazde priateľov Slovákov v rámci Slovenskej hospodárskej priemyselnej a národopisej výstavy. V tom istom čase stál Hodža programovo ešte pevne na platforme integrity uhorského štátu, v prejave však pripustil, že ak bude uhorská vláda Slovákom upierať ich práva, budú musieť vybudovať dualizmus citový s Čechmi.³⁰ Pôvodne sa prikláňal k vzájomnej spolupráci len na poli kultúry a osvety, neskôr k nim pridal aj hospodársky rozmer. V spolupráci s českými bankami sa usiloval vybudovať ústredný finančný slovenský ústav, ktorý by kapitálovo pokryl potreby slovenských

27 CAMEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža 1878 - 1944*. Bratislava : Veda, 2001, s. 61.

28 Tamže, s. 65.

29 ZUBEREC, Formovanie, ref. 18, s. 239-240.

30 MAREČKOVÁ, Sylvie. Počátky česko-slovenského agrárneho hnutia. Politické vystoupení Milana Hodži na Slovenské hospodárske výstave 13. srpna 1905 v Hodoníne. In ŠOUŠA, ref. 3, s. 59-62.

podnikateľov v zápase s maďarskou konkurenciou. Jeho nádeje sa však nenaplnili, aj keď sa Ústredná banka napokon stala finančným centrom slovenského družstevníctva. Sklamaním bolo preňho najmä pôsobenie pobočky pražskej Živnostenskej banky v Budapešti, ktorá realizovala svoje transakcie bez ohľadu na záujmy a potreby slovenských hospodárskych subjektov.³¹

Na odkaz hlasistov nadviazal v roku 1909 slovenský Výbor mládeže v Budapešti, ktorý tam začal v roku 1909 vydávať revue *Prúdy*. Podobne ako predchodcov z *Hlasu* ich charakterizovala kritika tradicionalizmu martinského centra národného hnutia. Okrem toho sa však stali hlásateľmi československej národnej jednoty. Na vydávaní periodika sa podieľali Ivan Markovič, Bohdan Pavlů, Karol Hušek, Juraj Slávik či redaktor František Votruba. Názory prúdístov síce nenašli na Slovensku výraznú odozvu, stali sa však priekopníkmi čechoslovakistického smeru slovenskej politiky a okrem Markoviča vstúpili po vzniku Československa všetci do šíkov agrárnej strany.

Významnú úlohu pri výchove slovenského roľníckeho dorastu zohrával aj spolok Československá jednota, ktorý finančne podporoval slovenských študentov pri štúdiu na českých a moravských vysokých školách. V roku 1911 pri nej vznikol Národohospodársky odbor, na čele ktorého stál Adolf Prokúpek a jeho členmi boli aj Hodža s Blahom. Na začiatku druhej dekády 20. storočia prišlo aj k prvým konkrétnym prejavom spolupráce s českou agrárnou stranou. V roku 1911 zorganizoval Hodža v Budapešti prednášku jedného z popredných českých agrárnikov Františka Udržala o vývoji českej agrárnej strany. Aj tento moment ukazuje na rozdiely v metódach práce medzi Hodžom a Blahom. Kým druhý menovaný sa orientoval predovšetkým na moravských regionálnych agrárnych pracovníkov, Hodža hľadal cestu priamo k špičkám strany, ktorými boli Antonín Švehla, Rudolf Beran či Udržal.³² Významnú pomoc poskytl českí agrárici aj pri zakladaní Ústredného družstva. Skúsenosťami pri budovaní jeho organizačnej štruktúry prispel najmä z Prahy vyslaný tajomník Karel Slávik, ktorému českí partneri dokonca prispievali na polovicu platu.³³ Aj pod dojemom týchto skutočností dospel Hodža pred vypuknutím vojny k presvedčeniu o nutnosti politickej spolupráce s Čechmi. V jej rozširovaní pokračoval i počas pôsobenia vo Viedni v čase vojnového konfliktu, kde sa stretával s viacerými českými agrárnymi poslancami ríšskeho snemu. Najvýraznejším prejavom spolupráce Slovákov s českými agrárnikmi v tomto období však bola dohoda, ktorú uzavrel v roku 1917 v Prahe Šrobár so Švehlom. Po zvolaní ríšskeho snemu Švehlu presvedčil, aby štátoprávne vyhlásenie o spojení všetkých kmeňov československého národa v demokratickom českom štáte zahŕňalo aj uhorských Slovákov. Podľa Vladimíra Zuberca na to Švehla pristúpil potom, ako mu Šrobár prisľúbil, že hlasy prevažne roľníckych slovenských voličov získa v budúcom spoločnom štáte jeho agrárna strana.³⁴ Tento krok predznamenal úzku spoluprácu slovenského agrárneho hnutia s českými agrárnikmi po roku 1918, ktorá napokon vyústila do zjednotenia v celoštátnej agrárnej strane.

31 O plánoch Hodžovej spolupráce s českými bankami pred 1. svetovou vojnou vid.: HOLEC, Roman. Národohospodárske aktivity Milana Hodžu do roku 1918. In PEKNÍK, ref. 19, s. 95-109.

32 HOLEC, Slovenský agrarizmus, ref. 3, s. 103-105.

33 HOLEC, Národohospodárske aktivity Milana Hodžu do roku 1918. In PEKNÍK, ref. 19, s. 106.

34 ZUBEREC, Formovanie, ref. 18, s. 244-245.

* * *

Slovenské agrárne politické hnutie vstupovalo v roku 1918 do novovzniknutej republiky pripravené na zápas o voličov v nových podmienkach parlamentnej demokracie. Malo sformulované základné body svojho programu, ktorým sa chystalo oslovovať svojich stúpcov. Stáli za ním významné osobnosti, ktoré svojím pôsobením v prvých desaťročiach 20. storočia na poli družstevníctva (Blaho), či svojou publicistickou a organizátorskou činnosťou (Hodža) vstúpili do povedomia značnej časti slovenského obyvateľstva. Otvorenou otázkou ostávalo, či sa o presadenie svojich vízií pokúsia na platforme SNS, pričom jej program prispôsobia slovenskej realite s dominantným zastúpením roľníckeho obyvateľstva, alebo si založia novú stranu. Ich predprevratová aktivita sa vyvíjala oboma smermi. Dôležitým momentom bola aj skutočnosť, že v českých krajinách sa stali v období pred vznikom ČSR najsilnejšou stranou práve agrárici. Pri etablovaní sa na politickej scéne mohli počítať s ich podporou i záujmom o jej rozšírenie na Slovensko, čoho dôkazom bola i spolupráca v rokoch krátko pred vypuknutím 1. svetovej vojny. Myšlienka o jednote slovenského politického tábora, na ktorej bazírovali predstavitelia martinského smeru, bola už iba ilúziou. Potvrdil to aj predvojnový vývoj, keď sa od SNS v roku 1913 definitívne odčlenila klerikálna SLS. Okrem sociálnych demokratov sa tak ocitlo mimo štruktúr SNS už druhé politické zoskupenie. Bolo pravdepodobné, že podobným smerom sa v dohľadnom čase vyberie aj slovenské agrárne politické hnutie.

2. ETABLOVANIE SA AGRÁRNEJ STRANY NA SLOVENSKU A V POLITICKOM SYSTÉME (1919 - 1922)

2. 1. Vznik Národnej republikánskej strany roľníckej

Martinskou deklaráciou prijatou 30. októbra 1918¹ sa zhromaždení reprezentanti slovenského národa vyslovili za vytvorenie samostatného česko-slovenského štátu. Svojim aktom sa prihlásili k samourčovaciemu právu národov, ktoré uviedli do medzinárodných vzťahov mierové podmienky amerického prezidenta Woodrowa Wilsona pre rakúsko-uhorskú monarchiu z januára 1918. Bez priameho odkazu na vyhlásenie Národného výboru československého v Prahe spred dvoch dní odobrali uhorskej vláde v Budapešti právo rozhodovať o osudoch Slovákov. Za text, v ktorom sa hovorilo o slovenskom a zároveň i československom (čs.) národe, hlasovali jednomyselne predstavitelia všetkých prúdov slovenskej politiky združení v spoločnom politickom orgáne - Slovenskej národnej rade.

Vyhlásením deklarácie sa proces začleňovania slovenského územia do novej republiky ani zďaleka neskončil. Stáročné politické a hospodárske väzby s južnými územiami uhorského štátu sa nedali pretrhnúť zo dňa na deň. Na prevrat nebola pripravená ani veľká časť obyvateľstva, ovplyvnená desaťročiami maďarizačného úsilia uhorských vládných elít, ktoré sa navyše s vojenskou porážkou a jej medzinárodnými dôsledkami nemienili zmieriť a usilovali sa zachovať územnú integritu krajín svätoštefanskej koruny. Pre definitívne zakotvenie Slovenska v česko-slovenskom štáte musela pražská vláda počas nasledujúcich dvoch rokov vyvinúť značné úsilie nielen na diplomatickom poli, ale aj brániť Slovensko vojensky pred maďarskými jednotkami a neskôr vojskami Maďarskej republiky rád. Integrácia Slovenska do Československej republiky sa zavŕšila podpisom Trianonskej mierovej zmluvy s Maďarskom 4. júna 1920, ktorá určila južnú hranicu nového štátu.²

Odhlasovaním Martinskej deklarácie sa však definitívne skončilo obdobie jednoty slovenského politického tábora. Po prihlásení sa k čs. štátu sa po prvý raz oficiálne vytýčili hranice Slovenska a slovenčina sa stala jazykom používaným úradmi a po dlhých desaťročiach sa ňou začalo vyučovať vo všetkých typoch škôl. Splnili sa tak základné ciele predprevratovej slovenskej politiky, ktoré mali všetky jej prúdy, formálne stále pôsobiace s výnimkou sociálnych demokratov na platforme Slovenskej národnej strany, spoločné. Výkonnú moc nad Slovenskom zverila pražská vláda Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska (MPS), na čele ktorého stál od novembra 1918 Vavro Šrobár. Zákonodarnú moc preniesol Národný výbor na Dočasné národné zhromaždenie, ktorého hlavnou úlohou bolo prijať ústavu novej republiky. Pri naplnení tohto poslania sa prvý čs. parlament často označoval aj ako revolučné národné zhromaždenie. Slovenskí politici sa stávali jeho členmi na základe menovania ministrom Šrobárom a na jeho pôde reprezentovali spoločný Klub slovenských poslancov. V slovenskej politike však už prebiehal diferenciatívny proces.

1 *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Zv. 1. Bratislava : 1998, s. 512-514.

2 Problém začleňovania Slovenska do čs. štátu slovenská historiografia podrobne spracovala. Pozri napríklad: HRONSKÝ, Marián. *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava : Pravda, 1988. KRAJČOVICHOVÁ, Natália. *Slovensko na ceste k demokracii*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodam, 2009, s. 17-145.

Bolo zrejmé, že v podmienkach tvoriaceho sa demokratického politického systému a po splnení základných cieľov slovenskej politiky sa dalo napriek želaniam predovšetkým niektorých martinských politikov len ťažko očakávať, že jedinou oficiálnou slovenskou politickou stranou ostane SNS. Proces diferenciacie slovenských politických síl umocňoval aj fakt, že už v poslednom desaťročí pred zánikom monarchie pôsobili v slovenskej politike najmenej štyri rôzne politické smery, na ktorých kryštalizáciu a vyprofilovanie vplývali poprevratové podmienky ako katalyzátor. Politická scéna v českých krajinách bola navyše ostro stranícky fragmentovaná už v období pred rokom 1918, k čomu prispelo aj zavedenie všeobecného volebného práva v Predlitavske v roku 1907. Dalo sa predpokladať, že Slovensko, medzi obyvateľmi ktorého boli výrazné stavovské, náboženské, sociálne a etnické rozdiely, sa v pluralitných politických podmienkach vyberie rovnakým smerom. České politické strany sa navyše netajili ambíciami uchádzať sa vo východných častiach republiky o nových voličov. Vhodné podmienky im na to poskytovalo aj budovanie štátu na centralistických základoch, ktoré začalo hneď po jeho vzniku.

Významný samostatný predrevratový prúd v slovenskej politike predstavovali sociálni demokrati, ktorí už pred vznikom ČSR úzko spolupracovali so svojimi českými kolegami. Dlhoročné vzájomné kontakty zúročili v decembri 1918, keď vytvorili spoločnú Československú sociálnodemokratickú stranu.³ K rastu ich popularity medzi obyvateľstvom štátu prispievala aj povojnová hospodárska kríza a radikalizácia proletárskych mas, ktorú urýchlilo narušenie tradičných hodnôt a spoločenských noriem spôsobené vojnovým konfliktom. Dôležitú úlohu pri šírení socialistických myšlienok zohrali na Slovensku aj navrátilci z ruského zajatia infiltrovaní bolševickými myšlienkami a víťazstvom ich revolúcie, presvedčení o tom, že komunistický program je naozaj tou správnou cestou k lepšej a šťastnejšej budúcnosti ľudstva.⁴ Nezaháľalo ani katolícke krídlo slovenského národného hnutia, ktoré nadviazalo na svoje predvojnové snahy o sformovanie samostatnej organizácie. Na decembrovom zjazde v Žiline obnovili jeho predstavitelia už pred piatimi rokmi založenú Slovenskú ľudovú stranu (SLS).⁵ Ako prví začali voči novej vládnej moci už začiatkom roka 1919 zaujímať opozičné postoje. Zdrojom ich nespokojnosti bol hlavne postoj nového štátu k pozícii, ktorú v ňom mala zastávať katolícka cirkev, ako aj pôsobenie českých úradníkov na Slovensku. Obviňovali ich totiž zo šírenia protikatolíckych názorov. Hlavným terčom ich kritiky sa však stal minister s plnou mocou Šrobár, ktorý im podľa nich neposkytol v politike priestor adekvátny významu katolíckej cirkvi na Slovensku. Už čoskoro sa k týmto výhradám pripojila aj nespokojnosť s postavením Slovenska v novom štáte, najmä potom, ako sa predseda SLS Andrej Hlinka oboznámil s textom Pittsburskej dohody. Strana sa stala hlavnou silou presadzujúcou pre Slovensko autonómiu v rámci ČSR. Táto požiadavka sa stala ústredným bodom jej programu počas celého obdobia existencie prvej čs. republiky.

3 O sociálnych demokratoch na Slovensku pozri bližšie SIKORA, Stanislav (ed.). *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1996, 499 s.

4 O prenikaní radikálneho socializmu do strednej Európy i na Slovensko pozri napr.: BENKO, Juraj. Socialistická ideológia v konfrontácii s religióznym slovenským prostredím v prvej štvrtine 20. storočia : (politizácia kresťanskej tradície a sakralizácia socialistickej vízie). In ŠUCHOVÁ, Xénia. *Ľudáci a komunisti : súper? Spojenci? Protivníci?*. Prešov : Universum, 2006, s. 9-23.

5 O činnosti SLS v prvých rokoch po vzniku ČSR pozri BARTLOVÁ, Alena. Hlinkova slovenská ľudová strana. In MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel (eds.). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 - 1938*. Brno : Doplněk, 2005, s. 834-836.

Silne diferencované české stranické spektrum vplývalo na členov Klubu slovenských poslancov v pražskom parlamente. Už v novembri 1918 navrhol poslanec Ludovít Medvecký, aby sa členom klubu dovolilo hospitovať v niektorej českej strane. Tento názor podporil aj jeho kolega Milan Ivanka. Dokonca aj minister Šrobár na pôde Dočasného národného zhromaždenia žiadal, aby sa stanovilo, z akých prúdov je klub zložený.⁶

Z českých strán začala na Slovensku ako prvá pôsobiť Československá strana socialistická (národní socialisti). Prvú organizáciu si založila vo februári 1919 v Trenčíne. Už zakrátko sa však sídlo strany presťahovalo do Bratislavy. V jej radoch sa angažovali predovšetkým českí úradníci prichádzajúci na Slovensko, ktorí boli presvedčení, že obyvatelia oboch častí republiky sú príslušníkmi jedného národného celku v etnickom zmysle. Vďaka prevažujúcemu zastúpeniu úradníctva medzi členstvom presadzovala strana najmä ich záujmy a stala sa tak zaujímavou nielen pre štátnych úradníkov a železničiarov českej národnosti.⁷

Predstaviteľov slovenského agrárneho politického hnutia nenechával tento diferenciatný proces ľahostajnými. Predovšetkým Milan Hodža veľmi rýchlo po prevrate pochopil, že nový politický systém vytvára omnoho priaznivejšie podmienky pre realizáciu jeho zámerov založiť na Slovensku stranu s programom na podporu roľníkov ako predchádzajúci obmedzený uhorský parlamentarizmus. Po skončení svojej kontroverznej diplomatickej misie v Budapešti⁸ sa stal štátnym tajomníkom ministerstva vnútra, ktoré v tom čase viedol predseda českej agrárnej strany Antonín Švehla. Ako poslanec Dočasného národného zhromaždenia zastával funkciu predsedu jeho zahraničného výboru.

Prvým konkrétnym krokom prívržencov agrárneho krídla slovenskej politiky bolo obnovenie Ústredného družstva. Stalo sa tak na ustanovujúcom zhromaždení, ktoré zvolal Hodža na 23. januára 1919 do Žiliny a zúčastnilo sa ho 15 členských družstiev. Vytýčilo si za cieľ prevziať všetok majetok a záväzky budapeštianskeho družstva, čo však bolo skôr želaním, keďže bývalá centrála sa ocitla v cudzom, republike nepriateľsky naladenom štáte. Zvolanie zhromaždenia však bolo nepochybne dôkazom, že predstavitelia agrárneho prúdu slovenskej politiky sú rozhodnutí nadviazať na svoje aktivity z posledných rokov rakúsko-uhorskej monarchie a chcú, aby bol roľnícky program stredobodom slovenskej politiky. Zatiaľ sa tak nemalo diať v samostatnej roľníckej strane, ale prostredníctvom rôznych záujmových organizácií. Tie mali podľa predbežných plánov premeniť SNS na občiansku stranu orientovanú na potreby roľníkov, ktorí tvorili stále viac ako 60 percent slovenskej populácie. Predsedom Ústredného družstva sa stal na žilinskom zhromaždení Ludovít Medvecký. V jeho správe zasadali Hodža, Ludovít Okánik, Šimon Vlček a Ján Jančí. Do dozorného výboru sa dostali aj ďalší významní predstavitelia budúcej agrárnej strany Pavol Blaho a Jozef Bránecký.⁹

6 ZUBEREC, Vladimír. Príspevok k dejinám vzniku agrárnej strany na Slovensku. In *Historický časopis* (ďalej HČ), 1967, roč. 15, č. 4, s. 573.

7 KÁZMEROVÁ, Lubica. Československá strana národnosocialistická a Slovensko. In BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia Časť 11. - 13. novembra 1991*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992, s. 129-132.

8 O Hodžovej misii v Budapešti pozri podrobnejšie HRONSKÝ, Marián. Budapeštianske rokovania Milana Hodžu a prvá demarkačná čiara medzi Slovenskom a Maďarskom. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : Veda, 2002, s. 157-182.

9 Znovusriadenie Ústredného Družstva. *Slovenský týždenník* (ďalej ST), roč. 16, č. 5, 31. 1. 1919, s. 1.

Založenie Ústredného družstva bolo podnetom pre Hodžu, ktorý už o tri dni vyzval na zhromaždení roľníkov Turca v Martine, aby sa zakladali „roľnícko-politické organizácie“, s cieľom zabezpečiť poľnohospodárom „dôstojné miesto v politike“. Už v priebehu januára rozoslal jej potenciálnym členom po celom Slovensku 800 prihlasovacích hárkov.¹⁰ V každej obci si mali roľníci utvárať roľnícke besedy, ktoré sa mali združovať v Slovenskej roľníckej jednote (SRJ) so sídlom v Bratislave. Hodža sa usiloval „spojiť roľnícke obyvateľstvo Slovenska v jednotnú organizáciu a hájiť a podporovať jeho národné, osvetové, hospodárske, spoločenské a politické záujmy.“¹¹ Na zhromaždení založili prítomní Roľnícku jednotu pre Turiec, ktorej predsedom sa stal statkár z Blatnice pri Martine Ján Duchaj. V nasledujúcich týždňoch začali vznikať besedy v Nitrianskej, Trenčianskej, Zvolenskej, Oravskej, Liptovskej, Spišskej, Šarišskej, Tekovskej a Abovsko-turnianskej župe. Organizačne pri ich zakladaní asistoval František Zadina, ktorého na tento účel vyslala na Slovensko česká agrárna strana. Oficiálne tu pôsobil ako tajomník referátu pre poľnohospodárstvo pri Úrade ministra s plnou mocou.

Hlavnou požiadavkou novoutvorenej organizácie sa stala parcelácia veľkostatkárskej pôdy, pre ktorú však zo začiatku stanovil Hodža hranicu 500 katastrálnych jutár (1 kat. jutro = 0,57ha), ktorá sa napokon veľmi nelíšila od neskôr prijatej výmery podľa zákonov o pozemkovej reforme. Podľa jeho slov malo ísť o „záber našej oslobodenej vlasti od cudzích votrelcov a otrokárov“.¹² Pre roľníkov požadoval prístup k lacnému úveru a dane zodpovedajúce ich neutešenej povojnovej finančnej situácii. Periodikom, ktoré šírilo agitáciu SRJ a prípadným záujemcom rozposielalo prihlasovacie hárky, sa stal obnovený *Slovenský týždenník*. V priebehu marca na jeho stránkach Hodža členov roľníckych besied vyzýval, aby v okolí svojich obcí spisovali zoznamy veľkostatkov s rozlohou pôdy nad 300 katastrálnych jutár a posielali mu svoje požiadavky na získanie pozemkov do vlastníctva.¹³ Išlo o jasný cieľ získať stúpencov ich zaangažovaním na priebehu pripravovanej pozemkovej reformy.

Prvé valné zhromaždenie SRJ sa malo podľa pôvodného Hodžovho plánu konať 30. marca v Bratislave. Pre zlé železničné spojenie s väčšinou slovenských regiónov ju však napokon nahradil už osvedčený Martin. Organizačné problémy prinútili prípravný výbor posunúť jeho zvolanie ešte o ďalšie dva týždne na 13. apríla 1919. V tento deň sa vo dvorane martinského Národného domu tížilo 157 delegátov, ktorí zastupovali 11 503 členov zo 140 roľníckych besied z celého Slovenska.¹⁴ Po troch mesiacoch agitácie, vo vtedajších ešte stále sa iba konsolidujúcich podmienkach, išlo o veľmi dobrý výsledok. Okrem Hodžu k nim prehovoril aj poslanec a vládny referent pre poľnohospodárstvo Pavol Blaho, ktorý ich pozdravil i v mene ministra Šrobára. Vavro Šrobár však z Hodžovej snahy dať politickej organizovanosti slovenských roľníkov inštitucionálne základy spočiatku príliš nadšený nebol. Zo SNS chcel mať stranu zjednocujúcu celý slovenský občiansky tábor, ktorá mala byť na Slovensku zároveň oporou jeho vládnej centralizačnej politiky. Stavovský program bol preňho až na druhom mieste, dôležitejšie v jeho chápaní politických priorít Slovenska bolo, aby strana dôsledne presadzovala česko-slovenskú štátnu jednotu. Táto charakteristika ho odlišovala od Hodžu, pre ktorého bolo naopak zameranie programu strany na

10 ZUBEREC, Príspevok, ref. 6, s. 575.

11 Utvorenie Slovenskej roľníckej jednoty. ST, roč. 16, č. 5, 31. 1. 1919, s. 1-2.

12 Čo žiada slovenský ľud. ST, roč. 16, č. 22, 6. 6. 1919, s. 1.

13 Strany. ST, roč. 16, č. 11, 21. 3. 1919, s. 1.

14 I. valné zhromaždenie Roľníckej jednoty. ST, roč. 16, č. 15, 18. 4. 1919, s. 1.

rolníctvo a jeho problémy prvoradé počas celého obdobia 1. republiky.¹⁵ Aj v Šrobárových predstavách sa mala síce strana opierať o „rolnícke masy“,¹⁶ jej program však mal byť celonárodný. Po Hodžových spomínaných výzvach v *Slovenskom týždenníku* začali roľníci v niektorých obciach najmä na východnom Slovensku zaberat' pôdu svojvoľne. Podľa Šrobára Hodžova činnosť podkopávala štátnu autoritu. Vyzýval preto ministra vnútra Švehlu, aby svojho rezortného tajomníka Hodžu vyťažil nejakou inou činnosťou, ktorá by mu zabránila v agitácii na slovenskom vidieku.

Švehla, ako predseda českých agrárnikov však určite nemal v úmysle hádzať pri zakladaní SRJ Hodžovi polená pod nohy. Jeho strana mala naopak na zriaďovaní roľníckych organizácií na Slovensku eminentný záujem. Poľnohospodárske Slovensko pokladal za územie predurčené na získavanie nových voličov svojej strany, pretože v priemyselne rozvinutých českých krajinách sa základňa jej stúpencov už príliš rozširovať nemohla. O Švehlovej podpore Hodžovmu projektu svedčí aj skutočnosť, že na valnom zhromaždení SRJ sa zúčastnili aj českí agrárni poslanci Ferdinand Klindera, Rudolf Beran a František Mašata a predseda organizácie českého agrárneho dorastu Brandejs. V prejave Klindera prítomným pripomenul, že agrárici sú najsilnejšou českou stranou a v spolupráci s nimi sa podarí svoje ciele uskutočniť aj slovenským roľníkom.

Po prejavoch všetkých rečníkov sa pristúpilo k voľbe funkcionárov. Za predsedu SRJ zvolili delegáti Pavla Blaha. Týmto výberom ocenili jeho zásluhy pri organizovaní západoslovenského roľníctva pred prevratom a zároveň mohlo ísť o symbolické nadviazanie na jeho funkciu predsedu budapeštianskeho Ústredného družstva. Aj pri jeho zakladaní bol rovnako ako pri SRJ dušou celej akcie Hodža, kreslo šéfa však prenechal Blahovi. Hodža sa stal predsedom výkonného výboru SRJ a okrem neho delegáti zvolili za jeho členov ešte poslancov J. Duchaja, Bráneckého, L. Medveckého, roľníka z Hochštetna (dnes Vysoká pri Morave) Šimona Vlčka a referenta pre výstavbu na bratislavskom ministerstve Štefana Janšáka.¹⁷

Zhromaždení roľníci sa uzniesli aj na stanovách spolku, ktoré vypracoval Hodža. Podstatnou zmenou oproti ich pôvodnému návrhu z januára bolo prenesenie sídla do Martina, v Bratislave mal pôsobiť len hlavný tajomník SRJ. V tomto rozhodnutí sa zrejme prejavila neistota z budúceho vývoja a obava z možnej eskalácie napätých vzťahov s Maďarskom, ktoré sa v tom čase ešte usilovalo o úpravu svojich hraníc. Členom organizácie sa mohol stať každý obyvateľ Slovenska, ktorý „svojím povoláním či duchovnou, či telesnou prácou pôsobí v kruhu výroby poľnohospodárskej“ a mal minimálne 16 rokov. Členovia mladší ako 21 rokov sa však mali združovať v samostatných organizáciách vyhradených pre dorast. Miestna beseda mala mať najmenej 20 členov, v obciach, kde ich bolo menej, sa mali pridať k roľníkom zo susedných dedín. Každá beseda mala mať výbor zložený z predsedu, pokladníka, zapisovateľa a prípadných ďalších funkcionárov podľa veľkosti členskej základne.

Besedy v rámci okresu sa združovali do okresných a tie do župných organizácií. Ústredným orgánom SRJ bolo predsedníctvo zložené z predsedu a výkonného výboru. Valné zhromaždenie, plniace úlohu zjazdu SRJ, sa malo konať každoročne na sviatok Troch kráľov. Zúčastňovať sa ho mali členovia ústredného výboru, v ktorom boli

15 HARNA, Josef. Vavro Šrobár a jeho podíl na vzniku agrární strany na Slovensku (1918 - 1922). In *Moderní dějiny*, roč. 17, 2009, č. 2, s. 5.

16 ZUBEREC, Príspevok, ref. 6, s. 575.

17 I. valné zhromaždenie Roľníckej jednoty ST, roč. 16, č. 16, 25. 4. 1919, s. 1.

členovia výkonného výboru, jeho tajomníci, poslanci hlásiaci sa k SRJ, hlavní redaktori časopisov uznaných za orgány SRJ a zástupcovia okresných organizácií. Praktickými potrebami roľníkov sa mali zaoberať príslušné odbory pôsobiace pri SRJ.¹⁸ Napriek tomu, že stanovy SRJ boli veľmi podobné organizačným poriadkom politickej strany, ostávala organizácia formálne stále iba náborovou organizáciou¹⁹ pôsobiacou v rámci SNS. Jej martinskí členovia pripravovali v marci reorganizáciu strany. Ústredným bodom jej programu mala byť aj naďalej celonárodnosť a slovenský nacionalizmus. Budovať stranu ako predstaviteľku len jedného, hoci najpočetnejšieho slovenského stavu, rozhodne odmietali. Pretvorenie SNS na oporu svojej moci naopak pripravoval minister Šrobár. Zjazd plánovaný na 28. mája sa však napokon pre vpád vojsk Maďarskej republiky rád a vyhlásenie stanného práva nekonal.²⁰ Hodža sa už v tomto čase pravdepodobne pripravoval na utvorenie samostatnej roľníckej politickej strany, ktorej základom sa mala stať práve SRJ. Svedčí o tom jeho reč prednesená na ľudovom zhromaždení SRJ z 25. mája 1919 v Myjave. Okrem iného tam povedal: „*Sme telom i dušou republikáni. Naša roľnícka jednota je predovšetkým a nadovšetko stranou republikánskou.*“²¹

Pri myjavskom prejave bol Hodža zrejme ovplyvnený aj pokračujúcim zblížovaním sa s českou agrárnou stranou. V Prahe sa totiž konal necelý mesiac predtým, 29. a 30. apríla 1919, zjazd českej agrárnej strany, na ktorom si zmenila názov na Republikánsku stranu československého venkova (RSČSV). Už samotný názov svedčí o tom, že sa chystala rozšíriť sféru svojho vplyvu aj na Slovensko. Do jej novozvoleného výkonného výboru sa navyše dostali aj členovia predsedníctva SRJ. Predseda jednoty Blaho sa stal dokonca prvým podpredsedom strany. Do výboru zvolili aj Bráneckého, Duchaja, Hodžu, Medveckého a Okánika.²² Šrobárova absencia medzi nimi dokazuje, že ešte stále nebol presvedčený o správnosti budovania agrárnej strany na Slovensku, či už by išlo o nový subjekt, alebo rozšírenie českej republikánskej strany. Spolupráca s českými agrárnikmi lákala predstaviteľov slovenského agrárneho smeru aj pre ich vplyv na ústredné orgány štátu v Prahe. Okrem ministerstva vnútra si už v tom čase zabezpečili kontrolu i nad ministerstvom poľnohospodárstva. Nemenej významnú úlohu zohrala aj práve sa spúšťajúca pozemková reforma, ktorej základy položil parlament 16. apríla 1919 prijatím tzv. záborového zákona. Bolo zrejme, že na jej priebeh budú mať takisto rozhodujúci vplyv českí agrárnici a spojenectvo s nimi môže priniesť plody i v tejto oblasti. Pozemková reforma sa stala hneď od začiatku hlavným agitačným prostriedkom na verejných zhromaždeniach SRJ.

V júni prišlo na nátlak sociálnych demokratov, ktorí žiadali, aby Klub slovenských poslancov odrážal prehľbujúcu sa politickú diferenciaciu, k prepracovaniu jeho

18 *Stanovy Slovenskej Roľníckej Jednoty schválené valným zhromaždením 13. dubna v Turč. Sv. Martine*. Bratislava : 1919, s. 3-14.

19 V dobovej terminológii označovaná za odborovú organizáciu strany. Dnes sa už však význam tohto termínu v jazyku posunul a pomenúva organizáciu zastupujúcu záujmy zamestnancov vo vyjednávaní s ich zamestnávateľmi. Vhodným označením pre poslanie SRJ v rámci strany je náborová organizácia.

20 ZUBEREC, Príspevok, ref. 6, s. 579-580.

21 HODŽA, Milan. Čo žiada slovenský ľud. In HODŽA, Milan. *Články, reči, štúdie. V.: Slovenské roľnícke organizácie 1912 – 1933*. Praha : Novina, 1933, s. 296.

22 Slovenský národný archív (ďalej SNA), osobný fond (ďalej o. f.) Pavol Blaho, kartón (ďalej k.) 43, inv. č. 1918.

stanov. Na základe tejto zmeny sa poslanci Blaho, Bránecký, Duchaj, Hodža, Kliešek, Medvecký, Ruman a Sopko, teda členovia SRJ, vyhlásili v klube za „agrárnu skupinu“.²³

Pri tomto vývoji bolo málo pravdepodobné, že na zhromaždení SNS, ktoré sa malo konať počas martinských augustových slávností,²⁴ sa podarí zachovať jej jednotu. Svedčia o tom aj skeptické články o neexistencii jednoty v slovenskom politickom tábore a nutnosti vybudovať celkom novú politickú organizáciu, ktoré pred slávnosťami prinášal ministrovi Šrobárovi blízky *Slovenský denník*. O situácii na slovenskej politickej scéne autor článku konštatuje: „Ale prítomnosť celého politického Slovenska má tento raz ešte iný dôvod: otázku politickej strany tzv. všenárodnej. Takej, ktorá by podľa možnosti sústreďovala väčšinu národa a bola by akousi stranou stredú, roľníctva a stredných pracujúcich vrstiev spoločenských (snáď bez triedne uvedomeľého robotníctva, ktoré má svoju stranu). Z doterajšej (resp. predválečnej) národnej strany nezostalo úplne nič, iba meno a snáď niekoľko funkcionárov, ktorí dnes stoja v úplne iných pomeroch a s názormi od základu premenenými (niektorí z nich prešli i do sociálnej demokracie, iní do agrárnej a iní do klerikálnej strany). Azda za takýchto okolností každý vidí a cíti, že nemôže byť reč o reorganizácii slov. nár. strany (už aj preto nie, že veľká časť terajších mladších polit. dejateľov do nej nepatrila), ale o tom založiť a vybudovať novú stranu, ktorá by vychodila z dnešných pomerov a z terajšej situácie národnej a združila politické živly príbuzných názorov v jednu pracovnú jednotu, ktorá by sa ujala zanedbanej práce – organizovania stredných vrstiev výrobných, ktoré stoja bez vedenia, bez politickej výchovy a orientácie v terajších pomeroch. Tu je patrné, že bude záležať na novom duchu, na dobrom politickom programe a konečne i na tom, aby sa vedenie dostalo do takých rúk, ktoré sú schopné viesť a rozumejú duchu času.“²⁵

Na poradách, ktoré sa zrejme pod dojmom slávnostnej atmosféry martinských slávností niesli v pokojnom duchu, k vykryštalizovaniu situácie neprišlo. Strana len formálne deklarovala obnovenie činnosti. Vypracovaním jej programu bola poverená zmiešaná komisia agrárnikov i národnárov v zložení Blaho, Donoval, Milan Ivanka, Štefan Krčméry, Šrobár, A. Štefánek, Otto Škrovina, Miloš Vančo a Jaroslav Vlček. Podstatným momentom však bolo spojenie Hodžovej a Šrobárovej skupiny, ktorých členovia sa dohodli, že na martinských národnárov budú vyvíjať tlak smerom k vytvoreniu strany s agrárnym charakterom.²⁶ Aj Šrobár dal teda po mesiacoch váhania Hodžovi za pravdu a dospel k záveru, že v slovenských podmienkach bude najvýhodnejším variantom budovať „vládnú“ stranu na roľníckych základoch. Na 10. augusta zvolal do Bratislavy rokovanie programovej komisie, na ktorom padlo definitívne rozhodnutie o založení agrárnej strany na Slovensku. Stanovisko Hodžu, Šrobára, Blaha a Štefánka podporili aj ďalší poslanci Národného zhromaždenia L. Medvecký a Juraj Slávik. Medvecký ako člen výkonného výboru Republikánskej strany čs. venkova presadzoval dokonca, aby bola nová strana jej slovenskou pobočkou. Škrovinu, Krčméryho a Vanča naopak podporil Matúš Dula, ktorý vyhlásil, že v prípade budovania strany na stavovskom základe sa vzdá jej predsedníctva a odíde z politiky.²⁷

23 ZUBEREC, Príspevok, ref. 6, s. 578-59.

24 Slávnosti sa dohrali v Martine v dňoch 5. a 6. augusta 1919. Okrem zhromaždenia SNS bola počas nich slávnostne obnovená činnosť Matice slovenskej a konali sa zhromaždenia Živeny a Muzeálnej slovenskej spoločnosti.

25 Martinské porady a slávnosti. *Slovenský denník* (ďalej SD), roč. 2, č. 167, 5. 8. 1919.

26 DULOVIC, Erik. Agrárny politik, Orava a Spiš 1919 - 1922. In MICHÁLEK, Slavomír (ed.). *Juraj Slávik Neresnícký od politiky cez diplomaciu po exil*. Bratislava : Historický ústav; Prodama, 2006, s. 108.

27 ZUBEREC, Príspevok, ref. 6, s. 580.

Ani táto hrozba však agrárnej skupine nezabránila prijať rozhodnutie, ktoré plne korešpondovalo s jej predstavami. Nimi obnovovaná strana mala byť síce celonárodnou a republikánskou, jej program mal však presadzovať predovšetkým „*hospodárske a sociálne požiadavky roľníckeho a želiarskeho ľudu*“. Prijali pre ňu aj nový názov, ktorý mal zohľadňovať jej novú orientáciu – Národná republikánska strana roľnícka (NRSR). Vypracovaním programu poverili dočasného tajomníka Slávika spoločne s komisiou, ktorej členmi boli Hodža, A. Štefánek a L. Medvecký a šéfredaktor nového, Hodžovi blízkeho, denníka *Slovenská politika* František Votruba. Ustanovujúce zhromaždenie strany zvolali na 14. septembra do Bratislavy.²⁸

Národnárska skupina sa s takýmto vývojom nezmierila. Dula svoju hrozbu o odchode z politiky nespľnil. Naopak, poprední predstavitelia národnárskej skupiny sa zišli 9. septembra 1919 v Martine, teda ešte pred ohláseným zhromaždením NRSR. Rozhodli, že SNS bude existovať nezávisle od NRSR a za svojho predsedu si zvolili Dulu.²⁹ Strana mala presadzovať záujmy všetkých vrstiev a tried slovenskej spoločnosti. Z týchto postulátov vychádzal aj jej nový program, ktorý bol však najmä v hospodárskej časti veľmi neurčitý.³⁰ V administratíve požadoval postupné vybudovanie autonómie Slovenska. Tento bod bol druhou hlavnou príčinou rozkolu s agrárnikmi, ktorí boli jej rozhodnými odporcami najmä po ostrej kampani ľudovej strany za autonómiu, ktorú považovali v neistej povojnovej situácii za síce nechcený, ale napriek tomu vítaný príspevok k revizionistickým požiadavkám Maďarska.

Na stránkach tlačí národnári kroky agrárnej skupiny nemilosrdne kritizovali. Počas Hodžovej diplomatickej cesty do Budapešti začiatkom septembra využili jeho neprítomnosť dokonca aj na hlásanie svojich názorov v „jeho“ *Slovenskom týždenníku*. Zakladateľov NRSR obviňovali, že im nejde o obhajobu záujmov maloroľníkov, ale ich podporu chcú využiť len vo svoj osobný prospech. Toto tvrdenie sa stalo jedným z hlavných argumentov národnárov, ktorý využívali na kritiku agrárnikov pri všetkých vzájomných sporoch v nasledujúcich troch rokoch. O delení spoločnosti na stavy hovorili ako o „*nákaze politickej rakoviny, ktorú je treba zaštepiť*“.³¹ Roľníkov vystríhali, že novoutvorená strana bude len pobočkou Republikánskej strany čs. venkova, ktorú ovládajú veľkostatkári.³² Po návrate z Budapešti musel Hodža čitateľom *Slovenského týždenníka* vysvetľovať, že kritika NRSR sa dostala na jeho stránky nedopatrením a prosil ich, aby príspevky považovali za neuverejnené. Sľuboval, že nová strana bude vždy a za každých okolností dôsledne presadzovať záujmy roľníckeho ľudu.³³

Ešte pre konaním ustanovujúceho zjazdu sa k novej strane prihlásilo 15 členov Klubu slovenských poslancov. Išlo o Blaha, Jána Bottu (básnik Ivan Krasko), Bráneckého, Duchaja, Hallu, Hodžu, Kliešeka, L. Medveckého, Slávika, Kornela Stodolu, Šrobára, A. Štefánka, Votrubu a Igora Hrušovského.³⁴ V čase horúčkovitých príprav na založenie NRSR vznikla koncom roka 1919 aj druhá náborová organizácia slovenského roľníctva – Slovenská domovina. Na rozdiel od SRJ, do ktorej sa mali podľa predpokladov jej vedenia hlásiť najmä roľníci vlastníci väčšie a stredne veľké pozemky, mala

28 Republikánska strana roľnícka. SD, roč. 2, č. 190, 2. 9. 1919, s. 1.

29 ZUBEREC, Príspevok, ref. 6, s. 581.

30 *Čo chce slovenská národná strana?* Martin : 1919.

31 Slovenské roľníctvo. ST, roč. 16, č. 35, 5. 9. 1919, s. 1.

32 Nová politická strana na Slovensku. ST, roč. 16, č. 35, 5. 9. 1919, s. 1.

33 Vysvetlenie a oprava. ST, roč. 16, č. 38, 26. 9. 1919, s. 1.

34 Porady klubu slovenských poslancov. SD, roč. 16, č. 38, 26. 9. 1919, s. 1.

združovať hlavne drobných roľníkov, nájomcov pozemkov, poľnohospodárskych robotníkov a živnostníkov. Prostredníctvom Slovenskej domoviny sa malo zabrániť tomu, aby medzi poľnohospodárskym proletariátom získavala prívržencov sociálna demokracia. P. Blaho sa stal jej čestným predsedom, predsedom výkonného výboru roľník Strašifťák a podpredsedom referent školstva na bratislavskom ministerstve Anton Štefánek. Vznikla podľa českého vzoru a už 10. septembra sa vyhlásila v dobovej terminológii za odborovú organizáciu NRSR, ktorá pritom ešte oficiálne neexistovala.³⁵ K strane sa o tri dni neskôr formálne prihlásila na Hodžov návrh aj SRJ.³⁶

Na ustanovujúcom zjazde 14. septembra v bratislavskom Župnom dome zvolili za predsedu NRSR Pavla Blahu. Rozhodli zrejme rovnaké dôvody ako pri jeho aprílovej voľbe za predsedu SRJ. Úlohu iste zohral aj jeho podpredsednícky post v RSČSV, kde bol hierarchicky druhým mužom po Švehlovi, čo ho predurčovalo postaviť sa na čelo NRSR. Skutočnými vodcami strany však boli v tomto čase Hodža so Šrobárom, Okrem tejto dvojice sa stali členmi užšieho výkonného výboru aj hlavný tajomník strany Juraj Slávik, poslanci Ivanka, Bránecký, L. Medvecký. Ostatní poprední predstavitelia SRJ a Slovenskej domoviny boli členmi širšieho výkonného výboru.

Program strany predstavil účastníkom zjazdu Hodža. Zdôvodnil, prečo Slovensko roľnícku stranu potrebuje: *„Dve tretiny národa slovenského žijú z poľnohospodárskej práce. To znamená, že bez roľníckeho stavu niet slovenského národa. To znamená, že keď robiť politiku slovenského národa, musíme robiť politiku slovenského roľníctva a kto chce zaistovať budúcnosť republiky, taktiež musí robiť politiku roľníckeho stavu.“*³⁷ Spomenul aj aktuálne požiadavky roľníctva ako ukončenie rekvirácií dobytku a jeho výkup za trhové ceny. Napriek tomu, že sa strana deklarovala ako rozhodná opora vládnej moci, išlo o neskrývanú kritiku jej zásobovacej politiky. Zdôraznil nutnosť zriaďovať na Slovensku odborné poľnohospodárske školy. Ludákov obvinil, že medzi ľuďmi šíria heslo autonómie bez toho, aby konkretizovali, čo si pod ňou predstavujú. Aj Hodža však uznal, že Slovensko potrebovalo na spravovanie svojich politických a hospodárskych záležitostí samosprávu na obecnej a župnej úrovni. V pasáži venovanej ostatným politickým stranám sa najviac zaoberal ľudákmi. Nazval ich „čiernou bandou“, ktorá štie ľud proti vláde falošnými obvineniami, že mu Praha berie vieru. Podľa Hodžu nemalo mať náboženstvo v politike miesto. Z rastu popularity ľudákov však zároveň nepriamo obvinil aj pražskú vládu, ktorá nedokázala ani za 10 mesiacov od vzniku štátu nájsť s Vatikánom dohodu o vymenovaní slovenských katolíckych biskupov. Napriek tomu, že v republike už niekoľko mesiacov vládla „červeno-zelená koalícia“ socialistických strán a agrárnikov, novú stranu ostro vymedzil aj voči sociálnym demokratom. Označil ich za hlavných súperov roľníkov, pretože hlásali zavedenie spoločného vlastníctva pôdy, ktoré bolo podľa neho s výkonom roľníckej profesie nezlučiteľné.³⁸

Novozvolený predseda strany Blaho nezapadol zdôrazniť vplyv úspešného príkladu agrárnej strany z českých krajín: *„Ohladom českej roľníckej strany chováme sa k nej ako žiak k učiteľovi. Skutky, ktoré dokázal český roľník na svojej pôde, sú tak skvelé, že sa musíme snažiť, aby sme všetkému dobrému a peknému sa od neho naučili. My sme dnes samostatná slovenská*

35 ZUBEREC, Vladimír. Slovenská domovina – strana maloroľníckeho ľudu a jej miesto v procese formovania celoštátnej agrárnej strany. In *Agrikultúra*, 1976, roč. 14, s. 122-123.

36 HODŽA, Milan. Program roľníckej jednoty – programom Národnej a roľníckej strany. In HODŽA, Milan. *Články, reči, štúdie. V. : Slovenské roľnícke organizácie 1912 – 1933*. Praha : Novina, 1933, s. 306.

37 Tamže, s. 305.

38 Reč dra Milana Hodžu na zjazde národnej strany roľníckej. ST, roč. 16, č. 39, 3. 10. 1919, s. 2.

*strana roľnícka, ale svojim bratom budeme vždy povďační, že nám dali krásny príklad a že nám vo svojich hospodárskych školách vychovávali našu mládež.*³⁹

Program strany prijatý na zjazde požadoval zachovanie jednoty republiky a prihlásil sa k československej národnej jednote. Slovensko si však malo zachovať svoju osobitosť, ktorej podoba a charakter však neboli nijako bližšie špecifikované. Slovenčina mala mať v úradnom styku rovnakú váhu ako čeština. Samospráva sa mala uplatňovať na obecnej a župnej úrovni. Do jej úplného zavedenia žiadal program zachovať ministerstvo s plnou mocou s presne vymedzenými kompetenciami, čo bolo odkazom na nevyjasnenosť jeho právomocí voči jednotlivým pražským centrálnym ministerstvám. Strana sa v dokumente deklarovala ako nezávislá a samostatná organizácia. Išlo o odkaz kritikom, ktorí o nej hovorili ako o pobočke českej agrárnej strany.

Hlavným cieľom strany deklarovaným v hospodárskej časti programu bola agrárna politika, ktorá mala podporovať najpočetnejšiu vrstvu obyvateľstva na Slovensku – roľníctvo. Do radov strany však pozývala aj príslušníkov ostatných stavov, ktorých však zároveň upozorňovala, že aj ich blahobyt je závislý od blahobytu roľníkov. Pôda mala byť majetkom toho, kto na nej pracoval. Dôraz sa preto v programe kládol na pozemkovú reformu, ktorá sa chápala ako náprava sociálnej a národnej krivdy spôsobenej Slovákom počas predchádzajúcich storočí cudzou šľachtou. Pozemkové majetky mali mať primeranú rozlohu, ktorá by im zaručila schopnosť užiť svojho majiteľa i jeho rodinu a štát mal dbať, aby nedochádzalo k ich neúmernému drobeniu.

V sociálnej časti hlásal program podporu rodiny, obranu záujmov robotníkov a živnostníkov proti veľkokapitálu, dostupnosť lacného úveru, spravodlivý výber daní podľa výšky príjmov, licencie na trafiky pre invalidov, sirotu, vdovy a legionárov či zlepšenie zdravotnej starostlivosti. V časti venovanej kultúre a osvete sa kládol najväčší dôraz na rozvoj školstva. Program požadoval slobodu náboženského presvedčenia, z politiky však malo byť náboženstvo vylúčené. Rozluku štátu a cirkvi pripúšťal, „ale iba cestou *pozvoľného vývoja*.“⁴⁰

* * *

Založením NRSR sa dotvorila stranícka scéna na Slovensku. Vykryštalizovali sa v nej tri základné prúdy – socialistický, ľudácky a agrárnický. Po odštiepení sa radikálneho bolševického krídla sociálnej demokracie ich v roku 1921 doplnil štvrtý – komunistický. Ich súboje o voličské hlasy určovali smerovanie slovenskej politiky počas nasledujúcich dvoch desaťročí prvorepublikovej čs. parlamentnej demokracie.

Milanovi Hodžovi sa v nových poprevratových podmienkach podarilo presadiť koncepciu založenia roľníckej politickej strany. O jej správnosti dokázal napokon presvedčiť i Šrobára, ktorý sa k jeho snahám spočiatku staval odmietavo a usiloval sa vytvoriť zo SNS celonárodnú stranu, podporujúcu čs. štátnu ideu. Aj on však napokon pod dojemom agitácie neustále sa radikalizujúceho socialistického tábora a autonómiu požadujúcich ľudákov prišiel k záveru, že pri prevahe obyvateľstva pracujúceho v poľnohospodárskom sektore v slovenských mestečkách a na vidieku môže obom týmto prúdom najlepšie čeliť strana presadzujúca roľnícky program. Hlad po pôde bol na Slovensku silným faktorom. Nebolo preto prekvapením, že presadzovanie parcelácie veľkostatkov a prideľovanie pôdy roľníkom do súkromného vlastníctva sa stalo od začiatku ústredným agitačným bodom slovenských agrárnikov. Pomocou

39 Debata na zjazde roľníckej strany. SD, roč. 2, č. 206, 31. 9. 1919, s. 1.

40 Program Národnej republikánskej strany roľníckej. Bratislava : 1919.

hesiel o pozemkovej reforme sa mohli jednoducho vymedzovať nielen proti socialistom, ktorí chceli spočiatku na veľkostatkoch vytvárať štátne podniky, ale aj proti SLS stavajúcej sa proti parcelácii cirkevných pozemkových majetkov. Navonok sa strana snažila deklarovať za nezávislú od českých agrárnikov, o ktorých iba opatrne pripúšťala, že sú jej vzorom. Paradoxom však v tomto kontexte bolo, že viacerí jej poprední predstavitelia zároveň oficiálne účinkovali ako členovia výkonného výboru RSČSV.

2. 2. Dočasné spojenectvo s národníarskou skupinou - Slovenská národná a roľnícka strana

Po ustanovujúcom zjazde stála pred NRSR úloha vybudovať svoje štruktúry po celom území Slovenska. Výhodou v tomto smere bolo, že už niekoľko mesiacov vznikali vo všetkých župách miestne organizácie SRJ, ktoré sa stali v mnohých obciach základom NRSR, keď sa jednoducho deklarovali ako jej pobočky.⁴¹ Už počas septembra vyvinula strana výraznú agitačnú činnosť. Jej najvýznamnejší predstavitelia začali intenzívne obchádzať slovenské obce a mestá a na verejných zhromaždeniach približovali ich účastníkom stranícky program. Akýmsi nepísaným pravidlom sa stalo, že na tribúnu vystúpili spolu s miestnymi predstaviteľmi NRSR najmenej dvaja poslanci Národného zhromaždenia.⁴² Príkladom im pritom išli dvaja hlavní stranícki vodcovia Šrobár a Hodža, ktorí počas týždňov bezprostredne po zjazde prispôsobili straníckej agitácii svoj pracovný program a vystúpili na viacerých verejných zhromaždeniach po celom Slovensku. Nie vždy však našli medzi poslucháčmi priaznivú odozvu. Na zhromaždení v Trnave privítali ministra Šrobára nadávky stúpcov ľudovej strany a v Čachticiach prinútili sociálni demokrati ukončiť prednášku riaditeľa Ľudovej banky z Nového Mesta nad Váhom a straníckeho funkcionára Jána Cablka. Konflikty so sympatizantmi týchto dvoch strán sa stali v ďalších rokoch realitou politických mítingov na Slovensku. Strana brala svoje zviditeľňovanie sa naozaj vážne. Vysielanie rečníkov na stretnutia s občanmi mal na starosti hlavný tajomník strany Juraj Slávik. Podľa jeho inštrukcií boli predstavitelia, ktorí na zhromaždení nemohli z nejakého dôvodu vystúpiť, povinní za seba nájsť náhradu. Miestne organizácie NRSR vyzýval, aby mu posielali mená rečníkov, ktorých si v obciach a mestách želali počuť. Problémom strany v prvých mesiacoch však bol nedostatok schopných funkcionárov na miestnej úrovni.⁴³ V mnohých obciach sa síce založili besedy, ich činnosť sa však zväčša obmedzovala len na vyberanie dvojkorunových členských poplatkov a distribúciu nedostatkového tovaru zaslaného bratislavským ministerstvom.⁴⁴

Jeseň roka 1919 sa však aj na Slovensku niesla pod vplyvom blížiacich sa prvých parlamentných volieb, ktoré sa mali konať v nasledujúcom roku. Už niekoľko týždňov po ustanovujúcom zjazde NRSR sa v jej periodikách, ako aj v martinských *Národných novinách* začali paradoxne objavovať príspevky, ktoré sa zaoberali témou možného

41 Za náborové organizácie SNS sa po vzniku NRSR vyhlásilo len niekoľko besied zo stredného Slovenska.

42 Na verejnom zhromaždení NRSR v Tisovci začiatkom októbra prehovorili napríklad okrem miestnych straníckych predákov Daxnera, Manicu a ev. farára Hanesa aj poslanci Botto a Štefánek. Ľudové zhromaždenie národnej roľníckej strany v Tisovci. SD, roč. 2, č. 219, 9. 10. 1919. Po dvaja poslanci vystúpili aj na septembrových zhromaždeniach vo Zvolene, Slovenskej Lupči či v Turčianskych Tepliciach. Za Národnú roľnícku stranu. ST, roč. 16, č. 38, 26. 9. 1919, s. 1.

43 Zo sekretariátu Národnej republikánskej strany roľníckej. SD, roč. 2, č. 211, 28. 9. 1919.

44 ZUBEREC, Príspevok, ref. 6, s. 584.

zlúčenía oboch strán. Autor úvahy v *Slovenskom týždenníku* dokonca navrhoval, aby zjednotená strana niesla názov Slovenská národná a roľnícka strana, teda presne rovnaký, aký sa stal o niekoľko mesiacov realitou.⁴⁵ Téma zjednotenia sa stala aj námietom verejného zhromaždenia SRJ v Hodžových rodných Sučanoch 28. septembra 1919. Za NRSR na ňom prehovorili poslanci Hodža a Ivanka, ale zúčastnili sa ho aj národnári Dula s Vančom, takže medzi oboma táborami prišlo k priamej názorovej konfrontácii. V úvode svojho vystúpenia Hodža znovu zdôvodnil, prečo vlastne rozkol vznikol: „Pred vojnou sme mali národnú stranu. Otázka je, či táto strana dnes dostačí na to, aby shromáždila a zorganizovala aspoň tú väčšinu národa, ktorá nie je a nechce byť ani socialistickou, ani maďarónsko klerikálnou. Na toto bude spôsobilá strana len v tom prípade, jestli sa otvorene a poctivo prizná k roľníctvu, k tomu stavu, na ktorom skutočne spočíva národ i republika. Má-li národná strana v národe roľníckom skutočne byť národnou, musí byť i roľníckou. Nielen sľubmi, ale i svojimi skutkami, svojou politikou i svojím menom. Preto si Roľnícka jednota na starých národných základoch utvorila veľkú národno-roľnícku stranu.“ Na jeho reč nadviazal niekdajší prívrženec martinského tábora Ivanka. Zdôraznil, že medzi oboma stranami nie je podstatný programový rozdiel (nevidel ho tam napriek odlišnému postoju k autonómii Slovenska – M. H.), ale „je to jedna strana s dvoma menami“ a NRSR nie je pobočkou českých agrárnikov. Miloš Vančo však jeho úvahy odmietol a skonštatoval, že slovenský národ nesmie dopustiť delenie na stavy. Záujmy roľníkov podľa neho dostatočne obhajovala aj národná strana.⁴⁶

Predstavitelia oboch strán si však uvedomovali prospešnosť spojenia síl v predvolebnom boji a kontraproduktívnosť kampaní voči druhému táboru, z ktorých mohli ťažiť najmä socialisti a ľudáci. Na Hodžov návrh prijali účastníci zhromaždenia SRJ v Liptovskom Mikuláši rezolúciu za zjednotenie oboch strán. Okrem zástupcov roľníckych besied, župana Jozefa Kállaya, liptovsko-mikuláškého starostu Jána Volka, sa pod ňu podpísali aj liptovskí priemyselníci a živnostníci, ako napríklad Ján Pálka, Jozef Stodola, či Ján Krivoš. Roľníctvo v nej uznali za najpočetnejšiu výrobnú skupinu a na podporu budúcej zjednotenej strany vyzývali aj inteligenciu, remeselníkov a živnostníkov.⁴⁷ Koncom októbra sa uzniesol začať rokovania o zjednotení aj výkonný výbor NRSR.⁴⁸ Strana tak bola na fúziu pripravená. Ostávala však pred ňou ešte úloha presvedčiť o jej nevyhnutnosti národnárov a dohodnúť sa s nimi na jej podmienkach. Národnári si boli vedomí skutočnosti, že ísť do volieb samostatne by pre nich v ostrej konkurencii strán s podstatne rozvinutejšími štruktúrami predstavovalo značné riziko. Vedenie strany však nebolo jednotné v názore, či by bolo zjednotenie s NRSR tým správnym východiskom zo situácie. Okrem jej stavovského zamerania a obáv z prílišného zblížovania s českými agrárnikami im na nej prekážal aj odmietavý postoj k otázke autonómie Slovenska, ktorej postupné vybudovanie bolo jedným zo základných bodov programu SNS. V strane sa tak začali objavovať hlasy, ktoré pred zlúčením s agrárnikami dávali prednosť zblíženiu s ľudovou stranou. Nahrávala im aj skutočnosť, že Andrej Hlinka sa po svojej nevydarenej ceste na mierové rokovania do Paríža ocitol vo väzení a vedenie SLS bolo v rukách umiernenějších politikov Jozefa

45 Sjednotme sa. ST, roč. 16, č. 37, 19. 9. 1919, s. 1.

46 Národná Roľnícka – stará Národná – socialisti. ST, roč. 16, č. 39, 3. 10. 1919, s. 1.

47 Mikulášska rezolúcia za jednotnú Národnú a roľnícku stranu. In. HODŽA, Milan. *Články, reči, štúdie*. V. : Slovenské roľnícke organizácie 1912 – 1933. Praha : Novina, 1933, s. 321-323.

48 Z domácej politiky. SD, roč. 2, č. 231, 23. 10. 1919, s. 4.

Budaya a Karola Kmeťka.⁴⁹ Tento krok obhajoval na porade SNS 12. novembra v Martine okrem Dula a Emila Stodolu prekvapujúco aj evanjelický biskup Samuel Zoch. Podľa neho by to prispelo k vymaneniu katolíckych veriacich spod vplyvu maďarónskych kňazov. Dula sa zasa odvolával na svoje priateľské vzťahy s Hlinkom. Napriek názoru predsedu však prevážilo stanovisko poslancov Ružiaka a Vanoviča, ktorí presadzovali zjednotenie s NRSR. Na schôdzi rozhodli prítomní o vytvorení výboru, ktorý mal rokovať s agrárnikmi.⁵⁰ Výkonný výbor NRSR reagoval na výsledok porady v Martine na zasadnutiach 21. a 29. novembra, na ktorom sa zúčastnili aj zástupcovia SRJ a Slovenskej domoviny. Vyslovili súhlas so zlúčením a zvolili si delegáciu pre rokovania s národníkmi. Definitíva mala padnúť 15. decembra v Piešťanoch, akoby symbolicky ležiacich na železničnej trati medzi Martinom a Bratislavou.⁵¹

Na piešťanských poradách zastupovali SNS okrem iných predseda Dula, členovia predsedníctva Zoch, Štefan Ravasz a Vanovič, poslanec Viliam Paulíny, E. Stodola a ev. farári Sahulčík a Michal Bodický či tajomník Juraj Janoška. V najsilnejšom zložení sa dostavila aj NRSR, ktorú reprezentoval predseda Blaho, ministri Šrobár a Hodža (týždeň pred tým vymenovaný za ministra pre zjednotenie zákonov), poslanci Ivanka, Kliešek, Medvecký, A. Štefánek, Duchaj, tajomník strany Slávik, z neposlancov župan Okánik, Cablk, Zadina a ďalší. Podľa oficiálneho vyhlásenia prijali delegáti rozhodnutie strán jednomyselne.⁵² Na tento krok nabádali prítomných vo svojich vystúpeniach najdôraznejšie Hodža so Šrobárom. Obaja to vydávali za národný a štátny záujem. Národníci sa vzdali svojej požiadavky postupného budovania autonómie, v pripravovanej ústave malo mať Slovensko garantované samosprávne práva na župnej úrovni v školských, hospodárskych, administratívnych a cirkevných záležitostiach. V budúcom parlamente mali mať obe skupiny paritné zastúpenie. Napriek tomu, že viacerí rečníci z agrárneho tábora na poradách presadzovali spojenie s českými agrárnikmi, strana zjednotená pod názvom Slovenská národná a roľnícka strana (SNaRS) mala byť celonárodnou a v budúcnosti ostať samostatnou.⁵³ Vypracovaním spoločného programu poverili oboch tajomníkov Janošku a Slávika, ktorí ho mali pripraviť do ustanovujúceho zjazdu novej strany naplánovaného na začiatok nasledujúceho roka. Zlučovací zjazd sa napokon konal 10. a 11. januára 1920 v Martine za účasti takmer kompletných výkonných výborov oboch subjektov v Martine. Ich spojenie slávnostne vyhlásil M. Dula už v prvý zjazdový deň, počas ktorého sa účastníci zhodli na programových zásadách. V hospodárskej a sociálnej časti preberal pasáže z programu NRSR. Zmienka o postupnom budovaní autonómie sa do jeho politickej časti na základe decembrovej dohody z Piešťan nedostala. Tému Pittsburskej dohody však nadniesol hosť zjazdu, predseda Slovenskej ligy v Amerike Albert Mamatej, ktorý od prítomných žiadal, aby k nej zaujali jasné stanovisko a znemožnili tak jej zneužívanie bližšie nešpecifikovanými „nepriateľmi štátu“. Aký bol postoj prítomných k tejto téme však správy o priebehu zjazdu v tlači neprezradili. Hodža podľa nich

49 Národno-ludové vohľady v Turč. Sv. Martine. SD, roč. 2, č. 248, 14. 11. 1919, s. 2.

50 Pokus o spojenie strán. SD, roč. 2, č. 249, 15. 11. 1919, s. 1.

51 Porady širšieho výkonného výboru národnej republikánskej strany roľníckej. SD, roč. 2, č. 261, 29. 11. 1919, s. 1.

52 Spojenie strán je vyhlásené. SD, roč. 2, č. 274, 16. decembra 1919, s. 1.

53 DULOVIČ, ref. 26, s. 111.

znovu zopakoval svoje tvrdenia z predchádzajúcich mesiacov a úsilie ľudákov o prijatie autonómie označil za inšpirované maďarskou propagandou.⁵⁴

Na druhý deň bol prijatý organizačný štatút SNaRS a volilo sa jej predsedníctvo. Predsedom zjednotenej strany sa stal Blaho, Dulovi sa ušla funkcia čestného predsedu. Na podpredsedníckom poste zastupoval národniarov Vanovič, ktorý však medzi nimi patril v predchádzajúcom období k najhorlivejším zástancam zlúčenia. Agrárici mali troch podpredsedov, katolíckeho farára Donovala a poslancov Petroviča a Bráneckého, ktorý zároveň vo vedení strany zastupoval roľníkov. Zrejme z taktických dôvodov sa nestal podpredsedom ani jeden z najvplyvnejšej agrárnickej dvojice Hodža-Šrobár, voči ktorým mali národnári najväčšie výhrady. Napriek tomu je zo zloženia predsedníctva ako aj z prijatého programu zrejmé, že na zjazde hrali agrárici prvé husle. Dokazuje to aj voľba Slávika za tajomníka strany, kým národnárijsky tajomník Janoška sa stal iba jeho zástupcom.

Členmi širšieho výkonného výboru boli podľa stanov automaticky všetci členovia Národného zhromaždenia. Okrem nich doň zvolili ďalších sedemdesiatich mužov. Hoci strana vo svojom programe proklamovala politickú rovnoprávnosť žien a mužov, do vedenia strany sa žiadna zástupkyňa žien nedostala. V približne rovnako početnom výkonnom výbore Republikánskej strany čs. venkova pritom v tom čase figurovalo desať žien.⁵⁵ Viaceré z nich pôsobili v ďalších rokoch ako poslankyne parlamentu a počas prvorepublikového obdobia patrili k popredným osobnostiam strany, kým na Slovensku sa do roku 1938 žiadna významná ženská predstaviteľka agrárnej politiky nevyprofilovala.

Zloženie širšieho výkonného výboru malo odrážať proklamovaný celonárodný charakter strany. Z neposlancov bolo v jeho radoch samozrejme najviac roľníkov (až 24). Príslušnosť k robotníctvu (bez špecifikácie či ide o priemyselných alebo poľnohospodárskych robotníkov) udávalo 13 jeho členov, dvanásť pôsobili ako úradníci, traja z nich ako župani. Z duchovných boli piati katolíckymi a štyria evanjelickými kňazmi. Učitelia mali vo výbore piatich zástupcov, jeden člen bol redaktorom stránickej tlače (Votruba) a jeden kníhtlačiarom (budúci senátor strany Šimon Roháček).⁵⁶

Podľa prijatého organizačného štatútu bol najdôležitejším orgánom strany širší výkonný výbor. Jeho členmi sa stali všetci poslanci parlamentu a dvojnásobný počet neposlancov volených v tajných voľbách. Po jednom zástupcovi v ňom mali navyše aj stránicke náborové organizácie a stránicke denníky. Výkonný výbor mal byť volený po každých parlamentných voľbách. K jeho právomociam patrilo prijímať právoplatné rozhodnutia v mene strany. Autoritatívne vykladal organizačný štatút a v bližšie nešpecifikovaných „súrnych prípadoch“ mal i právo ho meniť. Rozhodoval o kandidátkach do parlamentných volieb, určoval taktiku pri vedení kampane, vylučoval členov, ktorí sa previnili proti stránickému programu. Zo svojho stredy volil predsedníctvo pozostávajúce z predsedu, štyroch podpredsedov, hlavného tajomníka, jeho zástupcu a finančného referenta. Pri výkonnom výbore mali pôsobiť odbory: Národohospodársky, pozemkový, právny, školský, remeselnícky či agitačný. Na administratívne účely slúžil hlavný sekretariát, ktorého sídlom bola Bratislava. V skutočnosti

54 Spojenie národnej republikánskej strany so stranou národnou. „Slovenská národná a roľnícka strana“. SD, roč. 3, č. 9, 13. 1. 1920, s. 1.

55 SNA, o. f. Pavol Blaho, k. 43, inv. č. 1518.

56 Spojenie národnej republikánskej strany so stranou národnou. „Slovenská národná a roľnícka strana“. SD, roč. 3, č. 9, 13. 1. 1920, s. 1.

však túto úlohu plnil bratislavský hlavný sekretariát SRJ. V mimoriadnych situáciách mohli dve tretiny členov širšieho výkonného výboru zvolať zjazd strany, na ktorý mala každá miestna organizácia právo vyslať dôverníka.

Výšku členských príspevkov stanovovala členom strany miestna organizácia podľa ich majetkových pomerov. Odborové organizácie odvádzali do straníckej kasy štvrtinu príspevkov od svojich členov. Každý poslanec alebo funkcionár organizácie, do ktorej sa dostal na základe nominácie stranou, jej musel čast' príjmov z tejto funkcie odvádzat'. Výšku určoval výkonný výbor a pohybovala sa od 5 do 25 percent zo zarobenej sumy.⁵⁷

Formálne išlo o poriadok demokratickej politickej strany, podľa ktorého sa mali na všetkých úrovniach prijímať rozhodnutia hlasovaním. Predseda nemal paradoxne žiadne formálne kompetencie, ktorý by ho odlišovali od ostatných členov výkonného výboru, takže išlo prakticky o čestnú funkciu. Na čele strany stál preto fakticky osemčlenný kolektívny orgán. Možno aj tu treba hľadať príčinu nezájmu Hodžu či Šrobára o funkciu šéfa strany. V skutočnosti však o väčšine záležitostí rozhodovali práve najvplyvnejší členovia širšieho výkonného výboru z radov ministrov a poslancov. V prípade, že širší výkonný výbor nezasadal, mali rozhodnutia prijímať predsedníctvo a užší výkonný výbor, ktorého zloženie však organizačný poriadok nijako bližšie nešpecifikoval.

2. 3. Prípravy na parlamentné voľby v roku 1920

Blížiac sa parlamentné voľby nútili stranu zintenzívniť agitačnú činnosť. Najdôležitejšie ciele svojho programu zhrnula do 24 bodov, ktoré publikovala krátko po zlučovanom zjazde stranícka tlač. Okrem roľníctva nimi chcela osloviť najmä remeselníkov a drobných priemyselníkov a obchodníkov.⁵⁸ Sen o roľníckej besede v každej slovenskej dedine sa jej však napriek tomu ani zďaleka naplniť nedarilo. Dokazujú to listy, ktoré začal hlavný sekretariát SRJ rozosielať vybraným osobám, o ktorých predpokladal, že by sa dali získať pre podporu strany a vyzýval ich na zakladanie besied. Podobnú činnosť vyvíjali aj „odbočné“ sekretariáty SRJ v Nitre, Martine, vo Zvolene a v Košiciach.⁵⁹ Týchto päť agitačných centrál mohlo však len ťažko stačiť na pokrytie celého územia Slovenska. Na získavanie nových prívržencov využívala strana rozličné prostriedky. Jedným z nich mala byť aj distribúcia nedostatkového tovaru. Príkladom môže byť iniciatíva z februára 1920. Hlavný sekretariát vtedy pre tieto účely objednal v Rumunsku 100 vagónov soli. Distribúciou časti z nich poveril člena širšieho výkonného výboru SNaRS a predsedu miestnej straníckej organizácie, správcu Ľudovej banky v Novom Meste nad Váhom Jána Cablka. Tovar mal byť podľa presných inštrukcií z ústredia rozvázaný po obciach, v ktorých pôsobili roľnícke besedy a predávaný prednostne ich členom. Tým, ktorí by do nich vstupovali len pre prístup k soli, Cablk vyhovieť nemal, sekretariát ho však uisťoval, že pre nich pošlú ďalšie zásielky z Nemecka. Je otázne, či uprednostňovanie vlastných členov bolo tou najsprávnejšou metódou na získanie nových prívržencov. Zásielky sa navyše oneskorovali. Ešte začiatkom mája, teda niekoľko týždňov po voľbách, hlásil Cablk

57 *Organizačný štatút Slovenskej Národnej a Roľníckej strany*. Bratislava : 1920.

58 Bratia a sestry. SD, roč. 3, 22. 1. 1920, s. 1.

59 SNA, o. f. Pavol Blaho, k. 43, inv. č. 1517.

hlavnému sekretariátu, že štyri v marci slúbené vagóny do Nového Mesta nad Váhom vôbec nedorazili.⁶⁰

Strana začínala mať problémy čeliť už nielen agitačnému náporu sociálnych demokratov, ale aj čoraz agilnejších ľudákov, ktorým SNaRS otvárala pole pôsobnosti svojou nedostatočnou činnosťou. Svedčí o tom informácia z marca 1920 pre ministra Šrobára od českého úradníka Sýkora pôsobiaceho v Senici. Upozorňoval ho, že miestni obyvatelia „*ačkoli už niekoľikrát prosili o řečníka z národní strany rolnickéj, nebylo jim vyhověno čeho velmi litují, že se na ně zapomíná a tím se jen půda ľudovákům otvírá. Dle mého náhledu bylo by velmi žádoucí, aby se předáci o takovýto lid víc starali, jelikož tito u svojich známých hlásají věc národní dál a jsou velkou oporou našeho těžko vydobytého nám drahého státu.*“⁶¹

Ludová strana sa navyše rozhodla podľa policajných správ prebrať na ľudových zhromaždeniach agrárnikom ich najsilnejšiu tému – požiadavku parcelácie veľkostatkov.⁶² Účastníkov zhromaždení ľudáci vystríhali, že roľnícka strana roľníkom iba sľubuje, v skutočnosti však pre nich nič nerobí.⁶³ SNaRS nemohla ľudákom čeliť pri šírení ich programu ani efektívnosťou. Katolícki farári vo väčšine slovenských obcí boli spravidla sympatizantmi ľudovej strany a vďaka svojmu vplyvu medzi veriacimi sa stávali aj najlepšimi širitelmi jej programu. Stranu na verejnosti oslabovali aj vnútorné spory. So zlúčením s agrárnikmi neboli ani zďaleka spokojní všetci zástupcovia národnárskeho krídla. O postoji dvoch z nich informoval ministra Šrobára dôverník miestnej organizácie SNaRS v Krupine Pavel Bujnák. Podľa jeho informácií sa k tamojším ľudákom pridali už v januári 1920 katolícki kňazi Štefan Ravasz a Sahulčík, pričom len niekoľko týždňov predtým boli obaja po zlúčení NRSR a SNS zvolení za členov širšieho výkonného výboru SNaRS.⁶⁴

Dôležitosť presadzovania záujmov roľníkov si však na agrárnom Slovensku uvedomovali aj socialistické strany. Dobre chápali, že ak chcú byť v blížiacich sa voľbách úspešné, musia sa snažiť získať aj hlasy voličov pracujúcich na pôde. Pozemková reforma zohrala značnú úlohu i v kampani Čs. strany socialistickej. Pôsobila pri nej Jednota malozemdelcov, ktorej tajomník Josef Louthan podrobil na ľudovom zhromaždení v januári 1920 v Trenčíne prebiehajúcu pozemkovú reformu zdrvivúcej kritike. Zo zodpovednosti za nedostatky pri jej priebehu obvinil českých agrárnikov a ministra poľnohospodárstva z ich radov Karla Práška, ktorý ako veľkostatkár nemal podľa Louthana na jej napredovaní záujem. V mene strany požadoval okamžité začatie parcelácie veľkostatkov. Drobných roľníkov a poľnohospodárskych robotníkov vyzýval, aby vstupovali do Jednoty malozemdelcov.⁶⁵ Organizácia síce významnejší vplyv na Slovensku nezískala, dobre však ilustruje využívanie problematiky pozemkovej reformy v kampani socialistických strán. Súperom SNaRS sa totiž na slovenskom vidieku nestali len ľudáci, s ktorými predáci strany ráтали, ale aj sociálni demokrati. Ako ukázal priebeh kampane a výsledky volieb, práve hrozbu zľava napokon agrárnici podcenili najviac.

60 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 8, inv. č. 738, sign. IIB/2 Slovenská roľnícka jednota.

61 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (ďalej SNK-ALU) Martin, o. f. Vavro Šrobár, sign. 173 F 23. Stranická tlač priniesla pre zmenu informáciu o rozohnaní zhromaždenia Roľníckej besedy v Pruskom ľudákmi. Zo Slovenskej národnej roľníckej strany. ST, roč. 17, č. 11, 12. 3. 1920, s. 2.

62 SNA, fond (ďalej f.) Ministerstvo s plnou mocou (ďalej MPS), k. 328, inv. č. 231.

63 SNA, f. MPS, k. 328, inv. č. 162.

64 SNK-ALU, o. f. Vavro Šrobár, sig. 173 A 24.

65 SNA, f. MPS, k. 328, inv. č. 251.

Akciešchopnosť strany navyše už od začiatku roka nahlodával ďalší vnútorný problém. Na vidieku začínalo prichádzať k sporom medzi jej dvoma náborovými organizáciami - SRJ a Slovenskou domovinou. Namiesto toho, aby tieto zložky spolupracovali a pozície strany upevňovali, ich členovia vzájomnými konfliktmi jej autoritu podkopávali. Vo viacerých obciach zvolali predstavitelia domovín v čase ohláseného zhromaždenia SRJ svoje vlastné schôdze, ktoré boli spravidla navštívené omnoho početnejšie. Miestni bíreši sa aj týmto spôsobom verejne dištancovali od gazdov a samostatne hospodáriacich roľníkov. O dvoch takýchto prípadoch, ku ktorým došlo v Žitave Fedýmeši (dnes obec Úľany nad Žitavou, okres Nové Zámky) a v Račištorfe (dnes Rača, miestna časť Bratislavy), informoval tajomník SRJ Karol Drahotín Štefánek svojho brata, vtedajšieho predsedu bratislavskej organizácie Slovenskej domoviny (SD) Antona Štefánka. Počas slovnej výmeny názorov v Žitave mal dokonca miestny tajomník SD Ján Husár K. D. Štefánkovi povedať do očí, že SD nepatrí pod žiadnu politickú stranu.⁶⁶ Tieto prípady svedčia o tom, že roľníci neboli ani zďaleka takým jednotným stavom s rovnakými záujmami, ako to s obľubou zdôrazňovali agrárici. Nezávislý postup SD vyvrcholil o dva roky jej ustanovením sa ako samostatnej politickej strany.

V takejto situácii zastihol SNaRS v polovici marca začiatok kampane pred voľbami do Národného zhromaždenia. Svoju kandidátnu listinu zverejnila v straníckej tlači 28. marca 1920. Zo siedmich volebných krajov pri voľbách do poslaneckej snemovne kandidovali z národniarov na prvom mieste Samuel Zoch v novozámockom kraji⁶⁷ a Vanovič v martinskom kraji. Na prvých miestach listín v ostatných krajoch figurovali členovia širšieho výkonného výboru z radov agrárikov. Z 82 kandidátov kandidovalo celkovo 25 členov širšieho výkonného výboru strany. Z profesií mali najpočetnejšie zastúpenie pochopiteľne roľníci, ktorých kandidovalo 41, teda presná polovica z celkového počtu. Na rozdiel od členstva širšieho výkonného výboru sa tentoraz na kandidátkach objavili aj štyri ženy, ale žiadna na niektorom z popredných miest. V štyroch volebných krajoch pre voľby do senátu kandidovalo za SNaRS 43 mužov, z ktorých bolo až 22 členom širšieho výkonného výboru. Profesiou roľník mali pri mene na volebnom lístku uvedenú šesťnásť. Z národniarov figuroval na prvom mieste kandidátky len čestný predseda SNaRS Dula v martinskom volebnom kraji. Zloženie kandidátnych listín odrážalo prevahu agrárikov nad národniami. Z významných agrárikov sa o hlasy voličov neuchádzal len jeden zo zakladateľov predprevratového slovenského agrárneho politického hnutia, poslanec Dočasného národného zhromaždenia Fedor Houdek. Rozhodol sa tak dobrovoľne. Krátko pred voľbami, 30. marca 1920, opustil post ministra pre zásobovanie a z politiky chcel na čas odísť.⁶⁸ Na kandidátke chýbali naopak až traja významní predstavitelia národnárskej skupiny Emil Stodola, Otto Škrovina a Ján Wagner.⁶⁹ Ich absencia je ďalším potvrdením nespokojnosti viacerých predstaviteľov národniarov so zlúčením s agrárikmi.

66 SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 N 26.

67 Ani táto pozícia mu však na zvolenie nestačila.

68 Podľa vlastných slov si chcel Houdek odpočinúť a po šiestich (štyroch vojnových a dvoch povojnových) rokoch prežitých odlúčený od rodiny v Prahe túžil po návrate na Slovensko. SNK-ALU, o. f. Vavro Šrobár, sign. 173 C 2. List F. Houdka V. Šrobárovi z 28. 1. 1920.

69 ROGULOVÁ, Jaroslava. *Politika SNS v rokoch 1918 - 1929*. Dizertačná práca, nepublikovaná, Historický ústav SAV : 204, s. 33.

Oba tábory sa zásadne rozchádzali aj v názore na povolebnú stratégiu strany. Boli si vedomé, že na parlamentnej pôde centralizovaného štátu bude mať strana pri samostatnom postupe len malé šance na presadenie svojich programových cieľov a hľadali partnera medzi českými stranami. Predstavitelia agrárnej skupiny, z ktorých viacerí boli aj členmi výkonného výboru českej agrárnej strany, sa prirodzene orientovali na českých agrárnikov. Z ich zástupcami Viškovským a Staněkom uzavrel predseda strany Blaho dohodu o spolupráci pri voľbách. Logickým vyústením tohto spojenectva musela byť samozrejme aj povolebná spolupráca, o ktorej sa však z taktických dôvodov pre obavy z možného označovania za českú stranu konkurentmi v kampani nahlas nehovorilo.⁷⁰ Národnári nadväzovali naopak kontakty s Československou národnodemokratickou stranou (ČSND), ktorá sa od roku 1919 tiež pokúšala preniknúť na Slovensko.⁷¹ Reprezentanti národných demokratov napokon v polovici marca 1920 vyzvali stúpcov svojej strany na Slovensku, aby vstupovali do SNaRS a podporili ju vo voľbách. Došlo tak k paradoxnej situácii, keď strana išla do volieb s podporou dvoch rozlične orientovaných strán, ktoré v českých krajinách o voličov súperili. Tento fakt prispel najmä po voľbách k zvyšovaniu rozkolov a napätia vo vnútri SNaRS.

Predvolebná kampaň SNaRS vyznela veľmi rozpačito. Mnohé zhromaždenia strany rozbili sociálni demokrati, inde ich priebeh narušili zase ľudáci. Stalo sa tak aj na predvolenom mítingu v Novom Meste nad Váhom 25. marca, na ktorom vystúpil pred osemtisícovým davom ako hlavný rečník minister Šrobár. Po ňom prehovoril katolícky farár zo Smoleníc Ján Novák, ktorý v prejave vyvracal tvrdenia ľudákov, že SNaRS vyvíja protikatolícku politiku. Jeho reč narušili prívrženci ľudovej strany a poriadok museli nastoliť až prítomní četníci. Aj pri tejto príležitosti sa najväčšia pozornosť rečníkov strany sústredila na ľudákov, na polemiku s ktorými sa strana počas kampane zamerala jednoznačne najviac. Pri volebných výsledkoch sa jej však najviac vypomstila nedostatočná kritika programu sociálnych demokratov. Z viacerých regiónov navyše prichádzali varovné správy o slabšej agitácii strany nielen v porovnaní s ľavicou, ale aj s najväčšími konkurentmi v očiach stranického vedenia – ľudákmi. Fedor Houdek, ktorý sa krátko pred voľbami vrátil pre už spomínané dôvody z Prahy do Ružomberka, varoval Šrobára, že strana v okolí mesta nevyvíjala takmer žiadnu činnosť a mala by tam čo najskôr utvoriť sekretariát, ktorý by koordinoval činnosť nefungujúcich miestnych a okresných organizácií. Iba tak mala podľa neho šancu konkurovať socialistom.⁷² Predvolebnú agitáciu strany výstižne charakterizuje aj ďalší Houdkov list, ktorý písal Šrobárovi z Ružomberka v deň volieb 18. apríla 1920. Okrem iného v ňom konštatoval: „*Deň volebný plynie v najväčšom poriadku v meste, ani akoby volieb nebolo. Ľudáci dnes z kostolnej veže shadzovali letáky, keď šiel ľud z kostola... V Ružomberku našiel som všetko sterorizované od socialistov a ľudákov, v celom okrese sa vôbec neagitovalo za roľnícku stranu. Klímo [kandidát SNaRS – poznámka M. H.] bol len*

70 Podľa neskorších vyjadrení predavateľa ľudovej strany K. Sidora slúbil Hodža českým agrárnikom dokonca zlúčenie strán. Dohodu o tom istom mal podľa neho uzavrieť Dula naopak s národnými demokratmi. V skutočnosti išlo zrejme o prísluby vytvorenia spoločných parlamentných klubov. SIDOR, Karol. *Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918 - 1938)*. Zv. 1. Bratislava : 1943, s. 127.

71 O spolupráci národnárov s českými národnými demokratmi pozri bližšie ROGULOVÁ, ref. 69, s. 34-36.

72 SNK-ALU, o. f. Vavro Šrobár, sign. 173 C 2. List F. Houdka V. Šrobárovi z marca 1920.

v *Likávke, Lužnej. Politicky nepracovalo sa vôbec.*⁷³ Mnoho významných predstaviteľov strany navyše pred voľbami nevyvíjalo agitačnú činnosť. Napríklad tajomník Slávik síce kandidoval do snemovne na šiestom mieste v prešovskom kraji, nevystúpil tam však na žiadnom verejnom zhromaždení.⁷⁴

Svoj volebný program, ktorého text zostavil A. Štefánek, publikovala SNaRS až tri dni pred voľbami. Išlo o skrátenú a agitačne údernejšiu verziu jej programu, v ktorom sa strana opätovne vyhlásila za obhajkyňu záujmov celého slovenského národa. Maloroľníkom, bezzemkom a bírešom sľubovala, že im rozparceluje do súkromného vlastníctva dostatok pôdy na slušný život pre ich rodiny. V texte sa vrátila aj k téme autonómie, ktorú považovala za nebezpečnú pre nedostatočné „odmaďarčenie“ Slovenska. Nevylúčila však úvahy o jej postupnom budovaní. Veľká časť programu bola opäť konfrontáciou s ľudákmi, ktorých strana obviňovala z veľkého počtu maďarónov na ich kandidátke.⁷⁵ Ich program bol podľa SNaRS „nadmieru povrchný a len tak ledabolo zostavený“. Ľudákov agrárnici obviňovali, že v Klube slovenských poslancov bránili parcelácii veľkostatkov, o čom malo svedčiť aj ich volebné spojenectvo s Československou stranou lidovou (ČSSL), ktorá patrila k najotvorenejším kritikom prvej fázy pozemkovej reformy. Za dôkaz toho, že je skutočne najlepšou obhajkyňou práv slovenského národa, uvádzala strana skutočnosť, že ako jediná z hlavných politických strán kandidovala do volieb na Slovensku samostatne a aj napriek programovej blízkosti s českými agrárnikmi sa s nimi nespojila.⁷⁶

A. Štefánek bol aj autorom ďalších dvoch agitačných textov SNaRS, ktoré sa mali šíriť po Slovensku počas volebného týždňa a publikovala ich aj stranícka tlač. Prvý z nich mal príznačný názov *Prečo sú socialisti proti parcelácii veľkostatkov?*. Bol pokusom v poslednej chvíli čeliť pribúdajúcim signálom, že mnohí poľnohospodárski robotníci a bezzemkovia, medzi nimi aj značný počet členov Slovenskej domoviny, sympatizujú so socialistickými stranami. Strana sa v texte ohradzovala voči tvrdeniam ľavicových politikov, že SNaRS vyvíja politiku v prospech veľkostatkárov. Zdôrazňoval, že na jej čele žiaden veľkostatkár nebol. Brožúra poukazovala na to, že socialistické strany sú odporcami súkromného vlastníctva, a preto nepripustia ani parceláciu veľkostatkov do rúk maloroľníkom. Zároveň sa snažila dokázať, že všetky zákony a vládne nariadenia prijaté v prospech roľníkov sú dielom členov SNaRS (najmä referenta pre poľnohospodárstvo pri bratislavskom ministerstve a predsedu strany Blaha a poslanca Bráneckého) respektíve českej agrárnej strany.⁷⁷ V druhej brožúre sa referent školstva A. Štefánek snažil presvedčiť slovenských učiteľov, aby hlasovali za SNaRS. Vystríhal ich pred ľudákmi, ktorí podľa neho obhajovali iba práva učiteľov cirkevných škôl a skratkovito im vysvetľoval program strany.⁷⁸

73 SNA, o. f. Vavro Šrobár, k. 3, inv. č. 127. Podobné správy prichádzali Šrobárovi i od L. Medveckého o situácii v okolí Zvolena. Tamojšie dediny boli podľa neho „sociálne demokraticky a ľudácky rozoštvané“. SNK-ALU, o. f. Vavro Šrobár, sign. 173 D 33. List L. Medveckého V. Šrobárovi z 13. 4. 1920.

74 DULOVIČ, ref. 26, s. 115.

75 Ako najlepšie príklady uviedol Štefánek Jozefa Tisa, Dezidera Plechlu, Marka Gažíka či Jána Žirku.

76 Slovenská národná a roľnícka strana. SD, roč. 3, 15. 4. 1920, s. 3-5.

77 ŠTEFÁNEK, Anton. *Prečo sú socialisti proti parcelácii veľkostatkov?*. Bratislava : 1920, 16 s.

78 ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenským učiteľom*. Bratislava : 1920, 14 s.

2. 4. Volebné sklamanie a nový rozkol s národniami

Napriek nedostatočne rozvinutej organizačnej základni, v porovnaní s hlavnými konkurentmi málo intenzívnej predvolebnej kampani a viacerým vnútorným problémom, bola SNaRS pri očakávaní volebného výsledku plná optimizmu. Poprední predstavitelia stále dúfali, že sa im podarí osloviť drvivú väčšinu slovenských roľníkov, teda takmer dve tretiny populácie. Tvrdenia z neskorších období, ako napríklad to, že Šrobár mal predsedovi českých agrárnikov Švehlovi slúbiť, že mu do parlamentu „dodá“ až 40 slovenských agrárnych poslancov, treba brať síce z rezervou, zároveň však dobe ilustrujú veľké očakávania, ktoré mali iste pred voľbami niektorí stranícki lídri.⁷⁹ Aj najtriezvejšie odhady v strane predpovedali zisk najmenej 18 kresiel v Poslaneckej snemovni NZ (PS NZ).⁸⁰ O to väčší šok priniesli strane výsledky historicky prvých demokratických volieb v dejinách Slovenska z 18. apríla 1920. Na Slovensku sa stala ich jasným víťazom sociálna demokracia, za ktorú hlasovalo vo voľbách do PS NZ viac ako 510 000 ľudí a získala 23 zo 60 mandátov pripadajúcich na Slovensko. Program SNaRS podporilo pri hlasovaní do dolnej komory parlamentu 242 045 voličov, čo bolo len o necelých 7 000 viac ako zisk ľudákov. Obom stranám to stačilo na obsadenie dvanástich mandátov. V prvom skrutíniu získala SNaRS iba osem parlamentných kresiel. Zvolení boli Vanovič, Janček a Hálek v martinskom volebnom kraji, Klimo v liptovsko-mikulášskom, Medvecký v banskobystrickom, Hodža a K. Stodola v prešovskom a Šrobár v trnavskom volebnom kraji. V novozámockom a košickom kraji, na čele ktorých kandidovali Zoch a Ivanka, dostala strana menej hlasov, ako bolo volebné číslo potrebné na zisk mandátu v prvom skrutíniu.⁸¹ Rovnaký počet kresiel ako ľudáci, šesť, obsadila SNaRS aj v senáte, do ktorého sa dostali Vlček, Dula, Ružiak, Križko, Duchaj a Roháček. V absolútnych číslach obdržala strana 181 289 hlasov, čo bolo dokonca o 9 000 menej, ako získala ľudová strana.⁸²

Pri voľbách do PS NZ získala SNaRS vo všetkých volebných krajoch podstatne menej hlasov ako sociálni demokrati. Ľudákov porazila v novozámockom, martinskom, prešovskom a tesne aj v liptovsko-mikulášskom volebnom kraji. Ľudáci však získali rovnaký počet mandátov napriek tomu, že v košickom kraji nepostavili kandidátku. Zdravujúco SNaRS porazili v trnavskom a v banskobystrickom volebnom kraji, v oboch získali o 20 000 hlasov viac. Tieto volebné kraje sa v ďalších parlamentných voľbách počas obdobia 1. ČSR stali baštou ľudovej strany.

Na západnom Slovensku sa SNaRS tešila najväčšej podpore v okolí Myjavy, kde bola v počte získaných hlasov absolútne najúspešnejšou politickou stranou. V martinskom volebnom kraji zaznamenala nadpriemerné výsledky v okresoch Bánovce, Považská

79 SIDOR, ref. 70, s. 131.

80 DULOVIČ, ref. 26, s. 115.

81 Voliči v 1. ČSR nemali možnosť výberu kandidátov, ale hlasovali za kandidátnu listinu príslušnej strany ako celok (viazané kandidátky). Územie Slovenska bolo pre voľby PS NZ rozdelené na sedem, pre voľby senátu NZ na štyri volebné kraje. Pre zisk mandátu v prvom skrutíniu bolo v danom kraji potrebné získať určený počet hlasov, tzv. volebné číslo. Zo zvyšných hlasov sa pridelovali mandáty v druhom a treťom skrutíniu, pričom výber bol plne v kompetencii politickej strany a na poradi uchádzačov na kandidátnej listine nezáležalo. K volebnému systému v období 1918 - 1938 pozri bližšie BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie : Politický systém ČSR 1918 - 1938*. Praha : Slon, 1992, s. 79-85.

82 *Československá statistika*. Svazek 1, Řada I, (Volby, Sešit 1). Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecní volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919. Praha : Státní úřad statistický, 1922, s. 13 a n.

Bystrica a Turčiansky Sv. Martin. V banskobystrickom kraji si pripísala významnejšie úspechy iba v krupinskom okrese, kde pôsobila jedna z najaktívnejších stranických organizácií pod vedením Pavla Bujnáka. V liptovsko-mikulášskom kraji sa jej darilo predovšetkým v okolí Liptovského Hrádku, Hnúšte, Kežmarku, Levoče a Rožňavy, teda v oblastiach z celoslovenského hľadiska s nadpriemerným zastúpením obyvateľstva evanjelického vierovyznania. To isté platí o okrese Modrý Kameň v košickom kraji. V prešovskom volebnom kraji boli baštami strany okresy Gírlatovce, Kapušany, Lemešany a predovšetkým Michalovce, kde sa stala najúspešnejšou zo všetkých kandidujúcich strán.⁸³ Volebný výsledok výrazne zaostávajúci za predvolebnými očakávaniami stranických predstaviteľov značne podlomil reálnosť ich predstáv, že zo strany vytvoria najmasovejšiu politickú organizáciu na Slovensku, za ktorou bude odhodlane kráčať slovenské roľníctvo, teda viac ako polovica obyvateľstva krajiny. Jeden z dôvodov zlúčenia s národnými tak dostal okamžite po voľbách vážnu trhlinu. Pod nepriaznivý výsledok sa podpísalo viacero faktorov. Okrem slabej organizačnej štruktúry a z nej prameniacej nedostatočnej agitačnej činnosti a vnútorných rozporov to bola aj poprevratová exponovanosť jedného z hlavných predstaviteľov strany, ministra s plnou mocou Šrobára. Strana tak bola v očiach veľkej časti obyvateľstva zodpovedná za mnohé nepopulárne opatrenia a kroky, ktoré musel po vzniku republiky na Slovensku prijímať. Práve Šrobár bol hlavným terčom negatívnych predvolebných kampaní oboch najväčších súperov SNaRS – sociálnych demokratov aj ľudákov.⁸⁴ Strane nepomohli ani udalosti, ku ktorým prišlo niekoľko týždňov pred voľbami v Rumanovej v hlohoveckom okrese. Súviseli navyše s prebiehajúcou pozemkovou reformou – ústredným agitačným heslom SNaRS. Keď sa miestni maloroľníci dozvedeli, že na tamajších veľkostatkoch, ktoré spadali pod záborový zákon, naďalej hospodária ich pôvodní majitelia, medzi ktorými nechýbali ani predstavitelia bývalej uhorskej šľachty, prišlo k nepokojom. Skončili sa policajnou strelbou, pri ktorej prišli o život dvaja ľudia.⁸⁵ Skutočnosť, že príčinou volebného neúspechu bolo stotožnenie najnepopulárnejších vládných opatrení s politikou SNaRS, pripúšťala aj stranická tlač. Radila medzi ne predovšetkým povinné rekvizície poľnohospodárskych tovarov, prechmaty pri uskutočňovaní pozemkovej reformy či nedostatky v zásobovaní potravinami a palivom. Zároveň obviňovala sociálnych demokratov zo štvavej predvolebnej kampane, v ktorej SNaRS neoprávnene pripisovali úlohu obhajcov záujmov veľkostatkárov a roľníkom sľubovali údajne splniť nespĺniteľné. Z polmilióna slovenských voličov, ktorí dali sociálnej demokracii svoj hlas, nemala mať socialistické presvedčenie v skutočnosti ani polovica. Budúce voľby dali týmto argumentom vo veľkej miere za pravdu.⁸⁶ Strana sa mohla utešovať aspoň tým, že voľby sa neskončili podľa predstáv ani pre ľudákov. Agrárnická tlač ich vyhlásila za plebiscit o autonómii, ktorej povedalo slovenské obyvateľstvo príklonom k centralistickým stranám (najmä sociálnym demokratom a SNaRS) jasné nie.⁸⁷ Ani neskrývaná radosť z neúspechu ľudákov však nemohla

83 *Československá statistika*. Svazek 1, Řada I, (Volby, Sešit 1). Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecní volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919. Praha : Státní úřad statistický, 1922, s. 13 a n.

84 Ludová strana navyše na Šrobára útočila aj pre jeho vlašný prístup k náboženským otázkam. Pred voľbami vydala leták, v ktorom ho obviňovala z „neverectva“ a protikatolíckej politiky. SNA, f. MPS, k. 328, inv. č. 210.

85 CAMEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža 1878 – 1944*. Bratislava : Veda, 2001, s. 82.

86 V čom je chyba?. ST, roč. 17, č. 18, 30. 4. 1920, s. 2.

87 Slovenský plebiscit. SD, roč. 3, č. 90, 21. 4. 1920, s. 1; Po voľbách. ST, roč. 17, č. 18, 30. 4. 1920, s. 1.

zakryť napätie, ktoré začalo v strane po voľbách narastať. Prejavilo sa už pri výbere štyroch kandidátov, ktorí získali poslanecké kreslá zo zvyškových hlasov v druhom skrutíniu. Podľa zákona patrili mandáty strane a tá mohla o ich pridelení rozhodovať bez ohľadu na poradie na kandidátnych listinách. Toto pravidlo síce dávalo vedeniu strany moc vyberať si, kto ju bude v pražskom parlamente zastupovať, zároveň však bolo zdrojom potenciálnych vnútorných konfliktov a napätí spôsobených nenaplnenými ambíciami. Uchádzačov o mandát bolo totiž spravidla v každej strane viac ako kresiel, ktoré mohli obsadiť. Hodža po voľbách presadzoval, aby všetky štyri mandáty získané v druhom skrutíniu pripadli kandidátom, ktorí mali pri mene na kandidátnej listine uvedenú profesiu roľník, čím sa mal podľa neho posilniť agrárny charakter strany. Dôvodom bol iste aj fakt, že v prvom skrutíniu nebol do parlamentu zvolený spomedzi roľníkov ani jeden kandidát. Napokon však mandáty získali len dvaja – Sopko a Bránecký. Posledné dve poslanecké kreslá prideliť strana svojmu predsedovi Blahovi a Jánovi Bottovi. Išlo o ľudí blízkych Šrobárovi (obaja pracovali v aparáte jeho bratislavského ministerstva), medzi ktorých treba navyše pripočítať aj Bráneckého a dôkaz toho, že v tomto období bol faktickým lídrom strany on. Na protest proti rozhodnutiu sa Hodža zriekol postu v užšom výkonnom výbore strany.⁸⁸ Z pridelenia mandátov v druhom skrutíniu bola určite rozčarovaná aj národnárska skupina. V prvom skrutíniu získal z jej predstaviteľov mandát len Vanovič, ten však medzi nimi patril vždy k najväčším stúpencom fúzie s agrárnikmi. Napriek dohode o paritnom zastúpení v parlamente, ktorá bola v predchádzajúcom roku jednou zo základných podmienok dohody o vytvorení SNaRS, sa na jej záujmy pri pridelení mandátov v zákonodarnom zbore vôbec neprihliadalo.

K ešte flagrantnejšiemu porušeniu vzájomnej dohody oboch skupín prišlo už o niekoľko dní. Novozvolení poslanci SNaRS sa zišli 29. apríla v pražskej parlamentnej budove a prijali uznesenie, v ktorom vyzvali RSČSV na vytvorenie spoločného poslaneckého klubu. *Slovenský denník* priniesol už v deň rokovania článok v prospech spojenia s poslancami českej agrárnej strany, v ktorom stálo: „*V prvom rade musí sa rozhodnúť naša Slovenská národná a roľnícka strana, čo ďalej? Je pravda, že Slovenská národná a roľnícka strana po spojení s národnou stranou stratila svoj čistý roľnícky ráz a pribrala do svojho lona živly obdobné národnej demokracii v Čechách. Základ strany, jej program a ráz ostal však roľnícky. Osou politiky strany ostal jej hospodársky program a v prvom rade pozemková reforma. A tu stojíme pred rozhodnutím, ktoré usnadní našej strane práve tento jej základný ráz. V Čechách je druhou najsilnejšou stranou republikánska strana českých sedliakov. Má 28 mandátov v snemovni. Keďby sa Slovenská národná a roľnícka strana rozhodla pripiať svoj osud k osudu tejto najpríbuznejšej strany, značilo by to, že roľnícka skupina so 40 poslancami v snemovni prevýšila lidovcov s 33 mandátmi. Roľníctvo mohlo by sa stať i po čiastočných volebných neúspechoch na Slovensku osou politiky v republike a mohlo by zaväziť rozhodujúcim vplyvom i na Slovensku.*“⁸⁹ Porady sa zúčastnil aj predseda českých agrárnikov Švehla, ktorý ich uistil o pozitívnom stanovisku svojej strany k výzve.⁹⁰ Posilnenie svojho parlamentného klubu na 40 poslancov mohol samozrejme len privítať. Agrárny klub tak počtom členov prevýšil klub Čs. strany lidovej, ktorého členmi boli v tom čase i slovenskí ľudáci kandidujúci už vo voľbách spoločne s českými partnermi a stal sa druhým najsilnejším klubom

88 Minister Dr. Hodža vystúpil z užšieho výkonného výboru strany. ST, roč. 17, č. 18, 30. 4. 1920, s. 1.

89 Čo Ďalej?. SD, roč. 3, č. 97, 29. 4. 1920.

90 Slovenská národná a roľnícka strana v jednotnom klube s republikánskou stranou č-s. venkova. ST, roč. 17, č. 19, 7. 5. 1920, s. 1.

v dolnej komore parlamentu po sociálno-demokratickom. SNaRS tým zároveň splnila sľub, ktorý dali Švehlovi pred voľbami Blaho so Šrobárom. Ani jeden z jej poslancov proti tomuto postupu neprotestoval, pretože všetci, vrátane Vanoviča, už v tom čase prakticky patrili k agrárnej skupine. Hlasný odpor národnárov voči spojeniu klubov tak v parlamente nemal kto zastupovať.

Z rozhodnutia o vytvorení spoločného poslaneckého klubu s českými agrárnikmi vyvodil čestný predseda SNaRS Matúš Dula okamžité závery. Už pred voľbami odmietol podpísať reverz o zrieknutí sa senátorského mandátu v prípade vystúpenia zo strany a v senáte sa pridal ku klubu národných demokratov. Neskôr svoj krok odôvodňoval tým, že rozhodnutie o vstupe do spoločného klubu s českými agrárnikmi bolo prijaté bez súhlasu výkonného výboru strany, ktorý bol podľa neho jediný oprávnený rozhodovať o takejto dôležitej záležitosti.⁹¹ Dula z kroku poslancov vyvodil záver o neplatnosti dohody uzavretej pri zlúčení agrárnej a národnárskej frakcie v predchádzajúcom roku a svoj vstup do klubu národnej demokracie preto pokladal za oprávnený a legitímny.⁹² Po odchode zo SNaRS sa stal okamžite funkcionárom národnej demokracie. Stal sa čestným predsedom mládežníckeho pravicového spolku, ktorý pracoval pod jej patronátom.⁹³

Koncom mája 1920 sa znovu obnovila vláda „červeno-zelenej koalície“ socialistickej strán a agrárnikov. Po volebnom neúspechu musela SNaRS prepustiť sociálnym demokratom post ministra s plnou mocou, ktorý obsadil Ivan Dérer. Šrobárovi sa ušlo kreslo ministra zdravotníctva a súčasne stál aj na čele ministerstva pre zjednotenie zákonov. Zostavovanie vlády sa nieslo v atmosfére zvyšujúceho sa vnútropolitického napätia. Vo víťaznej sociálnej demokracii sa vyhrocovali spory medzi jej pravým a radikálnym ľavým krídlom. Vnútorne nezhody trápili aj českú agrárnu stranu.⁹⁴ Už po mesiaci od nástupu novej vlády sa vzdal reprezentant jej veľkostatkárskeho krídla Karel Prášek funkcie ministra poľnohospodárstva. Vnútorne napätie v SNaRS, ktoré po vytvorení spoločného parlamentného klubu s českými agrárnikmi rástlo, tak nebolo v čase názorovej kryštalizácie jednotlivých prúdov na čs. politickej scéne mimoriadnym javom.

Spory medzi agrárnou a národnárskou skupinou sa naplno prejavili už na pracovnom zjazde strany, ktorý sa konal 11. a 12. júla v Trenčianskych Tepliciach. Zúčastnili sa ho aj dvaja z najväčších prominentov českej agrárnej strany, jej predseda Švehla a tajomník Rudolf Beran, čo bolo ďalším dôkazom zblížovania oboch subjektov. Z národnárov sa tu stala už otvorene opozičná skupina v strane, ktorá s týmto trendom nesúhlasila. Na jej čelo sa postavil Ivanka, ktorý žiadal zvolanie širšieho výkonného výboru. Národnári na ňom chceli presadiť rokovanie o smerovaní strany k spojencstvu s českými agrárnikmi a zachovanie samostatného postavenia SNaRS. Navrhovali zriadenie komisie zloženej z príslušníkov oboch táborov, ktorá by sa dohodla na zmenách organizačného poriadku a tvrdili, že vedenie stany porušilo jej program. Tajomník Slávik ich však odmietol s tým, že na zvolanie širšieho výkonného výboru

91 V stanovách SNaRS však o jej parlamentnom klube žiadna zmienka nebola. *Organizačný štatút Slovenskej Národnej a Rolníckej strany*. Bratislava : 1920.

92 Archiv Národního muzea (ďalej ANM) Praha, o. f. Karel Kramář, k. 7, inv. č. 1373. List M. Dulu sekretariátu SNaRS z 21. 4. 1921.

93 ROGULOVÁ, ref. 69, s. 35.

94 Pavol Blaho dostal na 18. júna pozvánku na zasadnutie výkonného výboru Republikánskej strany čs. venkova, na ktorom sa mala riešiť jej „hlboká kríza“. SNA, o. f. Pavol Blaho, k. 4, inv. č. 1526.

nebol dôvod. Na protest proti tomuto kroku sa na druhý deň národnári s výnimkou piatich zástupcov svojej platformy na rokovaní zjazdu nezúčastnili.⁹⁵ Priebeh zjazdu potvrdil vývoj SNaRS smerom k stavovskej agrárnej strane. Najdôležitejším záverom sa stala rezolúcia o pozemkovej reforme predložená na schválenie podpredsedom Jánom Petrovičom, v ktorej strana podrobne vysvetlila svoju predstavu jej uskutočňovania. Ani v nej však nechýbala kritika opozičných národnárov. Tvrdila, že nepriateľom pozemkovej reformy „sa podarilo prilákať na svoju stranu viacerých slovenských činiteľov, ktorí pod rúškom akéhosi všennárodného, strnulého preludu na spôsob istej skupiny pražskej národnej demokracie a čiastočne i na návod jej exponentov na Slovensku, vidia v ohlase ľudu po spravodlivom rozdelení slovenskej pôdy neoprávnené, dla ich tvrdenia vraj i štát búrajúce snaženia.“⁹⁶ Hodža vo svojej zjazdovej reči veľmi aktuálne vystihol meniacu sa podobu politického zápasu v poprevratových podmienkach. Zdôraznil, že budovať celonárodnú stranu na Slovensku už nie je možné, lebo socialisti vedú v mene robotníctva triedny boj proti ostatným triedam spoločnosti.⁹⁷ V podobnom duchu prehovoril aj hosť zjazdu Švehla, ktorý skonštatoval, že hlavným dôvodom zlúčenia agrárneho poslaneckého klubu je práve spoločný postup proti socialistom.⁹⁸ Okrem rezolúcie o pozemkovej reforme prijal zjazd aj dokument o postoji strany v otázkach chystaného plebiscitu o hraniciach s Poľskom na Orave a Spiši, rezolúciu „proti cudzincom a uprchlíkom“ z Maďarska a rezolúciu, ktorá odsudzovala socialistický návrh zákona o odluke cirkvi od štátu.⁹⁹ Svoje rozhodnutie o vytvorení spoločného klubu s poslancami RSČSV si nechala agrárna skupina dodatočne potvrdiť rezolúciou, ktorú odhlasovali na verejnom zhromaždení roľníckych besied a miestnych organizácií v Turci. Konalo sa 25. júla v Turčianskych Tepliciach a zúčastnili sa ho Hodža s Vanovičom.¹⁰⁰

Napriek fiasku, ktoré na zjazde v Trenčianskych Tepliciach národnári utrpeli so svojou snahou zvolať zasadnutie širšieho výkonného výboru a zvrátiť rozhodnutie o vytvorení agrárneho poslaneckého klubu, v tom čase o opätovnom vytvorení samostatnej politickej strany neuvažovali. Uvedomovali si úskalía takéhoto kroku a niektorí z nich sa ešte stále pokúšali agrárnych kolegov presvedčiť o správnosti návratu k ideálu celonárodnej strany. Bratislavský župan Zoch videl zasa pre SNaRS úlohu v hľadaní dohody o spolupráci všetkých prúdov slovenskej politiky, ktorá jediná mohla byť podľa neho prospešná celej krajine.¹⁰¹

Ďalšia príležitosť na hľadanie dohody s agrárnikmi sa národniarom naskytila počas porád poslancov, senátorov a pracovníkov SNaRS, ktoré sa konali 29. a 30. augusta v Lubochni. Tri dni pred ich konaním sa národnári stretli v Martine, aby sa dohodli na spoločnom postupe. Prijali rezolúciu, ktorú predniesol v ich mene v Lubochni

95 Druhý deň pracovného sjazdu. SD, roč. 3, č. 156, 14. 7. 1920, s. 1.

96 Pozemková reforma – základná požiadavka slovenského ľudu. SD, roč. 3, č. 158, 16. 7. 1920, s. 1.

97 Poslanec Hodža o úkoloch slov. politiky. SD, roč. 3, č. 161, 20. 7. 1920, s. 1.

98 ANM Praha, o. f. Antonín Švehla, sign. NP 50

99 Pracovný zjazd Slovenskej Národnej a Roľníckej Strany. ST, roč. 17, č. 30, 23. 7. 1920.

100 Slovenská národná a roľnícka strana v jednotnom klube s republ. stranou čs. vonkova. In HODŽA, Milan. *Články, reči, štúdie. V. : Slovenské roľnícke organizácie 1912 – 1933*. Praha : Novina, 1933, s. 333-336. Vo svojej reči prednesenej na podujatí zdôvodnil Vanovič vytvorenie spoločného poslaneckého klubu takto: „Po zralom uvážení rozhodli sme sa vstúpiť do klubu Republikánskej strany československého venkova. Z programu tejto strany vidíme, že táto strana pokladá sa síce predovšetkým za zástupkyňu roľníctva, avšak nie je a nechce byť stranou len jednej triedy, ale všetkých výrobných tried... I my, i oni, sme si úprimne želali súčinnosť i s národnou demokraciou, že k nej nedošlo, to nie je naša vina.“

101 Ešte o tej opozičnej skupine. SD, roč. 3, č. 177, 7. 8. 1920, s. 2.

Ivanka. Žiadali záruku, že strana zostane aj po vytvorení parlamentného klubu s českými agrárnikmi nezávislou. Zároveň požadovali paritné zastúpenie vo vedení strany a uistenie, že SNaRS nie je stavovskou, ale celonárodnou stranou. Na rokovanie o týchto bodoch vytvorili obe skupiny špeciálnu desaťčlennú komisiu, v ktorej mali po piatich zástupcov. Jej rokovanie sa uskutočnilo 6. septembra v Bratislave. Agrárnikov na ňom zastupovali Šrobár, Hodža, Botto, Bránecký a L. Medvecký, národnariar Ivanka, Viliam Paulíny, Zoch, Janoška a Kompánek. O požiadavke paritného zastúpenia oboch frakcií vo vedení strany sa ani nerokovalo, bola však prijatá dohoda, že voľby výkonného výboru sa uskutočnia v dohľadnej dobe.¹⁰² Ako prvý bod riešili prítomní členovia strany otázku samostatnosti SNaRS. Botto s Hodžom zdôrazňovali, že strana je naďalej nezávislou a vstup do spoločného klubu s českými agrárnikmi bol len taktickým ťahom na zlepšenie pozície pri presadzovaní stranického programu. Podľa Paulínyho, žijúceho zjavne v zajatí predstáv, ktoré už neplatili ani pred rokom 1914, bolo delenie slovenskej politickej scény na strany od začiatku chybou, ku ktorej prispeli aj Česi tým, že sem exponovali svoje politické zoskupenia. V duchu tejto línie preto aj on odsúdil vstup Dulu medzi národných demokratov. Ivanka pripustil, že ku konštituovaniu sa národnariarov ako opozičnej skupiny ich priviedla domnienka, že vstupom do spoločného klubu s RSČSV došlo i k zlúčeniu oboch strán. Podľa jeho slov mu tento krok takto interpretoval L. Medvecký, čo dokladá, že medzi agrárnikmi existoval silný prúd, ktorý spojenie s českými partnermi presadzoval ako najlepšiu alternatívu už od vzniku NRSR. Ako dôkaz samostatnosti strany poukázal Hodža na nezávislé pôsobenie straníckej tlače na Slovensku. Rezolútne poprel tvrdenia, podľa ktorých mal dostať za spojenie klubov 200 000 korún.

Nasledovala debata o stavovskom či celonárodnom charaktere strany. Podľa Hodžu nebola stavovskou ani česká agrárna strana, čo zdôvodnil tým, že „je príliš nalavo“. V súlade so svojím už predprevratovým presvedčením zopakoval, že hospodársky program musí byť základom činnosti každej úspešnej politickej strany. Paulíny v závere diskusie upozornil na modernizačný trend, ktorému sa nevyhne ani Slovensko a z poľnohospodárskej krajiny sa malo aj ono podľa neho v budúcnosti premeniť na krajinu priemyselnú.¹⁰³ Podľa zápisnice z porady, ktorú zverejnila stranícka tlač, sa jej účastníci zhodli, že SNaRS ostáva celonárodnou stranou, pri ktorej sa vybudujú okrem náborových organizácií roľníctva aj organizácie pre maloobchodníkov, učiteľov či kňazov.¹⁰⁴ Nepřítomnosť predsedu strany Blaha na porade, na ktorej nechýbali Šrobár s Hodžom, jasne naznačovala, komu v nej patrilo najsilnejšie slovo.

Po bratislavskej porade sa na krátku prechodnú dobu upokojili vzťahy medzi agrárnou a národnariarskou skupinou. Zástupcov národnariarov potešilo uistenie o celonárodnom charaktere strany a o zachovaní jej samostatného postavenia, ktoré zazneli z úst Šrobára a Hodžu. Prispeli k tomu určite aj praktické kroky, ktoré strana počas jesene 1920 urobila. Už v septembri vznikol pri hlavnom sekretariáte v Bratislave úradnícky odbor, ktorý si dal pri tejto príležitosti ambiciózny cieľ – priviesť do šíkov strany všetkých úradníkov na Slovensku.¹⁰⁵ Jeho ustanovujúce valné zhromaždenie

102 Stalo sa tak až v marci nasledujúceho roka, krátko pred definitívnym rozkolom v strane.

103 SNK - ALU, o. f. Vavro Šrobár, sign. 173 V 17. Poznámky z rokovania komisie o opozičnej skupine v rámci SNaRS.

104 Porada desaťčlennej komisie Slovenskej Národnej a Rolníckej Strany. Zdôraznenie jednotnosti strany - Národná a roľnícka strana všonárodnou. SD, roč. 3, č. 203, 7. 9. 1920.

105 ROGULOVA, ref. 69, s. 36.

sa konalo 21. novembra za účasti tajomníka strany Slávika a Šrobára, ktorý vo svojej reči vyzval českých úradníkov pôsobiacich na Slovensku, aby si nezakladali vlastné organizácie, ale vstúpili do radov SNaRS.¹⁰⁶ Po vzniku úradníckeho odboru mal byť podľa plánu vytvorený remeselnícky a obchodnícky odbor. Požiadavky remeselníctva obsahovala aj rezolúcia prijatá na pracovnom zjazde koncom septembra v Oravskom Podzámku. Strana ňou podporila vytvorenie úradníckej vlády, ktorá vznikla ako prechodné riešenie kvôli rozkolu v sociálnej demokracii a hrozbe bolševického prevratu. SNaRS ďalej požadovala urýchlenie pridelovania pozemkov malorolníkom, zavedenie voľného obchodu s poľnohospodárskymi plodinami, vytvorenie samosprávnej organizácie – Zmedelskej rady podľa vzoru českých krajín či poštátnenie košicko-bohumínskej železničnej trate.

Na podporu svojich požiadaviek zintenzívnila SNaRS agitačnú činnosť. V centrách slovenských žúp sa konali verejné zhromaždenia, na ktorých sa v prítomnosti poslancov a senátorov strany prijímali rezolúcie požadujúce splnenie požiadaviek z Oravského Podzámku a pokračovalo sa v budovaní straníckej organizačnej štruktúry. Na schôdzach sa volili okresné výbory pre územie príslušnej župy. Rečníci žiadali od vlády, aby najmä pri pozemkovej reforme prihliadala na špecifické záujmy Slovenska. Milan Hodža predniesol na jednej z nich požiadavku zavedenia už rok sľubovanej slovenskej samosprávy na obecnej a župnej úrovni, podľa zákona schváleného 29. februára 1920, ktorý predpokladal aj vytvorenie celoslovenského administratívneho orgánu – župného zväzu,¹⁰⁷ zloženého zo zástupcov všetkých žúp. Uvedenie samosprávy do života na Slovensku bolo jednou z kardinálnych požiadaviek národnárskej skupiny.

Okrem slovných deklarácií podnikol Hodža pri obhajobe slovenských záujmov aj kroky na parlamentnej pôde, ktoré mali verejne deklarovať, že strana je samostatnou organizáciou. Počas rozpravy o vládnom vyhlásení úradníckeho kabinetu Jana Černého demonštroval celoslovenskú nespokojnosť s dovtedajším priebehom pozemkovej reformy. Pohrozil, že keď nenastanú zmeny, slovenskí poslanci agrárneho klubu nezahlasujú za štátny rozpočet. Obvodovú úradovňu Štátneho pozemkového úradu, ktorá začala svoju činnosť vo februári 1920 v Trenčianskych Tepliciach, žiadal vybauiť „autonómiou“, teda kompetenciami, aby mohla reformu naozaj uskutočňovať.¹⁰⁸ Národné zhromaždenie vyzval, aby v zmysle už platných zákonov prišlo k uskutočňovaniu administratívnej samosprávy na Slovensku. Kriticky sa vyjadril aj na adresu niektorých českých štátnych úradníkov na Slovensku, „*ktorí svojmu postaveniu neodpovedajú*“.¹⁰⁹ Ich kritikou v tom čase nešetrili ani *martinské Národné noviny*.

106 Ustanovujúce valné zhromaždenie úradníckeho odboru Slovenskej Národnej a Roľníckej Strany. SD, roč. 3, č. 266, 23. 11. 1920, s. 2.

107 K problematike župného zväzu pozri napr.: KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Župný zväz a úsilie o jeho vytvorenie v rokoch 1920 – 1926. In HČ, 1990, roč. 38, č. 4, s. 379-394; ŠUCHOVÁ, Xénia. Administratívna samospráva v koncepciách slovenských centralistov Milana Hodžu a Ivana Dérera. In HČ, 1994, roč. 42, č. 2, s. 226-244.

108 Vláda na Hodžovu kritiku okamžite zareagovala. Pri Obvodovej pozemkovej úradovni v Trenčianskych Tepliciach zriadila dvanásťčlenný výbor, ktorý mal rozhodovať samostatne. Skladal sa zo siedmich zástupcov politických strán a piatich úradníkov ministerstva poľnohospodárstva. SNaRS v ňom zastupovali Hodža a Petrovič. Slovenskí roľnícki poslanci vymohli parcelácie veľkých majetkov. ST, roč. 17, č. 50, 10. 12. 1920, s. 1.

109 CD-R, Elektronická knižnica Národného shromáždění Republiky československé, volebné obdobie 1920 – 1925, 18. schôdza Poslaneckej snemovne z 9. 11. 1920. Reč M. Hodžu.

Ďalšou požiadavkou, na ktorej národniarom obzvlášť záležalo a ktorej sa nevzdali ani v neskoršom období, bola snaha o spoločný postup čs. a slovenských strán pôsobiacich na Slovensku. V tejto veci nachádzali spoločnú reč s Hodžom, ale už menej so Šrobárom. Považovali to za najlepší spôsob na riešenie problémov a obhajobu celo-slovenských záujmov. Rokovania o utvorení spoločného frontu slovenských strán inicioval v októbri 1920 Hodža. Diskutovalo sa pri nich aj o utvorení župného zväzu.¹¹⁰ Rozhovory o vytvorení tzv. Spoločného politického výboru prebiehali na pôde parlamentu. SNaRS na nich zastupovali Hodža a Bránecký. Akcia našla porozumenie aj u Hlinku, takže sa zdalo, že vytvoreniu výboru nebude stáť nič v ceste. Konečné rozhodnutie malo padnúť na porade zástupcov SNaRS, ľudovej strany a sociálnej demokracie 10. decembra 1920 v Bratislave. Od Ľudákov tam predstavitelia zvyšných dvoch strán žiadali, aby sa zriekli v boji za autonómiu zahraničnej pomoci. Poslanec ľudovej strany Ferdinand Juriga totiž krátko predtým v parlamentnej reči naznačil, že pri presadzovaní autonómie by Ľudáci mohli hľadať podporu v Poľsku. SLS však takúto záruku odmietla, pochopila, že výbor sa mal stať okrem iného aj nástrojom na otupenie jej autonomistického úsilia. Rokovania o vytvorení Spoločného politického výboru stroskotali rovnako ako snaha presadiť zavedenie župného výboru.¹¹¹ Neúspechom sa skončilo aj posilňovanie celonárodného charakteru strany. Snaha získať pre SNaRS podporu „všetkých“ slovenských remeselníkov a obchodníkov dostala vážny úder. Remeselnícka jednota, ktorá vznikla ešte vo februári 1919, sa rozhodla spolupracovať s českou živnostenskou stranou.¹¹²

Po fiasku rokovaní o politickom výbore a župnom zväze sa objavovali nové prejavy otvorenej nespokojnosti národniarov s politikou SNaRS. Terčom ich útokov bol predovšetkým Šrobár, ktorý sa počas rokovaní o politickom výbore staval k možnému spojenectvu s Ľudákmi negatívne. *Národné noviny* začali uverejňovať príspevky novohradského župana a inšpektora Novohradského seniorátu ev. cirkvi Ludovíta Bazovského,¹¹³ ktorý v nich viedol protišrobárovskú kampaň a žiadal obnovenie celonárodného charakteru strany. Z tohto dôvodu založil aj nepolitickú organizáciu – Národnú jednotu. Z iniciovania príspevkov, ktoré mali podľa neho robiť na Slovensku kampaň národným demokratom, obviňoval Šrobár Dulu.¹¹⁴ Postupne, najmä po krachu rokovaní o politickom výbore, sa stal z Bazovského neformálny tlmočník nespokojnosti národnárskej skupiny. Koncom decembra prešiel do otvoreného útoku proti SNaRS, pričom použil už osvedčené výčitky o spojení s českými veľkostatkármi. Vodcov strany dokonca obvinil z toho, že boli proti deleniu veľkostatkárskej pôdy. Sloven-ským roľníkom nedokázali podľa Bazovského splniť ani ich základnú požiadavku

110 ROGULOVÁ, ref. 69, s. 39.

111 Pozadie rokovaní o Spoločnom politickom výbore viď: ZUBEREC, Príspevok, ref. 6, s. 596-597; BARTLOVÁ, Alena. Dr. Milan Hodža a politické strany na Slovensku. In *Moderní dějiny*, 1999, roč. 7, s. 13-15.

112 Slovenským obchodníkom a remeselníkom. SD, roč. 3, č. 288, 19. 12. 1920, s. 3.

113 O obratoch v politickej kariére Ludovíta Bazovského pozri: HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 104-133; HOLEC, Roman. Problémy spolupráce Martina Rázusa a Ludovíta Bazovského. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Martin Rázus politik, spisovateľ a cirkevný činiteľ*. Bratislava : Ústav politických vied SAV - Veda, 2008, s. 195-216.

114 Dula v liste Šrobárovi svoju spojitosť s Bazovského článkami rázne poprel. Argumentoval tým, že o väčšine z nich sa dozvedel až po uverejnení a od začiatku augusta už ani nebol vydavateľom, ale len účastníkom *Národných novín*, čo ich redakcia zabudla v tíráži bez jeho zavinenia zmeniť. SNK-ALU, o. f. Vavro Šrobár, sign. 173 B 6.

- zaviesť voľný obchod s poľnohospodárskymi plodinami. Strana nebola podľa neho jednotná ani organizačne, pretože dediny sa delili na „besedárov“ a „domovinárov“. Šrobár s Hodžom podľa neho svojím krátkozrakým presadzovaním čs. národnej jednoty zapríčinili aj zhoršenie vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi. Za osudný omyl označil pôsobenie českých strán (opäť predovšetkým agrárnej) na Slovensku. Pomery podľa neho dozreli na vytvorenie celonárodnej „slovenskej národnej strany“.¹¹⁵ Približne v tom istom čase poslal Bazovský list katolíckemu farárovi Antonovi Kompánkovi, v ktorom rozoberali už aj otázku predsedu prípadnej samostatnej strany. Bazovský navrhoval duo Kompánek a Dula.¹¹⁶ Dôverná porada o odtrhnutí sa národnárov od SNaRS sa konala 29. decembra 1920 v Martine.¹¹⁷

V tradičnom termíne sa začiatkom januára 1921 konalo II. valné zhromaždenie SRJ a strana sa na ňom pokúšala vzbudiť dojem, že je vnútorne pevná a odhodlaná urobiť všetko pre naplnenie svojho programu. V Martine sa 9. januára stretlo vyše 400 delegátov zastupujúcich takmer 500 roľníckych besied z celého Slovenska. Volili nový výkonný výbor SRJ, v ktorom však k žiadnym podstatným zmenám oproti pôvodnému zloženiu z roku 1919 neprišlo. Stali sa i svedkami vysvätenia novej zástavy SRJ, ktorá im mala dať nové impulzy pre agitačnú činnosť. Časopisy strany hlásili, že roľníci sa chcú pod ňou zoskupiť a vytvoriť zelené, dobre organizované vojsko podľa vzoru sociálnych demokratov.¹¹⁸ Národnári sa však už v tom čase pripravovali na založenie vlastnej strany. Škrovina s Kompánkom rozposlali svojim priaznivcom obežník pod názvom *Ohlas k bývalým členom SNS*, v ktorom ich vyzývali k ráznemu riešeniu programových sporov s agrárnikmi.¹¹⁹ Agendou národnárskej skupiny sa stala opätovne aj Pittsburská dohoda, presadzovania ktorej sa dočasne pri zlúčení na začiatku roka vzdali.

Neprekonateľnosť rozporov medzi oboma táborami potvrdila februárová roztržka na stránkach tlače. Jej ústrednou postavou bol znovu Šrobár. Rozpútal ju Andrej Mihal, ktorý uverejnil článok, v ktorom sa prihovárал kvôli Šrobárovej neprijateľnosti pre väčšinu slovenských katolíckych kňazov za jeho odchod z vedenia strany. Navrhoval, aby boli do užšieho vedenia zvolení tridsiati katolícki duchovní, ktorí by ju tak spravili prítiažlivejšou pre slovenský ľud. Vodcov SNaRS obvinil, že hlásením sa k údajnej roľníckej politike len kamuflujú vlastné mocenské ambície a nazval ich „roľníkarmi“.¹²⁰ Mihalovo stanovisko podporili v nasledujúcich týždňoch v *Národných novinách* aj Ivan Thurzo a Anton Kompánek, ktorý okrem iného poznamenal, že „politická strana, ktorej vodcom, alebo hoci len činiteľom bude Šrobár, je medzi slovenským ľudom odbavená a keďže národná a roľnícka strana je najslovenskejšia, najnárodnejšia, najštátotvornejšia, reprezentuje najlepšie česko-slovenskú jednotu, bolo by nešťastím, keby pre jedného človeka musela slabnúť alebo prípadne i prasknúť.“¹²¹ Zdôraznil, že za údajným maďarónstvom väčšiny katolíckych kňazov je práve odpor voči Šrobárovej „pokrokárskej“ poprevratovej politike.¹²²

115 Politika vodcov roľníckej strany. *Národné noviny* (ďalej NN), roč. 51, č. 293, 28. 12. 1920, s. 1.

116 ROGULOVÁ, ref. 69, s. 48.

117 Rozkol. SD, roč. 3, č. 296, 31. 12. 1920, s. 1.

118 Prvá roľnícka zástava na Slovensku. *Slovenská vlasť*, roč. 2, č. 4, 21. 1. 1921, s. 1-2.

119 ROGULOVÁ, ref. 69, s. 48.

120 Dr. Šrobár a náprava slovenských pomerov. NN, roč. 52, č. 40, 19. 2. 1921, s. 1

121 Šrobár a hlavný cieľ. NN, roč. 52, č. 54, 8. 3. 1921, s. 1.

122 Poznámky, ktoré sú nevyhnutné. NN, roč. 52, č. 56, 10. 3. 1921, s. 2.

Šrobára sa naopak na stránkach *Slovenského denníka* zastal Bohdan Pavlů a Mihala priravnal k Judášovi, ktorý chce stranu predať za 30 maďarónskych kňazov.¹²³

Eskalujúci konflikt sa mal vyriešiť na zasadnutí širšieho výkonného SNaRS 21. marca 1921 v Bratislave, kde malo byť zvolené nové vedenie. K paritnému zastúpeniu oboch frakcií v straníckom vedení sľubovanému po septembrových poradách komisie na posúdenie nezávislosti a celonárodného charakteru strany však opäť nedošlo. Medzi oboma frakciami tak nastal definitívny rozkol – neakceptovaním požiadaviek národniarov vyriekli agráристи nad zjednotenou stranou konečný rozsudok. Hlavnou témou rokovania bol Šrobár. Bohdan Pavlů prítomných vyzval, aby sa vyjadrili, či sú za jeho zotrvanie vo vedení strany, alebo si želajú príchod 30 „maďarónskych“ kňazov. Po jeho slovách opustil hlavný Šrobárov kritik Mihál rokovaciu sieň. Výbor schválil politiku vedenia strany a vyslovil mu, vrátane Šrobára, dôveru. Za nového predsedu strany zvolili Bráneckého. Išlo o odpoveď na spomínanú kritiku zo strany národniarov, že stranu nevedú roľníci, ale „roľníkari“. Podpredsedami sa stali symbolicky absolvent katolíckej teológie Petrovič a evanjelický biskup Zoch spolu s dvoma skutočnými vodcami strany, Šrobárom a Hodžom. Do vedenia sa po roku strávenom mimo aktívnej straníckej politiky vrátil Fedor Houdek, ktorý sa stal úradujúcim podpredsedom. Bývalému predsedovi Blahovi, ktorý sa zasadnutia nezúčastnil, sa ušlo spoločne s Bacherom, Ivankom,¹²⁴ Maxiánom, L. Medveckým, Okánikom, Roháčkom, K. Stodolom a A. Štefánkom miesto v užšom výkonnom výbore. Do širšieho výkonného výboru sa z titulu svojich funkcií dostali podpredseda snemovne Botto, za stranícku tlač Pavlů, tajomník poslaneckého klubu a člen Republikánskej strany čs. venkova Josef Pluhař, zástupcovia SRJ a Slovenskej domoviny Seđa, Robl a Okályi.

V príspevku o zasadnutí výkonného výboru SNaRS *Národné noviny* konštatovali, že medzi národniarimi a „šrobárovskou politikou stojí nie osobníčkárstvo, ale priepasť zásadová.“¹²⁵ Už 30. marca 1921 došlo v Martine k vyhláseniu obnovenia činnosti SNS. Jedna kapitola z dejín agrárnej politiky na Slovensku sa tak uzavrela. Odštiepenie národniarov nebolo len výsledkom nevyváženého partnerstva a rozličných pohľadov na prioritné problémy Slovenska, ale aj rezultátom prirodzeného kryštalizačného procesu na slovenskej politickej scéne. Obnovená SNS sa vydala na cestu obhajoby záujmov „celého Slovenska“. Jej ustanovením vznikol autonomistický, ale striktnie na platforme česko-slovenského štátu stojaci prúd. Agráristi mohli naopak začať budovať už otvorene stavovsky orientovanú, na úzku spoluprácu s českými agrárnikmi zameranú agrárnu centralistickú politickú stranu. Práve vyjasnenie pomeru k českým partnerom sa stalo hlavnou náplňou vnútrostraníckeho vývoja v nasledujúcom období.

2. 5. Fúzia s českými agrárnikmi – Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu

Prvé mesiace po obnovení činnosti SNS sa niesli na stránkach slovenskej agrárnickej tlače v znamení vymedzovania sa voči novému subjektu na politickej scéne. Na zhromaždeniach SNaRS sa prijímali už vopred pripravené rezolúcie, ktoré vyjadrovali

123 (bp) [PAVLŮ, Bohdan]. 30 striedobných. SD, roč. 4, č. 45, 25. 2. 1921.

124 Zoch s Ivankom boli už o niekoľko dní zvolení za členov organizačného výboru obnovennej SNS.

S odtrhnutím sa od agrárnikov síce napokon spoločne s Vanovičom vyslovili nesúhlas, obaja sa však na rozdiel od neho stali jej členmi.

125 Dva svety a nie osobníčkárstvo. NN, roč. 52, č. 68, 25. 3. 1921, s. 1.

podporu Šrobárovi a jeho politike. Užší výkonný výbor SNaRS reagoval na novú skutočnosť vyhlásením, v ktorom deklaroval odhodlanosť pokračovať v plnení programu strany. Hlavným smerom jej politiky mala naďalej ostať „*rolnícka demokracia a demokracia malých výrobných vrstiev*“.¹²⁶ Členskú základňu vyzýval, aby ostala strane verná. Súčasťou straníckej štruktúry mali byť aj naďalej všetky jej dovtedajšie organizácie a odbory. Práve o jednotlivé roľnícke besedy sa na viacerých miestach rozpútal medzi stranami boj. Niekoľko z nich, predovšetkým v Turci, ktoré už predtým dávali najavo výhrady voči zblížovaniu s českými stranami, sa vyhlásilo za organizácie SNS.¹²⁷ Podobné spory sa odohrávali aj medzi niektorými miestnymi organizáciami pôvodne jednotnej strany. Veľká väčšina z nich však ostala verná SNaRS a SNS bola nútená zakladať si nové organizácie. Jednotlivci vydávali protestné vyhlásenia, v ktorých sa ohradzovali proti tomu, že boli bez toho, aby o tom vedeli vyhlasovaní za členov jednej alebo druhej strany. Paradoxne vyznievalo, že hoci SNS po svojom obnovení deklarovala, že jednou z príčin odluky od agrárnikov bol nesúhlas s delením slovenského národa na stavy, vo svojich verejných stanoviskách prízvukovala, že Slováci sú prevažne roľníkmi a o obranu ich záujmov sa chce preto všemožne zasaďovať. Práve tento fakt využívali predstavitelia SNaRS pri zdôrazňovaní nezmyselnosti rozštiepenia strany. SNS sa však voči svojim bývalým spolustraníkom jasne programovo vymedzila. Najlepší prostriedok na obhajovanie slovenských záujmov videla jednoznačne vo vybudovaní autonómie Slovenska podľa princípov Pittsburskej dohody, ku ktorej sa prihlásila a stala sa tak súčasťou autonomistického tábora slovenskej politiky.¹²⁸ Práve táto skutočnosť sa stala v ďalších rokoch hlavnou prekážkou vzájomnej spolupráce s agrárnikami, ktorí ostali pevnou súčasťou centralistického tábora slovenskej politiky.

V priebehu leta agrárnici svoju kampaň proti SNS vyostřili. Na stránkach tlače odštartovali útok, od ktorého si zrejme sľubovali získanie sympatií maloroľníkov a pevné vymedzenie sa na politickej scéne ako jediní obhajcovia ich záujmov. Jeho terčom sa stal Matúš Dula, ktorého za prechod do senátorského klubu ČSND agrárnici obvinili zo zrady slovenského roľníckeho programu. Išlo jednoznačne o kampaň zameranú na získanie nových prívržencov, pretože s ňou prišli až rok po voľbách a zároveň až po odtrhnutí sa národniarov, ktorých zrejme predtým nechceli atakmi na Dulu provokovať. V čase narastajúcej nespokojnosti s priebehom prvých rokov pozemkovej reformy a prehlbujúcimi sa konfliktmi medzi členmi besied a domovín, malo ísť zrejme i o odpútanie pozornosti od každodenných problémov slovenského roľníctva. Dulu totiž 29. júna vyhladala v Martine osemčlenná deputácia „slovenského roľníckeho ľudu“ vedená neskorším poslancom NZ Michalom Karlovským a vyzvala ho, aby sa ako člen SNS vzdal mandátu, ktorý mu podľa nej nepatrí. Svoju požiadavku zdôvodnili prítomní roľníci tým, že hoci mandát získal vďaka ich hlasom, v senáte pracuje proti ich záujmom a obhajuje tam údajných maďarsko-židovských veľkostatkárov (medzi inými i bývalého baróna Révaya), čím znemožňuje uskutočňovanie

126 Príslušníkom „Slovenskej Národnej a Roľníckej Strany“. ST, roč. 18, č. 16, 14. 4. 1921, s. 1.

127 Už na zhromaždení SNS vo Vrútkach 10. apríla 1921 vyhlásila pripojenie k SNS tamojšia Roľnícka beseda. Veľké zhromaždenie slovenskej národnej strany vo Vrútkach. NN, roč. 52, č. 80, 12. 4. 1921. SNaRS na to odpovedala konštatovaním, že tamojšiu besedu uvoľnila zo svojho zväzku už 15. januára pre „*nedbanlivé vedenie tamojšieho predsedníctva*“. Korektúra martinského generalštabsberichtu o dobytí vrútockej Roľníckej besedy. *Slovenská vlasť*, roč. 3, č. 16-17, 22. 4. 1921, s. 7.

128 Zasadnutie užšieho a širšieho výkonného výboru slovenskej národnej strany. NN, roč. 52, č. 105, 12. 5. 1921, s. 1.

pozemkovej reformy. Dula sa však bránil tým, že je presvedčený o význame neparcelovania veľkostatkov a SNaRS svojim radikálnymi požiadavkami uskutočňuje boľševickú politiku. Zástupcovia roľníkov z Turca nato požiadali vedenie SNaRS, aby mu odobralo mandát.¹²⁹ Dula sa obhajoval rovnako ako pri vstupe do klubu národnej demokracie v predchádzajúcom roku. Pred voľbami odmietol podpísať reverz o zrieknutí sa mandátu a strana ho podľa jeho slov aj napriek tejto skutočnosti kandidovala. Na vystúpenie z klubu SNaRS mal po jeho zlúčení s českými agrárnikmi podľa svojho názoru právo i preto, že došlo k porušeniu predvolebných dohôd.¹³⁰ Kauza však napokon odznela a Dulovi mandát ostal až do nasledujúcich volieb.

Počas leta a prebiehajúcich žatevných prác sa znovu zaktivizovala aj agitačná činnosť strany. Na mnohých miestach sa uskutočnili ľudové zhromaždenia, ktorých účastníci znovu vyslovovali dôveru vedeniu SNaRS, jej poslancom a senátorom. Jednou z hlavných požiadaviek prítomných roľníkov bolo aj opakované volanie po zrušení viazaného hospodárstva a povinných rekvirácií poľnohospodárskych produktov. V súlade s líniou straníckeho vedenia žiadali aj zavádzanie odborných poľnohospodárskych kurzov podľa vzoru z českých krajín, ktoré mali zvýšiť ich odbornú úroveň a zintenzívniť tak poľnohospodársku výrobu na Slovensku. V tomto smere vyvíjala aktívnu činnosť aj samotná strana, predovšetkým jej mládežnícka organizácia – Ústredná jednota roľníckeho dorastu. Na pozvanie miestnych dorastových organizácií RSČSV chodievali jej členovia na exkurzie do vyspelých poľnohospodárskych krajov za riekou Moravou. Dokument, v ktorom sa rozvádzala stratégia straníckej práce, zostavil v tomto období jej výkonný podpredseda Fedor Houdek. Konštatovalo sa v ňom, že v parlamentných voľbách sa strane nepodarilo presvedčiť o dôveryhodnosti svojho programu ani zďaleka všetkých roľníkov, z ktorých mnohí dali hlas sociálnym demokratom a ľudákom. O získanie ich priazne sa mala strana usilovať dôsledným presadzovaním ich hospodárskych požiadaviek a šírením poľnohospodárskej osvetu a vzdelanosti, čo jej malo v najbližších voľbách priniesť 30 mandátov a spraviť z nej najsilnejšiu slovenskú stranu.¹³¹ Takýto postup však iba pokračoval v dovtedajšej línii straníckej agitácie. Strana stále zabúdala, akým silným fenoménom je na Slovensku náboženské presvedčenie obyvateľstva, čo sa jej muselo zákonite v zápase s ľudákmi vypomstiť.

K upevneniu pozícií strany na vidieku mali prispieť aj nové organizačné pokyny pre činnosť SRJ, ktoré vydal v septembri 1921 jej hlavný sekretariát. Upozorňoval v nich členov, že politickú činnosť majú vykonávať miestne organizácie SNaRS. Za prvotnú úlohu SRJ deklaroval kultúrne a hospodárske povznesenie roľníckeho ľudu. K jej členom sa však už nemali hlásiť len roľníci, ale aj „každý povedomý Slováč, ktorý cíti potrebu národnej, kultúrnej a hospodárskej práce medzi našimi dedinčanmi a ľudom roľníckym“.¹³² K rastu popularity mal prispieť aj nový agitačný prvok – svätenie zástav SRJ, ku ktorému v tomto období došlo napríklad v niekoľkých katolíckych obciach s agilnými roľníckymi besedami, a to predovšetkým na západnom Slovensku.¹³³

129 Senátor Dula má sa vzdať mandátu. Je proti pozemkovej reforme. SD, roč. 4, č. 148, 2. 7. 1921, s. 1. 130 ANM, o. f. Karel Kramář, k. 7, inv. č. 1382. List M. Dulu K. Kramářovi, nedatovaný.

131 SNA, o. f. Fedor Houdek, k. 30, inv. č. 212/6, sign. Materiály Republikánskej strany na Slovensku IV. a.

132 Čo a kto je Slovenská roľnícka jednota. ST, roč. 18, č. 39, 22. 9. 1921, s. 2.

133 HANULA, Matej. Zelená škola propagácie. Cesta slovenských agrárnikov na politické výslnie. In BYSTRICKÝ, Valerián - ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie propagandy : Slovensko v osidlach ideológií*. Bratislava : AEPres, 2005, s. 43-50.

Napriek týmto organizačným a agitačným zmenám bola podľa informátora prezident-skej kancelárie pôsobiaceho na Slovensku, profesora Františka Heřmanského, jednou z najväčších slabín strany stále práve nedostatočná organizačná činnosť, pri ktorej boli slovenskí agráристи odkázaní na pomoc pracovníkov z českých krajín (v sekretariátoch sranických organizácií ich pôsobilo niekoľko – napr. Sedá, Zadina, Robl, Vyhliádal). Strana navyše podľa neho postrádala dostatok skutočných roľníckych predákov, čo ju robilo v jeho očiach menej hodnovernou. Väčšine z nich navyše vyčítal zaneprázdnenosť rôznymi inými činnosťami.¹³⁴ Z regiónov prichádzali ponosy, že poslanci neplnia svoje sľuby a nenavštevujú ľudové zhromaždenia.¹³⁵ O tom, že predáci SNaRS zanedbávali okrem organizačnej činnosti aj povinnosti spojené s funkciami, ktoré zastávali, svedčí obežník hlavného tajomníka strany Slávika z decembra 1921. Členom strany, ktorí pôsobili v bratislavskom mestskom zastupiteľstve a župnom výbore, vyčítal časté absencie na ich zasadnutiach. Vyzýval ich, aby mu prípadnú neprítomnosť vždy ohlasovali a dostatočne zdôvodňovali.¹³⁶

Predstavitelia SNaRS často kritizovali politikov SNS, najmä príslušníkov jej mladšieho krídla, ku ktorým patrili napríklad Mihal či redaktor Národných novín Ivan Thurzo, za ich protičeské výpady, ktorých terčom boli predovšetkým úradníci z českých krajín pôsobiaci na Slovensku. Paradoxom je, že v tomto čase nešetrlil na parlamentnej pôde ich kritikou ani Hodža, od volieb 1920 po sporoch so Šrobárom o pridelovanie mandátov v druhom skrutíniu stojaci na čas akoby mimo hlavného prúdu straníckej politiky. V narážke na národných socialistov zdôrazňoval, že z Prahy na Slovensko prichádzali aj sluhovia a výhybkári, ktorí zbytočne zaberali miesta Slovákom.¹³⁷ Zároveň sa v tom čase na rozdiel od Šrobára hlasno domáhal spoločne so slovenskými sociálnodemokratickými poslancami zavedenia zákona o župnom zriadení do praxe, pričom zdôrazňoval najmä význam vytvorenia celoslovenského župného zväzu. Podľa neho boli prietahy pri jeho zavádzaní chybou, pre ktorú sa na Slovensku šírila nespokojnosť s jeho postavením v rámci republiky. Samospráva na úrovni žúp bola však Hodžovi stále maximálnou požiadavkou. Pri takmer každom verejnom prejave nezabúdala prízvukovať, že je proti legislatívnej autonómii, ktorá by podľa neho vylúčila Slovensko z rozhodovania o celoštátnych záležitostiach a prišlo by tak vraj o vplyv na finančnú a zahraničnú politiku, ako aj obranu štátu.¹³⁸

134 Podľa zápisu urobeného pre potreby kancelárie prezidenta republiky 21. 11. 1921 na Bystričke Heřmanský okrem iného povedal: „A potom vidím, že je veľký rozdiel medzi našimi /českou/ stranou agrárni a slovenskými roľníkmi. Strana totiž seskupila v sobe všetky nejspolehlivejšie živly a až pozdšji přeměnila se v stranu stavovskou, rolnickou. Jenže potom nemá takových vůdců jako mají naši agráristi, totiž rolniků, třeba i s vysokoškolským vzděláním, ale přece jen pravých sedláků, tak, jako je náš Švehla. Poměr vůdců k lidu /kromě několika výjimek/, tak jako poměr inteligence k lidu vůbec, zdá se mi příliš akademický. Nemyslím, že by měli být všichni poslanci z agrárních řad, ale když už je strana stavovská, měli by dokonale znát všechny potřeby svého voličstva. A to není lehká věc, protože většina vůdců je zaměstnána na mnoha stranách a nemá někdy ani dost času, aby se mohla věnovat jen a jen práci pro slovenský venkov.“ Archiv Ústavu T. G. Masaryka (ďalej AUTGM) Praha, f. TGM – R – Slovensko, k. 396.

135 SNA, o. f. Vavro Šrobár, k. 2, inv. č. 84. List J. Brežného z Topoľčian Šrobárovi z 9. 10. 1921.

136 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 8, inv. č. 722, sign. IIb/2. Ako odstrašujúci príklad uviedol Slávik hlasovanie mestského zastupiteľstva v Bratislave o predĺžení sezóny družstva SND. Z piatich zastupcov strany sa ho zúčastnil len jeden. Predĺženie sezóny bolo podľa Slávika odhlasované len vďaka „narýchlo uzavretému kompromisu“ s komunistickou stranou.

137 HODŽA, Milan. Úradnicke a zriadenecké miesta pre Slovákov! In HODŽA, Milan. *Články, reči štúdie. VII : Slovensko a republika*. Bratislava : 1934, s. 42-44.

138 HODŽA, Milan. Nie autonomiu, ale administratívnu samosprávu. In HODŽA, Milan. *Články, reči štúdie. VII : Slovensko a republika*. Bratislava : 1934, s. 49-59.

Na jeseň 1921 sa po takmer ročnom pôsobení úradníckeho kabinetu začala znovu formovať vláda parlamentnej väčšiny. Malo ísť o obnovenie vlády celonárodnej koalície, v ktorej by okrem agrárnikov a socialistov sedeli aj národní demokrati a zástupcovia Čs. strany lidovej. Predáci koaličných strán presadzovali na jej čelo predsedu českých agrárnikov Švehlu, kým prezident Masaryk si želal v premiérskom kresle vidieť ministra zahraničia Edvarda Beneša. Napokon však prezidentov plán podporil aj samotný Švehla, ktorý sa odvolával na svoj aktuálne sa zhoršujúci zdravotný stav.¹³⁹ Pravdepodobne však je, že Švehla sa ešte v neistých podmienkach, keď republiku ohrozovali plány Karola Habsburga na návrat na uhorský trón a pretrvávajúca hospodárska kríza, nechcel na poste predsedu vlády skompromitovať.¹⁴⁰ Vznikla tak akási poloúradnícka vláda, do ktorej vyslali strany okrem lidákov (Šrámek) len politikov druhého sledu, ktorí v nich nezastávali najvyššie funkcie. Medzi slovenskými agrárnikmi sa počítalo, že členom vlády sa za nich stane Hodža, v súvislosti s ktorým sa hovorilo aj o obsadení kresla ministra s plnou mocou.¹⁴¹ Do vlády si však zasadol blízky spojenec Hradu¹⁴² – Šrobár. Lenže pre Hodžu bolo napokon to, že sa nestal členom Benešovho kabinetu, ktorý využívali predáci novoutvoreného neoficiálneho politického orgánu – tzv. päťky¹⁴³ – aj na prijímanie nepopulárnych opatrení, skôr plusom. Ukázalo sa totiž, že išlo o posledné Šrobárovo účinkovanie vo vláдах prvej republiky a po víťazstve vo vnútrostraníckom zápase sa stal Hodža od budúceho roka pravidelným ministrom pražských vlád.

Napriek rovnakému pohľadu na úlohu agrárneho hnutia v spoločnosti sa počas roka 1921 dostával Hodža do sporov aj so Švehlom, ktorému vyčítal prednostné uskutočňovanie pozemkovej reformy v českých krajinách. Štátny pozemkový úrad (ŠPÚ) to zdôvodňoval potrebou vykonania prípravných prác, napríklad odstránením chaosu v pozemkovom katastri, či potrebou unifikácie mier. Hodžov tlak na urýchlenie pozemkovej reformy na Slovensku pokladal Švehla za účelový a kontraproduktívny voči záujmom svojej strany na Slovensku.¹⁴⁴ Po už spomínanej Hodžovej hrozbe nepodporením štátneho rozpočtu v predchádzajúcom roku prišlo načas k utlmeniu rozporov. Vo februári vznikol pri Obvodovej úradovni ŠPÚ v Trenčianskych Tepliaciach poradný zbor, v ktorom si slovenskí agrárici zabezpečili rozhodujúci vplyv, pretože až siedmi členovia z pätnástich mali blízko k SNaRS. Okrem dvoch politických nominantov (Hodža, Petrovič), totiž ich záujmy v zbere presadzovali aj odborní členovia (Blaho, Baar, Diera a Gessay) menovaní ministerstvom poľnohospodárstva. Od júna získala Obvodová úradovňa právomoc samostatne rozhodovať o prídele pozemku. Hneď vzápätí jej ho však ministerstvo poľnohospodárstva oklieštilo

139 KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad 1. Hrad a pětka (1918 - 1926)*. Praha : Panevropa, 1996, s. 183.

140 Tamže, s. 186.

141 Hodža v skarte, Šrobár na koni? NN, roč. 5, č. 219, 29. 9. 1921, s. 1.

142 Nefornálna skupina tvorená prezidentom Masarykom a jeho poradcami a stúpcami. Formovali sa predovšetkým z radov inteligencie pôsobiacej v Prahe, politickí podporovatelia pôsobili najmä v socialistických stranách, ale jej sympatizanti sa nachádzali aj medzi jednotlivcami v agrárnej strane, národnej demokracii a ďalších politických prúdoch.

143 Išlo o neoficiálne fórum pre prijímanie kľúčových politických rozhodnutí v štáte. Tvorili ho najvplyvnejší politici piatich koaličných strán – agrárnikov, sociálnych demokratov, čs. socialistov, národných demokratov a lidákov. Ich dohody sa stávali záväznými i pre rokovanie vládnych kabinetov a hlasovanie parlamentu. Päťka zanikla po rozpade celonárodnej koalície na jar roku 1926. V neskorších rokoch síce vznikli jej ďalšie obdoby, žiadna z nich už však nezískala taký vplyv, ako pôvodná päťka v zložení Švehla, Bechyně, Stříbrný, Rašín a Šrámek.

144 CAMBEL, ref. 86, s. 84-85.

vydaním dôvernej inštrukcie, podľa ktorej muselo každé jej rozhodnutie pred vykonaním schváliť.¹⁴⁵ Situácia sa tak vrátila na začiatok a spory s českými partnermi kvôli pozemkovej reforme pokračovali.

Najväčšiu nespokojnosť s priebehom pozemkovej reformy prejavovali predstavitelia Slovenskej domoviny. Na protest proti opätovnému odoberaniu právomocí Obvodovej úradovne v Trenčianskych Tepliciach z nej už v októbri 1921 Slovenská domovina odvolala svojho zástupcu Petroviča. Tento krok bol predzvesťou jej odtrhnutia sa od SNaRS, ku ktorému došlo na 3. valnom zhromaždení jej delegátov 2. februára 1922 v Bratislave. Ustanovila sa ako samostatná politická strana pod názvom Slovenská domovina, strana maloroľníckeho ľudu. Deklarovanou hlavnou príčinou jej secesie bola nespokojnosť maloroľníkov s činnosťou poslancov SNaRS, medzi ktorými nemali žiadneho zástupcu. Dráždilo ich aj to, že mnohí členovia SNaRS obhajovali v sporoch okolo pozemkovej reformy záujmy veľkostatkárov či bohatých uchádzačov o pôdu z radov navrátilcov z Ameriky. Podľa Vladimíra Zuberca však zohral pri jej odtrhnutí úlohu šedej eminencie Hodža. Pri rokovaníach o zlúčení SNaRS s Republikánskou stranou čs. venkova, ktoré prebiehali v tom istom čase, tak mohol podporiť svoje vymedzovanie sa voči českým agrárnikom a demonštrovať, že na Slovensku ovláda stranícke štruktúry on a nie Šrobár a iba on má na rozdiel od neho vplyv na členskú základňu, vďaka ktorému môže priviesť do Švehlovho politického košiaru všetky slovenské roľnícke organizácie. Odtrhnutím Slovenskej domoviny by totiž čs. agrárnický tábor prišiel o organizácie s 35 000 členmi, čo predstavovalo takmer 100-tisícový voličský potenciál. Švehla sa ich samozrejme nechcel zriecť a ich podporu mu mohol zaručiť iba Hodža.¹⁴⁶

O prehľbujúcich sa sporoch v rámci SNaRS v súvislosti s pripravovaným zlúčením s českými agrárnikami svedčí aj skutočnosť, že v tradičnom, straníckymi stanovami určenom novoročnom termíne (prvý víkend po Troch kráľoch) sa v roku 1922 nekonalo valné zhromaždenie SRJ. O tom, že si bol Hodža svojím postavením a úlohou pri spájaní sa s českými agrárnikami istý, svedčí aj to, že ho ako prvý z predstaviteľov SNaRS naznačil verejne. Paradoxne tak urobil len niekoľko týždňov po odštiepení Slovenskej domoviny na ľudovom zhromaždení SNaRS v Spišskej Novej Vsi. Prítomným zdôvodnil jeho potrebu nasledovne: „*My vieme ďalej, že v úplnej bratskej shode shodujú sa medzi sebou aj českí robotníci a socialisti. Taktiež aj priemyselníci a kapitalisti. A proti pozemkovej reforme sú jedno telo a jedna duša veľkostatkári zo Slovenska a veľkostatkári z Česka a z Moravy. Oni sa všetci shodujú. Prečo sa nachodia medzi nimi takí, ktorí len práve na roľníkoch žiadajú, aby sa Slovák s Čechom nemohol dohovoriť. Priemyselná aristokracia aj demokracia slovenská i česká, spája sa v boji proti roľníctvu. Čo by to bol za nesmysl, aby sa práve slovenské a české roľníctvo dalo štváť proti sebe navzájom? Naopak, jestli roľníctvo v republike chce obstáť v nastávajúcich ťažkých bojoch o svoju výrobu a proti priemyselnej drahote, nič iného mu nezbyva, len aby spojilo všetky sily nielen tu doma na Slovensku, ale v celej republike do jednej jednotnej veľkej organizácie, ktorá by svojou prísnou svornosťou odrážala všetky útoky, namierené proti štátotvornej a hospodárskej politike celého republikánskeho roľníctva a maloroľníctva.*“¹⁴⁷

145 ZUBEREC, Slovenská domovina, ref. 35, s. 130-131.

146 O krátkom, iba štvormesačnom účinkovaní Slovenskej domoviny strany maloroľníckeho ľudu a jej programe pozri bližšie ZUBEREC, Slovenská domovina, ref. 35, s. 121-145.

147 Veľké politické zhromaždenie v Spišskej Novej Vsi. *Slovenská politika* (ďalej SP), roč. 3, č. 49, 1. 3. 1922.

O tom, že prípravy na zjednotenie strán boli v plnom prúde, svedčí aj skutočnosť, že začiatkom roka 1922 sa zmenil vydavateľ *Slovenskej politiky*, ktorým sa stal Česko-moravský podnik tiskařský a nakladateľský v Prahe, konkrétne jeho bratislavská filiálka. Aj tretí stranický denník tak nasledoval príklad *Slovenského denníka* a *Slovenského východu*, ktoré vydával pražský podnik českej agrárnej strany už od roku 1920.¹⁴⁸

Hodžovu bezprostrednú úlohu pri zlučovaní strán demonštruje aj marcová schôdzka Švehlu s Antonom Štefánkom, o ktorej referoval Štefánek v liste Šrobárovi. Z jeho poznámok je zrejmé, že kým Šrobár so Štefánkom patrili k horlivým stúpencom zlúčenia, bol to práve Hodža, ktorého súhlas musel predseda českých agrárnikov získavať najdlhšie a jeho postoj mal i v tejto otázke najväčšiu váhu medzi členskou základňou SRJ a Slovenskej domoviny. Štefánek hovoril na stretnutí so Švehlom, okrem predstaviteľov domoviny Petroviča a Robla, ktorých odpor proti zlúčeniu sa Švehla chystal zlomiť, aj o Hodžovi. Vodca českých agrárnikov ho podľa Štefánka nechcel „tak uponiť, aby práca pre budúcnosť s ním bola obtážna, ale má za to, že ho treba držať na uzde.“¹⁴⁹ Švehla teda chápal, koho hlas je pre pristúpenie slovenských agrárnikov do spoločnej strany rozhodujúci. Pri presadzovaní svojho plánu sa verný svojim pracovným metódam, podľa ktorých účel svätil prostriedky, neštil ani korupcie. Štefánek oznamoval Šrobárovi: „Spojenie strán je jeho najvrednejším želaním a všetko vykoná, aby sa to čím skôr uskutočnilo. Peniaze na to vraj sa musia dať čo priam i veľké.“¹⁵⁰ S udržiavaním jednoty svojej strany pomocou finančných prostriedkov mal navyše Švehla bohaté skúsenosti. Rok predtým zažehnal podobným spôsobom hrozbu odtrhnutia sa českých domovínárov.

V priebehu apríla boli prípravy na zlúčenie v plnom prúde a začali si ich všímať aj v táboroch politických protivníkov SNaRS. Denník ľudovej strany *Slovák* priniesol bombastickú správu, že obetou spojenia strán sa majú stať poslanci Medvecký a Blaho, ktorých mandáty mali v rámci upokojenia situácie pripadnúť zástupcom Slovenskej domoviny.¹⁵¹ Je pravdepodobné, že podobné návrhy od nespokojných členov domovín prichádzali a redaktori denníka si ich nevymysleli, zároveň tu však bola skutočnosť, že Švehla mohol sotva dopustiť, aby z parlamentu odišli dvaja z najhorlivejších stúpenčov spojenia a dlhoroční členovia RSČSV. O zlúčení sa oficiálne rozhodlo na zasadnutí širšieho výkonného výboru SNaRS 22. apríla 1922. Návrh na vytvorenie jednotnej čs. agrárnej strany predniesol príznačne v tom čase už nekorunovaný prvý muž strany na Slovensku Hodža. V podobnom duchu, ako už predtým na spomínanom zhromaždení v Spišskej Novej Vsi zdôraznil, že v čase, keď sa „organizuje medzinárodný kapitalizmus, medzinárodný socializmus, medzinárodný klerikalizmus“, majú aj všetky roľnícke organizácie pôsobiace v republike povinnosť zjednotiť sa. Pripúšťal, že k fúzii prichádza trochu neskoro, čo však malo podľa neho v narážke na manželský zväzok výhodu, že partneri sa už navzájom dobre poznajú. Podľa správy v straníckom denníku prijal jeho slová výkonný výbor „s veľkým oduševnením a jednohlasne“. Po Hodžovi vystúpilo s prejavmi na podporu tohto kroku ešte ďalších dvanásť členov stranického vedenia a až po nich prehovoril údajne na ich žiadosť režisér celej akcie Švehla, ktorý na margo zlúčenia slávnostne vyhlásil, že „všetky slovanské sjednocovacie

148 SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 S 35.

149 SNA, o. f. Vavro Šrobár, k. 5, inv. č. 295, sign. 3.1.2.

150 Tamže.

151 Pod odkvapom. *Slovák*, roč. 4, č. 77, 4. 4. 1922, s. 1.

snahy pochádzali zo Slovenska“.¹⁵² Na druhý deň súhlasil podobne „jednohlasne“ so zlúčením aj výkonný výbor Slovenskej domoviny.

Po vyriešení vzájomných sporov a nájdení dohody so Švehlom už nestálo nič v ceste konaniu III. Valného zhromaždenia SRJ. Uskutočnilo sa 30. apríla v Košiciach, teda po prvý raz mimo Martina. Tri roky po prevrate sa tým mal zároveň verejne prezentovať nový republikánsky a slovenský duch mesta. Demonštrovať ho mal predovšetkým mohutný pochod účastníkov ulicami. Podujatia sa zúčastnilo kompletne vedenie strany v rátane poslancov a senátorov a nieslo v sa v znamení blížiaceho sa spojenia do jednotnej celorepublikovej agrárnej strany. Delegáti sa opäť mohli zúčastniť na tradičnej katolíckej omši, ktorú celebroidal Okánik i evanjelických služieb božích, čím sa mala prezentovať súdržnosť slovenských roľníkov bez rozdielu konfesií. Účastníci prijali rezolúciu, v ktorej vyzývali „*všetkých ľudí verných republike, menovite tých, ktorí obrábajú matku zem, aby sa sdružili v jednu mohutnú celoštátnu republikánsku stranu zemedel'ského a maloroľníckeho ľudu.*“¹⁵³ Napriek slávnostnej atmosfére nezabudol predseda SRJ Hodža vo svojom príhovore opäť kritizovať pomalú prácu ŠPÚ pri parcelácii pôdy, zlú daňovú a zásobovaciu politiku pražských ministerstiev a prítomným opäť pripomenul zlyhanie slovenského roľníctva pri voľbách v roku 1920, ktoré by sa už podľa neho nemalo opakovať.¹⁵⁴

Slávnostný zjednocovací zjazd novej, celoštátnej Republikánskej strany zemedel'ského a maloroľníckeho ľudu, sa konal v Prahe 28. a 29. júna 1922. Deň pred jeho konaním sa v hlavnom meste republiky naposledy zišiel užší výkonný výbor SNaRS spoločne so všetkými poslancami a senátormi. Schválil organizačný poriadok novej strany a navrhol členov jednotlivých zjazdových komisií. O tom, kto bol šéfom slovenských roľníkov svedčí, že po Švehlovi prehovoril na zjazde v mene SNaRS nie jej predseda Bránecký, ale Hodža. Oficiálne išlo o zlúčenie štyroch politických subjektov. Okrem RSČSV a SNaRS vytvorili novú stranu aj Slovenská domovina, strana maloroľníckeho ľudu, v mene ktorej rečnil na zjazde Petrovič a Selansko-republikánska strana podkarpatoruská, za ktorú predniesol slávnostnú reč Jurko Balogh. Slovenské organizácie na zjazde zastupovalo 52 členov SNaRS, 33 členov Slovenskej domoviny a 23 členov SRJ.¹⁵⁵ Na druhý deň prijal zjazd rezolúciu o zlúčení. Konala sa aj voľba nového výkonného výboru zjednotenej strany. Pre Čechy v ňom bolo vyhradených 30 miest, pre Moravu 13 a pre Slovensko 17. Zo slovenských delegátov doň účastníci zjazdu vybrali najmä predsedov miestnych organizácií strany alebo SRJ.¹⁵⁶ Okrem nich do výkonného výboru ešte kooptovali Jána Ursínyho ako zástupcu roľníckeho dorastu, A. Štefánka za Slovenskú domovinu, Karola Treského a Andreja Bachera. Slováci sa dostali na čelo štyroch výborov strany. Hodža predsedal programovému, Šrobár kultúrnemu, Petrovič riadil výbor pre pozemkovú reformu a Blaho viedol výbor sociálno-politický.¹⁵⁷ Z titulu svojich funkcií sa členmi výkonného výboru stali aj všetci poslanci a senátori strany.

O tom, že predsedom zjednotenej strany ostane Švehla, nebolo pochyb. Svojou autoritou nemal medzi českými agrárnikmi konkurenta, čo malo neskôr po jeho

152 V znamení sústredenia síl. SP, roč. 3, č. 93, 25. 4. 1922, s. 1.

153 Veľká prehliadka našej politickej armády. SP, roč. 3, č. 99, 3. 5. 1922, s. 1-2.

154 Reč poslancu dr. Milana Hodžu. SP, roč. 3, č. 101, 5. 5. 1922, s. 1-2.

155 Ríšsky zjazd republikánskej strany. SP, roč. 3, č. 145, 1. 7. 1922, s. 1-2.

156 Z nášho ríšskeho zjazdu. SP, roč. 3, č. 146, 2. 7. 1922, s. 2.

157 MILLER, Daniel E. *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha : Argo, 2001, s. 112.

vynútenom odchode z politiky pre stranu takmer fatálne následky. Dobová tlač sa na predných stránkach zaoberala otázkou, kto sa stane podpredsedom strany za Slovensko. *Ludácky Slovák* v tom mal jasno ešte pre konaním zjazdu. Podľa neho sa stal definitívnym víťazom vnútrostraníckeho zápasu Hodža, ktorému predpovedal zvolenie za podpredsedu. Prostriedky, ktorými Hodža Šrobára porazil, však denník netrafil. Podľa neho sa stal víťazom zápasu vďaka podpore českých agrárnikov. Pravdou však bolo, že podpredsednícky post mu priniesla jeho autorita v radoch SRJ.¹⁵⁸ *Nezávislá Tribuna*, ktorej šéfredaktorom bol Ferdinand Peroutka, napísala, že kým Šrobár sa teší podpore českých kruhov, Hodžu naopak požadujú kruhy slovenské.¹⁵⁹ Voľba predsedníctva strany prebehla na zasadnutí výkonného výboru 12. júla v Prahe. Za Slovensko zvolili za podpredsedu Hodžu, za Moravu Staněka a za Čechy Viškovského. Náborové organizácie zastupoval v podpredsedníckej funkcii predseda českej Domoviny František Mašata. Do 20-členného predsedníctva sa zo Slovákov dostali ešte Šrobár, Petrovič a Duchaj.

* * *

V čase, keď väčšina čs. politických strán zápasila s odstredivými silami vo svojom vnútri, sformovalo naopak agrárne hnutie jednotnú celorepublikovú politickú stranu. Hlavným iniciátorom spojenia bol nepochybne Švehla, ktorý po prekonaní vnútorných rozporov v českom agrárnickom tábore v roku 1921 vrhol v nasledujúcom roku všetky sily do vytvorenia veľkej celoštátnej agrárnej strany. Práve spojenie so slovenskými agrárnikami, stúpcami rozbiehajúcej sa pozemkovej reformy, mu umožnilo získať v českom prostredí definitívne prevahu nad konzervatívnymi veľkostatkárskymi prúdmi pod vedením Karla Práška. Zlúčenie SNaRS a RSČSV bolo aj vyústením vývoja, ktorý začal už v roku 1919 členstvom viacerých slovenských poslancov NZ vo výkonnom výbore českej agrárnej strany a pokračoval spojením v jednotnom parlamentnom klube. Aj Hodža, ktorý sa spomedzi slovenských agrárnych poslancov v pražskom sneme najhlasnejšie zastával špecifických záujmov Slovenska, dospel napokon k presvedčeniu, že zlúčenie bude najlepším krokom pre zabezpečenie slovenského vplyvu v centrálnych orgánoch štátu. Navyše to plne korešpondovalo s jeho presvedčením o aktívnej účasti Slovákov na spravovaní nielen slovenských, ale aj čs. záležitostí. Podobne ako Švehla v českých krajinách aj on zároveň využil spojenie strán na definitívne potvrdenie svojej pozície prvého muža agrárnej strany na Slovensku. Už niekoľko mesiacov po zlúčení sa to prejavilo jeho nástupom do kresla ministra poľnohospodárstva v novej vláde, ktorú po prvýkrát viedol ako premiér Antonín Švehla.

158 Koniec zápasu Hodža – Šrobár. *Slovák*, roč. 4, č. 133, 14. 6. 1922, s. 1.

159 Národní archiv Praha, f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv 1916 – 1938, k. 3998. *Tribuna* z 28. 6. 1922.

3. VO VLÁDACH CELONÁRODNEJ KOALÍCIE (1922 - 1925)

3. 1. Program celoštátnej agrárnej strany

Po zlúčení agrárneho politického hnutia v Československu do jednotnej Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu v roku 1922 sa stali slovenskí agráристи súčasťou jedného z najvplyvnejších politických zoskupení v republike. So svojimi českými kolegami úzko spolupracovali aj v prvých rokoch po vzniku nového štátu, v nových podmienkach sa však mohli autoritou zjednotenej strany zastrešovať aj oficiálne. Tento krok na druhej strane prinášal aj riziko, že ich protivníci obvinia zo zrady špecifických záujmov Slovenska. Týmto tvrdeniam mohli slovenskí republikáni čeliť len dôsledným naplňaním Hodžových téz, podľa ktorých sa dali potreby Slovenska v centralizovanom štáte najlepšie presadzovať iba iniciatívnou účasťou na výkonnej moci, ktorá mala slovenským agrárnikom zabezpečiť podiel na rozhodovaní o slovenských, ale i československých záležitostiach.

Na zlučovacom zjazde v júni 1922 prijali jeho účastníci nový program spoločnej strany. Oproti programu českých agrárnikov z roku 1919, ktorý poznamenala povojnová všeobecná radikalizácia, vyvolaná sociálnou nespokojnosťou a nedostatkom základných tovarov, volajúca po „zludovení“ pôdy, bol návratom k pôvodnej predprevratovej konzervatívnej línii straníckej politiky.¹ Rovnako sa v tomto smere odlišoval aj od programu slovenských agrárnikov z roku 1919. Tak ako predchádzajúce texty oboch pôvodných strán, aj nový program zdôrazňoval jednotu republiky ako i jednotu čs. národa, zloženého z českej a slovenskej vetvy.² Obracal sa nielen na tých, ktorí pracovali na pôde či žili na vidieku, ale aj na tých, ktorí vykonávali svoju duševnú prácu v prospech poľnohospodárstva a rozširovali idey agrarizmu, teda najmä na učiteľov poľnohospodárskych škôl a úradníkov rôznych poľnohospodárskych inštitúcií. Práve tieto kádre tvorili popri roľníctve hlavnú časť stúpcov strany.

V programe boli podrobne teoreticky rozpracované zásady politického agrarizmu. Pôdu vyhlasoval za pôvodný zdroj všetkého života, z ktorého vznikajú všetky hmotné statky. Šťastný a trvalý rozvoj štátu mal byť podľa strany možný len v „zdravom, bezpečnom“ rozdelení pôdy, čím sa myslelo jej primerané rozdelenie medzi roľníkov, ktorí na nej pracovali. Priemysel a mestá program obviňoval z ničenia morálnych a telesných síl národa a z rozrušenia jeho prirodzenej sociálnej rovnováhy. Naopak, do protikladu voči nim dával vidiek a poľnohospodársku prácu. Od tohto predpokladu sa program odrážal pri vymedzovaní sa voči hlavným politickým protivníkom. Liberalizmus a socializmus vyhlasoval za hnutia v rozpore s prirodzeným poriadkom. Odsúdenia sa dostalo aj súperom na pravej strane spektra - politickému klerikalizmu. Program ho označoval za nástroj katolíckej cirkvi na dosiahnutie politickej moci. Úlohu náboženstva v živote roľníka naopak vysoko vyzdvihoval a hlásal rovnoprávnosť všetkých vierovyznaní.

Program stál na zásadách súkromného vlastníctva. Rozumná sociálna politika mala individualizmus krotiť iba tam, kde mal neblahé účinky pre spoločnosť. Zasadzoval

1 HARNA, Josef. Republikánská strana. In MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel (eds.). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 - 2004. I. díl: 1861 - 1938.* Brno : Doplněk, 2005, s. 557.

2 HARNA, Josef - LACINA, Vlastislav (eds.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1890 - 1938.* Praha : Historický ústav AV ČR, 2007, s. 116-154.

sa za pokračovanie práve intenzívne prebiehajúcej pozemkovej reformy, ktorej hlavné zásady sa nemali meniť, ale ich bolo treba urýchlene zavádzať do praxe. Štátom zabratá pôda sa mala prednostne pridelať do súkromného vlastníctva, pričom by sa vytvárali sebestačné poľnohospodárske podniky. Pri priemernom prídele, ktorý predstavovalo na Slovensku 1,2 hektára pôdy,³ však išlo skôr o želanie, ako o reálne sa naplňujúcu programovú zásadu.

Súčasne s pozemkovou reformou sa malo pokračovať v sceľovaní pôdy a jej meliorácii. Veľkú pozornosť venovali autori programu aj družstevníctvu, ktorého základ mali tvoriť drobné finančné ústavy poskytujúce roľníkom lacný a ľahko prístupný úver. Úlohou štátu bolo aj prehlbovanie elektrifikácie, rozširovanie vodovodnej siete či budovanie poľnohospodárskych výskumných ústavov. Značná časť programu sa venovala colným problémom a požadovala vyrovnanie výšky ciel na dovážané poľnohospodárske a priemyselné tovary. Práve tento bod sa stal v nasledujúcich štyroch rokoch jednou z hlavných priorít agrárnej strany. Silná koruna totiž v tom čase zlacňovala dovoz potravín z okolitých krajín, ktorým mohli čs. producenti len ťažko konkurovať, ak nechceli predávať so stratou, čo sa v mnohých prípadoch aj dialo. Vysoké clá naopak zdražovali dovážané poľnohospodárske stroje, na nákup ktorých boli roľníci odkázaní. Nízke, respektíve žiadne clá na potraviny boli výsledkom povojnového nedostatku, ktorý musel novovzniknutý štát riešiť dovozom. Program strany zdôrazňoval, že v konsolidovaných pomeroch už nastal čas, aby došlo k výraznému obmedzeniu dovozu poľnohospodárskych komodít. Štát sa mal usilovať o to, aby bol v tejto sfére sebestačný. Dokument požadoval aj zjednodušenie daňového systému a obmedzenie administratívneho štátneho aparátu na nevyhnutné minimum. Venoval sa aj problematike školstva, od najnižších obecných škôl až po vysoké.

V časti o sociálnej politike program požadoval, aby sa sociálne reformy nediali na úkor poľnohospodárov, ale aby aj oni boli súčasťou sociálneho zákonodarstva. Zdôrazňoval, že nie robotníctvo pracujúce vo fabrikách, ale poľnohospodárski robotníci sú najchudobnejšou vrstvou obyvateľstva štátu. Jednou z priorít strany sa preto stalo uzákonenie sociálneho poistenia aj pre samostatne pracujúce osoby, ktorých veľkú časť tvorili práve roľníci.

Dokument obsahoval aj niekoľko pasáží venovaných Slovensku a jeho špecifikám. Okrem zdôrazňovania československej národnej jednoty to bolo aj vyzdvihovanie agrárneho charakteru Slovákov, ktorý ich mal počas údajného tisícročného národného útlaku zachrániť pred pomadařením. Ako dôkaz slúžilo tvrdenie, že slovenské povedomie si zachovalo predovšetkým roľnícke obyvateľstvo hornatých vidieckych krajov, kým v mestách prevažovali Maďari a Nemci. Veľký význam sa prikladal aj skutočnosti, že takmer dve tretiny slovenského obyvateľstva boli zamestnané v poľnohospodárstve. Vyvodzoval sa z toho predpoklad o veľkom význame Slovenska pre čs. agrárne hnutie, ktorému malo v republike nadhlo zaručiť vplyv a dominantné postavenie. Tieto nádeje sa síce obmedzili, ale predsa len napokon naplnili, o čom bude ešte v tejto kapitole zmienka. Vďaka Slovensku a Podkarpatskej Rusi mohli navyše českí agráристи konštatovať, že Československo je agrárno-priemyselná krajina, v ktorej je v poľnohospodárskom sektore zamestnaná väčšina obyvateľstva a svoje tvrdenia o roľníckych základoch štátu mohli oprieť o fakty. Ak by ostali len politickou stranou pôsobiacou výhradne na území českých krajín, ktoré boli už pred rokom 1914

³ CAMBEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža 1878 - 1944*. Bratislava : Veda, 2001, s. 86.

najpriemyselnejšou časťou rakúsko-uhorskej monarchie, len ťažko by mohli takéto argumenty vo svojich programových a agitačných dokumentoch využívať.⁴

Program sa dotkol aj slovenčiny, ktorej priznával na území celej republiky rovnaké práva ako češtine. Jeho autori konštatovali, že slovenský jazyk „*jest opravdovým naším pokladem národním, kterého si musíme cenit, šetřit a ochraňovat před cizotou. A on jest i věrným zrcadlem krásné duše slovenského národa. Ona bude mítí v budoucnosti velký vliv omlazující i na českou mluvu spisovnou.*“ Posledná veta naznačuje želanie časti slovenských agrárnych politikov o postupnom splynutí češtiny a slovenčiny do jedného jazyka. Medzi najhorlivejších zástancov tejto tézy patrila najmä v 20. rokoch A. Štefánek. Napriek téze o čs. národnej jednote obsahoval program zmienku o slovenskom svojráze, ktorý sa mal zachovať. Slovenské tradície a zvláštnosti spôsobené vývojom odlišným od českých krajín sa mali rešpektovať. Zároveň si strana vytýčila ako cieľ dostať v hospodárskej, kultúrnej, politickej a sociálnej oblasti Slovensko na rovnakú úroveň ako české krajiny.

3. 2. Slovenskí agrárenici v celoštátnej strane a ich vplyv na československú politiku

Po zlúčení do celoštátnej strany sa stali slovenskí agrárenici oporou prúdu, ktorý v nej stelesňoval jej predseda Antonín Švehla. Ukázalo sa to pri vnútrostraníckych zápasoch a štiepeniach, ktoré postihli české agrárne hnutie v prvej polovici 20. rokov. Previazanosť Slovákov s Prahou však bola napriek tomu viac organizačná ako ideovo politická.⁵ V straníckych sporoch sa tak k Švehlovým rozhodnutiam neprikláňali v rozhodujúcej miere preto, že mali k jeho skupine názorovo bližšie, ale hlavne z toho dôvodu, že išlo o hlavný prúd v strane. Za Švehlom stál stranícky sekretariát s vplyvnými tajomníkmi Žilkom a Beranom. V sporoch s Práškovou skupinou však nemali ani dôvod stáť na jej strane, pretože zástupcovia veľkostatkárov medzi vedúcimi slovenskými predstaviteľmi strany prakticky absentovali.

Konflikt s Práskom vypukol v priebehu roka 1923, keď tlač informovala o afére Družstva hospodárskych liehovarov, na čele ktorého stál. Družstvo malo mať v tajnom fonde uložených 30 miliónov korún, s ktorými mal disponovať práve vtedajší predseda senátu za agrárnu stranu. Na vyšetrovanie záležitosti ustanovil výkonný výbor strany 5-člennú vyšetrovaciu komisiu, ktorú tvorili zástupcovia konzervatívneho veľkostatkárskeho krídla František Staněk, Václav Donát a dvaja reprezentanti umiernennej Švehlovej skupiny Jan Malypetr a Karel Viškovský. Doplnil ich Hodža, ktorý mal byť v spore akýmsi nestranným arbitrom. Komisia dospela k záveru, že Prášek financie zneužil, jeho odstúpenie z funkcie predsedu senátu však nepožadovala.⁶ Výkonný výbor, v ktorom mali Švehlovi stúpenci prevahu, však napriek tomu rozhodol inak. Predseda strany si nechcel nechať ujst' príležitosť zbaviť sa dlhoročného vnútrostraníckeho oponenta a výkonný výbor preto hlasovaním rozhodol, že Prášek

4 V roku 1921 pracovalo v českých krajinách v poľnohospodárskom sektore len 30 percent populácie, kým v priemysle 38 percent a v oblasti peňažníctva, obchodu a dopravy ďalších 11 percent. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 - 1938)*. Zv. I. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 - 1929)*. Praha : Libri, 2000, s. 298.

5 HOLEC, Roman. Ideové a politické podoby slovenského agrarizmu v 20. storočí. In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. - 18. 5. 2000. Studie Slovákckého muzea, 5*, Uherské Hradiště, 2000, s. 19.

6 MILLER, Daniel E. *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha : Argo, 2001, s. 151 a n.

by mal odstúpiť. Vo funkcii ho nahradil Václav Donát. Prášek však politickú scénu neopustil a spoločne s ďalším agrárnickým poslancom Jaroslavom Rychterom založil zoskupenie s príznačným názvom Československá strana agrárna a konzervatívna. Neprišiel sa k nej žiaden slovenský predstaviteľ a nie je ani známy žiadny dokument, v ktorom by niekto z nich hodnotil jej vznik kladne. Založením novej strany získala Švehlova skupina formálny dôvod na Práškovu vylúčenie zo strany, k čomu prišlo 5. januára 1925. Pri tomto hlasovaní opustil svojho bývalého kolegu aj jeho dôsledný obhajca z predchádzajúcich rokov, moravský podpredseda strany Staněk. Volebný súd následne v apríli zbavil Práška a Rychtera na žiadosť agrárnej strany poslancových mandátov.

V období vlád celonárodnej koalície prišlo aj k ďalším secesiám od agrárnej strany. V porovnaní s Práškovou však už išlo o podstatne menej významné skupiny. V roku 1921 sa od strany odčlenila organizácia pod názvom Selský svaz, ktorú ideovo inšpiroval ďalší konzervatívny poslanec Jaroslav Hálek. V uvedenom roku nastali podobne ako na Slovensku i roztržky v českej domovine, z ktorej sa odštiepila skupina vedená moravským učiteľom Františkom Boudarom. Pred voľbami v roku 1925 sa spojila so stranou bývalého poslanca Čs. strany socialistickej Aloisa Kaderku a vytvorili zoskupenie pod názvom Československá domkářsko-malozemědělská strana, ktoré ostro kritizovalo prebiehajúcu pozemkovú reformu. Išlo o posledné štiepenia strany do roku 1938.⁷ Pretože Slovenská domovina sa v roku 1922 oficiálne začlenila do novou tvorenej celoštátnej strany, dá sa konštatovať, že Slováci sa nepodieľali ani na jednom štiepení prvorepublikovej čs. agrárnej strany.

Vo vládnom kabinete Antonína Švehlu, ktorý prezident T. G. Masaryk vymenoval v októbri 1922, zastupoval slovenských agrárikov Milan Hodža. Išlo o uznanie jeho pozície najvplyvnejšieho muža strany na Slovensku. Rezort poľnohospodárstva patril spoločne s vnútrom a obranou k tradičným doménam agrárikov. Veľkú prestíž mal samozrejme najmä pre stavovskú orientáciu strany, podľa ktorej reprezentovala roľníkov a ľudí žijúcich na vidieku. Pre stranu bolo ministerstvo dôležité aj z pragmatickejších dôvodov, ku ktorým patril hlavne dosah, ktorý malo na množstvo organizácií a inštitúcií. Vďaka ich ovládnutiu cez ministerstvo mohla strana ľahšie uskutočňovať kroky na „odmeňovanie“ svojich prívržencov a voličov.

Hodža sa snažil v ministerskom úrade podporovať rozvoj slovenského poľnohospodárstva. Významným momentom bolo najmä prenesenie niektorých kompetencií a úloh pražského ministerstva na jeho slovenské oddelenie v Bratislave.⁸ Zaktivizoval aj bratislavskú Zemedelskú radu, ktorá vznikla už na základe vládneho nariadenia č. 305/1920 Zb. z. a n. a formálnu činnosť začala pod vedením Pavla Blaha vykonávať v júni 1921.⁹ Až Hodžovo pôsobenie v kresle ministra sa stalo skutočným impulzom pre jej zintenzívnenie. Išlo o samosprávny orgán, ktorý však podliehal kontrole ministerstva. K Hodžovým ďalším významným skutkom patrilo zriadenie výskumných poľnohospodárskych ústavov, ktoré vznikli v Bratislave a v Košiciach.¹⁰ Intenzívnu činnosť začali vďaka nemu na Slovensku vyvíjať aj ďalšie významné poľnohospodárske

7 MILLER, ref. 6, s. 154-156.

8 KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Agrarizmus v politike Milana Hodžu. In ŠOUŠA, Jiří - MILLER, Daniel E. - SAMAL, Mary (eds.). *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha : Karolinum, 2001, s. 113.

9 Slovenská zemedelská rada. *Slovenský denník* (ďalej SD), roč. 4, č. 185, 17. 8. 1921, s. 2-3.

10 KRAJČOVIČOVÁ, ref. 8, s. 113.

inštitúcie – Slovenská jednota chovateľov koní, Zväz chovateľov oviec, Zemské ústredie spolkov včelárskych, Melioračný zväz, Zväz pasienkových spoločenstiev či repárska jednota.¹¹ Väčšina týchto organizácií slúžila nielen na podporu slovenského poľnohospodárstva, ale aj ako nástroje vplyvu agrárnej strany na Slovensku.

Pôsobenie na čele rezortu poľnohospodárstva umožnilo Hodžovi aktívne ovplyvňovať proces pozemkovej reformy, ktorý bol jedným z ústredných bodov jeho politického programu zameraného na zlepšenie situácie slovenského roľníctva už v predprevratovom období. Na Slovensku mala reforma slúžiť v Hodžových predstavách hlavne ako nástroj na vybudovanie stredne veľkých poľnohospodárskych podnikov, ktoré pokladal za kľúčové pre zmenu neutešenej ekonomickej situácie poľnohospodárov. Jej úspešné napredovanie brzdila nedostatočná finančná hotovosť, ktorú boli schopní uchádzači za pôdu zaplatiť. Podľa tzv. úverového zákona zo súboru noriem o pozemkovej reforme¹² mohli síce dostať úver až do výšky deviatich desiatín ceny pozemku, na Slovensku však nepôsobili finančné ústavy, ktoré by im mohli poskytnúť lacný a prístupný úver s dlhodobou splatnosťou. Prvým Hodžovým krokom na zlepšenie tohto nepriaznivého stavu bolo zriadenie filiálok pražských peňažných ústavov – Hypotečnej banky a Zemskej banky. Ich vznik umožnil zákon z júla 1922 č. 238/1922 Zb. z. a n. o rozšírení pôsobnosti zemských úverných ústavov na Slovensko a Podkarpatskú Rus. Prípravné práce na odštartovanie ich pôsobenia na Slovensku však trvali viac ako rok. Hypotečná banka začala v meste na Dunaji pôsobiť od októbra 1923. Neskôr ju nasledovala aj filiálka v Košiciach. Hodža zároveň vyjednal doplnenie ústredného riaditeľstva banky slovenskými členmi. Nebolo samozrejme náhodou, že sa nimi stali dvaja významní predstavitelia agrárnej strany, bývalý minister a predseda Ústredného družstva Fedor Houdek a známy slovenský peňažník, niekdajší správca Slovenskej banky Ján Cablk.¹³ Svoju pobočku otvorila akoby symbolicky v tesnej blízkosti sekretariátu republikánskej strany na Štefánikovej ulici.

Otvorenie filiálok pražských úverných ústavov však bolo len prvým krokom na ceste k sprístupneniu lacného úveru pre slovenské roľníctvo. Hodža si uvedomoval, že ich podmienky nebudú stále dostatočne prijateľné pre veľké množstvo uchádzačov o pôdu. Potreby pozemkovej reformy nemohlo pokryť ani takmer 400 úverných družstiev rozmiestnených po Slovensku, ktoré mohli uchádzačom poskytnúť len krátkodobé finančné pôžičky. Hodža bol preto rozhodnutý doplniť systém poskytovania úverov o podobné inštitúcie, akými boli okresné hospodárske záložne v Čechách a na Morave, populárne Kampeličky.¹⁴ V máji 1924 schválil ministerský výnos, ktorým zriadil na Slovensku Roľnícke vzájomné pokladnice (RVP). Z prostriedkov ministerstva zároveň vyčlenil na ich financovanie 7 miliónov korún, ktoré na Slovensko distribuovala bratislavská filiálka Zemskej banky.¹⁵ Centrálou pokladníc sa stal Zväz RVP, ktorý vznikol na zakladajúcom zhromaždení 1. októbra 1924 v Bratislave. Predsedom jeho správnej rady sa stal Anton Štefánek, úradujúcim podpredsedom a hlavným vykonávateľom Hodžových pokynov pri organizovaní pokladníc na Slovensku bol však od

11 ZUBEREC, Vladimír. Milan Hodža (1. 2. 1878 – 27. 6. 1944). In *Historický časopis* (ďalej HČ), 1990, roč. 38, č. 6, s. 769.

12 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Zákon č. 166 ze dne 11. března 1920 o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (zákon úvěrový).

13 Pôda a peniaze. *Slovenská politika* (ďalej SP), roč. 4, č. 180, 20. 7. 1923, s. 1.

14 Pomenované podľa ideového inšpirátora ich vzniku Františka Cyrila Kampelíka (1805 – 1872).

15 CAMBEL, ref. 3, s. 92.

začiatku ich budovania Cablk. Zväz RVP zriaďoval pokladnice v jednotlivých slovenských mestách a riadil ich činnosť.¹⁶

Prvá RVP vznikla už 16. októbra 1924 v Dolnom Kubíne. Do konca roka k nej pribudli ďalšie v Nových Zámkoch, Ružomberku, Liptovskom Mikuláši, Spišskej Novej Vsi a v Michalovciach.¹⁷ Každá dostala na rozbeh nezúročiteľnú pôžičku vo výške 200 000 korún, okrem toho i ďalšiu nenávratnú subvenciu 60 000 korún priamo z ministerstva poľnohospodárstva. Na čele RVP stál dirigent, na činnosť ktorého dohliadal dozorný výbor a dozorné poverenie. Ku každej pokladnici bol navyše pridelený odborník, podľa možnosti s praxou v bankovníctve. Vrchný dozor nad ich činnosťou malo priamo ministerstvo poľnohospodárstva.¹⁸ V apríli nasledujúceho roka zariadil Hodža na činnosť pokladníc ďalších 6 100 000 korún. Z tejto sumy poskytlo 2 100 000 korún ministerstvo financií, zvyšnú časť uvoľnil Hodža ako pôžičku fondu svojho ministerstva pre umelé hnojivá, ktorý bol v tom čase v likvidácii a malo sa z nich financovať 20 nových pokladníc.¹⁹ K 15. augustu 1925 presiahli vklady RVP na Slovensku sumu 10 miliónov korún.²⁰ RVP mali fungovať ako nezávislé finančné ústavy, ktorých úlohou bolo sústreďovať roztrúsený peňažný kapitál slovenského vidieka a poskytovať roľníkom lacný úver s dlhou dobou splácania. Vďaka zastúpeniu, ktoré v nich mala už od začiatku agrárna strana, sa však stali aj nástrojom jej vplyvu v regiónoch Slovenska. Okrem odbornosti bolo jedným z hlavných kritérií pre výber pracovníkov RVP ich politické presvedčenie, čiže náklonnosť k republikánskej strane.²¹

Svoje účinkovanie na poste ministra poľnohospodárstva využil Hodža aj na rozbehnutie výstavby budovy Zemedelského múzea v Bratislave. Spoločnosť Československého zemeďelského múzea vznikla pod predsedníctvom Švehlu v Prahe už v prvých dňoch roka 1919. Zo Slovákov v jej výbore pôsobili Pavol Blaho a Jozef Maďarič. O zriadenie tejto inštitúcie sa čelní predstavitelia českej agrárnej strany usilovali už pred rokom 1914, založiť sa im ju však podarilo až v zmenených podmienkach po prevrate. Krátko po založení Československého zemeďelského múzea (ČZM), ústavu pre štúdium a povznesenie vidieka, ako znel jeho oficiálny názov, padlo rozhodnutie, že bude mať celorepublikovú pôsobnosť. Múzeá mali preto okrem Prahy vzniknúť aj vo všetkých krajinských centrách republiky – v Brne, Opave a Bratislave.²²

Iniciátorom konkrétnych krokov na začatie výstavby bratislavského múzea bol však znova minister Hodža. Počas stretnutia s A. Štefánkom vo svojom pražskom byte ho 26. februára 1924 informoval, že z prebytkov fondu ministerstva na umelé hnojivá vyčlení pre ČZM 15 miliónov korún, z ktorých desať malo ísť na výstavbu budovy

16 CAMEL, ref. 3, s. 100.

17 Tamže, s. 103.

18 Tamže, s. 101.

19 Slovenský národný archív (ďalej SNA), Bratislava, osobný fond (ďalej o. f.) Ján Cablk, kartón (ďalej k.) 7, inv. č. 690, sign. IIB/2 Ministerstvo zemedelstva.

20 Tamže.

21 V apríli 1925 informoval napríklad Cablk hlavný sekretariát strany v Bratislave o problémoch, ktoré mal pri hľadaní odborne a zároveň politicky vhodného pracovníka pre pripravovanú RVP v Malackách. SNA, o. f. Ján Cablk, k. 8, inv. č. 722, sign. IIB/2 Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu.

22 JUNEK, Marek. Československé zemeďelské múzeum v Bratislavě. Nositeľ agrárnej muzejní tradície na Slovensku v letech první Československé republiky. In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Zemědělské školství, výskum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela. Studie Slovákckého muzea*, 9, Uherské Hradiště, 2004, s. 295.

múzea v Bratislave.²³ Práve Štefánka poveril Hodža riadením organizačných prác na projekte. Kuratórium ČZM v Bratislave vzniklo v novembri. Jeho predsedom sa stal Štefánek, členmi ďalší významní predstavitelia agrárnej strany Šrobár, hlavný tajomník František Seda, senátori Šimon Roháček a Ján Duchaj.²⁴ Pre múzeum zakúpili pozemok na nábřeží Dunaja za 1 400 000 korún od Slovenskej banky.²⁵ Už 6. augusta posudzovali A. Štefánek so Sedom prvé projekty budúcej stavby.²⁶ Konateľ pražského ČZM Josef Kazimour informoval po preštudovaní všetkých ponúk Štefánka, že 8 miliónov korún, ktoré zostávali po zakúpení pozemku a vypracovaní projektov k dispozícii na výstavbu budovy, nebude stačiť.²⁷ Po porade so Sedom a Kazimourom sa preto Štefánek rozhodol, že požiada Hodžu o ďalšie tri milióny korún.²⁸

Práce na stavbe múzea sa začali už 21. septembra 1924. Pôvodne schválený projekt navrhol na Hodžovo prianie architekt Milan Harminc. Viacerým členom spoločnosti ČZM sa však zdal málo výnimočný a tak sa rozhodli vypísať nové výberové konanie, ktoré vyhral pražský architekt prof. Janák. Ten však svoj návrh musel niekoľkokrát zmeniť pre vysokú cenu, až sa napokon stal nevyhovujúcim. Múzeum sa tak predsa len začalo stavať podľa Harmincovho projektu. Dá sa len predpokladať, že za kritikou Janákovho návrhu treba hľadať Hodžovu snahu, aby sa realizácia projektu zverila Harmincovi.²⁹ Okrem vzájomných priateľských väzieb bolo jeho úsilie iste motivované aj politicky – ľudová strana by určite skutočnosť, že pri stavbe budovy v Bratislave bol uprednostnený pražský architekt pred slovenským, s radosťou propagandisticky využila. Po počiatočných problémoch s prasknutou základovou betónovou doskou sa budovu podarilo v roku 1928 dostavať a v máji 1930 ju slávnostne otvorili pre verejnosť.

Vo funkcii ministra sa Hodža zaslúžil aj o založenie Československej akadémie zemědělskej (ČAZ), ku ktorému došlo na jej ustanovujúcom valnom zhromaždení 28. decembra 1924 v Prahe. Jej ideovým otcem bol spoločne s radcom ministerstva poľnohospodárstva Edvardom Reichom a po jej založení sa stal jej predsedom.³⁰ ČAZ mala združovať všetkých najvýznamnejších poľnohospodárskych odborníkov republiky a stať sa jej centrálnym vedeckým poľnohospodárskym orgánom. Slovensko v nej v rokoch 1924 až 1930 najvýraznejšie zastupoval A. Štefánek, ktorý bol predsedom jej literárneho a osvetového odboru. O význame a úspešnosti ČAZ svedčí skutočnosť, že podľa jej vzoru vznikli podobné inštitúcie aj v Bulharsku, Poľsku, Belgicku či Holandsku.³¹

Pôsobenie Milana Hodžu na čele ministerstva v rokoch 1922 až 1925 prinieslo slovenskému poľnohospodárstvu množstvo nových podnetov, ktoré prispeli k jeho rýchlejšej modernizácii. Okrem veľkých projektov zriadenia úverných ústavov, vybudovania siete RVP a začatia výstavby budovy bratislavského múzea išlo aj o viacero iných

23 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 26. 2. 1924.

24 JUNEK, ref. 22, s. 295.

25 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 33, inv. č. 930, sign. IV/k Kuratórium zemedelského múzea v Bratislave 1921 - 1930. Vyhlásenie ČZM o odkúpení stavebného pozemku od Slovenskej banky.

26 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 21. 9. 1924.

27 Slovenská národná knižnica - Archív literatúry a umenia (ďalej SNK-ALU) Martin, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 D 13. List J. Kazimoura A. Štefánkovi z 9. 8. 1924.

28 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 13. 8. 1924.

29 JUNEK, ref. 22, s. 295.

30 SNK - ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 V 6. List E. Reicha A. Štefánkovi z 2. 12. 1924.

31 BARTLOVÁ, Alena. Dr. Milan Hodža vo funkcii ministra poľnohospodárstva. In ŠOUŠA, ref. 8, s. 126.

významných rozhodnutí. Zväčša sa realizovali formou ministerských vyhlášok. Treba sem zaradiť napríklad nariadenie o zriadení fondu na zaopatrenie zamestnancov veľkostatkov z roku 1923, ktoré sa dotklo značného počtu poľnohospodárskych robotníkov na Slovensku.³² Riešili sa ním ich sociálne dávky a dôchodky. Veľkým plusom pre slovenské roľníctvo bola aj vyhláška ministra financií z 15. júla 1925 o paušalizovaní dane z obratu drobných roľníkov na Slovenku, ktorá zjednodušila výber daní. Minister financií Bohdan Bečka ju vydal po dohode s ministrom poľnohospodárstva.³³ Hodža sa podieľal aj na prípravách zákona z roku 1924, ktorý upravoval používanie pastvín na Slovensku a Podkarpatskej Rusi na roky 1924 – 1929.³⁴ Ich majitelia museli na svojich pasienkoch prednostne predĺžiť práva pastvy pre nájomníkov, ktorým ich prenajímali v roku 1923. Po veľkých záplavách, ktoré postihli republiku v roku 1925, inicioval Hodža prijatie zákona o štátnej pomoci pri živelných pohromách a opatreniach pre zamedzenie škôd v budúcnosti. Na Slovensku sa týkal budovania regulačných vodných stavieb, priehrad a vodných nádrží na korytách riek Myjavy, Nitry, Kysuce, Váhu, Ondavy, Laborca a Latorice.³⁵

Jednou z hlavných požiadaviek slovenských agrárnikov bolo aj v tomto období uvedenie župného zákona č. 126/1920 Zb. z. a n. do praxe. Ich úsilie smerovalo predovšetkým k vytvoreniu celoslovenského orgánu – župného zväzu, na čele ktorého mal stáť hlavný slovenský župan.³⁶ Týmto krokom by v ich chápaní získalo Slovensko administratívnu autonómiu, ktorá bola podľa nich najlepším prostriedkom na odstránenie prehmatov centralizmu a na umlčanie ľudákov, ktorí sa domáhali legislatívnej autonómie Slovenska. Slabinou župného zákona bolo, že do platnosti nemuseli vstúpiť všetky jeho ustanovenia naraz a pripúšťal aj možnosť, že jeho účinnosť sa nebude vzťahovať na celé územie republiky. Aj vďaka tomu sa stalo, že vláda Edvarda Beneša vydala v septembri 1922, teda len niekoľko týždňov pred svojou demisiou nariadenie, podľa ktorého začali platiť ustanovenia župného zákona od 1. januára nasledujúceho roka len na území Slovenska. Nariadenie však neobsahovalo ustanovenie o vytvorení župného zväzu.³⁷ Istá nádej svitla v tomto smere po nástupe novej vlády v októbri, najmä preto, že nový minister poľnohospodárstva Hodža patril k horlivým stúpencom župného zväzu. Už 1. októbra sa stretol na poradách s ministrom vnútra Malypetrom a sociálnodemokratickým slovenským ministrom pre zjednotenie zákonodarstva Ivanom Markovičom. Výsledkom ich stretnutia bola dohoda o právomociach menšieho rozsahu, ktoré mali v rámci decentralizácie prejsť na župný zväz.³⁸ K jeho zavedeniu do praxe však napriek tomu vláda nikdy nepristúpila. Istá

32 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Vládní nařízení č. 29 ze dne 8. února 1923 o zřízení fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků.

33 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Vyhláška ministra financí č. 175 ze dne 15. července 1925 v dohodě s ministrem zemědělství o paušalizování daně z obrátu u drobných rolníků na Slovensku.

34 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Zákon č. 87 zo dňa 26. apríla 1924, ktorým sa upravuje užívanie niektorých pastvín na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v ročných pastevných obdobiach 1924 – 1929.

35 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Zákon č. 230 ze dne 15. října 1925 o státní pomoci při živelných pohromách v roce 1925 a o opatřeních k zamezení škod při živelných pohromách v budoucnosti.

36 K problematike župného zväzu pozri bližšie: KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Župný zväz a úsilie o jeho vytvorenie v rokoch 1920 – 1926. In *HČ*, 1993, roč. 38, č. 4, s. 379-394.

37 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Nariadenie vlády č. 310 z 26. septembra 1922, ktorým sa zavádza župné zriadenie v niektorých častiach republiky.

38 KRAJČOVIČOVÁ, Župný zväz, ref. 36, s. 588.

nádej skrsla znovu v roku 1925, keď sa začalo v kuloároch vládnej koalície špekulovať o zavedení župného zákona aj v českých krajinách. Úvahy však narazili na odpor národných demokratov, ktorí namietali pre obavy z majorizácie českého obyvateľstva Nemcami v pohraničných župách. Skutočnosť, že počas funkčného obdobia prvého Švehlovho vládneho kabinetu sa na Slovensku nevytvoril župný zväz, treba hodnotiť jednoznačne ako jeden z najväčších neúspechov slovenských agrárnikov, ktorí tento cieľ neustále vyhlasovali za svoju programovú prioritu.

Podľa ústavy z roku 1920 bola Československá republika parlamentnou demokraciou a jej formálne najvýznamnejšou politickou inštitúciou bol preto dvojkomorový parlament. Realita však mala k ideálom ďaleko. Členovia oboch komôr zákonodarného zboru – Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia (NZ) a Senátu NZ – boli pri hlasovaní viazaní záujmami a rozhodnutiami svojich straníckych vedení. Zásluhou uplatňovania praxe viazaných kandidátok nemal poslanec na pôde parlamentu vôbec šancu rozhodovať sa podľa vlastnej vôle. Neposlúchnutie príkazov sa rovnalo politickej samovražde. Strana mala totiž k dispozícii zákonnú páky, s pomocou ktorých veľmi rýchlo docielila, aby neposlušného poslanca zbavil Volebný súd mandátu a nahradila ho iným, poslušným. Túto skutočnosť dobre ilustruje už spomenutý prípad českých agrárnikov Práška a Rychteru. Ešte menšej vážnosti ako členovia Poslaneckej snemovne NZ sa tešili senátori, ktorými sa najmä z tohto dôvodu na tomto mieste ani nezaobieram. Horná komora parlamentu – senát, nespĺňal okrem toho, že ho tvorili iní zástupcovia strán ako dolnú komoru, žiadny atribút hornej komory kontrolujúcej komoru dolnú. Aj jeho členovia iba realizovali rozhodnutia straníckych centrál a preto nemohol byť brzdou prijímania radikálnej legislatívy, čo je jeho úlohou vo väčšine parlamentných demokracií. Túto funkciu nemohol plniť i preto, že štruktúra jeho zloženia bola rovnaká ako pri Poslaneckej snemovni NZ. Jeho funkčné obdobie bolo síce o dva roky dlhšie, všetky voľby v období 1. ČSR sa však konali v predčasnom termíne a pri rozpustení snemovne sa tak vždy skončilo aj pôsobenie senátu. Rozdelenie mandátov pre politické strany bolo preto pri voľbách konaných v rovnakom termíne prakticky identické. Najdôležitejšou funkciou senátu sa postupom času stalo, že slúžil ako miesto na elegantné odstavenie nepohodlných straníckych konkurentov či vyslúžilých politikov, čo s obľubou využívala aj agrárna strana. K najväčšiemu zmechanizovaniu práce parlamentu prišlo práve v rokoch 1922 – 1925. Poslanci v tom čase hlasovali podľa rozhodnutí už v predchádzajúcej kapitole spomínanej tzv. pätky, ktorá parlament fakticky zmenila na hlasovací stroj.³⁹ Pre svoje pôsobenie nemala oporu v ústave a bola preto označovaná za nedemokratický prvok, ktorým sa realizovala diktatúra politických strán. V ostatných rokoch sa už historici vo svojich hodnoteniach prikláňajú skôr k názoru, že išlo o inštitúciu podporujúcu stabilitu a tým i zachovanie demokratického režimu republiky.⁴⁰

Napriek obmedzeniu možnosti rozhodovať sa podľa vlastného presvedčenia poskytoval parlament svojim členom nezanedbateľnú možnosť vyjadrovať sa v rozpravách k témam a problémom, ktoré pokladali za kľúčové. Počas vystúpení neraz napriek kladnému hlasovaniu podrobili návrh zákona alebo aspoň niektoré jeho pasáže kritike, prípadne sa snažili poukázať na problémy, ktoré neriešil. Vo svojej činnosti na

39 BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie : Politický systém ČSR 1918 – 1938*. Praha : Slon, 1992, s. 46.
40 Napríklad: KLÍMEK, Antonín. *Boj o Hrad 1. Hrad a pětka (1918 – 1926)*. Praha : Panevropa, 1996, s. 179; KÁRNÍK, ref. 4, s. 139-151.

parlamentnej pôde mohli interpelovať členov vlády, či sa na nich obracať s otázkami, čo neraz robili aj koaliční poslanci. V tomto smere neboli výnimkou ani dvanásť poslanci, ktorí sa dostali do Poslaneckej snemovne NZ vo voľbách v roku 1920 na kandidátke Slovenskej národnej a roľníckej strany a na jej pôde vytvorili spoločný klub s českými agrárnymi poslancami. Boli nimi Pavol Blaho, Ján Botto, Jozef Bránecký, Ivan Hálek, Milan Hodža, Ján Janček, Bohuslav Klimo, Ludovít Medvecký, Juraj Sopko, Kornel Stodola, Vavro Šrobár a Ján Vanovič. Aj pre nich bol zákonodarný snem fórom, na ktorom prezentovali pre jeho ostrú sledovanosť vlastné politické požiadavky.

Počas funkčného obdobia dolnej komory parlamentu medzi voľbami v rokoch 1920 a 1925 došlo v radoch slovenských agrárnych poslancov k dvom zmenám. V marci 1923 sa vzdal mandátu Ivan Hálek, bratislavský lekár a bývalý vládny referent pre zdravotníctvo na ministerstve s plnou mocou v čase, keď stál na jeho čele V. Šrobár. Hlavným dôvodom jeho rozhodnutia bolo zrejme to, že ho práca poslanca príliš nenapĺňala. Počas takmer troch rokov účinkovania v pražskom parlamente totiž nevystúpil ani s jedným prejavom v pléne. Vystriedal ho roľník z Malej Viesky pri Martine a jeden z najagilnejších funkcionárov vplyvnej turčianskej okresnej organizácie strany Michal Karlovský. Na kandidátnej listine z roku 1920 figurovali pred jeho menom dvaja ďalší kandidáti, ale vedenie strany pred nimi pri výbere náhradníka uprednostnilo Karlovského. Okrem jeho organizačnej práce v Turci a faktu, že vďaka svojmu regionálnemu pôsobisku patril k osobám blízkym M. Hodžovi, rozhodlo v jeho prospech aj to, že bol roľníkom a jeho výberom mohla strana znovu demonštrovať, koho záujmy zastupuje v parlamente v prvom rade. K druhej zmene prišlo už o mesiac po Hálekovej rezignácii. Rady slovenských agrárnikov v zákonodarnom zbore rozšíril učiteľ z Brezovej pod Bradlom Martin Oríšek, ktorý sa tam dostal v rámci prerozdeľovania legionárskych mandátov medzi strany vládnej koalície.

Poslanci agrárnej strany zo Slovenska boli muži rozličných profesií, ktorí pochádzali z odlišných regiónov. Práve tieto dva faktory ovplyvňovali výber tém, ktorým sa na pôde parlamentu venovali v najväčšej miere. Okrem návrhov zákonov, ktoré sa týkali poľnohospodárstva, vystupovali jednotliví poslanci v pléne aj k otázkam rezortu, v ktorom predtým profesionálne pôsobili. Najčastejšie však rečnili predovšetkým počas rozpráv k návrhu štátneho rozpočtu či pri diskusiách o programových vyhláseniach striedajúcich sa vládnych kabinetov.

Najväčšiu dôležitosť však slovenskí agrárnici spoločne so svojimi českými a moravskými kolegami pripisovali zavedeniu cieľ na poľnohospodárske produkty, absenciu ktorých pokladali za najväčšie ohrozenie záujmov agrárneho stavu. Ich schválenie sa im však v tomto volebnom období podarilo presadiť len čiastočne. V júni 1925 vydala vláda nariadenia, ktorými sa zavádzali pohyblivé clá na dovoz vybraných potravín a múky.⁴¹ Stalo sa tak napriek odporu štyroch sociálnodemokratických ministrov, ktorí na ich prijatie reagovali ponúknutím svojich kresiel k dispozícii strane. Osud vlády tým bol spečatený.

Práve otázka agrárnych cieľ vyvolávala napätie vo vládnej koalícii už od vzniku prvého Švehlovho vládneho kabinetu. V agende strany stála na prvom mieste už od

⁴¹ Výška pohyblivých (tzv. kľzavých) cieľ sa stanovovala podľa ceny výrobku na svetovom trhu v pomere k hodnote domácej meny. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Vládní nařízení č. 122 ze dne 4. června 1925, kterým se podrobuje dani z obratu dovoz některých plodin a dovoz mlynských výrobků.

spomínanej rezolúcie poslancov a senátorov z januára 1923. Ako hlavná požiadavka odvtedy zaznievala takmer na každom straníckom zhromaždení. Potrebu zavedenia ciel umocňovala neutešená situácia domácich producentov. Jej hlavnou príčinou bol voľný dovoz potravín zo zahraničia, ktorý bol pozostatkom ich nedostatku v povojnovom období. V rokoch 1921 – 1923 klesla napríklad cena pšenice o 41 percent, zemiakov o 59, jačmeňa o 48 a hovädzieho mäsa o 13 percent.⁴² Cenu potravín znižovala aj neustále posilňujúca koruna, výsledok politiky národnodemokratického ministra financií Aloisa Rašína. Rast jej hodnoty vyhovoval finančným kruhom z prostredia Živnobanky blízky národnej demokracii. Tento stav vyústil už koncom roka 1922 do konfliktu medzi agrárnikmi a národnou demokraciou. Obe strany si na stránkach tlače vymieňali obvinenia zo sebeckej politiky. V pozadí bol aj spor Živnobanky a exportného veľkopriemyslu nespokojného so silnejúcou korunou, ktorý reprezentovali najmä Škodove závody majúce politických obhajcov paradoxne práve v agrárnej strane. Agrárnici bojovali aj za zavedenie colnej parity medzi agrárnymi a poľnohospodárskymi produktmi, ktorá bola v záujme ich stúpcov. Lenže pri tejto agende narážali na odpor socialistických strán, predovšetkým sociálnych demokratov. V roku 1924 však uzavreli obe strany vzájomne výhodnú dohodu. Výmenou za podporu zákona o sociálnom poistení sľúbili sociálni demokrati agrárnikom, že do konca funkčného obdobia zahlasujú v parlamente za zavedenie ciel na potraviny. Zákon o sociálnom poistení prijal parlament 9. októbra 1924, ale svoj sľub o podpore agrárnych ciel už sociálni demokrati nespĺnili.⁴³ Zrejme sa obávali, že by zvýšením cien potravín, ktoré clá mali priniesť, prišli o ďalšie sympatie verejnosti. Už od rozkolu s komunistami v roku 1921 bolo isté, že svoje pozície z voľieb v roku 1920 určite nedokážu pri ďalšom hlasovaní obhájiť. Porušenie dohody s agrárnikmi bolo zároveň jedným z najväčších neúspechov fungovania päťky. Agrárnici mali navyše k prijatému zákonu o sociálnom poistení veľké výhrady, lebo nezahŕňal nemocenské poistenie samostatne zárobkovo činných osôb, teda veľkej časti roľníkov.⁴⁴ Vyriešenie problému ciel pomocou vládneho nariadenia z júna 1925, prijatého bez podpory sociálnodemokratických ministrov, sa stalo len čiastočným východiskom zo situácie. Znamenalo však definitívny rozpad vládnej koalície a vypísanie predčasných parlamentných voľieb na október 1925.

3. 3. Dotvorenie organizačnej štruktúry strany na Slovensku

Po zjednotení agrárneho hnutia v Československu do jednotnej republikánskej strany prijali delegáti zjazdu z júna 1922 aj jej nový organizačný poriadok. Vychádzal z dovtedajšieho štatútu Republikánskej strany čs. venkova, ale prihliadalo sa v ňom aj na slovenské špecifiká. Jeho úvodné ustanovenia o podmienkach členstva boli takmer identické s úvodnými pasážami programu SNaRS z roku 1920.⁴⁵ Našli sa však aj podstatné rozdiely. K najväčším patrila sieť župných a obvodových stranických sekretariátov, ktoré predtým súčasťou straníckej štruktúry na Slovensku neboli.

42 MILLER, ref. 6, s. 156-157.

43 KLÍMEK, ref. 40, s. 312.

44 BRÁNECKÝ, Jozef. Sociálne a nemocenské poistenie samostatne výdělečne činných. SD, roč. 8, č. 89a, 22. 4. 1925, s. 1.

45 *Program a organizační řád Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu*. Praha : 1922, 89 s.

Základnou organizačnou jednotkou strany ostali aj po zjednotení miestne organizácie. Ani druhostupňový prvok sa nezmenil, boli ním naďalej okresné organizácie, ktoré združovali všetky miestne organizácie príslušného okresu. Najväčšou zmenou oproti štatútu z roku 1920 bolo zavedenie siete okresných a obvodových sekretariátov. Mali vzniknúť pri okresných organizáciách, „*kde jest poněkud jenom možno*“. V sledovanom období sa na Slovensku vytvárali obvodové sekretariáty. Riadili ich tajomníci, menovaní do funkcie výkonným výborom strany, ktorému za svoju prácu aj zodpovedali. Slúžili ako predĺžená ruka pražského, na Slovensku bratislavského hlavného sekretariátu strany a usmerňovali činnosť okresných organizácií. Náklady na ich chod bola povinná znášať okresná organizácia, čo bolo iste príčinou skutočnosti, že si na Slovensku vytváralo viacero okresov spoločný obvodový sekretariát. Organizačný poriadok z roku 1922 doplnil sieť straníckych organizácií o tretostupňový prvok – župné organizácie. Na Slovensku sa už pri ich plánovanom zriadení počítalo s rozdelením územia na šesť veľkých žúp podľa územnosprávneho členenia platného od 1. januára 1923, s ktorými sa mali kryť. Poriadok síce pripúšťal výnimku ich územnej pôsobnosti po schválení výkonným výborom, v praxi však k tomu na Slovensku neprišlo.⁴⁶ Najvyšším straníckym orgánom v župe bolo župné predsedníctvo, ktoré tvorili župný dôverník,⁴⁷ jeho zástupca a štyria referenti: finančný, organizačný, hospodársky a kultúrny.

Pri župných organizáciách pôsobili župné sekretariáty. Na rozdiel od obvodových sekretariátov bola ich existencia v každej župe podmienkou. Povinnosťou župnej organizácie bolo kontrolovať ich prácu a spolupracovať s nimi. V porovnaní s obvodovými tajomníkmi boli ich župní kolegovia profesionálnymi politickými pracovníkmi menovanými a platenými výkonným výborom strany.⁴⁸ V ich prípade preto platí konštatovanie o predĺzenej ruke straníckeho ústredia naozaj doslova. Medzi sekretariátmi na Slovensku mal výnimočné postavenie bratislavský sekretariát na čele s Františkom Seďom, označovaný aj ako hlavný. Kým kompetencie a úlohy pražského ústredného sekretariátu organizačný poriadok jasne definoval, o zvláštnom postavení bratislavského v ňom zmienka nebola. Zo sekretariátov v Brne a Bratislave sa však praxou vytvorili akési neoficiálne krajské stranícke centrály. Bratislava bola navyše od roku 1920 sídlom hlavného tajomníka SNaRS a terminológia i faktické postavenie sekretariátu sa zachovali aj pre nasledujúce obdobie.

V Bratislave pôsobila počas 20. rokov aj ďalšia neoficiálna inštitúcia, ktorá mala na chod strany zásadný vplyv. Išlo o zbor dôverníkov, ktorým sa tu obklopil slovenský líder strany Hodža. Tvorili ho šéfredaktori straníckych tlačovín *Slovenský denník* a *Slovenská politika* Karol Hušek a František Votruba, tajomník Seda a ďalší blízki spolupracovníci, najčastejšie poslanci Ján Halla a Anton Štefánek. Hodža s nimi pri svojich

46 Iná situácia bola v českých krajinách, kde k administratívne rozdeleniu územia na župy napokon neprišlo a župné stranícke organizácie sa utvorili na základe rozhodnutia výkonného výboru strany.

47 Na Slovensku sa spravidla používalo namiesto termínu župný dôverník označenie župný predseda. Obdobne pri okresných organizáciách označenie okresný predseda namiesto okresný dôverník.

48 Tendencie poberať finančné príspevky od strany sa však prejavovali aj u iných funkcionárov. V roku 1924 po zvolení za predsedu župnej organizácie v Podtatranskej župe sa rímskokatolícky kňaz z Odořína Michal Štoffko obrátil na V. Šrobára so žiadosťou, aby mu pri finančnej komisii strany vymohol príspevok vo výške 4 000 korún mesačne. Argumentoval zvýšenými nákladmi, s ktorými musel ako župný predseda rátať pri agitačnej činnosti. Poukázal aj na to, že jeho skromný kňazský plat na to ani zďaleka nestačí. SNA, o. f. Vavro Šrobár, k. 5, inv. č. 298, sign. 3. 1. 2.

pobytoch v Bratislave konzultoval politické kroky. Dialo sa tak na ich spoločných schôdzach v priestoroch hotela Carlton, alebo neskôr v druhej polovici 20. rokov v novom Hodžovom bratislavskom byte. Hodža členov tohto „ústredného výboru“ oboznamoval s plánmi vlády, udalosťami v pražskom straníckom ústredí a dával si odobriť svoje úmysly.⁴⁹

Zmeny, ktoré nový organizačný poriadok z roku 1922 priniesol, mali veľký význam predovšetkým pre slovenskú časť strany, pretože rozširoval a zdokonaľoval jej organizačné štruktúry. Najpočetnejšími organizačnými jednotkami zostávali na Slovensku aj naďalej roľnícke besedy, teda miestne organizácie SRJ. Sieť miestnych organizácií strany sa však v rokoch 1922 až 1925 značne rozšírila. Boli založené aj v menších mestech a niektorých veľkých obciach. Ostávali baštou najmä v obciach vzdialených alebo ťažko dostupných z okresného mesta. Najvýznamnejším prínosom nového organizačného poriadku na Slovensku bolo však nepochybne už spomínané zavedenie siete straníckych sekretariátov. V predchádzajúcich rokoch totiž pôsobili na Slovensku len sekretariáty SRJ, a to iba vo významnejších centrách, akými boli okrem Bratislavy Trnava, Zvolen, Martin a Košice. Po prijatí nového poriadku ich hustota značne stúpla a okrem sídiel žúp sa rozšírili aj do viacerých ďalších miest.

V Bratislavskej župe zriadila strana do polovice roka 1924 obvodové sekretariáty v Senici, Trnave a sekretariát v myjavskom okrese, ktorý sídlil v malej obci Bukovec. V Bratislave sídlil už spomínaný hlavný sekretariát. Slabinou strany v župe bol okres Malacky. Do roku 1925 sa tu nepodarilo vytvoriť okresnú stranícku organizáciu. Dokonca v samotnom centre okresu, v Malackách, pôsobila ako základná bunka strany len miestna roľnícka beseda.

Nitriansku župu pokrývali v roku 1924 obvodové sekretariáty v Nových Zámkoch a v Zlatých Moravciach. V susednej Považskej župe fungovali do roku 1925 len obvodové sekretariáty v Martine a Trenčíne. V tomto roku k nim pribudli dva nové – žilinský a oravský so sídlom v Dolnom Kubíne. Vo Zvolenskej župe pôsobil už od jej vzniku v roku 1923 župný sekretariát vo Zvolene. Okrem neho tam od roku 1924 fungovala najhustejšia sieť obvodových sekretariátov, ktoré sídlili v Krupine, Lučenci a Rimavskej Sobotě.

V Podtatranskej župe úradovali len dva obvodové sekretariáty – v Liptovskom Mikuláši, ktorý plnil aj funkciu župného ústredia a v Spišskej Novej Vsi. Hlavne Spiš a východná časť Gemera patrili v prvých rokoch po vzniku republiky k regiónom, kde sa sieť straníckych organizácií rozvíjala najpomalšie. V priebehu rokov 1922 – 1923 sa tam však strane podarilo založiť 75 roľníckych besied.⁵⁰ V najvýchodnejšej slovenskej župe, Košickej, pôsobili v roku 1924 obvodové sekretariáty v Košiciach (zároveň župný sekretariát), Michalovciach a v Prešove. V nasledujúcom roku k nim pribudol aj sekretariát v Sečovciach. Strana postupne rozširovala sieť svojich miestnych organizácií aj v severných okresoch Šariša a Zemplína.

49 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznamy z rokov 1924 až 1928.

50 Nové Roľnícke besedy na Spiši. Hromadný útek roľníctva z ľudovej strany na Spiši. *Slovenský denník* (ďalej SD), roč. 6, č. 105, 10. 5. 1923, s. 2.

Okrem hlavného sekretariátu v Bratislave tak na Slovensku do roku 1925 pôsobilo 19 župných a obvodových sekretariátov republikánskej strany.⁵¹ Okrem už spomínaného severu Košickej župy a okresu Malacky pokrývali stranícke sekretariáty nedostatočne aj Žitný ostrov a južné okresy Podtatranskej župy – Revúcu, Rožňavu a Tornaľu. Podľa referátu stranického tajomníka Rudolfa Berana na zasadnutí predsedníctva výkonného výboru z 12. mája 1924 mala strana v republike v tom čase 6076 miestnych organizácií a 5262 miestnych odborových organizácií.⁵² Na Slovensku pôsobilo v roku 1925 1642 miestnych straníckych organizácií a roľníckych besied, ktoré vo svojich radoch združovali 76 345 členov.⁵³ Po šiestich rokoch pôsobenia na čs. politickej scéne si tak slovenskí agrárnici vybudovali masovú členskú základňu, ktorá ich oprávňovala robiť si ambície stať sa najúspešnejšou stranou vo voľbách. Ich hlavný konkurent, SLS, mala v polovici 20. rokov oficiálne evidovaných len 17 958 členov.⁵⁴ Agrárnici mali navyše k dispozícii aj rozvetvený stranícky aparát, pokrývajúci primerane prevažnú časť slovenského územia.

3. 4. Voľby v roku 1923 – opätovná strata ilúzií

Zjednotením do celoštátnej Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu sa situácia v slovenskom agrárnom hnutí upokojila. Ustali rozpory medzi Slovenskou domovinou a vedením strany, ktoré sa na rozdiel od českých krajín už v ďalších rokoch otvorene neprejavovali. Načas sa navonok utlmili aj konflikty medzi M. Hodžom a V. Šrobárom. Po Hodžovom prevzatí funkcie ministra poľnohospodárstva bolo zrejmé, kto je v rámci strany mužom číslo jeden na Slovensku. Vďaka vyjasneniu pozícií a zlúčeniu agrárneho hnutia v celej republike si aj slovenskí agrárni politici uvedomovali potrebu spoločného postupu pri presadzovaní svojich cieľov. Zjednocujúcim motívom ich úsilia bola najmä snaha získať pre stranu pozíciu najpodporovanejšieho politického subjektu na Slovensku. Išlo pritom o oprášenie cieľa proklamovaného už pred parlamentnými voľbami v roku 1920. Jeho nenaplnenie pripisovali agrárnici nestabilným poprevratovým pomerom na Slovensku a politickej neskúsenosti slovenského obyvateľstva, ktorého drvivá väčšina vtedy pristúpila k volebným urnám po prvý raz v živote.

V úsilí stať sa najúspešnejšou stranou na území slovenských žúp pristúpili agrárnici okrem urýchlenia budovania svojich regionálnych organizačných štruktúr aj k intenzívnej agitačnej činnosti, ktorá mala väčšinu obyvateľov Slovenska pracujúcich v poľnohospodárskom sektore presvedčiť, že majú podporovať agrárnu stranu reprezentujúcu záujmy ich stavu. Zároveň sa snažili intenzívne vymedziť predovšetkým proti ľudovej strane, ktorú po rozkole v sociálnej demokracii správne odhadli ako svojho najväznejšieho konkurenta v boji o slovenského voliča. Kampaň viedli dôsledne aj proti svojim bývalým súputníkom zo SNaRS – obnovenej SNS a novému fenoménu na politickej scéne republiky, ktorým boli komunisti.

51 Údaje o novozriadených straníckych sekretariátoch sú výsledkom štúdia viacerých archívnych dokumentov a najmä pravidelnej rubriky *Z Republikánskej strany*, ktorú prinášal *Slovenský denník*. Čitateľov v nej informoval o verejných zhromaždeniach, ktoré usporiadali alebo plánovali usporiadať stranícke organizácie v regiónoch.

52 Snemovanie republikánskej strany. SD, roč. 7, č. 112a, 16. 5. 1924, s. 2.

53 UHLÍŘ, Dušan. *Republikánska strana venkovského a maloroľníckeho ľudu 1918 – 1938. Charakteristika agrárneho hnutí v Československu*. Praha : Ústav československých a svetových dejín ČSAV, 1988, s. 68.

54 BARTLOVÁ, Alena. Hlinkova slovenská ľudová strana. In MALÍŘ - MAREK, ref. 1, s. 843.

Na verejných zhromaždeniach po celom Slovensku zdôrazňovali najvýznamnejší predstavitelia strany výhody jej programu pre slovenské roľníctvo. M. Hodža účastníkov stretnutí upozorňoval, že celonárodné strany sľubujú výhody všetkým vrstvám obyvateľstva, ale vyhovieť nemôžu ani jednej z nich. V duchu Švehlovho hesla „vidiek jedna rodina“ sformuloval Hodža jeho slovenskú obdobu o „veľkej agrárnej rodine“. Mali do nej patriť všetci obyvatelia slovenských obcí a mestečiek, teda aj inteligencia, malí obchodníci a remeselníci. Ďalšími agitačnými heslami boli najmä požiadavky na zmenu cenového nepomeru medzi agrárnymi a priemyselnými produktmi, zavedenie ciel na dovoz poľnohospodárskych výrobkov, urýchlenie parcelácie pozemkov v rámci prebiehajúcej pozemkovej reformy, zníženie dane z prírastku na majetku, či umožnenie prístupu k lacným úverom. Rečníci zdôrazňovali celistvosť republiky a odmietali autonómiu propagovanú ľudákmi, ktorá by podľa ich argumentov znovu vrhla Slovensko do maďarského područia. Myšlienku na vytvorenie slovenského zákonodarného orgánu zavrholi s poukazom na to, že tretinu jeho poslancov by tvorili zástupcovia maďarských strán. Podľa ich tvrdení bolo ľudácke úsilie motivované snahou maďarónskych úradníkov nestratiť pozície na Slovensku.

Ťažké podmienky slovenských roľníkov v čase vrcholiacej povojnovej krízy v poľnohospodárstve, nízke ceny ich produktov a vysoké dane dávali slovenskí agrárni predstavitelia často za vinu priamo príslušníkom roľníckeho stavu. Tvrдили, že v roku 1920 sa dali zlákať lavicovou demagógiou a volili proti svojim záujmom. Podpredseda poslaneckej snemovne NZ Ján Botto na župnom straníckom sneme vo Zvolene v roku 1923 už pre stranu tradičným spôsobom upozornil, že v parlamente je len 12 zástupcov strany, aj keď podľa počtu roľníckeho obyvateľstva by ich tam malo byť 50.⁵⁵ Na zhromaždení v Spišskej Novej Vsi odpovedal Hodža na nespokojnosť prítomných argumentom, aby sa búrili sami proti sebe, keďže v roku 1920 hlasovali za fabrikantov a robotníkov. L. Okánik im dokonca vytkol, že tam volili komunistov. Takmer pri každej príležitosti agrárnici svojich stúpcov nabádali, aby pri najbližších voľbách svoju chybu odčinili.⁵⁶ Na verejnom zhromaždení v auguste 1923 v Prešove to dospelo dokonca tak ďaleko, že prítomní odhlasovali rezolúciu, v ktorej žiadali vypísať nové voľby do zákonodarného zboru, aby mohli hlasovať za inú stranu, ako v prvých parlamentných voľbách.⁵⁷

O tom, že práve agrárnici budú v nasledujúcich rokoch vďaka svojmu vplyvu na ministerstve poľnohospodárstva a v ďalších centrálnych inštitúciách najsilnejším súperom v boji o pozíciu najpodporovanejšej strany na Slovensku, vedeli aj ľudáci. Boli si dobre vedomí aj finančnej sily a prostriedkov, ktoré mali na agitačné ciele k dispozícii českí agrárnici.⁵⁸ Zjednotenie s nimi dodalo ľudákovi argumenty, aby slovenských agrárnikov obviňovali, že sa spájajú so stranou veľkostatkárov, akými nesporne boli významní predstavitelia strany Karel Prášek či František Staněk. To, že išlo o menšinový prúd hnutia, ktorému Švehla nikdy nedovolil dostať stranu pod svoju kontrolu, nebolo v tejto súvislosti podstatné. Pokračovali aj vo výčitkách, že stranu, ktorá mala obhajovať záujmy roľníkov, vedú na Slovensku ľudia z radov inteligencie. Podľa ľudáckej tlače využívala v prvých rokoch po vzniku republiky agrárna strana pozemkovú reformu ako vítanú tému na svoje zviditeľnenie, po začatí jej realizácie

55 Roľnícky snem vo Zvolene. *Slovenská politika* (ďalej SP), roč. 4, č. 124, 6. 6. 1923, s. 1.

56 Myšlienka agrarizmu šíri sa nezadržateľne po celom Slovensku. SP, roč. 4, č. 182, 15. 8. 1923, s. 1-2.

57 Veľká manifestácia šarišského roľníckeho ľudu v Prešove. SP, roč. 4, č. 176, 8. 8. 1923, s. 2-3.

58 O zdrojoch finančných príjmov agrárnej strany pozri podrobnejšie: UHLÍŘ, ref. 53, s. 117-127.

však už v prospech drobných roľníkov mnoho nevykonala a reforma sa údajne stala len prostriedkom na obohatenie agrárnych vodcov.⁵⁹ Potom, ako sa stal Hodža ministrom poľnohospodárstva, prichádzali ľudáci s obvineniami, že svoje služobné cesty po Slovensku využíva na šírenie straníckej agitácie. Z nekalých praktík pri získavaní stúpenčov obviňovali aj viacerých agrárnych tajomníkov v slovenských regiónoch.⁶⁰ Frekventovanou témou pri agitačnej činnosti slovenských agrárnikov ostávala aj po zlúčení s českými partnermi pozemková reforma. Práve v rokoch 1922 - 1923 sa navyše pod taktovkou Štátneho pozemkového úradu (ŠPÚ) ovládaného agrárnou stranou naplno rozbehla parcelácia pozemkov zo zabratých veľkostatkov. Pri troch obvodových úradovniach ŠPÚ na Slovensku vzniklo postupne 17 pridelových komisariátov, ktoré sa stali vykonávateľmi rozdeľovania pôdy. Napriek rôznym výnimkám pridelili do konca roka 1923 celkovo 51 200 hektárov pôdy približne 38 000 žiadateľom. Rozbehla sa aj kolonizácia, na ktorú sa v južných oblastiach Slovenska použilo 5 580 hektárov z rozlohy bývalých veľkostatkov a usadilo sa na nej 537 rodín. V tom istom roku sa začalo aj s pridelovaním tzv. zbytkových statkov,⁶¹ z ktorých pripadlo novým vlastníkom celkovo 17 s rozlohou 3 076 hektárov.⁶² Najmä vďaka úmyselnému urýchleniu pridelovania pôdy v roku 1925, ktorý mal byť pôvodne predvolebným, rozdelil ŠPÚ do jeho skončenia 395 288 hektárov poľnohospodárskej pôdy z 460 217 vyčlenených pre reformu.⁶³ Reforma nedokázala ani zďaleka naplniť nádeje, ktoré do nej vkladali slovenskí roľníci. Nesplnila ani cieľ, ktorý si pred prijatím jej zákonov vytýčil M. Hodža - vybudovať na Slovensku početnú vrstvu roľníkov s pozemkovými majetkami stredne veľkej rozlohy podľa príkladu z českých krajín. V jeho predstavách mala prevažná časť slovenských poľnohospodárov vlastniť pôdu takej rozlohy, aby na nej mohli sebestačne hospodáriť. Na to, aby bol poľnohospodársky podnik rentabilný, sa v tom čase predpokladala jeho rozloha na úrovni 10 až 14 hektárov.⁶⁴ Aj po pridelení pôdy však väčšina hospodárstiev ostávala naďalej pod touto hranicou. Reforma tento stav zmeniť ani nemohla, keďže priemerná veľkosť prideleného pozemku bola na Slovensku už spomínaných 1,2 ha. Mnoho záujemcov o pôdu vyšlo navyše naprázdno, len na východnom Slovensku to bolo v prvej etape reformy približne 40 000 ľudí.⁶⁵

59 Roľnícka kríza a roľnícka strana. *Slovák*, roč. 4, č. 224, 30. 9. 1922, s. 2.

60 Tajomník Slovenskej domoviny v Zlatých Moravciach Ladislav Dörr sa mal podľa denníka *Slovák* vyhrážať tamojším stúpencom ľudovej strany, ktorí obdržali pôdu v rámci pozemkovej reformy, že ak neprestúpia k agrárnej strane, prídely im odoberie. Pozri Najnovšia agitácia domovinárskeho tajomníka zo Zlatých Moraviec v Tekove. *Slovák*, roč. 5, č. 153, 11. 7. 1923, s. 3. Zvolenský župný tajomník F. Melichar mal zasa podľa denníka ponúkať krátko pred obecnými voľbami v roku 1923 trom členom Rodobraný, polovojenskej organizácie ľudovej strany v Sv. Kríži nad Hronom (dnes Žiar nad Hronom) za vstup do agrárnej strany sumu 1 000 korún. Pozri Honba za čiernymi košelami po Slovensku. *Slovák*, roč. 5, č. 192, 7. 9. 1923, s. 2.

61 Išlo zväčša o usadlosti tvoriace jeden hospodársky celok, ku ktorým patrili často hospodárske budovy alebo iné príslušenstvo a ich rozdelenie na drobné parcely sa považovalo za nerentabilné a škodlivé pre ekonomiku štátu.

62 O priebehu prvej fázy pridelovania pôdy v rámci pozemkovej reformy pozri bližšie: KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Realizácia pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1923 - 1927. In *HČ*, 1990, roč. 38, č. 6, s. 787-805.

63 Pozemková reforma na Slovensku v čísloch. *SD*, roč. 8, č. 264, 21. 11. 1925, s. 2.

64 KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Predpoklady realizácie pozemkovej reformy na Slovensku v medzivojnovom období. In *Československá pozemková reforma 1919 - 1935 a její mezinárodní souvislosti: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference ve dnech 21. a 22. dubna 1994*. Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1994, s. 16.

65 MICHNOVIČ, Imrich. Priebeh a výsledky pozemkovej reformy na východnom Slovensku. In *Československá*, ref. 64, s. 72.

Napriek uvedeným skutočnostiam agrárna strana pozemkovú reformu naďalej s obľubou využívala na svoju propagáciu na Slovensku. Svoju úlohu pri prideloňaní pôdy do vlastníctva slovenského roľníctva nezabúdala zdôrazňovať takmer na žiadnom verejnom zhromaždení. Vhodným agitačným prostriedkom sa v čase Hodžovho pôsobenia v kresle ministra poľnohospodárstva stalo slávnostné odovzdávanie dekrétov o nadobudnutej pôde, ktoré organizovali jednotlivé prídelové komisariáty. Jedno z najpompežnejších sa konalo pred voľbami v roku 1925 v obci Častá po rozparcelovaní bývalého Pálffyovského pozemkového vlastníctva v okresoch Modra a Trnava. Listiny o nadobudnutí pôdy si vtedy za účasti Hodžu a predsedu ŠPÚ Viškovského prevzalo viac ako 400 roľníkov.⁶⁶ Aj keď nie všade bola účasť na podobných akciách taká reprezentatívna, takmer vždy sa ich niekto z popredných slovenských predstaviteľov strany zúčastnil.⁶⁷ Pre svoje výsadné postavenie pri prideloňaní pôdy v rámci pozemkovej reformy sa republikánska strana stávala terčom kritiky prakticky zo všetkých pólův čs. politického spektra, z koaličného aj z opozičného tábora. Čudné praktiky ŠPÚ neváhal vo svojom novoročnom prejave v roku 1922 kritizovať ani prezident Masaryk.⁶⁸ Nečudo preto, že sa na spochybňovanie priebehu reformy zameriavali aj ľudáci. Svojím stúpencom pripomínali, že za zákony o pozemkovej reforme hlasovali aj ich poslanci a agrárnikov obviňovali, že si reformu privlastňujú. Upozorňovali, že pôdu im neprideloňuje republikánska strana, ale štát. Na svojich funkcionárov v regiónoch SLS apelovala, aby v obciach, kde sa veľkostatky parcelovali, vytvárali pobočky Kresťanského roľníckeho združenia, ktoré mali právo vysielat svojich zástupcov do miestnych poradných zborov pri pozemkových komisariátoch a kontrolovať tak spoločne s odborovými organizáciami ostatných strán priebeh parcelácie.⁶⁹ Nešetřili ani kritikou na prideloňovanie zbytkových statkov, ktoré podľa nich zbytočne vytvárali novú zemiansku vrstvu veľkostatkárov namiesto toho, aby umožnili získať pôdu tisíciam drobných roľníkov.⁷⁰

Prvým testom skutočného rozdelenia vplyvu politických strán na Slovensku od volieb v roku 1920 sa stali voľby do obecných a okresných výborov a župných zastupiteľstiev⁷¹ v septembri 1923. Zároveň išlo o prvé hlasovanie voličov po konsolidácii poprevratových pomerov na Slovensku. Za tri roky od apríla 1920 sa politická scéna na Slovensku po spomínaných zmenách z rokov 1921 až 1922 vykryštalizovala do

66 Odovzdávanie pôdy roľníckemu ľudu v Častej. ST, roč. 22, č. 41, 9. 10. 1924, s. 3-4.

67 V októbri 1925 sa slávnostného odovzdávania dekrétov o nadobudnutí pôdy v okrese Hlohovec zúčastnili za stranu napríklad bratislavský starosta Okánik, podpredseda Zemedelskej rady P. Macek, tajomníci Slovenskej domoviny Robl a Makovička, trnavský stranický tajomník Hanzík či predseda učiteľského odboru strany P. Teplanský. Slovenská zem slovenskému ľudu. SD, roč. 8, č. 246, 31. 10. 1925, s. 3.

68 KÁRNÍK, ref. 4, s. 467-468.

69 LABAJ, Ľudovít. Čo je povinnosťou každého ľudáka pri prevádzaní pozemkovej reformy? *Slovák*, roč. 7, č. 97, 30. 4. 1925, s. 3.

70 Zbytkové statky. *Slovák*, roč. 4, č. 231, 8. 10. 1922, s. 3.

71 Voľby do župných zastupiteľstiev a okresných výborov upravoval osobitý zákon č. 330/1920 Zb. z. a n. Mal podobné ustanovenia ako zákon o voľbách do zákonodarného zboru. Volilo sa podľa zásad všeobecného, rovného a tajného hlasovania, mandáty sa prideloňovali podľa princípu pomerného zastúpenia. Vláda však mohla výsledky volieb podstatne upraviť. Zákon jej totiž dával právo do oboch týchto orgánov časť členov menovať, čo pomáhalo koalícii zabezpečiť si väčšinu. Z tohto dôvodu zvykli navyše čs. strany podávať v slovenských mestách spoločné kandidátne listiny. ŠUCHOVÁ, Xénia. Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike. In ZEMKO, Milan - BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu*. Bratislava : Veda, 2004, s. 105.

podoby, v ktorej pretrvala až do roku 1938. Na Slovensku sa navyše etablovali filiálky centralistických strán a svoju činnosť naplno rozvinuli maďarské a nemecké menšinové politické zoskupenia.

Predvolebný ohlas k voličom vydala strana v tlači koncom augusta. Žiadala ich, aby svojich zástupcov v obecnej a územnej samospráve vyberali zodpovedne a predovšetkým „v zmysle štátotvornom a v duchu československej vzájomnosti“. Čs. strany vyzývala na spoločný postup v národnostne zmiešaných obciach. Svojich agitátorov zároveň upozorňovala, aby vo volebnom boji používali len čestné prostriedky a agitovali slušne.⁷² Strany vládnej koalície však neskrývali pred voľbami o ich výsledok obavy. Mali strach, že na Slovensku získajú väčšinu hlasov opozičné a menšinové strany, čo by mohlo mať nepriaznivý ohlas v zahraničí. Rozhodli sa preto vyvinúť maximálne úsilie na dosiahnutie prijateľného výsledku, ku ktorému patrila po skončení volieb aj prípadná korekcia výsledkov.⁷³

Veľké agitačné úsilie vyvinul v tomto smere už pred voľbami bratislavský hlavný sekretariát agrárnej strany na Slovensku. Všetkým štátnym úradníkom na Slovensku rozposlal v priebehu augusta obežník, v ktorom zdôrazňoval dôležitosť blížiacich sa volieb. Politické spektrum v elaboráte rozdeľoval na dva tábory – na jednej strane na štátotvorné strany vtedajšej vládnej koalície a na druhej na strany „štátu nepriateľské“ snažiace sa ho zničiť. Do tejto kategórie zaradil okrem komunistov a maďarských kresťanských socialistov aj predpokladaného najväčšieho súpera, čiže ľudákov. Úradníctvo súčasne z agrárneho sekretariátu upozorňovali, že je nielen povinné hlasovať za vládne strany, ale zároveň „vyvinúť musí najväčšiu a najúčinnejšiu prácu pre víťazstvo štátu v týchto voľbách“. Rozumelo sa tým, že vo voľnom čase mali úradníci svoj vplyv využiť na agitáciu v prospech centralistických strán. Tento neskrývaný nátlak a hrozba straty miesta prinútili viacerých štátnych úradníkov sympatizujúcich s ľudovou stranou zaslať jej sekretariátu notárske osvedčenie potvrdzujúce, že účasť na kandidačnej listine republikánskej strany prijali nedobrovoľne.⁷⁴ Skutočnosť, že agráристи takúto aktivitu pred voľbami v roku 1923 vyvíjali, dosvedčuje aj fakt, že na ľudácke obvinenia tentoraz v tlači vôbec nereagovali. Ľudáci vo svojich periodikách upozorňovali aj na ďalšie prípady zneužívania štátnej moci agrárnou stranou. V žilinskom kraji podľa nich v prospech agráristov otvorene agitoval tamjší okresný náčelník spoločne s verejným notárom Jánom Brežným. Profesor žilinského gymnázia Anton Malý na to podľa ľudáckej tlače dostal voľno dokonca od samotného bratislavského školského sekretariátu, ktorý viedol popredný predstaviteľ agrárnej strany Anton Štefánek.⁷⁵ Pridali i obvinenie, podľa ktorého mali agráristi agitujúcim úradníkom vyplácať finančné odmeny.⁷⁶

Znenie volebného zákona pripúšťalo zrušenie hlasovania v prípade, ak bola v obci podaná len jedna kandidátka, alebo sa v nich o posty v obecnom výbore uchádzalo menej občanov, ako bol predpísaný počet. Z celkového počtu 3542 obcí sa z týchto

72 Ohlas k československým voličom. SP, roč. 4, č. 192, 28. 8. 1923, s. 1.

73 Po župných voľbách vydalo ministerstvo vnútra pokyn pre príslušné úrady, aby dôsledne prešetrili, či zvolení kandidáti opozičných strán splňali zákonné požiadavky. Voľbu overoval príslušný župný úrad, ktorý mohol niektorých členov výboru zbaviť nároku na členstvo v ňom. ŠUCHOVÁ, ref. 71, s. 107.

74 SNA, o. f. Andrej Hlinka, k. 22. Za poskytnutie dokumentu ďakujem kolegovi Marošovi Hertelovi z Historického ústavu SAV v Bratislave.

75 Vládny teror proti Ľudovej strane. *Slovák*, roč. 5, č. 207a, 26. 9. 1923, s. 2.

76 Štátotvorní kupujú duše – Hladajú Judášov! – Farizejov už majú! *Slovák*, roč. 5, č. 211, 30. 9. 1923, s. 1.

dôvodov na Slovensku volebný výber neuskutočnil až v 2 080 prípadoch. Kandidátku agrárnej strany, alebo štátotvornej koalície, ktorej bola členom, podali v 949 obciach, čo predstavovalo viac ako štvrtinu slovenských dedín a mestečiek.⁷⁷ Agrárne kandidátky boli jedinými zväčša v regiónoch, v ktorých mala strana najvýraznejšiu podporu už vo voľbách v roku 1920, teda v okolí Myjavy, Martina, Litovského Hrádku a Liptovského Mikuláša, či v okrese Modrý Kameň. Spoločným znakom týchto oblastí bolo nadpriemerné zastúpenie obyvateľov evanjelického vierovyznania. Do regiónov inklinujúcich pred tromi rokmi k ľudákom sa im opäť preniknúť nepodarilo. Napríklad v okrese Kysucké Nové Mesto podalo z 28 obcí výlučne ľudácku kandidátku až 19.⁷⁸ Pozornosť sa pri obecných voľbách sústreďovala najmä na najväčšie mestá. Na zvýšenie šancí koaličných strán v nich agrárnici s niektorou z nich podávali spoločné kandidátky. Partneri sa líšili do prípadu k prípadu, najčastejšie však nimi boli sociálni demokrati a čs. strana socialistická. Stalo sa tak napríklad v Bratislave, Košiciach, Trnave, Kežmarku, Prešove, Levoči či v Nitre, kým napríklad vo Zvolene, v Trenčíne, Žiline, Spišskej Novej Vsi či Piešťanoch išli agrárnici do volebného súboja samostatne. S výnimkou Bratislavy sa im v žiadnom zo spomínaných miest nepodarilo získať viac mandátov ako ľudákom, spojenie s ostatnými vládnymi stranami do spoločného klubu, ktorý si navyše mohol v Bratislave a Košiciach prirátať aj vládou menovaných členov zastupiteľstiev, však na väčšinu vo výbore zväčša stačilo. Doménu strany, najmä pre jej stavovský charakter, však pochopiteľne neboli mestá, ale vidiek. Svoje bašty si strana udržala najmä v spomínaných regiónoch, v ktorých výrazne uspela už v roku 1920. Novinkou bolo, že sa stala dominujúcou silou v severných okresoch Košickej župy s výrazným zastúpením rusínskeho/ukrajinského obyvateľstva – v Medzilaborciach, Snine, Svidníku, ale aj v Michalovciach či Vranove. Podpisalo sa pod to určite najmä rozšírenie organizačnej siete strany do tejto oblasti.⁷⁹

Z výsledkov volieb zo 16. a 23. septembra sa dajú robiť závery o celoštátnej politike len ťažko. Oficiálne neboli nikdy publikované a stranícke denníky prinášali zväčša len čísla z obcí, ktoré sa stranám hodili na deklarovanie svojej údajnej úspešnosti. Veľké skreslenie spôsobuje aj fakt, že vo viac ako polovici obcí voliči ani nehlasovali, pretože v nich bola podaná len jediná kandidátka niektorej z politických strán. Jednoznačne sa však nenaplnila predstava vodcov agrárnej strany, že na pozícii najsilnejšej politickej sily na Slovensku nahradia sociálnych demokratov práve oni. Výsledky naznačovali, že najpodporovanejšou stranou sa tu stávajú ľudáci. Tento trend mali potvrdiť voľby do okresných výborov a župných zastupiteľstiev, ktoré nasledovali už o týždeň po obecných voľbách. Ukazovalo sa, že príklon k ľavicí z roku 1920 spôsobili rozhárané poprevratové pomery a politická neskúsenosť drvivej väčšiny voličov. Dôležitejším faktorom ako príslušnosť k stavu sa pri rozhodovaní voličov na Slovensku stávala konfesionalita a religiozita skombinovaná s prebúdajúcim sa masovým slovenským nacionalizmom, ktorý sa prejavoval podporou úsilia o dosiahnutie autonómie Slovenska.

O tom, že želanie stať sa najsilnejšou stranou na Slovensku bolo medzi agrárnikmi veľké, svedčí aj plagát, ktorý sa objavil dva dni po voľbách na bratislavských uliciach. Strana alebo jej prívrženci na ňom deklarovali svoje víťazstvo zo ziskom 411 486

77 Do obecných volieb. SP, roč. 4, č. 207, 15. 9. 1923, s. 3.

78 Víťazstvo ľudovej strany v kysuckom okrese. *Slovák*, roč. 5, č. 194, 11. 9. 1923, s. 1.

79 Ďalšie výsledky volieb. SP, roč. 4, č. 210, 19. 9. 1923, s. 2.

hlasov pred ľudákmi so 345 694 hlasmi.⁸⁰ Išlo naozaj len o želanie. Realita sa pri agrárnikoch, ako ukázali nadchádzajúce župné a okresné voľby, blížila skôr k číslu 300 000, kým hranicu 400 000 hlasov zrejme atakovali ľudáci. Oproti zisku z roku 1920 si však strana výrazne na úkor socialistických strán polepšila, čo sa vyzdvihovalo aj v komentároch stránickej tlače. Konštatovalo sa v nich, že sa to podarilo dosiahnuť, hoci strana išla do volieb bez krídla, z ktorého sa utvorila SNS a bez deklarovanej podpory tentoraz už samostatne kandidujúcich národných demokratov a živnostníkov.⁸¹ Veľký ohlas mala aj skutočnosť, že vďaka ziskom v Čechách a na Morave sa stali agrárnici najsilnejším politickým subjektom v republike. Zdôrazňovalo sa aj to, že slovenský vidiek sa odklonil od podpory sociálnych demokratov, ktorí vo voľbách stratili aj po započítaní zisku novoutvorenej KSC viac ako 300 000 hlasov.⁸² Spokojný s výsledkami bol navonok i opätovne zvolený bratislavský starosta L. Okánik: „*Našej strane roľníckej vo všeobecnosti prorokovali úpadok, takmer zmiznutie. My sme to cítili na vlastnom tele. Slovenská inteligencia hŕfne opustila našu stranu, ostala nám len malá hŕstka inteligentných spolupracovníkov, katolícke kňazstvo sa temer do chlapa postavilo proti nám a zviadlo boj na život a na smrť, evanjelické kňazstvo len kolísalo, bez istého smeru nebolo v stave nájsť pre seba vhodné miesto. Že sme v tomto tuhom boji obstáli a pri obecných voľbách v jednej štvrtine obcí jednotnú našu kandidátku presadili a v deň volieb značných úspechov sa dopracovali, nie len v Bratislave, ale i v takých obciach, v ktorých sme pred 3 rokmi žiadnych prívržencov nemali, môžeme tomu ďakovať, že opustiac od demagogie započali sme pracovať, odborne sa organizovať a utvorili medzi najrozmanitejšími stranami zdravé jadro, kolom ktorého sa shromažďuje i z ľudu i z našej inteligencie všetko to, čo má zmysel pre štát, ale i pre všeobecné záujmy.*“ Aj z Okánikových slov je zrejme, aký veľký význam pripisovala strana v záujme získavania voličov na vidieku podpore kňazov oboch konfesíí.⁸³

Slovenský líder agrárnikov Hodža síce pripustil, že prvou stranou na Slovensku sa stali ľudáci, ale zdôraznil, že nezískali nadpolovičnú podporu voličov, ktorú deklarovali pred voľbami ako svoj cieľ. Konštatoval, že ich podpora dosiahla v obecných voľbách vrchol a v budúcnosti bude len klesať. Vyzdvihol aj význam samosprávy na Slovensku, ktorá mala účinne „*zamedziť škody, ktoré sme na Slovensku utrpeli bezduchým centralizmom*“, zároveň však zdôraznil, že administratívna samospráva nesmie za žiadnu cenu naštrbiť jednotu štátu.⁸⁴

Vo voľbách do župných zastupiteľstiev a okresných výborov, ktoré nasledovali 30. septembra 1923, kandidovali za agrárnu stranu prevažne roľníci, v hornatých okresoch Považskej a Zvolenskej župy ich však často dopĺňali aj živnostníci, nezriedka aj krčmári. Medzi tradičnými kádrami strany nemohli v hojnom počte chýbať učители, správcovia škôl, rímskokatolícki, gréckokatolícki i evanjelickí kňazi a úradníci. Z pochopiteľných dôvodov kandidoval za stranu len veľmi skromný počet robotníkov. Ani v jednom okrese nefigurovala na prvých piatich miestach agrárnických kandidátnych listín žena.

Výsledky župných volieb potvrdili, že proklamovaný cieľ stať sa najsilnejšou stranou na Slovensku sa agrárnikom splniť nepodarí.⁸⁵ Vo všetkých župách s výnimkou

80 Argalášsko-rakušiacky fígel na uliciach v Bratislave. *Slovák*, roč. 5, č. 201, 19. 9. 1923, s. 1.

81 Obe strany v roku 1920 vyzvali svojich stúpencov na Slovensku, aby hlasovali za SNaRS.

82 Sme najmocnejšou stranou v republike. SP, roč. 4, č. 212, 21. 9. 1923, s. 1.

83 OKÁNIK, Ludovít. Po prvom boji. SP, roč. 4, č. 209, 18. 9. 1923, s. 1.

84 Minister dr. Hodža o terajších voľbách. SP, roč. 4, č. 214, 23. 9. 1923, s. 1.

85 Výsledky župných volieb z roku 1923 podľa: ZEMKO - BYSTRICKÝ, ref. 71, s. 579.

košickej ich totiž ľudová strana s veľkou prevahou porazila. Získala celkovo 401 300 hlasov, kým republikáni len 286 000. Najväčšiu stratu mali agrármci na ľudákov v Považskej župe, kde ich volilo 36 000 občanov, kým ľudákov až 100 000. Najtesnejší náskok mali ľudáci vo Zvolenskej župe, kde získali len o necelých 7 000 hlasov viac. Vďaka podpore v spomínaných severných okresoch Košickej župy a slabšej organizačnej sieti ľudákov si z nej odniesla republikánska strana víťazstvo. Podporilo ju tam 80 000 voličov, kým ľudovú stranu len 51 800. Baštou strany ostalo opäť okolie Myjavy a Brezovej pod Bradlom, ľudákov sa strane podarilo poraziť aj v ďalších okresoch s nadpriemerne zastúpeným evanjelickým obyvateľstvom, akými boli liptovsko-mikulášsky, martinský, krupinský či okres Giraltovce. V ďalších okresoch s podobnou charakteristikou (Senica a Nové Mesto nad Váhom) sa aj vďaka intenzívnej kampani tamojších straníckych organizácií ľudákom výsledkami vyrovnali.⁸⁶

Vláda využila v plnom rozsahu právo, ktoré jej ponúkal na Slovensku župný zákon. Do všetkých slovenských župných zastupiteľstiev vymenovala ďalších členov, a tak sa ich 35-členný volený zbor rozšíril o ďalších 11 a v Bratislavskej župe dokonca o 12 zástupcov. Zvýšil sa tým počet mandátov pre agrárnu, sociálnodemokratickú a čs. socialistickú stranu na úkor ľudákov, komunistov a menšinových strán. Z významných predstaviteľov agrárnej strany sa touto cestou dostali do bratislavského župného zastupiteľstva napríklad predseda správnej rady Roľníckych vzájomných pokladníc Ján Cablk, rímskokatolícky farár zo Smoleníc Ján Novák, senický lekár Ľudovít Šimko, či evanjelický biskup Samuel Zoch, v Nitrianskej župe topolčiansky verejný notár Július Brežný, v Považskej trenčiansky notár a okresný predseda strany Karol Štúr a školský inšpektor Gustáv Šimko, vo Zvolenskej evanjelický farár z Dačovho Lomu Július Dérer, či dokonca aj župný stranícky tajomník Ferdinand Melichar.⁸⁷ Strana si síce vo voľbách pripísala viac ako 40 000 nových voličov, ľudákom ich však pribudlo 150 000. V straníckej tlači sa napriek tomu voľby hodnotili ako úspešné.⁸⁸ Výsledky župných volieb jasne naznačili, že väčšinu voličov na vidieku získali pre seba po vytriezvení z omámenia sociálnymi demokratmi, ľudáci. Dobré to ilustruje príklad volebných výsledkov v jednotlivých obciach okresu Modra. Z celkového počtu 29 obcí tu agrármci ľudákov vo voľbách porazili len v ôsmich. Väčšinou išlo vrátane okresného mesta Modra o obce, v ktorých prevažovalo obyvateľstvo evanjelického vierovyznania. V obciach, ktoré boli obývané katolíckmi a aj miestni farári sa podľa policajných správ hlásili k SLS, ľudáci spravidla drvivo víťazili. Výnimkou bola obec Báhoň. Tamojší katolícky farár Hermann Herold sa hlásil k agrárnikom a republikánska strana tam zrejme aj jeho zásluhou ľudákov vo voľbách porazila. Tieto skutočnosti jednoznačne potvrdzujú, aký zásadný vplyv mali preferencie najväčšej dedinských osobností - katolíckych a evanjelických kňazov - na volebné správanie svojich farníkov. Okrem Báhoňa sa agrárnikom podarilo triumfovať len v dvoch dominantne katolíckych obciach okresu, v Čataji a Vištuku. Príčinou mohla byť skutočnosť, že sa v nich nachádzali veľké pozemkové komplexy vyčlenené pre pozemkovú reformu a ich obyvatelia si sľubovali, že agrárnická legitimácia im pomôže získať pôdu zo záboru. Naznačuje to aj policajná správa pre okresný úrad o situácii v obci Kučičdórf (dnes súčasť Vinosadov). Konštatuje sa v nej, že tamojšia agrárnická organizácia

86 Župné voľby. SP, roč. 4, č. 221, 2. 10. 1923, s. 1-2; Volebné výsledky. *Slovák*, roč. 5, č. 212, 2. 10. 1923, s. 2.

87 Vláda už vymenovala členov do žup. zastupiteľstiev na Slovensku. SP, roč. 4, č. 276, 8. 12. 1923, s. 1-2.

88 Minister dr. Hodža o Slovensku po voľbách. SP, roč. 4, č. 227, 9. 10. 1923, s. 1.

zanikla v roku 1924 ako dôsledok toho, že „rolníci dostali pole špatné jakosti“. Agrárnikom sa nepodarilo získať väčšinu voličov v okrese napriek tomu, že v čase volieb už pôsobili ich miestne organizácie alebo roľnícke besedy v celkovo 25 obciach okresu a mali tu spomedzi všetkých strán ďaleko najrozvinutejšiu organizačnú štruktúru. Ľudákom na triumf stačilo, že ich stranické organizácie pôsobili len v polovici obcí. Aj tento fakt jasne vypovedá o politickom vplyve katolíckych kňazov na vidiecke občianstvo Slovenska.⁸⁹

Župné voľby definitívne ukázali, že z ľudákov a agrárnikov sa stali hlavní rivali slovenskej politiky. Bolo to pochopiteľné, keďže išlo o najsilnejších predstaviteľov dvoch protichodných politických táborov, autonomistického a centralistického, ktorí navyše súperili predovšetkým o hlasy vidieckych voličov. Tento vývoj potvrdili aj opakované voľby župného zastupiteľstva v Nitrianskej župe v apríli nasledujúceho roka.⁹⁰ Agrárici sa rozhodli urobiť všetko pre zlepšenie svojej pozície v župnom zastupiteľstve a napravenie reputácie. Už od polovice marca viedli v župe intenzívnu kampaň, ktorá vyvrcholila v predvečer volieb zo 6. apríla a jej súčasťou bolo takmer 400 verejných zhromaždení. Snažili sa využiť aj fakt, že na rozdiel od opozičných strán už v priebehu marca poznali presný termín konania volieb.⁹¹ O tom, koho považovali za najväčšieho rivala v súboji o hlasy voličov svedčí aj to, že na čelo kandidátky postavili rímskokatolíckeho kňaza, učiteľa nitrianskeho gymnázia Jozefa Rozima. Pred voľbami zintenzívnili nitriansky prídelový komisariát práce na pridelení pozemkov uchádzačom, čo ľudáci označili za zrejmy agitačný ťah agrárnikov.⁹² Za útok proti sebe pokladali aj stanovenie termínu volieb na smrtnú nedeľu. Vadilo im aj to, že republikánska strana rozširovala v župe leták, podľa ktorého bola jedinou skutočnou obhajkyňou záujmov katolicizmu ona.⁹³

Vynaložené úsilie prinieslo agrárnikom očakávané ovocie. Za ich kandidátku hlasovalo 47 627 voličov a oproti septembru 1923 si tak polepšili o 12 000 nových hlasov, kým ľudáci len o 600. Počet ich volených zástupcov v zastupiteľstve sa zvýšil zo 7 na 9, kým ľudáci ostali pri čísle 9. Tento výsledok vzbudzoval zdanie, že opakovanie volieb bolo motivované najmä snahou agrárnej strany o korekciu výsledku. Nárast o 3 000 hlasov však zaznamenali aj komunisti, 2 000 nových hlasov získali sociálni demokrati. Naopak, oproti septembru sa zhoršilo postavenie maďarskej maloroľníckej strany (o 5 000 hlasov) a spojených židovských strán (o 2 000). Okrem ľudákov sa len nepatrne líšili aj zisky maďarských kresťanských socialistov a čs. socialistov.⁹⁴

89 Štátny archív Bratislava (ďalej ŠA BA), pobočka Modra, f. Okresný úrad v Modre, k. 1, inv. č. 324.

90 Voľby sa opakovali po sťažnosti občanov z viacerých okresov, že v septembri 1923 neboli zapísaní vo volebných zoznamoch.

91 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 23. 3. 1924.

92 Rolníctvu v Nitrianskej župe! *Slovák*, roč. 6, č. 81a, 6. 4. 1924, s. 1.

93 FABRICIUS, Miroslav - SUŠKO, Ladislav (eds.). *Jozef Tiso - Prejavy a články. Zv. I. (1913 - 1938)*. Bratislava : AEPRESS, 2002, s. 165. Dokument č. 48: V nádeji istého víťazstva púšťame sa do boja. *Slovák*, roč. 6, č. 77a, 6. 4. 1924, s. 1.

94 Výsledky volieb podľa: Veľké víťazstvo republikánskej strany v župe nitrianskej. SD, roč. 7, č. 82a, 8. 4. 1924, s. 1; Volebné výsledky v nitrianskej veľžupe. *Slovák*, roč. 6, č. 83, 9. 4. 1924, s. 2.

3. 5. Agitácia strany a jej hlavní konkurenti na slovenskom vidieku

Opakované voľby v Nitrianskej župe potvrdili, akú veľkú úlohu strana prikladala zdôrazňovaniu toho, že medzi jej poprednými predstaviteľmi sa nachádzali aj kňazi katolíckej cirkvi. Bola si vedomá, že na Slovensku, kde sa viac ako 70 percent obyvateľstva hlásilo ku katolíckemu vierovyznaniu nielen formálne, ale z hlbokého presvedčenia o pravdivosti jeho vieroučných náuk, nesmie, ak chce konkurovať ľudákovi, zanedbať pri svojich krokoch ani tento aspekt verejného života. Kňazi katolíckej cirkvi, akými boli spomínaný Hermann Herold z Báhoňa, E. Jáborník z Vysokiej pri Morave, Michal Štoffko z Odorína, Ján Novák zo Smoleníc, či Jozef Kostolánsky zo Starého Tekova, dokázali prilákať do tábora strany značnú časť svojich farníkov. O tom, aký veľký dôraz kládli agrárici na to, že sú rovnako ako ľudáci (ak nie ešte viac) v prospech katolíckej cirkvi orientovaná strana, svedčí aj iniciatíva, s ktorou prišiel v októbri 1924 M. Hodža. Potom, ako koncom roka 1921 zrušil vtedajší minister školstva V. Šrobár v štátnom rozpočte podporu pre tri katolícke gymnáziá na Slovensku, neprestala byť táto udalosť témou slovenskej politiky. Ľudáci ju vo svojich tlačovaných periodikách nezabúdali svojim sympatizantom, ale ani poslancom agrárnej strany pripomínať. Hodža sa preto rozhodol, že tému ľudákovi preberie. Svojim straníckym dôverníkom počas tradičného stretnutia v Bratislave prezradil, že plánuje na Slovensku podporiť vznik nových katolíckych gymnázií. Celé sa to podľa neho malo urobiť tak, aby ich zriadenie vyznelo ako zásluha agrárnej strany. O deň neskôr, 5. októbra, návrh predniesol na verejnom zhromaždení v Senici. Nasledovala ďalšia porada v úzkom kruhu zainteresovaných. Proti jeho požiadavke, napriek tomu, že podľa Hodžových slov s ňou Švehla súhlasil, sa ostro postavili šéfredaktori straníckych denníkov Hušek a Votruba, ako aj šéf slovenského školského referátu A. Štefánek, ktorý ho napokon presvedčil, aby sa zámeru vzdal. Zdôvodnil to tým, že návrh by narazil na odpor na pražskom ministerstve školstva, ktoré v tom čase viedli sociálni demokrati. Účastníci porady prijali rozhodnutie, že *Slovenský denník*⁹⁵ aj *Slovenská politika* pasáž o katolíckych gymnáziách z Hodžovej senickej reči vypustia.⁹⁶

Iné kroky predstaviteľov strany však vzbudzovali u katolíckych veriacich rozpaky. Patrilo k nim aj angažovanie sa popredných agrárikov v sokolskom hnutí,⁹⁷ ktoré cirkev pokladala za protikatolícke. Koncom roka 1924 preto prišiel úder aj pre agrárikov, keď slovenskí biskupi vydali pastiersky list, v ktorom odsúdili činnosť protikresťanských, socialistických, komunistických a nihilistických organizácií. Zaradili k nim aj Sokol. Veriacim zakazovali členstvo v týchto organizáciách pod trestom vyobcovania z cirkvi.⁹⁸ Na následky nebolo treba dlho čakať. Začali sa objavovať správy, že na viacerých miestach na vidieku odopierajú kňazi cirkevné úkony nielen členom Sokola,

95 Minister Hodža v Senici. SD, roč. 7, č. 230a, 7. 10. 1924, s. 1-2.

96 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sig. III/3 denníky. Zápis zo 6. 10. 1924.

97 S. Zoch bol napríklad zakladateľom Sokolskej obce v Modre a šéfom sokolskej organizácie v Bratislavskej župe. Častými rečníkmi pri sokolských zletoch boli aj Hodža, Šrobár, či Štefánek.

98 BARTLOVÁ, Alena. Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 - 1935 a zapojenie HSLS do vládnej koalície v rokoch 1927 - 1929. In ZEMKO - BYSTRICKÝ, ref. 71, s. 139.

ale dokonca aj príslušníkom agrárnej strany.⁹⁹ Zo situácie dokázala propagačne ťažiť ľudová strana. Uľahčovali jej to aj niektorí horliví predstavitelia republikánskej strany v regiónoch, ktorí sa pridávali k rezolúciám odsudzujúcim pastiersky list biskupov. Okrem iného sa v nich objavovali požiadavky na rozluku cirkvi od štátu, vyvlastnenie cirkevných veľkostatkov bez náhrady či zrušenie vyslanectva pri Svätej stolici.¹⁰⁰ Významní predstavitelia agrárnej strany sa od týchto krokov a názorov dištancovali, spišský biskup Ján Vojtaššák im však napriek tomu pripomínal, že sa pri útokoch socialistov v parlamente cirkvi nikdy nezastali.¹⁰¹ Téma katolícka cirkev a agrárna strana sa stala vďačným námetom aj pre glosy ľudáckych politikov v ich straníckej tlači. Podľa Jozefa Tisa sa síce viacerí poprední agrárnici deklarovali ako katolíci, ich skutky však o tom vôbec nesvedčili. Išlo podľa neho iba o katolíkov vlašných alebo takých, ktorí sa s učením cirkvi už dávno vnútorne rozišli.¹⁰² Narážal tým na bývalých hlasistov Šrobára, Štefánka či Blaha. Ľudácka tlač s obľubou zdôrazňovala, že členstvo v agrárnej strane znamená zradu katolíckej viery.¹⁰³ Katolíckych kňazov v jej radoch vyzývala, aby buď vyzliekli kňazské rúcho, alebo z nej vystúpili, pretože tieto dva prvky boli podľa nej nezlučiteľné.¹⁰⁴ Tieto jednoduché obvinenia, s určitou opakovanosťou ľudáckymi kňazmi počas nedelných kázni, zrejme na nezanedbateľnú časť veriacich účinkovali.

Omnoho silnejšie zázemie mala republikánska strana v radoch evanjelickej cirkvi, čo sa odrážalo na jej spomínanej vysokej podpore vo viacerých slovenských evanjelických regiónoch. Členmi strany boli viacerí jej duchovní (biskup západného dištriktu ev. cirkvi Samuel Zoch), ale aj laickí predstavitelia (poslanci, generálny inšpektor Ján Vanovič a dozorca liptovsko-oravského seniorátu Bohuslav Klimo) a množstvo kňazov. Úlohu zohrávalo iste aj to, že o priazeň evanjelických veriacich nemuseli tak urputne zápasit s inou stranou, ktorá by sa otvorene hlásila k ev. cirkvi, ako ľudová strana ku katolíckej a v ktorej by bola taká veľká koncentrácia kňazov. V neposlednom rade mali agrárnici v tomto smere prospech aj z tradičných slovenských konfesionálnych sporov. Mnohí evanjelici vnímali ľudovú stranu ako vyhranené katolícke zoskupenie a to ich, hlavne na vidieku, lákalo do agrárneho tábora. Generálny konvent ev. cirkvi z roku 1923 v Trenčianskych Tepliciach neodporučil kňazom žiadnu konkrétnu stranu, v ktorej sa mali angažovať. Zdôraznil len, nech aj naďalej pracujú v tých slovenských stranách, v ktorých sa dovtedy angažovali. Toto stanovisko

99 V jednej z obcí dunajskostredského okresu odoprel miestny farár Jenő Tölgyesy vyspovedať manželku Gézu Fehéra, predsedu miestnej organizácie Zväzu maďarských republikánskych malorolníkov. Spravil tak až potom, ako mu pri kríži a svetle sviečok odprisahala, že manžel roztrhal legitímáciu člena strany. Podľa iných udaní zasa farár vplýval na nájomcu tamojšieho veľkostatku Josefa Poppera, aby nezamestnával členov zväzu. Národný archív ČR (ďalej NAČR) Praha, f. Předsednictvo ministerské rady (PMR - S), k. 24. Protokol spísaný na Policajnom riaditeľstve v Bratislave dňa 3. 2. 1925.

100 Pod takúto petíciu sa napríklad na zhromaždení v Žiline 1. 2. 1925 mali podľa ľudáckej tlače podpísať okrem sociálnych demokratov, predstaviteľov Sokola a organizácie legionárov aj tamojší agrárnici. Pozri: Či sú „mýlne informácie biskupa Vojtaššáka“. *Slovák*, roč. 7, č. 117, 26. 5. 1925, s. 1. Samotní agrárnici však prijímali miernejšie rezolúcie, v ktorých pastiersky list odsúdili bez ďalších radikálnych požiadaviek a výrokov. Roľnícky ľud o pastierskom liste. *SD*, roč. 8, č. 17a, 22. 1. 1925, s. 4.

101 Či sú „mýlne informácie biskupa Vojtaššáka“. *Slovák*, roč. 7, č. 117, 26. 5. 1925, s. 1.

102 FABRICIUS, ref. 93, s. 225. Dokument č. 89: Argaláši a katolicizmus. *Slovák týždenník*, roč. 6, č. 29, 19. 6. 1925, s. 4.

103 Na adresu agrárnych kňazov. *Slovák*, roč. 7, č. 171, 1. 8. 1925, s. 1.

104 MACHÁČEK, Pavol. Sv. otec pošpinený argalášmi. *Slovák*, roč. 7, č. 198, 3. 9. 1925, s. 1.

podporil aj Spolok evanjelických kňazov. V jeho radoch sa však už naplno prejavili rozpory dvoch táborov v cirkvi – centralistického, ktorý reprezentovali predstavitelia agrárnej strany a autonomistického, ktorý v tom čase tvorili najmä stúpenci SNS. Spolok sa ohradil proti tvrdeniam inšpektora Novohradského seniorátu, autonomistu Ludovíta Bazovského, ktorý mnohým farárom vyčítal, že režim podporujú len pre kongruu, ktorú od neho dostávajú. Atmosféru poznačil aj článok, ktorý pred konventom vyšiel v *Národných Novinách*. Juraj Janoška ml. v ňom citoval údajný Hodžov výrok z roku 1920, v ktorom mal evanjelické kňazstvo nazvať bandou. Vrátil sa v ňom aj k starým krivdám z volieb roku 1920 a agrárnu stranu obvinil, že ev. kňazov úmyselne nepustila do parlamentných lavíc.¹⁰⁵ Rozpory medzi oboma tábormi sa prejavili aj počas obecných volieb v roku 1923, keď v Moravskom Lieskovom kandidoval Martin Rázus napriek pôvodným dohodám samostatne a nie spoločne s agrárnikmi. Napriek tomu, že v súkromí boli príbuzní, názorové rozdiely v politických otázkach medzi biskupom Zochom a jemu územne podliehajúcim farárom Rázusom sa neustále prehlbovali. Okrem rozličných názorov na potrebu zavedenia slovenskej autonómie nesúhlasil Zoch ani s Rázusovými tvrdeniami, podľa ktorých, keď ľudáci bojovali za práva katolíckej cirkvi, bolo to zároveň na prospech evanjelikov. Podľa Zocha im išlo len o moc.¹⁰⁶ Protestoval aj proti Rázusovým obvineniam evanjelických agrárnych poslancov, že v parlamente nedostatočne bojovali za záujmy evanjelického školstva. Podľa Zocha išlo o tému, ktorá nespádala do kompetencie strany a riskovať pre ňu rozpad vlády nepovažoval za adekvátne.¹⁰⁷ Začiatkom roka 1925 sa už biskup Zoch rozhodol otvorene politicky v agrárnej strane angažovať, keďže ešte v roku 1921 patril k národníarskemu krídlu SNaRS a v rokoch 1922 až 1924 v politike nevystupoval. Motivovali ho určite aj blížiacie sa parlamentné voľby. V strane začal vytvárať organizáciu evanjelických kňazov. Podľa jeho slov sa k tomuto kroku odhodlal aj pre politicky ladený pastiersky list katolíckych biskupov, po ktorom zrejme stratil zábrany znovu sa otvorene zapojiť do politiky. Počínanie mu odsúhlasil aj jeho kolega, generálny biskup a zároveň biskup východného dištriktu Juraj Janoška st., ktorý sám kandidoval v roku 1923 za agrárnu stranu do župného zastupiteľstva v Podtatranskej župe. Do agrárneho tábora sa pokúšal Zoch získať aj Rázusa, ktorého považoval za talentovaného politika, ale v tomto úsilí neuspel. Sľuboval si však, že svojím angažovaním získa pre agrárnu stranu čo najviac kňazov z národníarskeho tábora.¹⁰⁸ Na zmenu Rázusovho postoja sa snažil vplyvať aj v nasledujúcich mesiacoch.¹⁰⁹ Jednotný front ev. kňazov v radoch agrárnej strany sa však Zochovi vytvoriť nepodarilo, hoci podľa predstaviteľov strany združovala vo svojich radoch až 80 percent z nich.¹¹⁰ Krátko pred voľbami v roku 1925 sa navyše od strany odvrátil aj biskup Janoška. Najskôr síce vysielal signály, že je pripravený kandidovať za agrárnikov, napokon sa

105 Zbytočné strachy. *Národné noviny* (ďalej NN), roč. 54, č. 95, 29. 11. 1923, s. 1.

106 Zoch Rázusovi prizvukoval, že aj katolíci v Rakúsku či Maďarsku sa v tom čase spájali s protestantmi, len kým bojovali o moc. Potom, ako ju získali, sa podľa neho postavili proti nim. SNK-ALU, o. f. Martin Rázus, sign. 45 F 85. List S. Zocha M. Rázusovi z 1. 7. 1924.

107 Tamže.

108 SNA, o. f. Vavro Šrobár, k. 5, inv. č. 327. List S. Zocha M. Hodžovi z 26. 1. 1925. Kópia zaslaná V. Šrobárovi.

109 SNK-ALU, o. f. Martin Rázus, sign. 45 F 85. List S. Zocha M. Rázusovi z 18. 5. 1925.

110 SOKOLOVÁ, Milena. Cirkevno-politické dilemy Martina Rázusa. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Martin Rázus politik, spisovateľ a cirkevný činiteľ* : zborník z vedeckej konferencie Martin 26. - 27. jún 2008. Bratislava : Ústav politických vied SAV - Veda, 2008, s. 78.

však ocitol v tábore SNS.¹¹¹ Okrem jeho dvoch synov, ktorí už v SNS pôsobili, v tom mohol zohrať úlohu konflikt Hodžu s poslancom a laickým cirkevným funkcionárom Klimom, ktorý nesúhlasil s politikou agrárnej strany voči cirkvi a i z tohto dôvodu už za stranu vo voľbách nekandidoval.¹¹² Vo vedení evanjelickej cirkvi tak prišlo k paradoxnej situácii. Jej dvaja najvyšší predstavitelia išli do volieb každý na kandidátke inej politickej strany.

Aj v posledných dvoch rokoch funkčného obdobia prvého voleného zákonodarného zboru využívala strana pri agitovaní rovnaké témy. Na jej verejných zhromaždeniach sa prijímali rezolúcie požadujúce vyrovnanie cien poľnohospodárskych a priemyselných tovarov, zavedenie agrárnych ciel, zníženie daňových bremien, rozšírenie melioračných prác či pokračovanie v parcelácii zabranej pôdy.¹¹³ Pozemková reforma ostávala stále obľúbenou témou pri stretnutiach so sympatizantmi strany. Jej tajomníci sa snažili prítomných poučovať, ako majú pri žiadostiach o prídely postupovať. Nezabúdali pritom zdôrazňovať, že agrárna strana môže pri pozemkovej reforme obhajovať iba požiadavky svojich organizovaných členov.¹¹⁴ Veľmi častým javom boli v tomto období konflikty s prívržencami ľudovej strany na verejných zhromaždeniach, ktoré neraz prerástli do násilností.¹¹⁵

Agrárna strana si uvedomovala, že po prijatí mierovej zmluvy v Trianone sa v republike ocitla početná maďarská menšina, ktorej veľká časť pracovala v poľnohospodárskom sektore. O ich hlasy síce súperili už v prvých parlamentných voľbách v roku 1920 predovšetkým maďarské politické strany, najmä Maďarská krajinská strana zemelcov a maloroľníkov (neskôr premenovaná na Maďarskú národnú stranu) a Krajinská kresťansko-socialistická strana, ktoré boli od začiatku nástrojmi maďarskej iredenty v republike a najmä z tohto dôvodu podporovali zavedenie autonómie Slovenska. Hodža sa však napriek tomu rozhodol, že sa s programom pozemkovej reformy pokúsi prilákať časť obyvateľov maďarskej národnosti do republikánskeho tábora a zvýši tým počet stúpcov agrárnej strany na Slovensku. Z jeho iniciatívy začala v priebehu roka 1923 na Slovensku pôsobiť nová politická sila – Zväz maďarských maloroľníkov a zemelcov, ktorý na zvýraznenie úzkeho spojenectva s Hodžovou stranou používal i názov Republikánska maďarská zemeľská strana (*Közársasági magyar földműves párt*). V prvom období po svojom vzniku ho viedol bývalý komunista Aladár Csánki.

111 Ku kandidácii biskupa Janošku. SD, roč. 8, č. 248, 4. 11. 1925, s. 3.

112 Evanjelickí kňazi proti agrárnej strane. *Slovák*, roč. 7, č. 240, 24. 10. 1925, s. 1.

113 Napríklad rezolúcia prijatá na okresných poradách agrárnej strany 1. 6. 1924 v Senici. ŠA BA, f. Župný úrad v Bratislave 1923 – 1928 (ďalej ŽÚ-BA), inv. č. 1777, sign. 4517/1924.

114 Toto upozornenie predniesol na verejnom zhromaždení v Budmericiach 19. 10. 1924 trnavský župný tajomník strany J. Hanzík. ŠA BA, f. ŽÚ-BA, inv. č. 2233, sign. 8140/1924.

115 Oba tábory sa často snažili narušovať zhromaždenia oponentov. Páštými súbojmi sa skončilo napríklad zhromaždenie ľudovej strany v Bolerázi 5. 10. 1924. Dňa 7. 11. 1925 sa členovia miestnej organizácie republikánskej strany v Suchej nad Parnou pokúsili prekríčať ľudácke zhromaždenie. Medzi oboma tábormi došlo k potýckam, na ktoré doplatil najväčší syn predsedu miestnej organizácie agrárnej strany Justín Uhlár. S početnými ťažkými zraneniami skončil v nemocnici. Troch ľudákov, Ignáca Pluhára, Jána Tolaroviča a Pavla Tolaroviča za to bratislavský súd odsúdil na tri mesiace väzenia a pokutu 40 korún. ŠA BA, f. ŽÚ-BA 1923 – 1928, inv. č. 6126, sign. 1517/1927. Počas tanečnej zábavy v Gbeloch 17. 2. 1925 zasa na smrť dobodali Martina Tomečka, syna miestneho ľudáckeho starostu. V obci bola podľa policajných správ už dlhé mesiace napätá atmosféra a miestny katolícky kaplán Ladislav Harangozó tu napriek zákazu organizoval oddiel Rodobrany. Tomečkovu vraždu polícia najskôr kvalifikovala ako akt politickej pomsty a podozrievala z nej agrárniku Jánku Holiča, ktorého však neskôr pre nedostatok dôkazov obvinenia zbavili. ŠA BA, f. ŽÚ-BA 1923 – 1928, inv. č. 2756, sign. 1383/1925.

Agrárnická tlač o jeho aktivitách pravidelne informovala. Zveličene a zjavne propagandisticky ich opisovala ako dôkaz vernosti maďarských roľníkov republiky a ich odhodlania „bojovať proti reakcionárskemu smeru maďarských veľkostatkárov“, ktorým sa mysleli obe maďarské autonomistické strany.¹¹⁶ Na verejných zhromaždeniach zväzu prijímali účastníci rezolúcie, v ktorých prosili ministra Hodžu „o pomoc a ochranu proti maďarským tisícjutrášom, ktorí ich ešte i v republike práve tak chcú vykorisťovať, ako ich vykorisťovali v starom feudálnom Maďarországu“.¹¹⁷ Na šírenie svojho programu vydával zväz v Bratislave z peňazí agrárnej strany týždenník *Népujság*, ktorého šéfredaktorom bol Sándor (Alexander) Antal. Jedným z dôvodov vzniku subjektu a príklonu viacerých roľníkov maďarského pôvodu k agrárnej strane bola pozemková reforma. Sľubovali si, že sa im týmto spôsobom podarí dostať k prídelom pôdy jednoduchšie. Realita však ich očakávania zväčša sklamala, aj z tohto dôvodu sa zoskupeniu podarilo etablovať len v niektorých usadlostiach juhozápadného Slovenska, kde zabezpečilo miestnym Maďarom aspoň lacný prenájom pôdy.¹¹⁸

K deklarovaniu spojenectva maďarských republikánov s agrárnou stranou prišlo koncom novembra 1924 na kongrese v Leviciach.¹¹⁹ Zúčastnilo sa na ňom približne 500 delegátov, zastupujúcich podľa policajného hlásenia 327 miestnych organizácií. Nadalej však používali svoj názov a ostávali formálne samostatným subjektom, i keď v praxi fungovali ako akási maďarská pobočka agrárnej strany. V nasledujúcom roku sa stal po konflikte Csánkiho s Hodžom predsedom zväzu István (Štefan) Csomor, ktorého v roku 1928 zvolili za agrárnu stranu do bratislavského Krajinského zastupiteľstva a v roku 1935 za poslanca NZ. O tom, aké malo toto umelo a účelovo vytvorené zoskupenie šance na oslovenie maďarských voličov, svedčí už výsledok zo župných volieb v roku 1923, keď kandidovalo iba v Bratislavskej župe a získalo len 5 100 hlasov,¹²⁰ v obecných voľbách, kde sa uchádzalo o hlasy aj v iných župách to bolo približne 23 000 hlasov.¹²¹ Ambície priviesť do agrárneho tábora 90 000 občanov maďarskej národnosti, ktoré odzneli na kongrese v Leviciach, preto nemali príliš reálne opodstatnenie.

Roľníctvo, ako najpočetnejšia skupina obyvateľstva na Slovensku, bolo samozrejme cieľovou skupinou, ktorú sa pokúšali oslovit' všetky politické strany. Agrárna strana sa síce deklarovala za zástupcu roľníckeho stavu, ostatné politické smery jej však túto významnú časť elektorátu pochopiteľne nemienili prenechať. Naopak, aj ony pri svojej agitácii používali heslá, ktoré mali roľníckemu obyvateľstvu prilákať do ich tábora. Dokonca aj o hlasy aktivisticky orientovaných maďarských roľníkov sa okrem spomínanej Republikánskej maďarskej zemedelskej strany v rokoch 1923 – 1925 uchádzala, i keď len s veľmi malým úspechom, aj ľavicovo orientovaná Krajinská sedliacka strana (*Országos Parasztpárt*).¹²²

Najlepšie dokázali agrárnikom na vidieku konkurovať slovenskí ľudáci. Ich hlavnými agitačnými heslami však bola autonómia, obrana pozícií katolíckej cirkvi

116 Shromaždenie maďarského maloroľníckeho ľudu. SP, roč. 4, č. 104, 9. 5. 1923, s. 2.

117 Prejav maďarských maloroľníkov. SP, roč. 4, č. 264, 22. 11. 1923, s. 1.

118 SIMON, Attila. Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v medzivojnovom období. In HČ, 2009, roč. 57, č. 3, s. 520.

119 ŠA BA, f. ŽÚ-BA, inv. č. 2352, sign. 9342/1924. Policajná správa z 1. 12. 1924 pre župana Bratislavskej župy.

120 Výsledky župných volieb z roku 1923 podľa: ZEMKO - BYSTRICKÝ, ref. 71, s. 579.

121 SIMON, ref. 118, s. 520.

122 Tamže, s. 520-521.

a konzervatívnych hodnôt slovenskej spoločnosti. Prejavovala sa kritikou liberalizácie a sekularizácie. Tieto trendy prichádzali podľa nich na Slovensko z českých krajín a najúčinnejšie sa im malo brániť zavedením autonómie. Jej potrebu navyše odôvodňovali ľudáci argumentmi o jej ekonomickej výhodnosti pre Slovensko. Aj ľudová strana si však bola vedomá toho, že na agrárnom Slovensku by sa mal jej program zameriavať na riešenie problémov roľníctva. Dôsledne sa preto zasadzovala za uskutočňovanie pozemkovej reformy, hoci zároveň nezabúdala prízvukovať i svoj nesúhlas s parceláciou cirkevných veľkostatkov. Predstavitelia SLS si dobre uvedomovali, že najväčšou oporou agrárnej strany na slovenskom vidieku sú jej roľnícke besedy. Na ich oslabenie začali už krátko po ich vzniku vytvárať sieť podobne zameraných vlastných organizácií – miestne odborové organizácie Kresťanského roľníckeho združenia. Jeho časopisom bol *Slovenský roľník*. Pri SLS pôsobil aj Zemedelský odbor, ktorého sídlom bola Trnava.¹²³

Nespokojnosť s hospodárskou situáciou a s priebehom pozemkovej reformy dokázala vo svoj prospech na úkor agrárnej strany využiť i SNS. V podjavorinskom kraji okresu Nové Mesto nad Váhom sa sformovalo sociálne motivované hnutie, ktoré viedol spomínaný evanjelický farár z Moravského Lieskového Martin Rázus. Hnutie sa rozširovalo už v priebehu roka 1922. V tejto ovocinárskej oblasti umocňovala nespokojnosť poľnohospodárov skutočnosť, že pri štátnom monopole na pálenie liehu nemohli svoju úrodu zužitkovať týmto spôsobom a často im veľká časť z nej zhnila na stromoch. Predstavitelia hnutia skoncipovali na jeseň 1922 memorandum, ktoré adresovali poslancom a senátorom agrárnej strany. Vyjadrovali v ňom nespokojnosť s ich politickým pôsobením, ostalo však bez odozvy.¹²⁴ V nasledujúcom roku už stál na ich čele Rázus, ako jedna z najväčších autorít v regióne. Účinkovanie v tejto pozícii sa preňho zároveň stalo odrazovým mostíkom k zapojeniu sa do aktívnej politiky v radoch SNS. Podľa predstaviteľov hnutia nebola agrárna strana slovenskou, ale českou stranou.¹²⁵ Kritizovali pomalý priebeh pozemkovej reformy a pokračujúce vysťahovalectvo.¹²⁶ Na stránkach *Národných Novín* prezentoval požiadavky hnutia aj samotný Rázus. Konštatoval, že pôvodne vzniklo na ozdravenie pomerov v agrárnej strane, ale pre jej nezaujem o starosti slovenských roľníkov sa s ňou rozišlo. Viac ako o ich problémy sa totiž predáci strany údajne zaujímali o veľkú politiku. Agrárnikom vytkol neužitočný centralizmus a servilnosť voči Prahe.¹²⁷ Pre agrárnu stranu bolo zároveň nepríjemné, že išlo o región, v ktorom v roku 1920 dosiahla jeden z najlepších volebných výsledkov. Aj táto skutočnosť ich iste motivovala k tomu, aby sa Rázusa neúspešne snažili získať do svojich radov.¹²⁸

Snaha nakloniť si slovenských roľníkov nebola cudzia ani KSČ.¹²⁹ Cieľovou skupinou jej agitácie boli síce v prvých rokoch predovšetkým mestskí továrenskí robotníci, už

123 MARTULIAK, Pavol. Pozemková reforma v politike dominantných politických strán na Slovensku v období 1. ČSR (s ťažiskom v 20. rokoch). In ŠUCHOVÁ, Xénia (ed.). *Ľudáci a komunisti: Súperi? Spojenci? Protivníci?*. Prešov : Universum, 2006, s. 69.

124 ROGULOVÁ, Jaroslava. *Politika SNS v rokoch 1918 - 1929*. Dizertačná práca, nepublikovaná, Historický ústav SAV : 2004, s. 87-88.

125 „My a nové strany.“ NN, roč. 54, č. 45, 7. 6. 1923, s. 2.

126 Manifest roľníckeho ľudu podjavorinského. NN, roč. 54, č. 52, 1. 7. 1923, s. 2.

127 „Hnev je zlý radca...“ NN, roč. 54, č. 75, 20. 9. 1923, s. 1.

128 V župných voľbách v roku 1923 mu mali údajne podľa jeho vlastných slov ponúkať miesto na čele kandidátky pre župné zastupiteľstvo. „Hnev je zlý radca...“ NN, roč. 54, č. 75, 20. 9. 1923, s. 1.

129 Bližšie o agitácii KSČ medzi slovenským roľníctvom a jej názoroch na pozemkovú reformu pozri MARTULIAK, ref. 123, s. 71-73.

v jeseni 1922 však vytvorila komisiu, ktorá mala vypracovať agrárny program strany so zámerom pripraviť funkcionárske kádre na prácu medzi chudobnými vrstvami na vidieku. Zvýšenú aktivitu v tomto smere vyvinula KSCĽ najmä pred obecnými a župnými voľbami v roku 1923.¹³⁰ Vo svojom programe sa zaoberala i pozemkovou reformou, namiesto ktorej požadovala vyvlastnenie veľkostatkov bez náhrady. Roľníci z nej mali získať toľko pôdy, koľko boli schopní s rodinami obrobiť. K zintenzívneniu práce komunistov smerom k roľníctvu prispelo vytvorenie Medzinárodnej roľníckej rady so sídlom v Moskve, ktorá sa stala súčasťou tretej internacionály. Koncom nasledujúceho roka usporiadal Ústredný výkonný výbor KSCĽ na Slovensku konferenciu, ktorá sa zaoberala riešením problémov roľníctva. V jej záveroch sa konštatovalo, že KSCĽ nikdy nepovažovala malých a stredných pozemkových vlastníkov za svojich nepriateľov a ani v prípade víťazstva na ich vlastníctvo nesiahne. Zároveň začal vyvíjať činnosť maloroľnícky zväz na Slovensku, ktorý sa tu mal podľa pokynov z Moskvy usilovať vytvoriť jednotnú organizáciu všetkých maloroľníkov. Zrejme aj zásluhou týchto hesiel a intenzívnej činnosti na vidieku sa stala KSCĽ vo voľbách v roku 1925 treťou najúspešnejšou stranou na Slovensku.

Zo stručného náčrtu aktivít ostatných významných politických strán zameraných na oslovenie slovenských roľníkov bolo zrejmé, že deklarovaný cieľ – získať podporu všetkých vidieckych obyvateľov Slovenska – sa agrárnej strane celkom iste v blížiacich sa parlamentných voľbách naplniť nepodarí. Okrem agitácie väčšiny politických subjektov k tomu prispievala nelepšia sa ekonomická situácia väčšiny slovenského roľníctva a sklamanie z nenaplnených očakávaní, ktoré vkladalo do pozemkovej reformy. Na Slovensku navyše v priebehu 20. rokov pravidelne vznikali nové politické subjekty orientované na roľníkov.¹³¹ Postavenie etablovaných strán síce ohroziť nedokázali, sú však ďalším dôkazom nespokojnosti s ich poľnohospodárskou politikou.

3. 6. Parlamentné voľby v roku 1925: neúspech na Slovensku, triumf v republike

Rožčarovanie veľkej časti roľníctva zo svojej neutešenej hospodárskej situácie a snaha takmer všetkých relevantných politických strán hľadať v ich radoch stúpcov, nevyvolávali v roku 1925 s blížiacimi sa voľbami medzi slovenskými agrárnikmi príliš mnoho optimizmu. Parlamentné voľby boli po júnovom nesúhlase sociálnych demokratov so zavedením pevných ciel na poľnohospodárske produkty len otázkou času. Socialistické strany, najmä sociálni demokrati vedomí si straty svojich pozícií v prospech komunistov sa snažili, aby sa uskutočnili až na jar 1926. Premiér Švehla však nemal na ich odďalovanie záujem a ich konanie presadil na 15. novembra 1925.¹³²

130 V župných voľbách v roku 1923 dosiahli komunisti pozoruhodné úspechy aj na vidieku. Napríklad v obci Budmerice v modranskom okrese, kde prevažovali poľnohospodárski robotníci zamestnaní v tamojšom veľkopodniku bývalého Pálffyovského panstva, hlasovalo v župných voľbách za KSCĽ takmer 30 percent voličov. Komunisti sa tak stali po ľudáckoch druhou najúspešnejšou stranou v obci. Agrárnici tu naopak získali len necelých 7 percent hlasov. ŠA BA, pobočka Modra, f. Okresný úrad v Modre, k. 1, inv. č. 324.

131 Len v trnavskom okrese pôsobili napríklad v roku 1924 dve malé strany snažiace sa oslovit' najmä roľnícke obyvateľstvo – Slovenská roľnícka strana, ktorá vydávala periodikum *Roľnícke hlasy* a Sedliacka strana. ŠA BA, f. ŽŮ-BA, inv. č. 2229, sign. 8101/1924.

132 KLIMEK, ref. 40, s. 346.

O tom, že slovenskí agrárnici si uvedomovali skutočné rozdelenie voličských preferencií a svoj cieľ stať sa prvou stranou na Slovensku už nepovažovali za príliš reálny, svedčí augustový článok v *Slovenskom denníku*. Šrobár v ňom pripustil, že miesto najsilnejšej strany na Slovensku prevezmú vo voľbách po sociálnych demokratoch ľudáci. Zároveň v ňom demonštroval nespokojnosť so slovenským prvým mužom strany Hodžom. Nepriamo kritizoval jeho úvahy o tom, že administratívna samospráva je liekom na problémy Slovenska. Podľa neho bolo Slovensko pre republiku problémom nie administratívnym, ale kultúrnym a politickým.¹³³ Vnútrostranícke spory skrývané pod povrchom, sa tak po prvý raz od rozkolu s národnými v roku 1921 znovu dostávali na svetlo sveta, čo strane počas predvolebnej kampane rozhodne nepomáhalo. S radosťou sa im venoval najmä *Slovák*,¹³⁴ ktorý zverejnil údajný Hodžov výrok na zhromaždení v Prešove. Šrobára v ňom mal slovenský podpredseda strany označiť za človeka, ktorý „svojím vladárením popálil všetky mosty k ľudu“.¹³⁵ V čase, keď sa Hodža rozhodol odsunúť svojho hlavného straníckeho rivala z kandidátky do poslaneckej snemovne na listinu kandidátov do senátu, bolo veľmi pravdepodobné, že slová v Prešove skutočne odznali.

Agrárnici odštartovali predvolebnú kampaň 5. a 6. septembra 1925 na zjazde v Prahe. V prijatých rezolúciách sa konštatovalo, že strana sa úspešne vyvíja smerom k masovému politickému hnutiu. Volebný manifest vydali symbolicky až 28. októbra na výročie vzniku republiky. Zdôraznili v ňom svoju úlohu pre vznik čs. štátu. Poukázali aj na úsilie o vyrovnanie cien roľníckych a priemyselných produktov v predchádzajúcom období a voličom priniesli sumár opatrení, za prijatie ktorých sa v tom čase angažovali. Strana žiadala roľníkov, aby vo voľbách netriešili svoje sily a nehlasovali za strany, ktoré im pred voľbami mnoho sľubujú, ale v skutočnosti robia politiku, ktorá je proti ich záujmom. V tomto smere apelovala aj na inteligenciu a živnostníkov na vidieku.¹³⁶

Predvolebná kampaň však už v tom čase bežala na plné obrátky. Agrárnici na Slovensku sa snažili využiť pre jej účely aj slávnostné odovzdávania pôdy nadobúdateľom z pozemkovej reformy, ktoré som spomínal vyššie. M. Hodža vynaložil pred voľbami pre úspech agrárikov enormné úsilie, keď obchádzal verejné zhromaždenia vo všetkých kútoch Slovenska. Len za posledné dva týždne pred voľbami navštívil postupne Gemer, Trenčín, Spiš, Šariš, a na záver sa prihovril zhromaždeniam v Lučenci a Modrom Kameni. Strana vydala volebné letáky s jeho podobizňou, na ktorých bol titulovaný ako ochranca a vodca roľníkov.¹³⁷ Jeho portrét uverejňovala so zvýšenou frekvenciou aj stranícka tlač.

Kampaň hradili slovenskí agrárnici okrem peňazí z volebného fondu aj z fondu určeného pre Slobodné učenie sedliacke.¹³⁸ Okrem toho im nemalou sumou prispeli aj

133 ŠROBÁR, Vavro. Akým problémom je Slovensko!. *SD*, roč. 8, č. 186, 20. 8. 1925, s. 1.

134 Nová roztržka v agrárnej strane. *Slovák*, roč. 7, č. 217, 26. 9. 1925, s. 1. V článku sa špekulovalo, že Šrobár je rozhodnutý pridať sa k Hradom podporovanej Stránskeho Národnej strane práce.

135 Hodža ohlásil verejne boj proti Šrobárovi. *Slovák*, roč. 7, č. 225, 7. 10. 1925, s. 2.

136 Manifest republikánskej strany. *SD*, roč. 8, č. 244a, 28. 10. 1925, s. 1-3.

137 NA ČR, f. PMR-S, k. 218. Predvolebný plagát agrárnej strany. O predvolebnej agitácii agrárikov na Slovensku pred voľbami v roku 1925 pozri podrobnejšie OSYKOVÁ, Linda. Milan Hodža vo volebnej kampani agrárnej strany pred parlamentnými voľbami 1925. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža a agrárne hnutie*. Bratislava : Ústav politických vied SAV - Veda, 2008, s. 158-164.

138 Všeobecno-vzdelávacia inštitúcia, ktorá od roku 1921 poskytovala kurzy vyšších ľudových škôl vo všeobecných a poľnohospodárskych odboroch. A. Štefánek bol predsedom jej slovenskej odbočky.

cukrovarníci.¹³⁹ Správcom volebných peňazí na Slovensku bol A. Štefánek, ktorý sa mal po pôsobení v Dočasnom národnom zhromaždení v rokoch 1918 – 1920 znovu vrátiť do parlamentných lavíc. Krátko pred voľbami dostal aj ponuku od deputácie židovských politických strán, ktoré žiadali za agitáciu v prospech agrárnikov 20 000 korún. S podobnou žiadosťou za ním prišiel aj zástupca organizácie maďarských učiteľov.¹⁴⁰

Kampaň v straníckej tlači sa ostro vymedzovala najmä voči ľudákom. Okrem zdôrazňovania, že ich pôsobenie v opozícii slovenskému roľníctvu nič neprinieslo, prišlo agrárnej strane vhod aj zloženie ľudáckej kandidátky. Strana, ktorá pred voľbami prijala na odlíšenie od Čs. strany lidovej nový názov Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS), totiž medzi uchádzačov o poslanecké mandáty zaradila aj dvoch veľkých pozemkových vlastníkov, Štefana Polyáka a Mikuláša Pružinského. Agrárnikom to umožnilo obviniť ľudákov zo spolčovania sa s údajnými židovsko-maďarónskymi veľkostatkármi a vyhlasovať tento fakt za dôkaz, že ľudáci neprijímajú pozemkovú reformu a robia protirolnícku politiku.¹⁴¹ Pridali aj obvinenia, že za ich kandidovanie zinkasovali od Zväzu veľkostatkárov v Piešťanoch 500 000 korún.¹⁴² Za dôkaz považovali po voľbách pridelenie mandátu Polyákovi v 2. skrutíniu, hoci nekandidoval na popredných miestach.¹⁴³

Naopak, kampaň ľudákov bola najviac vyhrotená proti agrárnej strane.¹⁴⁴ Aj oni sa snažili využiť kroky protivníka vo svoj prospech. V tomto smere im prišlo vhod už spomínané úsilie Hodžu rozšíriť vplyv strany medzi maďarské roľnícke obyvateľstvo. Strana, ktorú jej centralistickí súper s obľubou označovali za maďarónsku či za obhajkyňu záujmov cudzieho štátu na Slovensku, tak mohla poukazovať, že skutočnými zástancami Maďarov v republike sú agrárnici. *Slovák* nepremeškal príležitosť na informovanie o Hodžových predvolebných rečiach v maďarčine či o Okánikovom maďarskom letáku, ktorý bol navyše orámovaný maďarskou trikolórou a ľudáci ho označili za protištátny.¹⁴⁵

Pred voľbami musela strana vyriešiť jeden z najťažších rébusov v živote každého politického zoskupenia v parlamentnej demokracii – zostavenie kandidátnych listín. Tentoraz mal ich formovanie už plne v rukách prvý muž strany na Slovensku Hodža. Dôsledkom bol nielen presun straníckeho konkurenta Šrobára, ale aj Kornela Stodolu z poslaneckej snemovne do senátu. Hodžov vplyv bol badateľný aj pre výrazné, takmer 90-percentné zastúpenie roľníkov na kandidátnych listinách, ktoré sa neúspešne pokúšal presadiť už v roku 1920. Dopľňali ich už tradičné opory strany – učelia, školskí inšpektori, kňazi oboch konfesií a niekoľkí úradníci. S agrárnikami úzko kooperujúca Republikánska maďarská roľnícka strana nepostavila vlastnú kandidátku, ale potvrdila, že je fakticky ich odnožou a jej členovia sa uchádzali o hlasy voličov na kandidátnej listine agrárnej strany. Na popredných miestach z nich kandidovali István Csomor a András Kocsis v košickom volebnom kraji, ani jednému z nich

139 Podľa A. Štefánka malo ísť o približne 1 a pol milióna korún. SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznam zo 16. 10. 1925.

140 Tamže. Záznam z 31. 10. 1925.

141 Ľudácku stranu podporili veľkostatkári. SD, roč. 8, č. 253, 10. 11. 1925, s. 2.

142 Podplatená strana. SD, roč. 8, č. 253, 10. 11. 1925, s. 1.

143 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznam z 25. 11. 1925.

144 Republikánska strana pred voľbami. *Slovák*, roč. 7, č. 238a, 22. 10. 1925, s. 1.

145 Čo sa deje pred bránami štátneho zastupiteľstva. *Slovák*, roč. 7, č. 256, 13. 11. 1925, s. 2.

sa však napokon mandát neušiel. Uchádzači o parlamentné kreslá podpísali aj prísne reverzy o strate mandátu v prípade odchodu zo strany.¹⁴⁶

Z celorepublikového hľadiska sa skončili pre republikánsku stranu voľby v roku 1925 veľkým úspechom. V hlasovaní do poslaneckej snemovne získala 970 948¹⁴⁷ voličských hlasov a stala sa najsilnejšou politickou stranou v štáte. Oproti roku 1920 si pripísala o 130 000 hlasov viac, ako v prvých parlamentných voľbách českí agráристи a SNaRS dohromady, k čomu už prispeli aj hlasy z Podkarpatskej Rusi. Jej poslanecký klub v dolnej komore parlamentu sa rozšíril zo 40 na 45 poslancov.¹⁴⁸ Pozíciu prvej strany si vydobyla napriek tomu, že zo strany vylúčený Karel Prášek a nezávislá domovina jej odlákali v českých krajinách 52 000 voličov,¹⁴⁹ s ktorými by bola bezkonkurenčne najúspešnejšou. Takto zvíťazila pre druhými komunistami len rozdielom 36 000 hlasov. Tento triumf si napriek nesplneným očakávaniam v súboji s HSLS pripísala práva vďaka výsledkom z Podkarpatskej Rusi a najmä zo Slovenska, kde bol rozdiel medzi agrárnikmi a KSCĽ necelých 50 000 voličov. V českých krajinách totiž získali komunisti o 22 000 hlasov viac ako agráристи.

Výsledok zo Slovenska mal teda z celoštátneho pohľadu pre stranu kľúčový význam, keďže vykompenzoval prehru s komunistami v historických krajinách. Pri izolovanom hodnotení zameranom len na územie Slovenska však už toľko optimizmu nevyvolával. Vo voľbách do poslaneckej snemovne si agráристи so ziskom 248 034 hlasov polepšili oproti roku 1920 len o necelých 6 000 nových voličov, teda podstatne menej, ako v župných voľbách pred dvoma rokmi. Rovnako ako v prvých voľbách to stačilo na zisk 12 mandátov. Sen stať sa najúspešnejšou stranou, ktorým otriasli už voľby v roku 1923, sa rozplynul. Ľudákom dalo totiž svoj hlas takmer dvakrát toľko voličov – 489 111. Agrárikom sa HSLS nepodarilo poraziť ani v jednom volebnom kraji. Nedokázali tak obhájiť svoje víťazstvá nad nimi z roku 1920 v novozámockom, martinskom, liptovsko-mikulášskom a prešovskom volebnom kraji. Najbližšie k tomu boli v novozámockom, kde dostali len o necelých 1000 hlasov menej. Bolo to hlavne zásluhou ziskov medzi maďarskými voličmi v okresoch Galanta, Dunajská Streda, Šamorín, Komárno a Hurbanovo. Získané hlasy maďarských roľníkov však ani zďaleka nedosiahli hodnoty očakávané poprednými predstaviteľmi strany napriek tomu, že tu oproti roku 1920 strana svoje volebné zisky zdvojnásobila. Obe strany súperiace o prvenstvo na Slovensku navyše v kraji predbehli nielen roľnícka Maďarská národná strana a Krajinská kresťansko-sociálna strana, ale aj komunisti, ktorí v kraji vyhrali. Jednoznačné víťazstvo rozdielom 95 000 hlasov dosiahli ľudáci v martinskom volebnom kraji. Išlo o kraj s najväčším prepadom podpory agrárikov od roku 1920, stratili tu 25 000 voličov. Agrárna strana zaostala za HSLS výrazne aj v trnavskom, banskobystrickom a liptovsko-mikulášskom kraji, vo všetkých troch však zaznamenala podpora v porovnaní s predchádzajúcimi parlamentnými voľbami mierny nárast. O 7 000 hlasov menej ako ľudáci zaznamenali agráристи aj v košickom volebnom kraji. O takmer 20 000 hlasov porazila HSLS republikánsku stranu aj v prešovskom kraji. Agráристи však v kraji, v ktorom kandidoval Hodža, dosiahli druhý najvyšší nárast podpory, keď

146 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznam z 23. 10. 1925.

147 Všetky údaje o výsledkoch volieb podľa *Československá statistika*, Svazek 31, Řada II (Volby, sešit 2), Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925, Praha : Státní ústav statistický, 1926, s. 9-69.

148 Do klubu vstúpil a jeho rady rozšíril na 46 členov Leon Wolf, ktorý kandidoval za Poľský zväz ľudový a robotnícky.

149 KLIMEK, ref. 40, s. 352.

získali takmer 8 000 nových voličov. Strana tu zároveň zaznamenala svoj najvyšší zisk v relatívnych číslach v rámci celej republiky – až 28, 75 percenta hlasov.¹⁵⁰ Východ republiky tak agrárnikom čiastočne vykompenzoval straty na strednom Slovensku.

Najväčšou oporou pri voľbách boli pre stranu už tradične regióny s nadpriemerným zastúpeným obyvateľstvom evanjelického vierovyznania. V okresoch Horného Liptova však medzi ním stratili pozície na úkor SNS, pod čo sa určite podpísala angažovanosť tamajšieho evanjelického biskupa Janošku v jej radoch. Voľby poskytli aj viacero ďalších dokladov o tom, akú veľkú úlohu hrala konfesionalita pri hlasovaní medzi slovenským obyvateľstvom. Pod prepadom voličskej podpory agrárnej strany na Považí a na strednom Slovensku je badateľný odklon obyvateľstva okresov s prevážajúcim katolíckym obyvateľstvom od agrárnikov a v ustálených podmienkach sedem rokov po prevrate ich definitívny príklon k HSLS.

Len v prešovskom volebnom kraji, kde získali agrárnici v absolútnych číslach najvyšší počet hlasov, získali dva mandáty už v prvom skrutíniu. Obdržali ich M. Hodža a nováčik na parlamentnej pôde, roľník Jozef Žalobin. V košickom kraji vyšla strana v prvom skrutíniu na prázdno, po jednom mandáte získala v novozámockom, trnavskom, martinskom, banskobystričskom a liptovsko-mikulášskom volebnom kraji. Okrem Štefánka, ktorý sa do parlamentu vracal po piatich rokoch a podpredsedu Slovenskej domoviny Petroviča, ich získali ostrieľaní poslanci Botto, Blaho a Bránecký. V 2. a 3. skrutíniu obsadila strana ďalších 5 poslancových kresiel. O nomináciách sa rozhodovalo na zasadnutí výkonného výboru, ktoré viedol pri neprítomnosti Švehlu a Berana 21. novembra v Prahe Hodža. Navrhol zásadu, podľa ktorej mali mandáty pripadnúť krajom s najvyšším počtom zvyškových hlasov. Zo Slovenska sa ušli samým novým tváram v poslancovom klube – roľníkom Pavlovi Mackovi a Andrejovi Šoltýsovi, zvolenskému županovi Jánovi Hallovi, košickému právnikovi Michalovi Slávikovi a biskupovi S. Zochovi. Až na roľníka zo Záhoria Macka, blízkeho Blahovi, išlo o mužov, ktorí mali blízko k Hodžovi, takže i pridelenie mandátov už bolo na rozdiel od roku 1920 plne v rukách prvého muža strany na Slovensku. Z okruhu vážnych adeptov vypadli bývalí poslanci L. Medvecký a Janček, ktorým vedenie prisľúbilo ako odškodné post v dozornej rade podniku alebo banky. Naprázdno vyšiel aj predseda bratislavskej organizácie V. Krno a šéf slovenského učiteľského odboru strany Pavol Teplanský. Najmä Teplanský niesol to rozhodnutie veľmi ťažko a ešte niekoľko týždňov sa ho snažil zmeniť. Hodža mu sľúbil aspoň to, že sa po niekoľkých rokoch vzdá mandátu v jeho prospech niektorý z dua „blahovcov“ Bránecký - Macek.¹⁵¹

Nesplnené volebné očakávania¹⁵² sa strana snažila navonok zakryť správami v tlači, v ktorých vyzdvihovala prvenstvo v rámci republiky.¹⁵³ Rovnako ako v roku 1923 pou-

150 Pre porovnanie, najlepší výsledok agrárnikov z českých volebných krajov (České Budějovice) mal hodnotu 21, 42 percenta hlasov. Podľa výsledkov v relatívnych číslach bola strana zároveň na Slovensku najúspešnejšia spomedzi všetkých krajín republiky.

151 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznamy z 21. 11. 1925.

152 Napriek navonok deklarovanej spokojnosti považovali v súkromí predstavitelia agrárnej strany výsledok na Slovensku za neúspech. V deň volieb si A. Štefánek poznačil do denníka nasledujúce hodnotenie situácie: *Večer v ministerstve a v četke. Prvá správa Vágvpcse (ešte v klube) radostná. Potom ale sa už situácia zmenila. Stálo vysoké číslice ľudácke. Sedeli sme ako zarezaní u Kállaya potom u Dolejša...* V nasledujúci deň: *V ministerstve sme vydržali do 6. ráno. Tam som sa dozvedel ošvem, že máme 29 500 hlasov [napokon ich bolo o štyri tisíc viac a Štefánkovi tesne stačili na zisk mandátu v prvom skrutíniu – M. H.] v Nových Zámkoch. Išli sme ako zbití domov.* SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznamy z 15. a 16. 11. 1925.

153 Republikánska strana najväčšia. SD, roč. 8, č. 260, 17. 11. 1925, s. 5.

kazovala na to, že ľudáci síce na Slovensku zvíťazili, ani zďaleka však nedosiahli proklamovaný cieľ nakloniť si na svoju stranu viac ako polovicu obyvateľov Slovenska.¹⁵⁴ Strana upozorňovala, že nadšenie z víťazstva rýchlo vyprchá a zo svojich sľubov nezrealizujú ľudáci nič, pretože opäť ostanú mimo vládnej koalície.¹⁵⁵ Potvrdilo sa to už niekoľko týždňov po voľbách, keď sa napriek nevyriešeným vzájomným rozporom obnovila vláda tzv. celonárodnej koalície pod vedením Švehlu. Ľudácka tlač naopak neskrývala nielen svoju radosť z víťazstva, ale tešila sa aj z neúspechu „argalášov“. Ich volebný výsledok označila za katastrofu.¹⁵⁶

* * *

Roky 1922 až 1925 priniesli definitívnu stabilizáciu politickej scény na Slovensku do podoby, v ktorej pretrvala prakticky až do zániku prvej republiky v roku 1938. Rozdelenie voličských hlasov z parlamentných volieb v roku 1925 sa až na drobné odlišnosti prakticky zopakovalo aj v rokoch 1929 a 1935. Po zlúčení s českými agrárnikmi dobudovala agrárna strana v tomto období svoju organizačnú sieť na Slovensku. Napriek tomu, že navonok fungovala podľa prísnych centralizačných pravidiel, vďaka bratislavskému hlavnému sekretariátu si udržalo slovenské krídlo istú mieru nezávislosti. M. Hodža sa stal nespochybniteľným prvým mužom strany na Slovensku, ktorého autoritu navyše aj vo vedení strany značne posilnilo pôsobenie v presťížnom kresle ministra poľnohospodárstva. V praxi tu mohol uplatňovať svoju tézu o podiele Slovákov na spravovaní celoštátnych záležitostí. Strana pokračovala aj vo vyvíjaní činností, ktoré jej mali zabezpečiť postavenie najpodporovanejšej politickej formácie na Slovensku. Tento cieľ sa jej napriek značnému úsiliu splniť nepodarilo. Nepomohla jej k nemu ani takmer monopolná prezentácia pridelenia pôdy v rámci pozemkovej reformy ako svojej zásluhy, ani finančne nákladné volebné kampane, či snaha pôsobiť na obyvateľstvo prostredníctvom štátnych a verejných zamestnancov. V prospech ľudákov rozhodla zápas o pozíciu najsilnejšej strany Slovenska okrem ich autonomistického programu aj značná autorita, ktorú mali medzi ľuďmi katolícki kňazi. Drvivá väčšina z nich sa verejne angažovala v prospech ľudovej strany. Tento stav umocňovala aj rivalita dvoch najpočetnejších konfesií, keď prevažná časť evanjelického obyvateľstva a kňazov podporovala agrárnikov. Republikánska strana sa síce nestala na Slovensku najsilnejšou, vďaka svojim českým partnerom, ktorým pomohla v roku 1925 vyhrať parlamentné voľby a poraziť komunistov, však bola rozhodne najvplyvnejšou. Svojim členom a stúpencom ponúkala vplyvné funkcie a sprostredkovávala prístup k pôde v rámci pozemkovej reformy ako žiadna iná politická strana.

154 K situácii. SD, roč. 8, č. 259a, 16. 11. 1925, s. 1.

155 Prax a sľuby, SD, roč. 8, č. 262, 19. 11. 1925, s. 1.

156 Katastrofa argalášov a sodemitov. *Slovák*, roč. 7, č. 262, 19. 11. 1925, s. 2.

4. OBDOBIE PRAVICOVÝCH VLÁD (1926 - 1929)

4. 1. Milan Hodža a vznik vlády „panskej koalície“

Parlamentné voľby v roku 1925 významne zmenili politickú tvár Československej republiky. Výrazne sa v nich oslabili pozície socialistických strán, ktoré boli dovtedy neodmysliteľnou súčasťou vládnych koalícií. Najmä v českých krajinách, ale v menšej miere i na Slovensku im množstvo hlasov odobrali komunisti, pre ktorých išlo o najúspešnejšie voľby v ére predmníchovského Československa. Ústup socialistov z pozícií využili pravicové občianske strany a po prvotnom trojmesačnom obnovení celonárodnej koalície vytvorili po jej rozpade kabinet bez ľavicových strán. Základom nového vládneho zoskupenia sa stalo parlamentné hlasovanie o dvoch kľúčových zákonoch, ku ktorým mali socialisti najväčšie výhrady - zákon o pevných poľnohospodárskych clách a zákon o platoch duchovenstva štátom uznaných cirkví (kongrua). Na svoju stranu nimi získali čs. občianske strany aj časť nemeckých aktivistických politických strán a za oba zákony zahlasovala aj HSLS. O vstupe Ľudákov do vlády sa nahlas hovorilo už od začiatku roka 1926, jej súčasťou sa však stali až o rok neskôr po dohode o zavedení krajiniského zriadenia na Slovensku a prísľube, že Hlinkova strana obsadí kreslo krajiniského prezidenta. Na zaistení dohody s Nemcami a Ľudákmi v čase obnovenia choroby predsedu strany Antonína Švehlu, pre ktorú strávil takmer šesť mesiacov mimo republiky, mal najväčšiu zásluhu Milan Hodža. Od strany získal poverenie na vedenie rokovaní s potenciálnymi koalíčnými partnermi, čo bolo ďalším dôkazom rastu jeho vplyvu na čs. politiku. Jeho aktivity sa tak výrazne zaslúžili jednak o prijatie krajiniského zriadenia ako aj o vstup HSLS do vlády. Ako poukázal historik Marcel Pencák, išlo o spojité nádoby. Reforma verejnej správy nebola len jedným z dôsledkov vytvorenia pravicovej koalície, ale aj jedným zo základných prostriedkov jej vzniku.¹ Ľudáci sa vďaka nej stali definitívne súčasťou kabinetu a na viac ako dva roky rozšírili jeho parlamentnú väčšinu.

Krátko po voľbách však vyzerala účasť HSLS vo vláde veľmi nepravdepodobne. Po hrozbe prezidenta, že poverí vládnutím úradnícku vládu, sa už 9. decembra 1925 obnovila celonárodná koalícia. Straty socialistických strán zaplátal Švehla poslancami z radov živnostenskej strany, čo v dolnej snemovni NZ stačilo na pohodlnú väčšinu 159 hlasov. Zároveň znovu preukázal svoju schopnosť pristúpiť na kompromis, keď koalíčným partnerom prepustil dva významné a tradične agrárnikmi obsadzované rezorty vnútra a obrany. Ani tento krok však neurobil koalíciu súdržnejšou. Preniesli sa do nej staré spory z predchádzajúceho obdobia. Agrárici naďalej presadzovali pevné clá na obilie, ľudovci kongruu, minister financií Karel Engliš ako odborník daňovú reformu, socialisti trvali na osemnásťmesačnej vojenskej službe. Osud vlády bol spečatený, keď dali agrárici ľavicovým kolegom trojtýždňovú lehotu na súhlas so svojou predstavou o clách na poľnohospodárske produkty.² Socialisti na ultimátum podľa očakávania nepristúpili a 17. marca 1926, teda len tri mesiace po vytvorení, podal Švehlov kabinet demisiu. Predsedovi vlády rozhodnutie uľahčilo

1 PENCÁK, Marcel. Cesta k uzákonění zemského zřízení v roce 1927. In *Český časopis historický*, 2006, roč. 104, č. 4, s. 821.

2 MILLER, Daniel E. *Antonín Švehla - mistr politických kompromisů*. Praha : Argo, 2001, s. 176.

aj opätovné zhoršenie zdravotného stavu a prechodné obdobie sa chystal využiť na svoje zotavenie.

Okrem rýchleho povolebného obnovenia celonárodnej koalície nenaznačovali krátko po voľbách možnosť vstupu ľudákov do vlády ani postoje prezentované na stránkach agrárnickej a ľudáckej tlače. *Slovenský denník* označil účasť HSLS na vládnutí za neužitočnú a v novoročnom čísle z roku 1926 pridal aj dôvody, ktoré stranu pre možnosť rozšírenia koalície diskvalifikujú. Podľa komentára, ktorého autor bol v novinách podpísaný ako „starý národovec slovenský“ vyhrali ľudáci voľby len vďaka „svorke poháňáčov-kňazov“. Na Slovensku teda podľa neho nešlo o celkom slobodné voľby. Zároveň ľudákom vytýkal popieranie existencie jednotného československého (čs.) národa, čo bolo podľa neho v rozpore s ústavou. Pisateľ zároveň dodával, že republike treba celoštátnu, celonárodnú politiku jedného, čs. národa. Ľudová strana mala preto najprv prehodnotiť v tomto zmysle svoje zásady a až po splnení tejto podmienky sa s ňou mohlo rátať ako s vážnym a vyhľadávaným partnerom.³ Svoj názor pripojil aj Milan Hodža, podľa ktorého išlo o stranu, ktorá „svojou demagógiou, svojim zámysleným otravovaním statuvernej psychológie ľudu slovenského, ztratila schopnosť k tvorivej spolupráci a k vláde v našom štáte, namiesto toho, že by svojou váhou vo vládných kombináciách stále prispievala na prospech vecí, tak ako v našej koalícijnej sústave činíme, v smysle svojho programu aj my a všetky ostatné strany. Za terajších okolností nemožno teda inak, než vládnuť bez ľudákov taktiež bez nich pracovať k riešeniu toho, čo pre Slovensko pokladáme za neodkladné.“⁴

Ľudáci neostali Hodžovi nič dlžní a uverejnili obvinenie, podľa ktorého použil 70 miliónov korún z prostriedkov ministerstva poľnohospodárstva na obdarovanie „svojich politických kamarátov“.⁵ O tom, že obe strany sa považujú za hlavných konkurentov a nie za potenciálnych partnerov svedčili aj udalosti, ktoré sa odohrali v parlamente v dňoch 17. a 18. decembra 1925 pri schvaľovaní programového vyhlásenia na krátko obnovenie celonárodnej koalície. Ľudáci sa spoločne s nemeckými nacionalistami a maďarskými poslancami snažili krikom zabrániť Švehlovi vyhlásenie predniesť. Došlo dokonca aj k niekoľkým fyzickým stretom, ktorých hlavnými aktérmi boli práve ľudáci a slovenskí agrárici. Ľudácki poslanci Hvozdzík a Matík priniesli do pléna snemovne balík s 560 sťažnosťami občanov z východného Slovenska, ktorých mali prepustiť zo štátnej služby. Hodili ho do ministerských lavíc a následne sa strhla zvada, počas ktorej mal údajne poslanec agrárnej strany Šoltys udrieť Matíka do hlavy.⁶ Ďalšia, tentoraz len slovná prestrelka, prišla už o niekoľko dní, keď sa predseda HSLS Andrej Hlinka vyhlásil v parlamente za jediného reprezentanta slovenského národa, ktorý má právo hovoriť v jeho mene. Na jeho výroky reagoval evanjelický biskup Samuel Zoch poznámkou, že v roku 1908 bol počas Hlinkovho vypočúvania pred bratislavským súdom svedkom, ako sa prihlásil k jednote čs. národa. Hlinka na oplátku Zocha počas jeho vystúpenia obvinil, že sfaľšoval text Martinskej deklarácie.⁷

3 Citované podľa ZEMKO, Milan. *Občan, spoločnosť, národ v pohybe slovenských dejín*. Bratislava : Historický ústav; Prodama, 2010, s. 115.

4 Min. dr. M. Hodža o politickej situácii na Slovensku. *Slovenský denník* (ďalej SD), roč. 8, č. 285a, 16. 12. 1925, s. 1.

5 Potom sverte Hodžovi do rúk peniaze! *Slovák*, roč. 7, č. 287, 19. 12. 1925, s. 1.

6 Národ slovenský dal odpoveď. *Slovák*, roč. 7, č. 288, 20. 12. 1925, s. 1; CD-R, Elektronická knižnica Národného shromáždění Republiky československé (ďalej EK NS RČS), volebné obdobie 1925 - 1929, 3. schôdza Poslaneckej snemovne (ďalej PS) z 18. 12. 1925.

7 CD-R, EK NS RČS, volebné obdobie 1925 - 1929, 6. schôdza PS z 21. 12. 1925.

Podľa Karola Sidora táto roztržka načas ochladila vzťahy medzi katolíkmi a evanjelikmi na Slovensku.⁸

Rýchle obnovenie fungovania celonárodnej koalície ľudákov zrejme nemilo zaskočilo. Po svojom veľkom volebnom víťazstve na Slovensku sa totiž na možnú účasť vo vláde pripravovali. Na poradách čelných funkcionárov 27. a 28. novembra prijali podmienky, po splnení ktorých bola strana ochotná na seba prevziať vládnu zodpovednosť. Dokument je známy aj pod označením Trnavský manifest. Okrem ich hlavných programových požiadaviek na uzákonenie slovenského snemu, samosprávnej a súdnej autonómie obsahoval aj body, s ktorými nemali slovenskí agrárci problém súhlasiť. Popri používaní slovenčiny v administratíve a v súdnictve k nim patrila najmä tá časť manifestu, ktorá sa zaoberala ekonomickými záležitosťami. Ľudáci sa v nej zasadzovali za zníženie daní, prepustenie neslovenských zamestnancov zo štátnych služieb a prijatie Slovákov na ich miesta, zvýšenie štátnych objednávok pre slovenské podniky či zníženie dopravných taríf pre Slovensko. Týždenník *Slovák* publikoval krátko po prijatí manifestu len jeho hospodárske požiadavky a o autonómii sa nezmieňoval. Tento fakt tiež naznačuje, že to HSLS myslela s účasťou vo vládnej koalícii vážne.⁹

Krátko po Novom roku začali skrytí za vzájomnú nevráživosť, ktorú voči sebe obe strany prezentovali na stránkach tlače, ľudáci so zástupcami najsilnejšej parlamentnej strany rokovať o vstupe do vlády. Už 25. januára tému prediskutoval Hodža s poslancami HSLS Ferdinandom Jurigom a Floriánom Tománkom a následne aj s predsedom strany Hlinkom. Hodža partnerov žiadal, aby viedli rokovania o vstupe do koalície len s ním. Sľuboval im údajne možnosť, že v agrárnej strane sa zvažuje jeho kandidatúra na úrad prezidenta, pričom v tejto funkcii by mohol do piatich rokov zriadiť slovenský snem. Spoločná platforma sa však v duchu trnavského manifestu ľahšie hľadala najmä pri pohľade na hospodárske problémy Slovenska. O tri dni schválil začatie rokovaní o vstupe do vlády aj širší výkonný výbor ľudovej strany.¹⁰ Po prípravnom vyjednávaní s Hodžom prišli na rad vo februári aj oficiálne rokovania s predsedom vlády, o ktorých už informovala aj tlač.¹¹ Opatrne však zdôrazňovala, že mali len informatívny charakter.

Rokovania sa ešte zintenzívnili po spomínanom rozpade celonárodnej koalície v marci 1926 a nástupe úradníckej vlády Jana Černého. K ich pozitívnemu smerovaniu prispeli aj ďalšie priaznivé okolnosti. Po Švehlovej demisii a jeho odchode na liečebný pobyt do Talianska sa stal hlavným vyjednávačom agrárnej strany popri jej moravskom predákovi Františkovi Staněkovi práve Hodža, ktorý mal vďaka tomu, že nebol Čech, výhodu aj pri rokovaní s nemeckými politikmi.¹² Rozhovory s ľudákmi zasa zjednodušil májový odchod Andreja Hlinku na eucharistický kongres do Spojených

8 SIDOR, Karol. *Slovenská politika na pôde pražského snemu (1918 - 1938)*. Zv. 1. Bratislava : 1943, s. 275.

9 BARTLOVÁ, Alena. Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918 - 1935 a zapojenie HSLS do vládnej koalície v rokoch 1927 - 1929. In ZEMKO, Milan - BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu*. Bratislava : Veda, 2004, s. 142.

10 Tamže, s. 145. Nadštandardne časté stretnutia ľudáckych predstaviteľov s Hodžom upúťali vo februári 1926 aj pozornosť novozvoleného poslanca agrárnej strany A. Štefánka. Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, osobný fond (ďalej o. f.) Anton Štefánek, kartón (ďalej k.) 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky.

11 Ľudáci u min. predsedu. SD, roč. 9, č. 40a, 18. 2. 1926, s. 1.

12 MILLER, ref. 2, s. 182.

štátov amerických. Počas jeho neprítomnosti sa dostal v strane do popredia ambiciózne politik a pragmatický vyjednávač Jozef Tiso.

Hodžova stratégia slávila úspech. Neváhal preň dokonca ani vycestovať na konzultácie za Švehlom do Talianska.¹³ Práve Hodža býva v historiografii najčastejšie označovaný za politika, ktorý pravicovú vládu „upiekol“.¹⁴ V tomto duchu písala o jeho zásluhách už i dobová tlač.¹⁵ Vytvorenie vlády bez socialistov malo pre Hodžu aj trpkú príchuť, pretože sa stalo jednou z príčin, pre ktorú sa proti nemu na jeseň 1926 spustila kampaň kruhov blízkych Hradu. Návrh o pevných clách na poľnohospodárske produkty sa dostal na rokovanie parlamentu začiatkom mája 1926 a 12. júna bol schválený. Za dlhoročný ústredný bod straníckych programov, ktorý agrárici intenzívne využívali na prilákanie voličov z radov roľníkov, zahlasovali aj českí ľudovci, slovenskí ľudáci, národní demokrati, živnostníci, nemeckí agrárni poslanci za *Bund der Landwirte* (Zväz poľnohospodárov), nemeckí kresťanskí socialisti a poslanci oboch maďarských parlamentných strán. Rovnaké zoskupenie podporilo o týždeň neskôr zákon o platoch duchovných. Toto spojenectvo sa stalo základom na vytvorení pravicovej vlády, ktorá vznikla v októbri 1926. Nič na tom nezmenil ani odpor socialistov a komunistov, ktorý sa okrem iného prejavil spoločnými demonštráciami proti agrárnym clám a z nich vyplývajúcej zdraženiu potravín v českých mestách, pričom najväčšie protesty boli zaznamenané v Prahe v Kladne. Nie všetky strany „colnokongruovej“ koalície však vstúpili do vlády okamžite po jej vzniku. Maďarská národná strana ju navyše ticho podporovala len do odštartovania Rothermerovej akcie za revíziu Trianonskej zmluvy v nasledujúcom roku. Vlastného ministra nemali v kabinete dlho ani národní demokrati, ktorí tak protestovali proti tomu, že rezort financií viedol Engliš. Do vlády oficiálne vstúpili až po jeho demisii v apríli 1928.¹⁶

Po Švehlovom návrate zo zahraničia prezident vládu 12. októbra 1926 oficiálne vymenoval. Ľudáci sa voči nej navonok vymedzili ako k politickému súperovi. *Slovák* deklaroval, že zotrávajú vo svojej dovedajšej „ostrej opozícii“.¹⁷ Rokovania o ich účasti v kabinete však za kulisami stále intenzívne prebiehali. Skutočnosť, že vládne strany s účasťou HSLS v kabinete počítali ako takmer s hotovou vecou dokumentuje skutočnosť, že jej vyhradili dve ministerské kreslá – zdravotníctva a unifikácie zákonov. Popri svojich rezortoch ich dočasne riadili ministri Šrámek a Hodža.

Hodža mal síce rozhodujúci podiel na vzniku koalície pravicových strán, sám si však jej vytvorením príliš nepomohol. Pre politikov agrárnej strany prestížne kreslo ministra poľnohospodárstva po ňom prevzal jeho stranícky kolega Otakar Srdínko. Hodža mal osobne záujem o riadenie ministerstva vnútra alebo dokonca zahraničia, pri ktorom sa špekulovalo, že by ho po odchode národných socialistov do opozície mohol po prvý raz od vzniku republiky opustiť Edvard Beneš. Švehla sa však rozhodol rešpektovať želanie prezidenta Masaryka a v záujme zachovania dobrých vzťahov s hradnými kruhmi sa v koalícii a vo vlastnej strane zasadil za to, aby Beneš ostal na

13 MILLER, ref. 2, s. 183.

14 KLÍMEK, Antonín. *Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi? (1926 – 1935)*. Praha : Panevropa, 1998, s. 95.

15 Nové obdobie nášho parlamentarizmu. SD, roč. 9, č. 216a, 19. 9. 1926, s. 1.

16 Národní demokrati videli Engliša vo funkcii ministra financií neradi prinajmenšom z dvoch dôvodov. V prvých rokoch po vzniku republiky patril k členom jej moravského vedenia, ale v roku 1925 zo strany vystúpil. Navyše sa zasadoval za opatrenia, ktoré sledovali oslabenie vplyvu finančných kruhov Živnobanky politicky napojených práve na národnú demokraciu.

17 Trocha prirovnania. SD, roč. 9, č. 237a, 15. 10. 1926, s. 1.

svojom mieste.¹⁸ V kuloároch sa síce špekulovalo, že by ho po čase mohol vystriedať nový štátny tajomník rezortu, historik a bývalý národný demokrat Kamil Krofta, obaja muži sa však po čase zblížili a z plánu zišlo. Švehla nechcel mať Hodžu ani na čele dôležitého ministerstva vnútra, ktoré bolo už od vzniku štátu doménou agrárnikov a ich dlhoročného predsedu. Nepáčilo sa mu, že počas jeho neprítomnosti si na riadenie zákulisnej politiky príliš zvykol a obával sa, aby mu neprerástol cez hlavu.¹⁹ Hodžovi sa tak ušlo „len“ kreslo ministra školstva. Potajomky si mohol aspoň robiť nádej, že sa straníckemu vedeniu v nasledujúcom roku podarí presvedčiť Švehlu, aby kandidoval na post hlavy štátu, čím by sa mu otvorila šanca zasadiť do kresla predsedu vlády.²⁰

Po jesennom vymenovaní nového kabinetu a návrate Hlinku zo Spojených štátov amerických sa začala posledná fáza vyjednávania o vstupe HSLS do vlády. Predseda strany schválil kroky smerujúce k účasti vo vláde, ktoré strana podnikla v jeho neprítomnosti. HSLS dočasne ustúpila od svojej hlavnej požiadavky, ktorou bolo zavedenie legislatívnej autonómie pre Slovensko. Jej najdôležitejšou podmienkou, ktorú si strana dala pri rozšírení vládnej koalície, sa v zmenenej situácii stalo obsadenie postu ministra s plnou mocou a prebudovanie úradu na „plnokrvné“ ministerstvo.²¹ Podľa príkladu z prvých poprevratových rokov mali jeho referáty znovu získať skutočné kompetencie na úkor expozitúr pražských ministerstiev zriaďovaných v neskoršom období. Referáty tak mali vytvoriť pomyselný neoficiálny slovenský vládny kabinet. S pridelením ministerstva s plnou mocou ľudákom však Hodža nesúhlasil, na riadenie slovenských záležitostí im malo podľa neho stačiť ministerstvo unifikácie. S týmto názorom sa stotožnil aj Švehla, a tak na stretnutí delegácie HSLS s predsedom vlády 17. novembra 1926 znovu neprišlo k dohode.²² V nasledujúcom mesiaci Tiso v parlamente požiadavku na pridelenie ministerstva s plnou mocou znovu zopakoval.²³ Napriek tomu, že dohoda sa do konca roka neuzavrela, zahlasovali ľudáci za návrh štátneho rozpočtu.

Iniciatívu po Novom roku vzal do svojich rúk opäť Hodža, tentoraz na to využil funkciu úradujúceho ministra pre unifikáciu zákonov. Po zavedení župného zákona na Slovensku pretrvával vo verejnej správe republiky dualizmus. Zákon č. 126/1920 Zb. zákonov „o zriadení župných a okresných úradov v Republike československej“ nezačal v západnej časti krajiny nikdy platiť, a tak tam rovnako ako v období dualizmu stále existovali česká, moravská a sliezka krajina. Na ich čele stáli krajinské výbory a prezidenti, fungovala dvojkoľajnosť štátnej správy a samosprávy. Na Slovensku spomínaný zákon platnosť nadobudol a jeho územie bolo rozdelené na šesť veľkých žúp s akousi poštátnou samosprávou.²⁴ Hoci sa za vznik vrcholnej administratívnej inštitúcie – župného zväzu – prihovárali všetky slovenské krídla centralistických strán a predpokladal ho aj spomínaný zákon z roku 1920, k jeho vytvoreniu nikdy neprišlo. Proti zavedeniu žúp v historických krajinách sa navyše pre obavy zo vzniku nemeckej majority v niektorých z nich ostro stavali dve strany vládnej koalície – Čs.

18 MILLER, ref. 2, s. 185.

19 KLIMEK, ref. 14, s. 106.

20 MILLER, ref. 2, s. 184.

21 BARTLOVÁ, ref. 9, s. 143.

22 PENCÁK, ref. 1, s. 832-833.

23 Tri slovenské reči v parlamente. SD, roč. 9, č. 270a, 25. 11. 1925, s. 4.

24 Existovalo tu síce župné zastupiteľstvo, tretinu jeho členov rovnako ako župana však menovala vláda.

strana ľudová a národní demokrati. Hodža sa preto začal vážne zaoberať myšlienkou zaviesť krajiniské zriadenie aj na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Vyriešili by sa tým dva problémy naraz: unifikácia verejnej správy v celej republike a zároveň by vznikla platforma na riešenie celoslovenských problémov. V čase vyjednávania s ľudákmi sa navyše krajiniské zriadenie ponúkalo ako ideálna návnada na ich definitívne získanie pre vstup do vlády. Hodža im ho mohol prezentovať ako prvý krok na ceste k autonómii Slovenska a ako náhradu za ministerstvo s plnou mocou ponúknuť post krajiniského prezidenta. Táto Hodžova stratégia bola zrejme úspešná, pretože krajiniské zriadenie, o ktorom priniesol vývoj v nasledujúcich rokoch dôkazy ako o opatrení posilňujúcom centralizáciu republiky, vnímal pri jeho zavádzaní do praxe Hlinka ako veľký krok smerom k autonómii Slovenska.²⁵ Pozíciám agrárnikov a ich ľudí v štátnych úradoch na Slovensku zároveň nehrozila ujma, pretože väčšina z nich mala zostať v kompetencii okresných náčelníkov, na ktorých mali cez „svoje“ ministerstvo vnútra stále najväčší vplyv.²⁶ Hodža preto post krajiniského prezidenta obetoval a získal za to vládny kabinet bez socialistických strán.

Ľudáci si boli navyše vedomí skutočnosti, že vo svojom zbližovaní s vládou už zašli príďaleko a vycúvanie zo spolupráce by svojej členskej základni len veľmi ťažko zdôvodňovali. Významnú úlohu v rokovaní totiž zohrával hlad veľkej časti príslušníkov HSLS po funkciách, čo vo svojich pamätiach priznával aj vtedajší tajomník ľudáckeho Slovenského kresťanského odborového združenia Šaňo Mach.²⁷ Prvým výrazom približujúcej sa dohody sa stalo 16. decembra 1926 vymenovanie poslanca Jozefa Budaya za podpredsedu dolnej komory parlamentu. Rokovania sa finalizovali začiatkom nasledujúceho roka a 15. januára ľudáci konečne vstúpili do vlády. Ministerstvo zdravotníctva prevzal Jozef Tiso a post ministra pre unifikáciu zákonov Marko Gažík. Zároveň bolo zrušené ministerstvo s plnou mocou a účastníci dohody oznámili, že krajiniské zriadenie sa stane realitou aj na Slovensku.

Medzi slovenskými agrárnikami veľké nadšenie z rozhodnutia uskutočniť na Slovensku krajiniské zriadenie a následného vstupu ľudákov do vlády nepanovalo. Na konferencii predstaviteľov strany 21. januára 1927 prezentoval svoje výhrady predovšetkým košický župan Juraj Slávik, ale pridali sa k nemu aj A. Štefánek.²⁸ Slávik tu zároveň predniesol svoju kritiku krajiniského zriadenia, ktorú pod titulkom *Varujem* uverejnil už novoročný *Slovenský denník*. Vystríhal pred tým, že zmena prinesie prvý opak oproti Hodžovým oficiálnym proklamáciám – zvýšenie centralizácie. Poukazoval na to, že Slovensko nemá prirodzené centrum a Bratislava sa ním nemôže stať predovšetkým z geografických dôvodov. Krajiniské zriadenie podľa neho prinášalo hrozbu, že problémy zaostalých a chudobných slovenských regiónov budú znovu zatlačované do úzadia. Druhostupňový úrad, ktorým boli dovtedy župy, sa občanom vzdiali a mnohých z nich odradí od cesty na úrady a iné inštitúcie do Bratislavy aj drahé a časovo náročné cestovanie. Zároveň upozornil na hrozbu zbytočnej politizácie administratívy, keďže krajiniskému zastupiteľstvu hrozilo, že sa stane arénou

25 MILLER, ref. 2, s. 191.

26 V pravicových vládach v rokoch 1926 – 1929 síce vykonával funkciu ministra vnútra odborník Jan Černý, zo všetkých politických strán mal však najbližšie práve k agrárnikom. Republikánska strana navyše ministerstvo ovládala prakticky od roku 1918 a jej vplyv v ňom už v druhej polovici 20. rokov od osoby ministra nezávisel.

27 BARTLOVÁ, ref. 9, s. 142.

28 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 21. 1. 1927.

pre zápasy politických strán a odborné riešenia, ktoré musel ako župan s námahou presadzovať, sa na úrovni krajiny nebudú dať prijímať vôbec. Navrhoval preto župy ponechať a samosprávu na úrovni krajiny pridať ako nový tretostupňový prvok nahradzujúci nerealizovaný župný zväz.²⁹

Ešte väčšie rozladenie ako zo zániku župného zriadenia pocítovala väčšina popredných slovenských agrárnikov zo vstupu svojich dlhoročných hlavných súperov v zápase o slovenský vidiek do vlády. A. Štefánek považoval krajinské zriadenie za nový experiment so Slovenskom, ktorý podľa neho nemusel dopadnúť dobre. Je zrejmé, že ani on pri jeho zavedení rovnako ako Hlinka netušil, že v skutočnosti sa ním posilní centralizácia. V rozhovoroch s hlavným tajomníkom strany na Slovensku Františkom Seďom konštatovali, že Hodža ľudákom až príliš ustupuje a dávali to za vinu nenávistej kampani, ktorú proti nemu po vytvorení pravicovej vlády spustili Hrad a socialisti. Podľa nich Hodža pri svojich krokoch vôbec nebral ohľad na názory ostatných členov strany, ktorí boli naladení proti vstupu ľudákov do vlády. Obávali sa najmä toho, aby ľudáci nevytlačili agrárnikov z dôležitých pozícií v štátnej správe na Slovensku. Konštatovali, že medzi českými úradníkmi, z ktorých mnohí mali blízko práve k agrárnej strane, sa šírila po vstupe ľudákov do vlády panika. Dohodli sa, že budú spoločne na svojho slovenského stranického šéfa vplývať, aby strana pre zblížovanie s HSLŠ neutrpla pri najbližších voľbách straty, čo by podľa nich znamenalo „koniec slávy Hodžovej“.³⁰

V posledných týždňoch januára diskutoval Hodža o podobe krajinského zriadenia s ministrami ľudovej strany Tisom a Gažíkom. Zároveň dohodli aj prvé výmeny v prospech ľudákov v bratislavských expozitúrach ministerstiev. Došlo pri tom k novému konfliktu, keď Hodža žiadal, aby všetci vtedajší župani blízki agrárnej strane prešli do budúceho krajinského výboru, v ktorom mali stáť na čele jednotlivých odborov.³¹ Ľudáci s tým pochopiteľne nechceli súhlasiť, pretože išlo o pozície, o ktorých mal rozhodovať budúci krajinský prezident z ich radov.

Agrárna strana prezentovala dohodu o zavedení krajinského zriadenia ako zrovnoprávnenie Slovenska s českými krajinami a splnenie svojho cieľa. Hodža na stránkach tlače zdôraznil, že Slovensko sa vďaka nemu stane samosprávnym celkom a vo svojich rukách bude mať zamestnaneckú a úradnícku otázku na svojom území. Kritizoval aj postoj socialistických strán, ktoré sa zasadzovali za ponechanie žúp, ale v čase, keď boli pri moci, vraj neurobili nič pre zriadenie župného zväzu na Slovensku.³² Podľa jeho názoru nemohlo odbúranie žúp zvýšiť centralizáciu, pretože krajinský úrad nemal všetku svoju agendu vybavovať z Bratislavy, ale v dovedajších župných sídlach mali vzniknúť expozitúry pre poľnohospodárske, živnostenské, stavebné, zdravotnícke a iné záležitosti. Pri realizácii nákladnejších projektov, napríklad pri stavbách nemocníc, mali navyše podľa neho viaceré okresy svoje sily spájať.³³

Návrh zákona o krajinskom zriadení pripravovali vládne strany až do konca mája 1927. Koalícia ho v parlamente odhlasovala 14. júla. Na Slovensku začal platiť od

29 Varujem. SD, roč. 10, č. 1a, 1. 1. 1927, s. 3-4.

30 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis zo 7. 2. 1927.

31 SIDOR, ref. 8, s. 312.

32 Hlavným kritikom chystaného krajinského zriadenia bol na Slovensku predovšetkým sociálny demokrat Ivan Dérer. O jeho názore na túto tému pozri bližšie ŠUCHOVÁ, Xénia. Administratívna autonómia v koncepciách slovenských centralistov Milana Hodžu a Ivana Déreera. In *Historický časopis* (ďalej HC), 1994, roč. 42, č. 2, s. 226-245.

33 Minister Hodža o reforme verejnej správy. SD, roč. 10, č. 42, 20. 2. 1927, s. 1.

1. júla nasledujúceho roka, v českých krajinách a Podkarpatskej Rusi až od 1. decembra 1928. V západnej časti republiky priniesol významnú administratívnu zmenu, ktorou bolo zlúčenie moravskej a sliezskej krajiny do jedného celku. Toto opatrenie bolo znovu motivované obavami zo silnej koncentrácie obyvateľstva nemeckej národnosti v Sliezske. Slovensko ním bolo po prvý raz v histórii vyčlenené ako samostatný administratívny celok a právnická osoba. V rámci jednotlivých krajín pôsobili orgány štátnej správy (prezident a viceprezident menovaní vládou, úradníci krajinského úradu, okresní náčelníci a okresní úradníci) a zároveň orgány samosprávy (volené krajinské zastupiteľstvo a okresné zastupiteľstvá, do ktorých však vláda menovala tretinu členov, výbory a komisie). Celkovo zákon pokračoval v trende nastúpenom v roku 1922, ktorý smeroval k poštátneniu samosprávy. Počas prechodného obdobia po zrušení ministerstva s plnou mocou medzi 15. januárom a 30. júnom 1928 spravovalo slovenské záležitosti trojčlenné ministerské direktórium v zložení Hodža, Tiso a Gažík.³⁴ Agrármici a ľudáci sa však zásadne líšili v názore na význam správnej reformy pre budúci vývoj Slovenska. Kým ľudáci považovali krajinské zriadenie za prvý krok na ceste k postupnému budovaniu legislatívnej autonómie Slovenska, agrármici ho chápali ako definitívne riešenie, pretože ním podľa nich Slovensko získalo v rámci republiky postavenie autonómnej administratívnej jednotky.

Do leta 1928, keď vstúpilo na Slovensku krajinské zriadenie do platnosti, zostávalo agrárnikom a ľudákom vyriešiť poslednú spornú otázku – obsadenie postu krajinského prezidenta. Podľa dohody patrila táto nová funkcia ľudákovi, háčik bol však v tom, že šéfa krajinskej administratívy, ktorý mal byť najvyšším štátnym úradníkom na Slovensku a zároveň predsedom voleného krajinského zastupiteľstva, musela schváliť vláda v Prahe. Ľudáci funkciu pripisovali veľký význam, krajinského prezidenta vnímali hlavne ako reprezentanta slovenskej samosprávy a až potom ako štátneho úradníka. Aj preto sa najskôr snažili na tento post presadiť niektorého zo svojich popredných predstaviteľov. Návrhy na poslancov Tisa a Fritza však mohol Hodža odmietnuť poukázaním na to, že poslanci parlamentu nesmeli podľa ústavy ešte najmenej rok po ukončení mandátu vykonávať funkciu štátneho úradníka.³⁵ Odbiť sa mu podarilo aj návrh, aby sa prezidentom stal funkcionár bratislavského oddelenia ministerstva vnútra Anton Mederly, ktorého údajne presadzoval Hlinka. A. Štefánka však poriadne vystrašilo, keď sa v máji 1928 od Hodžu dozvedel, že do kresla zasadne dr. Ján Kovalík, ktorého považoval za bývalého „zúrivého maďaróna“, ale aj z jeho nominácie napokon zišlo.³⁶ V nasledujúcich týždňoch oznámil Hodža Štefánkovi, že sa ako o krajinskom prezidentovi uvažuje o dr. Dušekovi. Štefánek mal voči nemu rovnaké výhrady ako voči Kovalíkovi, Hodža mu však vysvetlil, že pre agrárnikov by nemuselo ísť o zlú voľbu. Podľa neho bol totiž Dušek chytrý, ale prístupný a poplatiteľný človek, ktorý by sa dal ľahko získať a zároveň by vnášal rozklad do radov ľudovej strany, pretože jeho kandidatúru presadzovali najmä Tuka a Macháček,³⁷ voči ktorým sa v strane už dlhší čas vytváralo opozičné zoskupenie pod vedením Jurigu a Tománka. Napokon sa však ani táto nominácia nestala skutočnosťou a prvým slovenským krajinským prezidentom sa stal málo známy bývalý žilinský sudca Ján

34 ŠUCHOVÁ, Xénia. Problémy organizácie politickej správy na Slovensku v predmníchovskej republike. In ZEMKO - BYSTRICKÝ, ref. 9, s. 111-112.

35 Prečo nie Tiso... SD, roč. 11, č. 134, 12. 6. 1928, s. 1.

36 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 23. 5. 1928.

37 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/denníky. Zápis zo 16. 6. 1928.

Drobný. Po nástupe do funkcie si síce agrárnikov pohneval preložením niektorých im blízkych notárov a zaplňaním uprázdnených postov prívržencami HSLS,³⁸ postupne sa im ho však podarilo spacifikovať. Najväčšiu zásluhu na tom mal agrárnický krajinský viceprezident, skúsený štátny úradník Jozef Országh, ktorý sa stal vďaka svojim administratívnym zručnostiam skutočným šéfom krajinského úradu a po vystúpení Ľudákov z vlády v roku 1929 od nasledujúceho roka Drobného vo funkcii vystriedal. Napriek prvotným obavám svojich spolustraníkov z „ľudáckeho útlaku“ a ústupu z niektorých významných úradníckych pozícií sa napokon Hodžovi podarilo dosiahnuť krajinským zriadením svoj hlavný cieľ. Za dočasné a krátkodobé ústupky presvedčil Ľudákov, aby vstúpili do vlády, načas otupil ich radikalizmus, zariadil vymedzenie Slovenska ako samostatného prvku verejnej správy a kabinetu bez socialistických strán zabezpečil dostatočnú parlamentnú väčšinu.

4. 2. Politika strany a stranícka agitácia v období pravicových koalícií

Vytvorenie pravicovej koalície umožnilo agrárnej strane uskutočniť viacero významných bodov svojho programu, ktoré v predchádzajúcom období narážali na ostrý odpor ľavicových strán. Okrem najdôležitejšieho, ktorým bolo uzákonenie pevných ciel na obilie, k ním patrili aj úprava daňovej sústavy presadzovaná v súlade s predstavami agrárnej strany ministrom-odborníkom Englišom či rozšírenie sociálneho poistenia okrem robotníkov aj na samostatne hospodáriacich roľníkov.

V sledovanom období obsadili ministerské funkcie traja slovenskí predstavitelia agrárnej strany. V poslednej celonárodnej koalíčnej zostave, ktorá sa rozpadla v marci 1926, zastával funkciu ministra poľnohospodárstva podobne ako počas predchádzajúcich štyroch rokov Milan Hodža. Strana si na „svoj“ rezort udržala vplyv aj po nástupe úradníckej vlády, v ktorej mali prevažovať odborníci. Od marca do októbra 1926 prebral kreslo Juraj Slávik, v rokoch 1919 – 1922 tajomník agrárnej strany na Slovensku, ktorý prišiel do Prahy z úradu košického župana. Na tento post sa po vytvorení pravicovej vládnej zostavy znovu vrátil. Jeho nominácia do úradníckej vlády dokazuje, že vplyv strany na rezort poľnohospodárstva bol všeobecne rešpektovanou skutočnosťou, ktorú nepotrebovali agrárnici nijako kamuflovať. Do kresla ministra „orby“ sa však už Hodža opätovne neposadil. Po spomínaných neúspešných ambíciách obsadiť post ministra zahraničia alebo vnútra, sa mu ušlo „len“ ministerstvo školstva a ministrom poľnohospodárstva sa stal Otakar Srdínko. Po Hodžovom dočasnom vynútenom odchode z vládnej zostavy vo februári 1929 prevzal rezort školstva A. Štefánek, bývalý dlhoročný šéf bratislavského školského referátu.

Zámery agrárnej strany v zákonodarnom zbore najlepšie odzrkadľovali rezolúcie prijímané spoločným klubom jej poslancov a senátorov. Už od začiatku roka 1926 sa stalo jednou z hlavných úloh klubu presadiť zníženie dane z prírustku na majetku a príjmu, ktorých vymeriavacie základy označovali u slovenských roľníkov za nespravodlivé. Za neprímerané považovali určovanie výšky dane z príjmu a dôchodkovej dane na Slovensku. Poslanci a senátori strany kritizovali i nerovnomerné vyberanie sociálnych dávok, ktoré podľa nich postihovalo vo väčšej miere práve roľníkov, ako aj ďalších zamestnancov pracujúcich na vidieku, vrátane učiteľov hospodárskych

38 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 18. 7. 1928.

škôl.³⁹ Najintenzívnejšiu kampaň však klub rozpútal za odhlasovanie zákona o pevných obilných clách. Poslanci a senátori argumentovali, že nejde len o úzky stavovský záujem roľníkov, ale o právnu normu, ktorá bude v konečnom dôsledku v prospech celého štátu, lebo sa ňou podporí kúpyschopnosť vidieckeho obyvateľstva.⁴⁰ Podľa nich patrilo Československo ku krajinám s najnižšími colnými sadzbami na poľnohospodárske produkty v Európe. Tvrdili, že priemysel sa pred konkurenciou zo zahraničia naopak chránil a sám predával svoje produkty v zahraničí často lacnejšie ako doma. Zavedenie ciel bolo podľa nich dôležité aj preto, že roľníci hospodárili už tri roky za sebou so stratami.⁴¹ Po schválení ciel sústredili agrárnickí zákonodarcovia svoju pozornosť na prijatie zákona o platoch duchovenstva štátom uznaných cirkví, ktorý označili za akt sociálnej spravodlivosti s veľkým významom predovšetkým pre Slovensko.⁴²

S prijatím zákona o pevných clách na obilie v júni 1926 sa agrárnici uspokojili len na čas. V lete 1928 žiadali ministra financií Engliša, aby vydal nariadenie, ktorým by sa vyberanie obilných ciel ešte sprísnilo. Ten to však odmietol a rozhodol sa podať demisiu, ktorú prezident Masaryk odmietal prijať, takže Engliš vydržal v úrade až do novembra, keď ho vystriedal ďalší odborník Bohumil Vlasák.⁴³ V lete toho istého roka prišla republikánska strana s návrhom na zavedenie pevných ciel i na produkty živočíšnej výroby.⁴⁴ Rezolúciu žiadajúcu toto opatrenie prijala začiatkom nasledujúceho roka aj župná organizácia strany v Bratislave.⁴⁵ Agrárnici sa ich pokúšali presadiť počas celého roka, ale v čase, keď sa vážne zhoršili jej vzťahy s ľudovou stranou a národnými demokratmi, sa to už agrárnikom nepodarilo do jesenných predčasných volieb stihnúť.

Agrárna strana sa usilovala v politickej praxi realizovať aj rôzne drobné – pre každodenný život roľníka však neraz významné – body svojho programu, ktoré mohla následne ako splnené úlohy využívať vo svojej agitačnej činnosti. Túto stránku jej činnosti dobre ilustruje príklad dane z domácich zabíjačiek. Volanie po zrušení tohto aj na slovenskom vidieku mimoriadne nepopulárneho opatrenia sa na jej verejných zhromaždeniach ozývalo pravidelne už od prevratu. Počas vládnutia v koalícii so socialistickými stranami bolo však jej zrušenie pre ich odpor nemožné. Šanca sa naskytla po vytvorení pravicovej vlády a agrárnici sa ju pokúsili využiť. V decembri 1927 poverilo predsedníctvo výkonného výboru strany generálneho tajomníka Rudolfa Berana, aby začal s ministrom financií rokovania o jej zrušení. Engliš po dlhom rozhovore súhlasil, spravil tak však s podmienkou, aby výpadok príjmov z jej ročného výnosu, ktorý predstavovalo asi 12 miliónov korún, mohol nahradiť inou dávkou. Beranovi preto navrhol zvýšenie dane z obratu za využívanie služieb mlynov, s čím Beran kategoricky nesúhlasil.⁴⁶ Otázka tak ostala otvorená. Strana sa k nej znovu vrátila po výmene na čele rezortu financií. Koncom novembra 1928

39 Štátne-zamestnanecský systém v klube poslancov a senátorov našej strany. SD, roč. 9, č. 36a, 13. 2. 1926, s. 1.

40 Zemedel'ské clá – otázka celostátna. SD, roč. 9, č. 75a, 30. 3. 1926, s. 1.

41 V celej Európe má Českoslov. najnižšie clá na zemedel'ské výrobky. SD, roč. 9, č. 46a, 25. 2. 1926, s. 1.

42 Kongrua v parlamente. SD, roč. 9, č. 141a, 20. 6. 1926, s. 1.

43 MILLER, ref. 2, s. 200.

44 Nový významný krok republikánskej strany. SD, roč. 11, č. 159a, 14. 7. 1928, s. 2.

45 Slovenskí roľníci za ochranu živočíšnej produkcie. SD, roč. 12, č. 3a, 4. 1. 1929, s. 3.

46 Slovenská národná knižnica - Archív literatúry a umenia (ďalej SNK-ALU) Martin, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 S 31. List R. Berana A. Štefánkovi z 23. 12. 1927.

intervenoval Beran spoločne s kolegom Jindřichom Žilkom v rovnakej veci u nového strážcu štátnej kasy Bohumila Vlasáka.⁴⁷ Do predčasných volieb v nasledujúcom roku sa im však nepodarilo nájsť spoločnú reč o dani zo zabíjačiek ani s ním.

Z iniciatívy agrárnej strany boli prijaté ďalšie dva zákony, ktoré významne podporovali rozvoj vidieka a uľahčovali situáciu poľnohospodárom. V roku 1926 bol schválený zákon o finančnej podpore elektrifikácie vidieka. Zo štátneho rozpočtu sa na ňu vyčlenilo 10 miliónov korún, ktoré mali byť preinvestované v rokoch 1927 až 1931.⁴⁸ Elektrina ponúkala poľnohospodárom nové možnosti intenzifikovať ich produkciu a na vidiek zároveň prinášala nový civilizačný rozmer. Značný význam mal aj zákon o poskytovaní podpory pri živelných pohromách prijatý v nasledujúcom roku. Vláda ním umožňovala občanom, ktorých takéto udalosti postihli, získať úver až do výšky 20 miliónov korún, ktorý mohli pri trojpercentnom úroku splácať najdlhšie 10 rokov. Zvláštne finančné fondy vytvorila na tento účel pri Zemedelských radách jednotlivých krajín republiky.⁴⁹

Spomínané opatrenia zlepšovali aj situáciu poľnohospodárov na Slovensku. Menší progres sa však už vo východnej časti republiky podarilo dosiahnuť pri meliorácii vodných tokov, ktorá bola jednou z hlavných požiadaviek slovenských agrárnikov a Slovensko pri nej za českými krajinami značne zaostávalo. Aj v rokoch 1926 – 1929 však smerovali podobne ako v predošlom volebnom období prostriedky zo Štátneho melioračného fondu predovšetkým na úpravu koryt riek a potokov v českých krajinách. Z celkového počtu 448 melioračných projektov podporených z prostriedkov fondu, sa na Slovensku realizovalo len 31, teda menej ako 10 percent. Iba veľmi chabou útechou mohol byť v tejto súvislosti fakt, že na Podkarpatskej Rusi sa uskutočnil len jediný takýto projekt. Náklady poskytnuté melioračným podnikom na Slovensku obvykle neprekročili sumu 200 000 korún, polmiliónovú hranicu presiahli len veľmi ojedinele. Výnimkou bola v tomto smere úprava koryta rieky Nitra v katastrálnom obvode mesta Nitry. Náklady tohto projektu dosiahli na slovenské pomery astronomickú výšku 21 780 000 korún a melioračný fond sa na nich podieľal 70 percentami, čo predstavovalo sumu 15 246 000 korún.⁵⁰

Milan Hodža kategoricky odmietal tvrdenia, žeby sa za nepomerom prostriedkov vynakladaných na podporu meliorácií v českých krajinách a na Slovensku skrývala zlá vôľa úradníkov ministerstva poľnohospodárstva. Podľa neho bola podstata problému v tom, že slovenské župy neboli finančne dostatočne silnými samosprávnymi jednotkami, pretože pri realizácii projektov sa podľa pravidiel rávalo s ich spoluúčasťou. Vyjadril presvedčenie, že zavedenie krajského zriadenia na Slovensku prinesie zlepšenie aj v tejto oblasti.⁵¹ Podarilo sa to len čiastočne. Po 1. júli 1928 sa síce počet podporených melioračných projektov mierne zvýšil, ich počet však zároveň narástol v celej republike. Príčinou nevyváženosti v tejto oblasti bol zo slovenskej strany určite aj nedostatok technického personálu schopného vypracovať vhodné projekty. Zrážajúca je však skutočnosť, že nepriaznivý stav sa počas celých 20. rokov nezlepšil

47 Republikánske požiadavky. SD, roč. 11, č. 274, 29. 11. 1928, s. 2.

48 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Zákon č. 139 ze dne 1. července 1926 o finanční podpoře elektrisace venkova.

49 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Zákon č. 118 ze dne 14. července 1927 o poskytování podpor při živelných pohromách.

50 *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*. Vyhláška ministra zemědělství č. 149 ze dne 4. července 1928 o dojednání úmluv pro podniky podpořené ze státního melioračního fondu.

51 Hodžovo vyhlásenie o zemskej správe a prezidentovi Slovenska. SD, roč. 11, č. 155, 10. 7. 1928, s. 1-2.

napriek proklamovaniu dôležitosti úpravy vodných tokov slovenskými agrárnikmi a skutočnosti, že táto agenda spadala pod rezort poľnohospodárstva.

Roky vlád občianskej koalície sa dajú najmä z ekonomického hľadiska hodnotiť ako úspešné. Podpísal sa pod to však aj hospodársky rast, ktorý zaznamenala po skončení povojnovej krízy takmer celá Európa. Výroba konečne prekonal úroveň spred 1. svetovej vojny. Faktom však je aj to, že vláde sa vďaka jej ekonomickej politike podarilo stabilizovať štátny rozpočet a znížiť štátny dlh.⁵² Vďaka Englišovej daňovej reforme si polepšili aj roľníci. Progresívna daň, ktorú zaviedol, postihla hlavne rentabilnejšie výrobné odvetvia ako poľnohospodárstvo. Podľa niektorých údajov ušetrili roľníci po jej spustení na daniach až 60 percent, poľnohospodársky sektor ako celok 15 percent. Sociálne poistenie vláda rozšírila na väčší počet roľníkov.⁵³

Rovnako ako v predchádzajúcom volebnom období zastupovalo agrárnu stranu v dolnej komore NZ znovu 12 poslancov zvolených na Slovensku. Tri nečakané úmrtia v rozpätí 35 dní na prelome rokov 1927 - 1928 spôsobili, že mandáty sa v tomto období ušli až trom náhradníkom. Prvý šok pre agrárnu stranu prišiel 30. novembra 1927, keď sa po krátkej a zákernej chorobe skončila životná púť jedného z priekopníkov agrárneho hnutia na Slovensku Pavla Blaha. O tom, že išlo o nečakanú udalosť, svedčí panika, ktorú vniesla správa o jeho smrti do radov koalície, pretože prišla v týždni, počas ktorého sa v poslaneckej snemovni začalo rokovať o návrhu rozpočtu a Blaho mal plniť funkciu spravodajcu. Rovnako ťažkou ranou sa stala pre stranu 4. januára 1928 smrť biskupa Zocha, ktorý podľahol leukémii. Treťou tragickou udalosťou v radoch republikánskych poslancov zo Slovenska bol skon poslanca Jozefa Žalobina, ktorého pripravila o život nešťastná nehoda počas poľovačky 28. decembra. Agrárnická tlač síce spočiatku špekulovala, že nemuselo ísť o nehodu, policajné vyšetrvanie však potvrdilo, že poslanec zomrel bez cudzieho zavinenia.⁵⁴ Blahove miesto v parlamente zaplnil evanjelický farár z Trenčína a predseda župnej straníckej organizácie Ján Zeman, ktorý kandidoval v martinskom volebnom kraji na treťom mieste a bol prvým v poradí, komu sa v roku 1925 mandát neušiel. Podobné rozhodnutie padlo aj pri náhradníkovi za Zocha, po ktorom nastúpil tretí kandidát z košického kraja, maďarský roľník András Kocsis. Žalobinov náhradník, katolícky kňaz Andrej Tóth, však dostal v rámci prešovského kraja prednosť pred dvoma uchádzačmi, ktorí figurovali na kandidátke z roku 1925 pred ním. Rozhodujúcu úlohu tu pravdepodobne zohralo práve jeho povolanie. O tom, že strana jeho nomináciu dlho zvažovala, svedčí skutočnosť, že poslanecký sľub zložil neobvykle neskoro, až pol roka po Žalobinovej smrti.

Značná obmena v poslaneckých radoch v porovnaní s predchádzajúcim volebným obdobím, ako aj postupné zmechanizovanie práce čs. parlamentu spôsobili, že účinkovanie slovenských agrárnikov na pôde pražského snemu sa od predošlých rokov značne líšilo. Ich vystúpenia v pléne boli menej časté a viacerí poslanci sa dokonca počas svojho pobytu v parlamentnej budove za rečnícky pult ani raz nepostavili. Patrili k nim všetci traja spomínaní náhradníci a okrem nich aj tragicky zosnulý Žalobin a poslanec Macek. Prekvapujúco málo rečí predniesli v snemovni aj dvaja poslaneckí veteráni Blaho a Jozef Bránecký. Druhý menovaný prehovoril iba jediný raz a aj to len

52 DOSTÁL, Vladimír. *Agrárni strana. Její rozmach a zánik*. Brno : Atlantis, 1998, s. 105-106.

53 MILLER, ref. 2, s. 192-193.

54 Republikánsky poslanec Žalobin zastrelený. SD, roč. 10, č. 296a, 30. 12. 1927, s. 1; Posl. Žalobin zahynul nešťastnou náhodou. SD, roč. 10, č. 297a, 31. 12. 1927, s. 1.

vo funkcii spravodajcu. Omnoho viac však prekvapuje, že Blaho, jeden z najčastejších diskutérov z radov slovenských agrárnikov počas predošlého funkčného obdobia čs. parlamentu, vystúpil do svojej smrti koncom roka 1927 s prejavom len dva razy a to tiež len vo funkcii spravodajcu pri schvaľovaní obchodnej dohody s Rakúskom. Len jediný raz vystúpil s prejavom aj ďalší dlhoročný poslanec Ján Botto.

Najčastejšími slovenskými rečníkmi poslaneckého klubu agrárnej strany tak boli v rokoch 1925 - 1929 dve nové tváre - Ján Halla a Anton Štefánek. Obaja však mali skúsenosti z pôsobenia v Dočasnom národnom zhromaždení. Najviac vystúpení za rečníckym pultom absolvoval Halla, ktorý plnil pravidelne úlohu spravodajcu pri návrhoch zákonov, ako aj pri žiadostiach o zbavenie imunity viacerých poslaneckých kolegov. Anton Štefánek sa pochopiteľne vo svojich vystúpeniach na parlamentnej pôde venoval ako dlhoročný pracovník rezortu školstva práve jeho problémom.⁵⁵

Z porovnania vystúpení slovenských agrárnikov v poslaneckej snemovni v rokoch 1925 - 1929 s predchádzajúcim obdobím je evidentné, že sa pri nich prejavila absencia takých odborne fundovaných a skúsených politikov, akými boli počas prvého voleného parlamentu Kornel Stodola, Ľudovít Medvecký, Ján Vanovič či Bohuslav Klimo. Tí dokázali v pléne argumentovať nielen v záujme roľníckeho stavu, ale aj v prospech profesií a sektorov hospodárstva, z ktorých do politiky prišli. V porovnaní s prvými rokmi po vzniku republiky sa aj napriek pomerne nešťastnému Zochovmu úvodnému vystúpeniu otupilo ostrie konfesijných rozporov medzi slovenskými evanjelikmi a katolíkami, ktoré predtým zo strany agrárnikov vnášali do parlamentu svojim jednostranným obhajovaním záujmov evanjelickej cirkvi poslanci Vanovič, Klimo a Oríšek. Pod túto skutočnosť sa určite podpísalo nielen to, že sa strana snažila v záujme svojej prezentácie ako obhajkyne záujmov celého roľníckeho stavu konfesijnálne rozbroje na Slovensku programovo potierať, ale aj fakt, že ľudáci - hlavní obhajcovia požiadaviek katolíckej cirkvi na Slovensku - sa na čas ocitli vo vládnom tábore.

Aj v druhej polovici 20. rokov pokračovala agrárna strana na Slovensku vo svojej osvedčenej agitačnej činnosti, ktorú sa snažila ešte vylepšiť a zintenzívniť. Na získavanie prívržencov a podporenie pocitu spolupatričnosti členstva s predákmi strany organizovala vo všetkých regiónoch Slovenska každoročne desiatky verejných zhromaždení. Ich priebeh pripravovali miestne a okresné stranícke organizácie a Roľnícke besedy, ktoré sa vždy usilovali získať na ne ako hlavného rečníka niekoho z klubu agrárnych poslancov a senátorov. Najžiadanejším bol samozrejme „vodca slovenských roľníkov“ Milan Hodža, pre svoju zaneprázdnenosť a aj občasné prejavy choroby však nemohol reflektovať na každú žiadosť. Svojou prítomnosťou zväčša poctil zhromaždenia na východe krajiny, lebo sa v parlamente prezentoval ako poslanec zvolený v prešovskom volebnom kraji. Pravidelne zavítal do rodného Turca či do agrárnických bášť na západnom Slovensku - v okresoch Myjava a Senica. Na zhromaždeniach sa obvykle prijímali rezolúcie, ktoré sa zasadzovali za prijatie najrôznejších zákonných opatrení v prospech roľníctva. V tomto volebnom období k nim patrili najmä pevné clá, zníženie daní či novelizovanie zákona o sociálnom poistení, teda požiadavky, ktoré sa strane podarilo presadiť.

V letných mesiacoch po zožatí úrody organizovala strana zhromaždenia vo forme dožinkových slávností, ktoré sa tiež konali za prítomnosti poslancov a senátorov

55 CD-R EK NS RČS, volebné obdobie 1925 - 1929.

strany. Mali pompéznejší priebeh a často sa spájali s krštením práporov miestnych roľníckych jednôt, dorastových alebo branných organizácií.⁵⁶ Dožinková slávnosť sa konala napríklad ako oslava 60. narodenín Vavra Šrobára na jeho zbytkovom statku v Dolnej Krupej v trnavskom okrese. Oslavy sa zúčastnili viacerí poprední predstavitelia strany, ako aj ďalšie významné osobnosti, napríklad spisovatelia Jozef Gregor-Tajovský, J. Hrušovský, maliari Martin Benka a Janko Alexy. Neprekvapuje však, že Šrobárov hlavný stranícky rival Hodža na slávnosti chýbal.⁵⁷

Okresné a župné organizácie strany konali svoje porady a konferencie tiež za prítomnosti niektorého z poslancov⁵⁸ či samotného ministra Hodžu.⁵⁹ Najčastejšie si na nich volili vedenie či schvaľovali kandidátky pre jednotlivé voľby. Na zlepšenie komunikácie s vedením strany a jej parlamentnými zástupcami rozhodol v roku 1927 ústredný stranícky sekretariát v Prahe, že každý z poslancov dostane na starosť niekoľko okresov. V ich sídlach mali mať vždy raz do mesiaca pravidelné úradné hodiny, počas ktorých bolo ich úlohou dozerať na činnosť okresných organizácií. Členovia strany dostali zároveň možnosť predstupovať pred nich so svojimi návrhmi a žiadosťami. Poslancovi Štefánkovi napríklad prideliť ústredný sekretariát až päť okresov – Bratislavu, Malacky, Galantu, Šamorín a Dunajskú Stredú.⁶⁰ Pre straníckych funkcionárov organizovala strana tzv. rečnícke kurzy. V skutočnosti však išlo o školenia, na ktorých im poprední odborníci patriaci k členom strany prednášali o rozličných témach z politického a hospodárskeho života.⁶¹

Okrem tradičných straníckych zhromaždení využívala strana na svoju propagáciu aj podujatia svojich dorastových a mládežníckych organizácií či schôdze svojich odborov, najmä úradníckeho a zamestnaneckého či učiteľského. Špeciálnou príležitosťou na zviditeľnenie sa boli sokolské zlety a slávnosti spojené s touto najmä v českých krajinách veľmi populárnou a tradičnou telovýchovnou organizáciou. Viacerí významní predstavitelia strany boli funkcionármi Sokola. Poslanec Zoch pôsobil napríklad vo funkcii starostu sokolskej župy Masarykovej, ktorú pomáhal už v roku 1919 zakladať na území bratislavskej župy. Dokonca ani minister Hodža nezaváhal, keď mal v júli 1927 prehovoriť k účastníkom sokolského zletu v Bratislave. Prihovoril sa im v sokolskej rovnošate.⁶²

Miestne organizácie vypracovávali o svojej činnosti výročnú správu, v ktorých svoje aktivity delili do viacerých oblastí. Bratislavská organizácia pomenovala napríklad v správe o svojej činnosti za obdobie 1925 – 1926 celkovo sedem rôznych kategórií svojho záujmu. Patrili sem propagačná činnosť, ďalej organizačná činnosť, do

56 Minister Hodža sa napríklad v septembri 1927 zúčastnil na dožinkovej slávnosti v obci Ozdinec (dnes Ozdín) v lučeneckom okrese. Predsedovi miestnej straníckej organizácie pri tej príležitosti odovzdal zástavu s heslom „V práci budiž česť“. Vzrast republikánskej strany. SD, roč. 10, č. 220, 27. 9. 1927, s. 2.

57 Dožinková slávnosť u slovenského politika. SD, roč. 10, č. 186, 17. 8. 1927, s. 2.

58 Poslanec A. Štefánek sa zúčastnil v októbri 1928 na porade novoutvorenej okresnej organizácie v Malackách. Vyslala ho tam bratislavská župná organizácia strany. SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sig. 42 N 50. List župnej organizácie Republikánskej strany v Bratislave A. Štefánkovi z 1. 10. 1928.

59 Hodža v roku 1927 predsedal dôvernej porade okresnej organizácie v Trnave. Štátny archív v Bratislave (ďalej ŠA BA), f. Župný úrad v Bratislave (ďalej ŽÚ-BA), inv. č. 6834, sign. 6419/1927. Dôverná schôdza republikánskej strany v Trnave 18. 9. 1927.

60 SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 L 2. List hlavného sekretariátu republikánskej strany v Bratislave A. Štefánkovi z 11. 2. 1927.

61 SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 N 51.

62 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis zo 6. 7. 1927.

ktorej zaradovali nábor nových členov, konanie členských schôdzí a účasť členov na okresných a župných konferenciách. V správe za spomínané obdobie bratislavskí republikáni prekvapujúco konštatovali, že medzi nimi a hlavným sekretariátom došlo k bližšie nešpecifikovanému nedorozumeniu, ktoré malo za následok ochladnutie vzájomných vzťahov. Po voľbe nového výboru sa však mali vzájomné nezhody odstrániť, z čoho sa dá usudzovať, že hlavný sekretariát mal odlišnú predstavu o osobách na vedúcich postoch v bratislavskej straníckej bunke.

Bratislavskí funkcionári strany pripisovali veľký význam najmä intervenčnej činnosti. Do tejto kategórie radili zákroky v prospech svojich členov a sympatizantov na pridelenie licencií, živnostenských oprávnení či získanie úradníckych alebo učiteľských a zamestnaneckých pozícií. Pri hodnotení tejto činnosti sa bratislavskí agráристи považovali, že nie všetci príslušníci strany na úradníckych a riadiacich postoch im pri ich žiadostiach vychádzali v ústrety. V kolónke o iniciatívnej činnosti vyzdvihli svoju snahu o to, aby bola aj v Bratislave otvorená Rolnícka vzájomná pokladnica. Za osobitú kategóriu označili v správe verejné prejavy. Poslednou kategóriou ich výkazu prác v prospech strany bola účasť na činnosti iných korporácií.⁶³

Práve spomínaná intervenčná činnosť zamestnávala takmer všetkých najvýznamnejších funkcionárov strany. Od členov miestnych organizácií či sympatizantov dostávali nespočetné množstvo žiadostí o zakrojenie v najrôznejších záležitostiach. Týkali sa uprázdnených úradníckych, učiteľských či kňazských postov, ako aj sťažností proti odmietnutiam poskytnutia prídeltu pôdy či zbytkového statku v rámci pozemkovej reformy. Nechýbali ani prosby o pomoc pri získaní živnostenskej licencie alebo dokonca i kino-licencie, o čom svedčí príklad starostu Telocvičnej jednoty Sokol v Gajaroch Kamila Babinca. V roku 1929 sa sťažoval vtedajšiemu ministrovi školstva Štefánkovi, že kino-licenciu v obci získal na ich úkor spolok Charita, ktorý založil tamajší ľudácky farár Ladislav Harangozó. Štefánka preto žiadal o nápravu, čo dokazuje, že i takéto záležitosti dostávali neraz na slovenskom vidieku politický rozmer.⁶⁴ Našli sa dokonca i ponuky na politický „prestup“ do radov agrárnej strany od príslušníkov iných zoskupení.⁶⁵

Na svoju propagačnú zorganizovala agrárna strana niekoľko celoštátnych podujatí, ktoré mali ukázať jej silu a masový charakter členskej základne. Najväčšou demonštráciou jednoty a spolupatričnosti príslušníkov agrárnej strany v dejinách prvej republiky sa stal manifestačný zjazd zvolaný do Prahy na 16. a 17. mája 1928. V sprievode, ktorý zaplnil pražské ulice, kráčalo z Václavského námestia na Hradčany podľa odhadov straníckej tlače viac ako 100 000 príslušníkov agrárnických organizácií zorađených v poradí od Podkarpatskej Rusi po najzápadnejšiu časť republiky. Nestratili sa v ňom ani zástupcovia šiestich slovenských župných organizácií. Zvláštne miesto mali v sprievode vyhradené členovia Zväzu maďarských republikánskych maloroľníkov. Pochod sa skončil na Hradčanskom námestí, kde položili základy sochy legendárneho zakladateľa českej vláducej dynastie Přemysla Oráča, ktorá mala vyjadrovať

63 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 8, inv. č. 722, sign. IIB/2 Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu.

64 SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 S 10. List K. Babinca A. Štefánkovi z 26. 7. 1929.

65 Na P. Blaha sa v lete 1927 obrátil s ponukou na prechod do služieb agrárnej strany anonymný funkcionár Čs. strany lidovej. Požadoval za to rovnaký plat, aký mu patril v službách lidovcov a k tomu ako bonus „maličkosť“ – zbytkový statok na Slovensku „*třeba v obilnářské krajíně blíže lesů*“. SNA, o. f. Pavol Blaho, k. 43, inv. č. 1526.

roľnícke základy čs. štátnosti a demonštrovať tak prvenstvo roľníckeho stavu v republike.⁶⁶ Projekt sa však napokon pre tichý odpor prezidentskej kancelárie nikdy nerealizoval. Strana sa snažila kráčať s dobou a na svoju propagáciu využívala aj najmodernejší prostriedok vtedajšej masovej komunikácie – rozhlasové vlny. Už v roku 1926, teda len tri roky po začatí rozhlasového vysielania v Československu, začal na vlnách pražského Radiojournalu účinkovať Zemědělský rozhlas. Jeho pôvodným poslaním bolo šíriť na vidiek poľnohospodársku osvetu a nové poznatky z odboru. Skrytou formou však zároveň jeho relácie propagovali aj samotnú stranu. Význam rozhlasu sa však zvýšil predovšetkým v 2. polovici 30. rokov po náraste počtu rádioprijímačov v domácnostiach čs. obyvateľstva.⁶⁷

Slovenskí agrárnici sa v druhej polovici 20. rokov usilovali získať podporu medzi maďarskými roľníkmi na juhu Slovenska, a to i napriek tomu, že pri parlamentných voľbách v roku 1925 im agitácia prostredníctvom Zväzu maďarských republikánskych maloroľníkov (ďalej Zväz) nepriniesla výsledky, ktoré očakávali. Zisky na územiach obývaných Maďarmi však dokázali čiastočne nahradiť straty, ktoré strana utrpela na úkor ľudákov v čisto slovenských regiónoch. Viacerí poprední agrárnici však mali podstatne vyššie očakávania a výsledok nepovažovali za adekvátny v porovnaní s finančnými prostriedkami, ktoré strana na agitáciu v prospech Zväzu vynaložila. Tzv. „maďarskú akciu“ na získanie podpory na juhu Slovenska organizovali pred voľbami v roku 1925 senátor Duchaj spoločne s redaktorom Slovenskej politiky Ďuračkom. Podľa A. Štefánka na ňu minuli viac ako 1 a pol milióna korún.⁶⁸

Duchaj s Ďuračkom, ktorí boli členmi Zväzu, presadzovali začiatkom roka 1926 jeho oficiálne spojenie s agrárnou stranou. Členská základňa by tým splynula s tisíckami príslušníkov agrárnej strany a jej pridružených organizácií. Vedenie Zväzu sa však voči ich snahe postavilo a na schôdzi 5. apríla 1926 v Nových Zámkoch prijal uznesenie o zachovaní formálnej samostatnosti, v ktorom sa však jedným dychom prihlásilo k politickej línii Antonína Švehlu a Milana Hodžu. Pre nesúhlas s týmto krokom zrejme odstúpil z funkcie jeden z advokátov zlúčenia, tajomník Zväzu Alexander Békefi.⁶⁹ Aj keď sa to nedá doložiť archívnymi dokumentmi, je veľmi pravdepodobné, že proti zlúčeniu bol aj najmocnejší predstaviteľ strany na Slovensku a iniciátor „maďarskej akcie“ Hodža. Navonok samostatný Zväz bol totiž omnoho účinnejším propagandistickým nástrojom, ako anonymné maďarské členstvo rozptýlené v jednotlivých okresných organizáciách. Zväz tak v policajných dokumentoch naďalej vystupoval ako samostatná „Maďarská zemedelská a maloroľnícka strana“, v praxi mu však patrilo postavenie akejsi siedmej župnej organizácie strany na Slovensku. Vysielal zástupcov na celorepublikový rišsky stranický zjazd a jeho členovia kandidovali vo voľbách na kandidátkach agrárnej strany. V druhej polovici 20. rokov sa stal jeho najvýraznejším predstaviteľom budúci poslanec István Csomor. V roku 1928 už ako predseda Zväzu popieral tento roľník z Farnej v levickom okrese tvrdenia maďarskej opozičnej tlače, že aktivistické hnutie maďarských republikánskych maloroľníkov vyvolal umelo Milan Hodža: „Pred piatimi rokmi ja som to bol, ktorý s 38 svojimi

66 Štvrtmiliónová manifestácia republikánskej strany v Prahe. SD, roč. 11, č. 116, 19. 5. 1928, s. 1-2.

67 UHLÍŘ, Dušan. *Republikánska strana venskovekého a maloroľníckeho ľudu 1918 - 1938. Charakteristika agrárneho hnutia v Československu*. Praha : Ústav československých a svetových dejín ČSAV, 1988, s. 96-97.

68 SNA, f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 18. 5. 1926.

69 ŠA BA, f. ŽŮ-BA, sign. 2415/1926.

*bratmi zemedelcami sme sa pohli od Iplu a od Hronu, vyhladali sme ministra dra Hodžu a prosili sme ho, aby sme mohli spolupracovať v práci tam, kde v nej maďarskí a slovenskí sedliaci prestali po zavraždení Andreja Achima.*⁷⁰

Prezieravosť rozhodnutia ponechať Zväzu formálnu samostatnosť sa ukázala už v nasledujúcom roku. V lete 1927 rozpútal britský tlačový magnát lord Rothermere kampaň za revíziu Trianonskej mierovej zmluvy.⁷¹ Agrárna strana spolu s ostatnými čs. stranami vrátane ľudákov vyslovili s jeho aktivitami ostrý nesúhlas a organizovali zhromaždenia, na ktorých prijímali protirothermerovské rezolúcie. Agrárnici sa na Slovensku zúčastňovali na spoločných manifestáciách, ale v mestách a obciach na Slovensku sa konalo aj mnoho demonštrácií nesúhlasu s Rothermerom, usporiadaných pod taktovkou republikánskej strany. Už 21. augusta, len deň po spoločnom protestnom zhromaždení všetkých čs. strán, zorganizoval v Bratislave manifestáciu proti Rothermerovi Zväz maďarských republikánskych maloroľníkov. Účastníci pod vedením I. Csomora prijali rezolúciu, v ktorej vyjadrili proti akcii britského lorda rozhodný odpor. Podľa nich totiž neobhajovala záujmy maďarského ľudu žijúceho na Slovensku, ale úzkej skupiny bývalých feudálov, ktorí sa domáhali vrátenia svojich veľkostatkov a na skutočné potreby maďarského obyvateľstva nebrali nikdy ohľad. Zdôraznili, že v novej republike môžu dôsledne používať svoj materinský jazyk v styku s úradmi a majú „v každom ohlade viac práv, ako kedykoľvek požívali národnosti v bývalom Uhorsku, alebo koľko práv má maďarský ľud v terajšom Maďarsku“.⁷² V rovnakom duchu argumentoval v poslaneckej snemovni poslanec M. Slávik. Zároveň zdôraznil, že hovorí v mene 12 000 maďarských roľníkov, ktorí mu dali vo voľbách svoj hlas a reprezentuje aj 30 200 členov maďarského Zväzu.⁷³

Agrárna strana využila Zväz na svoju propagáciu aj pri oslavách 10. výročia vzniku republiky 28. októbra 1928 v Bratislave. Jeho členov, obyvateľov Žitného ostrova, dopravila na slávnosť organizovaná Národnou radou československou⁷⁴ špeciálnymi vlakmi, na ktoré žiadala od riaditeľstva železníc zľavu.⁷⁵

Napriek proklamáciám vedenia agrárnej strany, že chce obhajovať záujmy všetkých príslušníkov roľníckeho stavu bez ohľadu na ich národnosť, istá nedôvera voči Maďarom združeným v Zväze medzi jej funkcionármi pretrvávala. Svedčí o tom rozhodnutie z roku 1926 o tom, že pôdu z pozemkovej reformy na južnom Slovensku, ktorá nebola určená na kolonizáciu, nemajú členovia Zväzu dostávať do vlastníctva, ale iba do prenájmu. Pre tento účel vytvorila strana Pachtovné družstvo so sídlom v Bratislave. Koncom 20. rokov sa však toto rozhodnutie začalo proti strane obracať. Príslušníkov zväzu značne demoralizovali prípady, keď sa sympatizanti maďarských opozičných strán dokázali rozličnými kanálmi dostať k vlastníctvu pôdy, kým oni ju mohli mať len prenajatú. Funkcionári strany v južných okresoch Slovenska preto

70 Maďarský zemedelský ľud za republiku a za agrárnu demokraciu. SD, roč. 11, č. 102, 1. 5. 1928, s. 3.

71 O pozadí Rothermerovej akcie, jej priebehu a reakcii slovenskej politickej reprezentácie pozri MICHELA, Miroslav. Reakcia slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927 - 1928). In HČ, 2004, roč. 52, č. 3, s. 503-522.

72 Maďarský protest proti Rothermerovi. SD, roč. 10, č. 191, 23. 8. 1927, s. 1.

73 CD-R, EK NS RČS, volebné obdobie 1925 - 1929, 106. schôdza PS z 25. 11. 1927. Reč. M. Slávika.

74 Išlo o kultúrno-politickú inštitúciu zameranú na popularizáciu myšlienku česko-slovenskej jednoty.

75 SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 T L. List slovenskej pobočky Národnej rady československej A. Štefánkovi z 12. 3. 1929.

vedeniu odporúčali, aby bezodkladne pristúpilo k prideleniu pôdy do vlastníctva spoľahlivých členov Zväzu.⁷⁶

Napriek takýmto nedorozumeniam prevládala koncom 20. rokov v agrárnej strane s pôsobením Zväzu spokojnosť. Jej predstaviteľom bolo zrejme, že vďaka nemu dokázali získať aspoň časť hlasov Maďarov z južného Slovenska, v čom im žiadna iná vládna strana nemohla konkurovať. Objavili sa dokonca úvahy, že by podľa jeho vzoru mohli vytvoriť podobnú organizáciu, ktorá by združovala roľníkov nemeckej národnosti.⁷⁷ Myšlienka sa však nerealizovala, pod čo sa zrejme podpísal i relatívne malý počet Nemcov žijúcich na slovenskom vidieku v porovnaní s vysokým počtom maďarského etnika.

Vo finančnej sfére bol oporou agrárnej strany na Slovensku aj naďalej Zväz roľníckych vzájomných pokladníc (RVP). Napriek tomu, že išlo o organizáciu, ktorá mala poskytovať lacný úver všetkým slovenským roľníkom, vplyv strany na jej činnosť bol jednoznačný. Vo funkcii predsedu Zväzu RVP zotrval A. Štefánek. Predseda Ústrednej jednoty slovenského roľníckeho dorastu Ján Ursíny sa stal v roku 1926 členom jeho predsedníctva. Vo funkcii riaditeľa organizoval všetky finančné transakcie ďalší popredný člen strany blízky Hodžovi Ján Cablk. Lojalita voči agrárnej strane bola stále základným kritériom pri výbere šéfov jednotlivých pokladníc a úradníckeho personálu.⁷⁸ Riaditeľ Cablk sa vždy snažil zamedziť tomu, aby sa medzi popredných funkcionárov RVP dostali stúpenci iných strán. To bolo aktuálne najmä v prípade Ľudákov po ich vstupe do vlády. V roku 1927 napríklad zabránil pri voľbe správnej rady RVP v Prešove, aby sa jej členom stal Dr. Raslavský, ktorého presadzoval poslanec HSLS Pavol Macháček. Namiesto neho presadil do rady iného člena HSLS, o ktorom bol presvedčený, že sa s ním bude dať pri riadení pokladnice ľahko dohodnúť.⁷⁹ Sieť pokladníc v slovenských mestách a objem peňažných vkladov, ktorými disponovali, neustále rástli. K 30. novembru 1926 dosiahla výška vkladov 60 miliónov korún.⁸⁰ Koncom roka 1927 pokladnice fungovali v 30 mestách a vedenie Zväzu RVP si stanovilo cieľ rozšíriť ich sieť do sídla každého okresu na Slovensku.⁸¹ Do roku 1929, keď myšlienka prístupného a lacného roľníckeho úveru slávila na Slovensku 5. výročie od založenia prvej pokladnice, sa síce tento cieľ splniť nepodarilo, ale počet pobočiek dosiahol číslo 52 a vklady prekročili 200 miliónov korún.⁸² Zamestnávali 195 úradníkov. Od roku 1928 začal Zväz RVP vydávať vlastný kalendár, ktorý mal vkladateľom sprostredkovať populárnu formou odborné informácie o ľudovom peňažníctve a družstevníctve. Na tento účel mali slúžiť aj publikácie knižnice RVP, z ktorej vyšli do roku 1929 dva diely.⁸³

76 Národný archív ČR (ďalej NA ČR) Praha, o. f. Jindřich Žilka, k. 1.

77 Nemecká sekcia republikánskej strany na Slovensku?. SD, roč. 11, č. 285, 13. 12. 1928, s. 1.

78 V roku 1928 žiadal Cablk Hodžu, aby mohol na uprázdnené miesto vo vedení Zväzu RVP dosadiť istého dr. Cziviša. Ministromi jeho výber zdôvodnil nasledovne: „*Není sice (Cziviš - poznámka M. H.) naším straníkom, lebo to není člověk, který lahko není legitimáciou, ale záujem našich straníkov - kde len možné bolo - vždy a všade napomáhal a nikdy nečakal odmeny.*“ SNA, o. f. Ján Cablk, k. 8, inv. č. 722, sign. IIb/2 Republikánska strana zemedel'ského a maloroľníckeho ľudu.

79 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 3. List J. Cablka M. Hodžovi z 24. 5. 1927.

80 Rozvoj Roľníckych vzájomných pokladníc na Slovensku. SD, roč. 9, č. 5, 6. 1. 1927, s. 4.

81 Svaz roľníckych vzájomných pokladníc na Slovensku. SD, roč. 9, č. 173a, 31. 7. 1929, s. 4.

82 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 6, inv. č. 557, sign. IIb/1 Republikánska strana zemedel'ského a maloroľníckeho ľudu. List J. Cablka A. Štefánkovi z 9. 3. 1929.

83 Roľnícky úver na Slovensku. SD, roč. 12, č. 149a, 29. 6. 1929, s. 7.

Úspech pokladníc inšpiroval aj ostatné politické strany pôsobiace na Slovensku. V roku 1928 rozhnevalo Cablka, keď sa dozvedel o plánoch Čs. strany lidovej otvoriť v Prievidzi peňažný ústav nesúci názov Roľnícka pomocnica. Mal výhrady k tomu, že má mať podobné meno, ako RVP a žiadal, aby proti tomu ministerstvo poľnohospodárstva zakročilo.⁸⁴ V druhej polovici 20. rokov však pribúdali aj sťažnosti, že ministerstvo pod vedením O. Srdínka si neplní voči RVP svoje záväzky tak ústretovo, ako to robilo v časoch, keď rezort viedol Hodža. Svoje ťažké srdce na ministra poľnohospodárstva, ktorý patril v tom čase do malého okruhu Hodžových odporcov vo vedení agrárnej strany, priznal Cablk v liste Elovi Šándorovi. Riaditeľovi pobočky Hypotečnej banky v Košiciach a podpredsedovi dozornej rady Zväzu RVP 4. marca 1929 napísal: „Nové pokladnice sa veľmi dobre činia a ani nemajú štátneho vkladu, lebo páni Fikulkovia v Prahe na čele s ministrom Srdínkom chcú ukázať, že sú veľkí páni a toto panstvo vyjadrujú v tom, žeby nás chceli bez podpory nechať caplovať. Musíme tieto krušné chvíle dáko pretrpet a bude sa musieť politicky zasiahnúť do veci, aby Slovensko neožobračovali. Tým vychýreným a mnohoospevaným družstvám v Čechách a na Morave dávajú sa i teraz subvencie a pritom sa spievajú o nich chválospevy. Nás by chceli v zárodku zahrdúsiť, možno i preto, aby mohli ukazovať, že čo Hodža začal, nevydarilo sa. Lenže ich uistujem, že sa im nevydaril tento zahalený úmysel, lebo my žiť chceme, žiť budeme, našu silu ukážeme a ešte im aj zuby večeríme.“⁸⁵

Okrem politických strán znepokojovala činnosť RVP najmä slovenské komerčné bankové ústavy, pre ktoré boli veľmi tvrdou konkurenciou. Ich zástupcovia obviňovali RVP zo zhodnocovania vkladov svojich klientov neprimerane vysokými úrokovými sadzbami, ktoré neposkytovali iba žiadateľom o pôdu z pozemkovej reformy, čo malo byť podľa pôvodného plánu hlavným zmyslom ich pôsobenia na finančnom trhu, ale aj iným záujemcom. Podľa riaditeľa martinskej sporiteľne Thurzu takýmto „preplácaním“ úverov deformovali trh, čím nielen, že pripravovali komerčné banky o klientov, ale zároveň museli pre vyrovnanie svojej obchodnej bilancie samy požičiarvať peniaze drahšie „ako by sa to od nich ako od ľudových peňažných ústavov vyžadovalo“.⁸⁶ Riaditeľ Cablk zapríčinil koncom roka 1927 jeden z najväčších škandálov v dejinách RVP. Z pokladnice v Rimavskej Sobotě uvoľnil tamojšiemu finančníkovi milión korún na odkúpenie pôdy v rámci pozemkovej reformy bez akéhokoľvek krytia. Keď sa aféra vo vedení Zväzu RVP prevalila, vysvitlo, že išlo o osobu, ktorá už dlhšie poskytovala Cablkovi štedré finančné dotácie. Cablk v liste Sedšovi svoje zlyhanie oľutoval, pripísal ho na vrub svojej prílišnej dôverčivosti, ako aj toho, že ho riadenie siete RVP zamestnávalo natoľko, že všetky finančné transakcie nestačil sledovať.⁸⁷ Hodža ho napriek škandálu podržal a vo funkcii pôsobil aj v ďalšom období. Cablkov krok najviac rozhneval A. Štefánka, ktorý ako predseda Zväzu RVP niesol za ich činnosť najväčšiu zodpovednosť pred verejnosťou. Na pokrytie tohto manka neváhal Štefánek použiť ani polmiliónový obnos, ktorý ulial z fondu Slobodného učenia sedliackeho. Vo svojom denníku sám uznal, že išlo o čistú defraudáciu, ale v danej situácii nevedel nájsť lepšie východisko.⁸⁸ Aféra prišla v čase, keď sa stupňoval tlak hradných kruhov voči

84 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 8, inv. č. 722, sign. IIb/2 Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu.

85 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 6, inv. č. 530, sign. IIb/1.

86 Trocha menej mentorovania. SD, roč. 11, č. 174a, 1. 8. 1928, s. 1.

87 SNA Bratislava, o. f. Ján Cablk, k. 8, inv. č. 722, sign. II/2 Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu.

88 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis zo 16. 1. 1928.

ministromi Hodžovi. Neprekvapuje tak, že to boli práve Hradu blízke *Lidové noviny*, ktoré aféru vytiahli na svetlo sveta. Na svojich stránkach celú kauzu podrobne opísali a zlé hospodárenie s prostriedkami zo štátnej kasy pripísali na vrub Hodžovi a Štefánkovi.⁸⁹

Agrárna tlač sa voči článku v *Lidových novinách*, ktorý bol však veľmi presný, tvrdo ohradila. Podľa nej vychádzal z anonymných a navyše nesprávnych informácií, o ktorých mali redakcie všetkých slovenských časopisov pochybnosti, a preto ich vraj odmietali uverejniť. Zdôraznila, že cieľom nebolo informovanie o stave RVP, ale útok na Hodžu, o ktorom každý vedel, že má o rozvoj pokladníc najväčšiu zásluhu. Výpady proti slovenským agrárnikom označili za pochybnú taktiku ľavicových strán, keďže práve oni boli podľa vlastnej tlače najsilnejšími obhajcami čs. štátnej myšlienky na Slovensku.

A. Štefánek ukončil svoje účinkovanie na čele Zväzu RVP po nástupe do funkcie ministra školstva v roku 1929, pričom jeho túžba zbaviť sa tejto funkcie bola po rimavskosobotskej afére veľmi intenzívna. Zmeniť rozhodnutie ho neprinútili ani Cablkove prosby.⁹⁰

Napriek týmto čiernym škvrnám predstavovali podľa historika Ludovíta Hallona Roľnícke vzájomné pokladnice najzdravšiu zložku úverovej sústavy Slovenska a celej ČSR. Svojou činnosťou postupne prekročili hranice ľudového peňažníctva a stali sa jedným z kľúčových zdrojov revitalizácie finančného kapitálu Slovenska a jeho novej úspešnej expanzie. Celý tento proces v úzadí riadilo slovenské krídlo agrárnej strany a predovšetkým jej hlavný predstaviteľ M. Hodža. Sústavu ľudového peňažníctva dotvárali na Slovensku ďalšie dva typy ústavov – mestské sporiteľne a živnostenské úverové družstvá. Stáli mimo priameho vplyvu agrárnej strany, ekonomicky a hospodársko-politicky však boli so sieťou ľudovo-peňažných ústavov pod egidou agrárneho hnutia viacerými linkami prepojené. Ľudové peňažníctvo sa stalo základňou financovania drobného a stredného roľníctva a tiež aj živností, menších podnikov, miest, obcí a terciálnej sféry.⁹¹

Svoj vplyv však agrárna strana na Slovensku na finančnom trhu ani zďaleka neobmedzovala iba na RVP a ľudové peňažníctvo. Ako upozornil L. Hallon, snažila sa aj o jeho rozšírenie na oblasť komerčného bankovníctva. Najmä Hodža pokračoval vo svojom predprezratovom úsilí o vytvorenie roľníckej banky na Slovensku podľa vzoru českej Agrobanky. Tento cieľ sa mu síce nepodarilo dosiahnuť, kľúčové slovenské bankové ústavy však napriek tomu dokázal pripútať k agrárnej strane. Svoj vplyv po nástupe do prvej Švehlovej vlády v roku 1922 využil na sprostredkovanie sanácie pre Slovenskú banku a Tatra banku. Finančné prostriedky mali byť použité na vykrytie ich strát z prvej polovice 20. rokov. Na vtedajšie pomery išlo o neuveriteľne vysokú sumu 643 miliónov korún. Obe banky sa tento „dlh“ snažili agrárnikom v nasledujúcich rokoch vrátiť. Len pri vyplatení sanačnej sumy poskytla Tatra banka agrárnej strane obnos 200 000 korún. Pred voľbami v roku 1929 si hlavný tajomník Seďa od vedenia ústavu vymohol polmiliónový úver, ktorý samozrejme nikdy splatený

89 Slovenští agrárníci a lidové peněžnictví. *Lidové noviny*, roč. 36, č. 424, 22. 8. 1928, s. 2.

90 SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 A 106. List J. Cablka A. Štefánkovi z 15. 4. 1929.

91 HALLON, Ludovít. Ľudové peňažníctvo ako nástroj hospodárskej politiky agrárnej strany na Slovensku 1918 – 1938. In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 1, s. 10 a n.

nebol.⁹² Na základe týchto faktov neprekvapuje, že napriek spomínaným sťažnostiam komerčných bánk na nekalú konkurenciu zo strany RVP im napokon v oblasti drobných úverov ustúpili.

4. 3. Čiastkové volebné úspechy z rokov 1927 a 1928

Vďaka svojej agitačnej činnosti a stúpajúcemu vplyvu na hospodársky život na Slovensku zaznamenala agrárna strana v sledovanom období niekoľko čiastkových úspechov. Výsledky obecných volieb z roku 1927, ako aj volieb do krajinských a okresných zastupiteľstiev v nasledujúcom roku priniesli agrárnikom v porovnaní s parlamentnými voľbami v roku 1925 percentuálny nárast volebnej podpory na Slovensku. Naopak, ľudáci zaznamenali v oboch hlasovaniach značné straty. Tieto výsledky dali predstaviteľom strany znovu nádej, že by sa jedného dňa predsa len mohla stať najpodporovanejšou politickou silou na Slovensku.

V obecných voľbách, ktoré sa konali 16. októbra 1927, sa vyberali nové zastupiteľstvá približne v 5 800 obciach na Slovensku. Až v 868 z nich bola podaná len kandidátka agrárnej strany.⁹³ Viac ako 400 z nich ležalo na východnom Slovensku, čo svedčilo o stabilizácii podpory strany v tamojších okresoch, ako aj o dobre fungujúcich straníckych aparátoch. Stranu však potešila predovšetkým skutočnosť, že okrem Oravy a Kysúc klesla podpora HSLS takmer vo všetkých okresoch západného a severného Slovenska. Hoci vo svojich tradičných baštách ostali ľudáci aj naďalej najúspešnejšou stranou, agrárnici v nich dosiahli zisky práve na ich úkor. Najlepšie o tom svedčí príklad z okresu Malacky, v ktorom sa agrárnici dlho nevedeli presadiť. V roku 1927 tam však klesla podpora ľudákov oproti voľbám v roku 1925 z 13 301 na 11 018, kým agrárna strana si polepšila z 3 192 na 5 454 hlasov.⁹⁴ Pod neúspech HSLS sa iste podpísala ich účasť vo vláde, ktorá väčšinu jej priaznivcov prekvapila, Slovensku však autonómii ani markantné zlepšenie hospodárskej situácie obyvateľstva nepriniesla.⁹⁵ Výsledky obecných volieb z roku 1927 oficiálne publikované neboli. Zisky na úkor ľudákov agrárnu stranu potešili natoľko, že v straníckej tlači prinášala svoje odhady, podľa ktorých predstihla ľudákov o 30 000 hlasov a urobila z toho záver, že sa stala najsilnejšou stranou na Slovensku.⁹⁶ Takýto odhad bol však predsa len skreslený. Z údajov o obecných voľbách sa nedali robiť závery o podpore v prípadných parlamentných voľbách. Ich výsledky skresľovala skutočnosť, že v mnohých obciach sa nehlasovalo, lebo v nich bola podaná jednotná kandidátka či kandidátka jednej politickej strany a v iných sa zasa nekonali z dôvodu, že od posledných volieb v nich neuplynula zákonom stanovená lehota štyroch rokov. Najspoľahlivejším zdrojom výsledkov volieb je zrejme úradná štatistika, ktorú publikoval vo februári nasledujúceho roka denník *Právo ľudu*. Podľa nej ostali aj po obecných voľbách ľudáci na Slovensku najsilnejšou stranou, keď druhých agrárnikov porazili o viac ako 50 000 hlasov.⁹⁷

92 O vzťahoch agrárnej strany a slovenských komerčných bánk pozri podrobnejšie HALLON, Ludovít. Úloha Milana Hodžu v komerčnom bankovníctve Slovenska v rokoch 1918 – 1938. In HČ, 2005, roč. 53, č. 1, s. 57-70.

93 Nových 130 republikánskych obcí na Slovensku. SD, roč. 10, č. 234a, 14. 10. 1927, s. 1.

94 Víťazstvo republikánskej strany na Slovenskom východe. SD, roč. 10, č. 237, 17. 10. 1927, s. 1.

95 Zástupcov akademickej mládeže v HSLS výsledok volieb z roku 1927 rozčaroval do takej miery, že stranické vedenie vyzývali na okamžitý odchod z vládnej koalície. BARTLOVÁ, ref. 9, s. 154.

96 Definitívne výsledky volieb do obcí na Slovensku. SD, roč. 10, č. 239a, 20. 10. 1927, s. 1.

97 Výsledky volieb podľa ZEMKO – BYSTRICKÝ, ref. 9, s. 592.

V percentuálnom vyjadrení si však oproti roku 1925 pohoršili, keď klesli z 34 percent na necelých 23 percent odovzdaných hlasov. Veľmi pozitívne hodnotil z pohľadu strany voľby napríklad V. Šrobár. Podľa neho jasne ukázali, že výsledok z roku 1925 sa už ľudákovi nikdy nepodarí zopakovať a ich podpora bude na Slovensku neustále klesať. Vyústením tohto trendu malo byť naplnenie neúspešných ambícií slovenských agrárnikov z roku 1920, teda získanie drvivej väčšiny slovenských roľníkov na svoju stranu a tým aj pozície najpodporovanejšej strany na Slovensku.⁹⁸

Vo voľbách v Bratislave spojila agrárna strana sily s Čs. stranou ľudovou, SNS a živnostenskou stranou. Pomer síl medzi čs. stranami, maďarskými a nemeckými zoskupeniami sa zmenil len mierne v prospech čs. politických síl. Miesto starostu si tak opäť udržal zástupca agrárnej strany Ľudovít Okánik, ktorého vybrala podľa zákona do funkcie vláda z piatich členov mestského výboru.⁹⁹

Na zachytenie skutočného rozloženia politických síl na Slovensku mali podstatne výpovednejšiu hodnotu prvé voľby do krajských zastupiteľstiev spojené s voľbami do okresných zastupiteľstiev, ktoré sa konali 2. decembra 1928. Ani ich výsledky sa však nedajú úplne porovnávať s číslami z parlamentných volieb, pretože aktívne volebné právo v nich určoval zákon na 26 rokov, kým pri parlamentných voľbách to bolo o 5 rokov menej. Agrárnici im však pripisovali veľký význam, čo dokazovali početné predvolebné zhromaždenia vo viacerých mestách na východe Slovenska a vo Zvolene, ktorých sa osobne zúčastnil M. Hodža.¹⁰⁰ Zhromaždeným priaznivcom strany vysvetľoval výhody krajského zriadenia v porovnaní s predchádzajúcim župným systémom. Zároveň sa pre stranu pokúšal vyjednať spojenectvo so SNS, čomu bola v jej radoch naklonená predovšetkým skupina okolo Martina Rázusa, Otta Škrovinu a Miloša Ruppeldta. Za podporu im sľuboval jedno miesto v krajskom zastupiteľstve. Pre odpor vedenia SNS však napokon k dohode neprišlo a národnári uzavreli predvolebný pakt s Čs. stranou ľudovou,¹⁰¹ za čo si vyslúžili útoky agrárnej tlače.

Výsledky volieb potvrdili trend z obecných volieb z predošlého roka. Odliv voličov od ľudovej strany pokračoval. Agrárnici ovládli takmer všetky severné okresy bývalej košickej župy, ľudákov tentoraz porazili aj v okresoch Poprad a Kežmarok, čo sa im nikdy predtým nepodarilo. Rovnako ako pred rokom získavali agrárnici na úkor HSLS podporu aj v niektorých okresoch na západnom Slovensku. Podarilo sa im napríklad ľudákov po prvýkrát tesne poraziť v senickom okrese, hoci v predošlých voľbách tam s nimi tesne prehrávali. Pri zohľadnení odlišnej vekovej hranice pre aktívne volebné právo pri parlamentných a krajských voľbách, keď presnejšie bolo porovnávať ich výsledky s hlasovaním do senátu v roku 1925, prišli ľudáci o približne 90 000 hlasov. Pozíciu najpodporovanejšej strany na Slovensku si síce udržali, namiesto priepastného, takmer 250-tisícového rozdielu z roku 1925 však tentoraz agrárnu stranu porazili len o necelých 55 000 hlasov. Rozdielnu úspešnosť dvoch najsilnejších politických strán Slovenska najlepšie odzrkadľuje porovnanie ich volebných ziskov v pomerných číslach. Kým ľudáci oproti roku 1925 klesli z 34 na 24 percent odovzdaných hlasov, agrárnici si polepšili zo 17 na 20 percent. Tesnú prevahu nad agrárnikmi si HSLS

98 CD-R, EK NS RČS, volebné obdobie 1925 - 1929, 108. schôdza Senátu z 13. 12. 1927.

99 V Bratislave máme 19 mandátov. SD, roč. 11, č. 237, 17. 10. 1927, s. 1.

100 Pred voľbami na slov. východe. SD, roč. 11, č. 243, 23. 10. 1925, s. 2; Slovenský roľnícky ľud za republikánsku stranu. SD, roč. 11, č. 260, 13. 11. 1928, s. 1.

101 ROGULOVÁ, Jaroslava. *Politika SNS v rokoch 1918 - 1929*. Dizertačná práca, nepublikovaná, Historický ústav, 2004, s. 162-163.

udržala aj pri voľbách do okresných zastupiteľstiev. Z 1048 volených miest v nich obsadili 305, kým agrárna strana 280.¹⁰²

Relatívne vyrovnaný volebný výsledok sa prejavil aj v počte miest, ktoré obe strany v krajinom zastupiteľstve obsadili. HSLS v ňom obdržala 9 mandátov a agrárnici 8. Boli medzi nimi skúsení politici ako Ludovít Okánik, či bývalý poslanec Juraj Sopko, ale aj takí, ktorí mali patriť k ústredným postavám strany v budúcom desaťročí – predseda bratislavskej župnej organizácie Pavol Teplanský a predseda organizácie dorastu Ján Ursíny. Zvolený bol aj predseda Zväzu maďarských republikánskych maloroľníkov István Csomor. Pomer počtu zástupcov dvoch najvýznamnejších strán na Slovensku znova zvrátila v prospech agrárnikov vláda, ktorá využila svoje právo a rady zastupiteľstva rozšírila o tretinu menovaných členov. Podľa zákona pri tom mala zohľadňovať ich „*ekonomickú, kultúrnu, národnú a spoločenskú angažovanosť*“.¹⁰³ Toto kritérium posilnilo v zastupiteľstve pozície agrárnikov, hoci obe strany v tom čase spoločne účinkovali vo vládnej koalícii. Pomer členov sa upravil na 16 : 11 v ich prospech. Mandát sa z rozhodnutia vlády ušiel napríklad bývalému ministrovi J. Kállayovi či riaditeľovi Zväzu RVP Cablkovi.¹⁰⁴

Republikánska strana si aj v krajiných voľbách udržala pozíciu najsilnejšej strany v republike. V pražskej centrále však vyvolala značné rozčarovanie nečakaná porážka od národných socialistov v Čechách a dokonca až tretie miesto na Morave, kde stranu predbehli národní socialisti i lidovci. Najmä v Čechách však strana zaznamenala v porovnaní s ostatnými veľkými stranami vládnej koalície, Čs. stranou lidovou a národnými demokratmi, podstatne menšie úbytky hlasov na úkor opozície. S výsledkami na Slovensku panovala vo vedení strany naopak veľká spokojnosť. Podľa straníckej tlače dávali nádej, že v najbližších parlamentných voľbách sa agrárnikom podarí zaútočiť na v roku 1925 zdanlivo neotrasiteľnú pozíciu ľudovej strany.¹⁰⁵

4. 4. Stranícke frakcie

Pre stranícky systém medzivojnového Československa bolo príznačné, že prakticky vo všetkých stranách dochádzalo k častým vnútorným napätiam a konfliktom, ktoré nezriedka vyústili i do odtrhnutia sa nespokojných skupín a vytvorenia nových politických subjektov. V prvej polovici 20. rokov sa z českého krídla agrárnej strany odčlenilo niekoľko zoskupení, ktoré som už spomínal v predchádzajúcej kapitole. Aj v ďalších rokoch pôsobili vo vedení strany dve voľné zoskupenia, ktoré sa líšili predovšetkým v názoroch na potrebu spolupráce so socialistickými stranami a svojím kladným či rezervovaným až kritickým postojom voči Hradu. Historik a znalec politickej kariéry Antonína Švehlu Daniel E. Miller ich označil termínmi umiernené a konzervatívne krídlo. Prvé z nich sa dá v skratke charakterizovať tým, že bolo ochotné spolupracovať s Hradom a socialistami, kým pravicovejšie krídlo sa voči socialistom vymedzovalo ostrejšie. Do prvého tábora patrili z významných predstaviteľov strany predovšetkým František Udržal, Jan Malypetr, či Karel Viškovský. Do druhého zoskupenia možno zaradiť najmä moravských predákov strany Františka Staněka a Viktora

102 *Československá statistika*. Svazek 60, Řada I. (Volby sešit 3), Praha : Státní ústav statistický, 1929, s. 13, 39-41.

103 MILLER, ref. 2, s. 191.

104 Rozdelenie mandátov v krajinom zastupiteľstve podľa ZEMKO - BYSTRICKÝ, ref. 97, s. 581.

105 Vyše milióna republikánskych voličov. SD, roč. 11, č. 278, 4. 12. 1928, s. 1.

Stoupala, či šéfredaktora najvplyvnejšieho stranického denníka *Venkov* Josefa Vraného. Kdesi uprostred medzi oboma táborami stál šéf stranického aparátu Rudolf Beran. Tieto veľmi voľné zoskupenia sa však v žiadnom prípade nedajú označiť za tábory, ktoré by medzi sebou súperili o moc, prvoradé boli predovšetkým ich spomínané názorové diferenciácie. V čase, keď stranu viedol pevnou rukou Švehla, sa konflikty darilo vždy včas odvrátiť. Spory o smerovaní strany sa naplno prejavili až po jeho nútenom odchode z politiky v roku 1928. Ani v tom čase však nemali takú intenzitu, aby stranu rozštiepili. S týmto delením do značnej miery korešponduje aj charakteristika dvoch najdôležitejších stranických skupín, s ktorou prišiel historik Dušan Uhlíř. Prvou skupinou boli tzv. „autonómni činitelia“, do ktorej patrili oficiálni predstavitelia strany, teda najvýznamnejší politici (ministri, poslanci). Druhú tzv. „sekretársku skupinu“, ktorá patrila k skrytej hierarchii v strane, tvorili stranícki tajomníci, redaktori, predstavitelia pridružených hospodárskych a finančných organizácií či funkcionári stranického aparátu. Predstavovali tak neoficiálne vedenie vo vnútri stranického mechanizmu. Oba tábory spoluvytvárali vnútorný kruh straníckej moci.¹⁰⁶ Akýmsi mostom medzi týmito neformálnymi zoskupeniami bol opäť tajomník Beran.

Slovenskú časť strany od zjednotenia agrárneho politického hnutia v republike v roku 1922 žiadne štiepenie nepostihlo. Až do prepuknutia otvoreného konfliktu medzi Hodžom a hradnou skupinou, ktorého začiatok možno datovať vytvorením vládnej koalície bez socialistov v roku 1926, mali poprední slovenskí predstavitelia strany bližšie k umiernennej skupine či „autonómny činiteľom“. Okolnosti však vtedy Hodžu dočasne prinútili prejsť na pozície konzervatívov. To sa nedá povedať o jeho najväčšom vnútrostraníckom konkurentovi na Slovensku Šrobárovi, ktorý patril naďalej k hlavným oporám záujmov Hradu na Slovensku. Aj medzi slovenskými agrárnikmi však dochádzalo často k sporom. Viac ako programového smerovania strany sa však týkali najmä používaných metód politickej práce a jadrom mnohých z nich boli aj osobné spory či sklamanie z nenaplnených individuálnych ambícií. Podobne ako Švehlova pozícia v rámci celej strany, aj Hodžova autorita na Slovensku však bola zárukou toho, že žiadny spor nemohol vyústiť do rozbitia navonok deklarovanej jednoty tábora slovenských agrárnikov.

Prehru v zápase o vodcovskú pozíciu medzi slovenskými agrárnikmi ťažko niesol V. Šrobár. V apríli 1926 po rozpade celonárodnej koalície sa postažoval Edvardovi Benešovi, že Hodža „slušných agrárnikov“, medzi ktorých zaradil okrem seba aj Kornela Stodolu a Ľudovíta Medveckého, odsúva na vedľajšiu koľaj. Podľa bývalého ministra sa začal obklopovať ľuďmi, ktorých mohol poskytovaním finančných prostriedkov alebo zbytkových statkov ľahko ovládnuť.¹⁰⁷ Svoj vplyv na Slovensku sa Šrobár snažil zvyšovať aj sprostredkovaním dotácie poskytnutej pravdepodobne priamo kanceláriou prezidenta Masaryka na vydávanie denníka *Slovenský národ*. Pre myšlienku získal bývalého redaktora ľudáckeho *Slováka* J. Kozu-Matejova, ktorý ho navonok redigoval ako „nezávislý denník autonomistického smeru slovenskej politiky“ a útočil v ňom na vedenie HSLS na čele s Hlinkom i na Hodžu zároveň.¹⁰⁸

106 UHLÍŘ, ref. 67, s. 51.

107 KLIMEK, ref. 14, s. 19.

108 O pozadí vydávania denníka *Slovenský národ* pozri bližšie HERTEL, Maroš. Rozpory v HSLS v 20. rokoch 20. storočia. In LETZ, Róbert (ed.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 - 1945*. Bratislava : Matica slovenská, 2006, s. 183-187.

K Hodžovým kritikom patrilo od začiatkov slovenského agrárneho hnutia Pavol Blaho. Hoci obaja patrili už pred prevratom k jeho hlavným protagonistom, líšili sa v metódach práce a cieľoch, ktoré chceli dosiahnuť. Spoločnú reč sa im vo všetkom nepodarilo zďaleka nájsť ani po roku 1918.¹⁰⁹ Blaho bol však pre západoslovenských roľníkov symbolom boja za zlepšenie ich sociálnej situácie i národné práva a nezanedbateľná bola i jeho osvetová činnosť, v ktorej pokračoval či už ako predseda Zemedelskej rady alebo na stránkach tlače.¹¹⁰ Aj to bol jeden z dôvodov, prečo ostal na rozdiel od do senátu odsunutých Šrobára a Kornela Stodolu aj po roku 1925 členom poslaneckej snemovne NZ a až do smrti predsedal Zemedelskej rade. Po jeho smrti v roku 1927 už Hodžovi nič nebránilo, aby zbavil vplyvu dvoch Blahových najbližších spolupracovníkov, záhorských roľníkov a poslancov Bráneckého a Macka. Oboch v roku 1929 nezaradil na kandidátnu listinu pre voľby do poslaneckej snemovne ani senátu NZ, Bránecký sa navyše musel rozlúčiť aj so svojou ambíciou stať sa Blahovým nástupcom na čele Zemedelskej rady, hoci o ňom ako o najväznejšom kandidátovi písala i stranícka tlač.¹¹¹ Postupne opustil aj ďalšie verejné funkcie, ktoré dlhé roky zastával. K významným oponentom Hodžu v strane patrilo aj bratislavský starosta Okánik. Ich vzájomné spory vyvrcholili necelé dva týždne pred voľbami v roku 1929 Okánikovým šokujúcim a teatrálnym zrežírovaným odchodom zo strany. Z ďalších významných predstaviteľov strany na Slovensku bývajú za Hodžových kritikov najčastejšie označovaní senátor Šimon Roháček, Milutín Križko a Ján Janček, ktorí mali blízko ku Šrobárovi.

Najväčšou oporou Hodžovho vplyvu na Slovensku počas jeho účinkovania v pražských ministerstvách bol bratislavský hlavný tajomník strany František Seďa. Postupne sa stal prevodovou pákou Hodžu na Slovensko, prostredníctvom ktorej posielal z Prahy odkazy a uskutočňoval svoje zámery. Proces zároveň fungoval aj opačne, takže pre župných a obvodových tajomníkov bolo veľmi dôležité s ním pre úspech svojich žiadostí dobre vychádzať. Práve Seďa patrilo spolu so šéfredaktormi oboch slovenských straníckych denníkov Hušekom a Votrubom a poslancami Hallom a Štefánkom k Hodžovým najspolahlivejším spojencom v rámci strany. Spoločne tvorili akési neoficiálne slovenské predsedníctvo, ktoré sa schádzalo v bratislavskom hoteli Carlton, alebo neskôr v novom Hodžovom byte pri Dunaji. Slovenský šéf strany s nimi počas krátkych pobytov v Bratislave konzultoval svoje kroky, informoval ich o plánoch vlády či o rozhodnutiach pražského straníckeho vedenia a dával si odobriť svoje úmysly. Z času na čas túto zostavu doplnil niekto z ďalších slovenských agrárnikov ako napríklad Ján Petrovič či Jozef Országh, k stabilným účastníkom porád však patrila len spomínaná päťica. Medzi Hodžových verných sa na Slovensku radili aj riaditeľ Zväzu RVP Cablk či predseda dorastovej straníckej organizácie Ursíny.

109 Krátko pred smrťou mal Blaho na adresu Hodžu vysloviť nasledovné konštatovanie: „Keby som pri prerate roku 1918 býval len o desať rokov mladší, všeličo by na Slovensku ináč vyzeralo. Nikdy by som nebol išiel s Hodžom, lebo jeho politická morálka a jeho pracovné metódy sa mi protivia.“ Citované podľa JANŠÁK, Štefan. *Život dr. Pavla Blahu. Slovenské národné hnutie na prahu XX. Storočia. Zv. II.* Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1947, s. 495.

110 V Skalici vydával Blaho časopis *Sloboda*, ktorý mal podtitul *Politický národohospodársky časopis*. Na jeho stránkach propagoval nové metódy práce, techniku, či technológie rastlinnej a živočíšnej výroby. Po sedemročnej odmlke sa vrátil aj k tradíciám skalických roľníckych zjazdov. JANŠÁK, ref. 109, s. 486.

111 Nástupcovia po Dr. Blahovi. *Slovenský týždenník* (ďalej ST), roč. 24, č. 50, 16. 12. 1927, s. 1.

Podporu v radoch slovenských agrárnikov si Hodža získaval rozličnými spôsobmi. Okrem poskytovania finančných prostriedkov¹¹² patrilo k účinným metódam aj pridelovanie zbytkových statkov, ku ktorým sa na Slovensku bez jeho odobrenia nik nedostal. Nepodarilo sa to dokonca ani jednému z jeho najbližších vnútrostraníckych spojencov – A. Štefánkovi. Na jar 1928 mu Hodža oznámil, aby na chystaný prídell zbytkového statku dočasne zabudol, pretože by to vraj stranu pred plánovanými voľbami do krajinských a okresných zastupiteľstiev poškodilo. Štefánek sa preto pokúšal vybaviť pridelenie statku priamo cez ústredných straníckych tajomníkov Žilku a Berana, kde však tiež nepochodil.¹¹³ Označiť Hodžových slovenských stúpencom za jednotnú skupinu stmelenú jeho vodcovstvom však nie je možné. Ich ekonomické a mocenské záujmy či ambície totiž na seba často narážali, a tak sa dostávali do vzájomných sporov. Od aféry rimavskosobotskej RVP nemal na Cablkove pôsobenie vo funkcii riaditeľa Zväzu RVP Štefánek žiadneho dobrého slova. Mnohokrát nesúhlasil ani s finančnými transakciami, ktoré podnikal tajomník Seďa. Spoločne s Cablkom sa totiž podľa Štefánka púšťali do „pochybných kšeftov“, pričom v prípade neúspechu sa spoliehali na „všemožnosť Hodžovu“.¹¹⁴ Na Cablkovo účinkovanie vo Zväze RVP spomínal ešte po rokoch vo svojich pamätiach negatívne aj Ján Ursíny.¹¹⁵ Konštatoval v nich i to, že „svoju nelásku“ voči nemu dával vždy najavo aj A. Štefánek.¹¹⁶ Veľkou satisfakciou preto preňho muselo byť, keď ho v roku 1929 vystriedal vo funkcii predsedu Zväzu RVP. To, že vzájomné spory mal katolík Štefánek s evanjelikmi Cablkom a Ursínym, by mohlo zväzovať k domnienke, že jednou z príčin vzájomnej nevráživosti mohli byť aj konfesiónálne rozdiely. Túto tézu zdanlivo podporuje fakt, že matrikovými katolíkmi boli aj traja najväčší Hodžovi stranícki rivali Šrobár, Blaha a Okánik. Konflikty medzi Ursínym a Cablkom však dokazujú, že hlavnou príčinou sporov v slovenskom krídle agrárnej strany boli neuspokojené ekonomické a mocenské ambície. Konfesiónálne rozdiely nikdy hlavnú úlohu vo vnútrostraníckych konfliktoch nehrali.

Napriek tomu, že navonok pôsobil A. Štefánek vždy ako najvernejší Hodžov spojenec, v súkromných rozhovoroch medzi nimi počas debát o zmysle a podobe čs. národnej jednoty prichádzalo často k nezhodám. Štefánek patril k presvedčeným stúpencom čs. národnej jednoty v etnickom zmysle, a preto zastával názor o potrebe postupného splynutia češtiny a slovenčiny do jednotného čs. jazyka. Hodža sa začal od tejto tézy, ktorú krátko po vzniku republiky významne teoreticky podporil svojou prácou *Československý rozkol*, postupne odkláňať a prechádzal na stanovisko o jednotnom čs. národe len v politickom zmysle. V jazykovej otázke bol na rozdiel od neho striktným zástancom používania spisovnej slovenčiny. Po vstupe Ľudákov do vlády ho vystrašený Štefánek dokonca na čas podozrieval, že „čs. myšlienku celkom zavrhol“.¹¹⁷

112 V roku 1926 poskytol napríklad Hodža 50 000 korún bývalému poslancovi a funkcionárovi strany z Turca Michalovi Karlovskému na úhradu jeho hypotekárnej pôžičky v bratislavskej Mestskej sporiteľni. SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 T 34. List M. Karlovského A. Štefánkovi z 10. 3. 1926. Na vyplácanie podobných „odmien“ mal mať Hodža podľa Štefánka v tomto období k dispozícii približne 4 milióny korún na účte v Slovenskej banke. SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznam z 18. 5. 1926.

113 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznamy z roku 1928.

114 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznam z 21. 8. 1928.

115 URSÍNÝ, Ján. *Z môjho života*. Praha : Ústav T. G. Masaryka; Martin : Matica slovenská, 2000, s. 40-41.

116 Tamže, s. 39.

117 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznam z 5. 3. 1927.

4. 5. Dočasný „ústup“ Milana Hodžu z veľkej politiky a parlamentné voľby v roku 1929

Hodžov rozhodujúci podiel na vyrokovaní vstupu dvoch nemeckých aktivistických strán a HSLS do pravicovej koalície mu zvýšil prestíž a autoritu na čs. politickej scéne. Od podielu na politickej moci odstavené socialistické strany však túto skutočnosť niesli ťažko a práve Hodžu považovali za hlavného strojcu toho, že sa ocitli v opozícii. Už len tento fakt by stačil na to, aby sa Hodža zle zapísal v politických kruhoch Hradu, ktorý mal politicky najbližšie práve k sociálnym demokratom a národným socialistom. Jeho reputáciu u prezidenta Masaryka a ministra zahraničia Beneša navyše zhoršovali aj informácie, podľa ktorých mal ašpirovať na funkciu šéfa diplomacie či dokonca sa mal spomínať i ako uchádzač o kreslo prezidenta republiky.¹¹⁸ K rastúcej nevraživosti voči agrárnej strane a zvlášť Hodžovi prispievali aj články v agrárnických periodikách vychádzajúcich v českých krajinách i na Slovensku. Veľkú nevôľu hradných kruhov vyvolal po rozpade celonárodnej koalície článok, ktorý priniesla Hodžovi blízka *Slovenská politika*, a tak sa automaticky považoval za jeho stanovisko. Konštatovalo sa v ňom, že Benešova snaha zostať napriek odchodu národných socialistov z vládnej koalície vo funkcii ministra zahraničia sa protiví zásadám demokracie a rezort pod jeho vedením sa stáva ostrovom absolutizmu v republike.¹¹⁹ Hodža sa v tom čase v kuloároch vyjadril s dešpektom o Benešovej zahraničnej politike na jednej z pravidelných bratislavských porád „slovenského predsedníctva strany“.¹²⁰ Podľa názoru, ktorý tu prezentoval, sa mala čs. zahraničná politika orientovať na vytvorenie slovanského bloku, pričom prvým krokom týmto smerom sa malo stať predovšetkým uzavretie tesného spojenectva s Poľskom.¹²¹ Horšia však bola pre Hodžu skutočnosť, že jeho výhrady voči Benešovi sa dostávali i na Hrad. V septembri 1926 sa napríklad v Tatranskej Lomnici pred Karlom Čapkom rozhovoril, ako Beneš nedokázal zabrániť zblížovaniu spojeneckej Juhoslávie (v tom čase oficiálne Kráľovstvo SHS) s Maďarskom a Rumunskom s Talianskom.¹²² Ku všetkému sa pridávali chýry, že sa pokúša presvedčiť Švehlu, aby kandidoval za prezidenta, čím by sa mu otvorila cesta do premiérskeho kresla, a tým aj k prípadnému ovládnutiu zahraničnej politiky.¹²³ Hodžov negatívny obraz v hradných kruhoch umocňovali i jeho teoretické články o agrarizme spomínané v prvej kapitole, v ktorých zaujímal veľmi kritické stanoviská k socialistickej ideológii, pričom ju často označoval za neperspektívnu pre ČSR.

118 Za perspektívneho kandidáta na prezidentskú funkciu ho v roku 1926 označil v rozhovore s T. G. Masarykom v tom čase ešte popredný predstaviteľ národných socialistov Jiří Stříbrný. KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad 1. Hrad a pětka (1918 - 1926)*. Praha : Panevropa, 1996, s. 333; Podobne sa o Hodžovej perspektívnej budúcnosti vyslovil v rozhovore so Štefánkom už dva roky predtým J. Kállay. SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Záznam z 21. 9. 1924.

119 KLIMEK, ref. 14, s. 101.

120 Nespokojnosť s Benešovou zahraničnou politikou však v tom čase nebola u predstaviteľov rôznych prúdov čs. politiky ničím výnimočným. Jeho reputáciu zhoršili najmä výsledky konferencie v Locarne v roku 1925, na ktorej sa Nemecko znovu vrátilo medzi veľmoci. Odmietlo garantovať hranice Československu a Poľsku a západné veľmoci spokojné s garanciou hraníc na Rýne mu to tolerovali.

121 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 25. 4. 1926. Spojenectvo s Poľskom bolo v Hodžových očiach nevyhnutnosťou na obranu proti nemeckej hrozbe, ktorá sa nad Československom začala znášať po konferencii v Locarne.

122 KLIMEK, ref. 14, s. 99.

123 KLIMEK, ref. 14, s. 129.

Hodžove ašpirácie na post ministra zahraničia napokon skrotil z obavy, aby mu v strane nezačal konkurovať samotný Švehla. V pravicovej „panskej“ koalícii sa tak lídrovi slovenských agrárnikov ušlo len spomínané kreslo ministra školstva. Až do tohto obdobia patril Hodža vo vedení strany k stúpencom Švehlovej línie a v rámci straníckych krídel sa prikláňal skôr na stranu umiernených reprezentovaných Viškovským, Udržalom, Malypetrom a Bradáčom. Po vyostrení vzťahov s Hradom začal byť akosi automaticky spájaný s voči Hradu kritickým konzervatívnym táborem, ktorého najhlasnejším reprezentantom v rámci strany bol šéfredaktor *Venkova* Vraný. Hradní informátori posielali prezidentovi dokonca odkazy, že Hodža stojí spolu s ďalšími predstaviteľmi konzervatívneho smeru v rámci strany Stouplaom a Staněkom na čele „statkárskej kliky“. Pravdou však je, že v tomto zoskupení sa neocitol z programových dôvodov, ale ho tam dotlačili spomínané vonkajšie okolnosti.

Odveta Hradu proti Hodžovi za jeho podiel na vytvorení vlády bez socialistov a ašpirácie, ktoré ohrozovali Benešovu autoritu i postavenie, prišla veľmi rýchlo. V druhej polovici roka 1926 začal denník *Lidové noviny*, blízky národným socialistom a Hradu, obviňovať Hodžu z korupčných praktík. Viedenský advokát bulharského princa Cyrila Norbert Eisler, ktorý bol v tom čase čs. orgánmi vyšetrovaný aj pre iné obvinenia, sa mal podľa denníka pri častých stretnutiach s Hodžom dožadovať toho, aby v čase, keď stál na čele ministerstva poľnohospodárstva, zabezpečil vyňatie lesných majetkov Coburgovcov na Slovensku zo záboru pôdy určenej na pozemkovú reformu a ich pridelenie princovi Cyrilovi. Hoci denník Hodžu priamo z korupcie neobvinil, táto skutočnosť sa v článkoch medzi riadkami jasne naznačovala.¹²⁴ Hodža tieto tvrdenia vehementne popieral a ešte na jeseň 1926 prešiel do protiútku. Na brnianskom súde podal na šéfredaktora *Lidových novin* Jaroslava Stránskeho žalobu. Súd mu dal v septembri nasledujúceho roka za pravdu a Stránský sa mu musel verejne ospravedlniť.¹²⁵ Podľa Švehlovho životopisca D. Millera bol spoločne s Hradom za rozpútanie kampane Hradu proti Hodžovi v *Lidových novinách* zodpovedný aj predseda agrárnej strany, ktorý sa tým mal usilovať zatriasť s čoraz pevnejšou pozíciou Hodžu na čs. politickej scéne.¹²⁶ Toto tvrdenie je však prinajmenšom z dvoch dôvodov problematické. Švehla mal určite v rukách viacero nástrojov, ktorými mohol obmedziť Hodžov vplyv po vnútrostraníckej línii. Jeho verejné pranierovanie totiž nevrhalo zlý tieň len na ministra školstva, ale na celú agrárnu stranu. Coburgská aféra navyše oživila debaty o korupcii na Štátnom pozemkovom úrade, ktorý bol v rukách agrárnikov. Pred hradnými informátormi sa výrokmí o Švehlovom tolerovaní korupčných praktík na úrade rozhovoril dokonca i Udržal. Priamou obeťou aféry sa napokon nestal Hodža, ale Švehlovi i Hradu blízky predseda pozemkového úradu Viškovský, ktorý túto funkciu 18. novembra 1926 v tichosti opustil. Kauza určite poškodila v očiach verejnosti Hodžovu povesť, o jeho vtedajšie politické pozície ho však nepripravila.

Na jeseň 1927 sa znovu zhoršil Švehlov zdravotný stav. V marci 1928 sa síce na jeden deň do svojho úradu vrátil, problémy sa však opäť obnovili. Hoci sa v ďalších

124 O spore dvoch princov - dedičov coburgovského majetku, ktorý vošiel do dejín ako tzv. coburgská aféra a angažovalo sa v ňom mnoho vplyvných čs. politikov, pozri bližšie HOLEC, Roman. Aféra coburgovského dedičstva. Dvaja páni jedného majetku. In BYSTRICKÝ, Valerián - ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava : Pro Historia; Historický ústav SAV, 2008, s. 107-120.

125 Dr. Stránský odpovídal min dr. Hodžu. *SD*, roč. 19, č. 216, 122. 9. 1927, s. 1.

126 MILLER, ref. 2, s. 189-190.

týždňoch o jeho návrate do veľkej politiky pravidelne špekulovalo, ukázalo sa, že išlo fakticky o jeho definitívny odchod z politickej scény ČSR, ktorú už až do svojej smrti v roku 1933 ovplyvňovať len zákulisne zo svojho lôžka. V strane sa preto rozpútal boj o jeho nástupcu. Ako hlavní kandidáti na kreslo premiéra sa najčastejšie spomínali traja zástupcovia umierneného krídla Udržal, Malypetr a Viškovský. Štvrtým uchádzačom bol Hodža.¹²⁷ Pre výhrady, ktoré mal voči nemu prezident Masaryk, však bolo veľmi nepravdepodobné, že by Švehlu vo funkcii nahradil práve on. Podľa D. Millera bol však navyše v tom čase pre českých agrárnikov neprijateľný aj ako Slováč.¹²⁸ Na konci roku 1928 prichádzali na Hrad zaručené informácie o tom, že Švehla určil za svojho nástupcu na čele strany Hodžu.¹²⁹ Tieto správy sa však určite nezakladali na pravde. Švehla mal v tom čase v strane takú autoritu, že jeho želanie by sa stalo veľmi rýchlo realitou. V skutočnosti svojho nástupcu nevybral, pretože stále rátal so svojím návratom do aktívnej politiky. Táto skutočnosť napätie vo vnútri strany ešte zvyšovala. Cieľom podobných dezinformácií bolo skôr zvyšovať paniku a obavy v hradných kruhoch.

Práve na jeseň v roku 1928 začal Hodža zvažovať možnosť, že v prípade, ak by sa nestal Švehlovým nástupcom v premiérskom kresle – čo bolo stále pravdepodobnejšie – by na pol roka prípadne rok odišiel z politiky. Tento čas plánoval stráviť v zahraničí a využiť na vyliečenie svojich chronických zdravotných ťažkostí. S plánom sa zdôveril A. Štefánkovi, ktorému zároveň naznačil, že by ho počas tohto obdobia mohol nahradiť v kresle ministra školstva. O situácii Hodža rokoval i so svojimi bratislavskými dôverníkmi. Spoločne prijali rozhodnutie, že počas neprítomnosti lídra slovenských agrárnikov, bude robiť na Slovensku stranícku politiku tzv. Neoficiálny pracovný výbor. Jeho členmi mali byť Seďa, Štefánek, Hušek, Votruba, Halla, Petrovič a Országh. Schádzať sa mal 2 až 3-krát do týždňa v Bratislave. Jeho plánovanou úlohou bolo zachovávať dovtedajšiu Hodžom vytýčenú politickú líniu strany.¹³⁰

Oslabenie Hodžovho postavenia vo vedení strany, ako aj útoky socialistickej tlače sa snažil vo svoj prospech využiť aj najväčší spojenec Hradu medzi slovenskými agrárnikmi Vavro Šrobár. So svojím odsunom na druhú koľaj v slovenskej politike sa nechcel zmieriť, tak sa aj on zapojil do úsilia o oslabenie pozície vodcu slovenských agrárnikov. Koncom roka 1927 poskytol minister Beneš financie na vydávanie časopisu s osvedčeným predprevrátovým názvom *Hlas*. V projekte zameranom na posilnenie pozícií ľavicových strán na Slovensku sa mal popri ich slovenských predstaviteľoch Ivanovi Déreerovi, Hrušovskom a bývalom redaktorovi *Lidových novín* Milanovi Janotovi angažovať aj Šrobár.¹³¹ V tom istom čase vystúpil prvý poprevratový minister s plnou mocou s prejavom, v ktorom okrem hlavnej línie o neustále rastúcom vplyve agrárnej strany v republike zároveň v krátkosti spochybnil Hodžovo vyzdvihovanie svätováclavskej a cyrilometodskej tradície pre čs. štátnosť. Narážal na jeho reč, ktorú predniesol na straníckom zhromaždení v Hradci Králové. Podľa jeho názoru nemala najmä svätováclavská tradícia pre čs. štátnosť žiadny praktický význam, pretože na Slovensku bola celkom neznáma. V tomto smere pokladal za omnoho prínosnejšie vyzdvihovať legionársku tradíciu, ktorá umožnila vznik štátu a má pevné korene

127 KLIMEK, ref. 14, s. 129.

128 MILLER, ref. 2, s. 198.

129 KLIMEK, ref. 14, 162.

130 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 15. 9. 1928.

131 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 12. 12. 1927.

v českých krajinách i na Slovensku. Hodža tým v Šrobárových očiach len potvrdzoval svoje celkové ustupovanie ľudákovi a negovaním spolupráce so socialistickými stranami zároveň opúšťal pokrokové tradície hlasistického hnutia, ktorého bol v posledných rokoch monarchie súčasťou.¹³² O pasážach Šrobárovho senátneho vystúpenia spochybňujúcich Hodžovu politickú koncepciu informoval okamžite *Slovenský denník*, ktorý za to exministra tvrdo kritizoval.¹³³ Aj tu išlo o určitý posun, ktorý naznačoval vážnosť situácie, pretože v minulosti sa stranícka tlač snažila vnútrostranícke konflikty skôr zahmlievať a nie ešte viac prilievať olej do ohňa. Rozrastajúci sa konflikt medzi Hodžom a Šrobárom muselo 16. decembra 1927 hasiť predsedníctvo strany na porade, kde prišlo medzi oboma k prudkej zvade. Na Šrobára však zaútočil aj minister Srdínko a moravský šéf strany Staněk, ktorí ho pre plánovanú spoluúčasť na vydávaní *Hlasu* obvinili z poškodzovania záujmov strany. Šrobár musel svoju angažovanosť na projekte odvolať a z predsedníctva odišiel porazený. Navyše sa tam dozvedel, že reč o rozvíjaní tradícií cirkevných svätcov predniesol Hodža na Švehlov podnet.¹³⁴ O dva dni Hodža o situácii referoval aj na porade svojho bratislavského „predsedníctva“. Redaktorom novín dal príkaz, aby boli k Šrobárovi zhovievaví a snažili sa ho získať späť na jeho stranu. Voči socialistom sa však malo prejsť do útoku. Ako hlavná zbraň proti *Hlasu* mala slúžiť revue *Prúdy*, o ktorej Hodža rozhodol, že sa zmení na dvojtýždenník a bude sa venovať aktuálnej publicistike a zahraničnej politike.¹³⁵ Pokoj zbraní medzi hlavnými straníckymi rivalmi však vydržal len niekoľko mesiacov. Už 30. apríla 1928 obvinil Šrobár Hodžu, že si v prejave v predošlom roku prisvojil zásluhu na jeho známej reči za vytvorenie čs. štátnosti, ktorú predniesol pred jedenástimi rokmi na prvomájovom zhromaždení sociálnej demokracie v Liptovskom Mikuláši. Ako prostriedok na kritiku straníckeho rivala využil znovu tlačový orgán konkurenčného politického subjektu, tentoraz sociálnodemokratické *Robotnícke noviny*.¹³⁶ Išlo o akúsi predohru jeho najväčšieho útoku proti Hodžovi, pamätiam na udalosti súvisiace so vznikom republiky, ktoré vyšli na jeseň 1928 pod názvom *Osvobozené Slovensko*.¹³⁷ Ako upozornil historik Milan Zemko, prvoradou úlohou spisu nebolo podať svedectvo o dianí v prvých týždňoch a mesiacoch po prevrate, ale atak na hlavného straníckeho soka.¹³⁸ Šrobár Hodžu v knihe obvinil, že ako vyslanec republiky v Budapešti rokoval bez mandátu čs. vlády s maďarskými politikmi o zotrvaní Slovenska v Uhorsku. Jeho tvrdenia sa snažil Hodža vyvrátiť počas niekoľko hodín trvajúcej prednášky, ktorú predniesol 22. decembra 1928 na pôde novootvoreného republikánskeho klubu v budove bratislavského Zemedelského múzea.¹³⁹ Vec sa však Hodžovou reakciou neuzavrela. Šrobára totiž pobúrilo, že mu *Slovenský denník* odmietol uverejniť odpoveď na Hodžovu spochybnenia jeho vývodov v práci *Osvobozené Slovensko*. Redakcia to zdôvodnila tým, že ide o malicherný, osobný a stranu poškodzujúci

132 CD-R, EK NS RČS, volebné obdobie 1925 – 1929, 108. schôdza senátu z 13. 12. 1927.

133 Senátor dr. V. Šrobár o republikánskej strane. SD, roč. 10, č. 284a, 15. 12. 1927.

134 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis zo 16. 12. 1927.

135 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 18. 12. 1927.

136 Zbytočne vyvolaná hádka. SD, roč. 11, 1. 5. 1928, s. 1.

137 ŠROBÁR, Vavro. *Osvobozené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Sväzok prvý*. Praha : Čin, 1928.

138 ZEMKO, Milan. Spor Hodžu a Šrobára pri 10. výročí vzniku ČSR alebo História v službe politiky. In PEKŇÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža politik a žurnalista*. Bratislava : Ústav politických vied SAV; Veda, 2008, s. 117-127.

139 Prvá debatná schôdza republikánskeho klubu v Bratislave. SD, roč. 11, č. 294, 23. 12. 1928, s. 2.

spor, v ktorom musí stáť z vecných dôvodov i v záujme strany na Hodžovej strane.¹⁴⁰ Na nové obvinenia voči Hodžovi tak Šrobár začiatkom roka 1929 opäť využil Hradu blízke *Lidové noviny*. Hodžu rovnako ostro, ako to v tom čase robili jeho hlavní opoziční krťci z oboch socialistických strán, označil za hrozbu čs. demokracie: „V Hodžovi vyrastá typický príklad diktátora. Pražské socialistické kruhy sú vraj spokojné s Hodžom, lebo <majú aspoň možnosť s kým sa shovárať>. Bude li mať Hodža dost času a voľnosti zariadovať sa i finančne na túto úlohu, vodcovia socializmu nebudú sa môcť s Hodžom shovárať, lebo on im bude diktovať a oni budú mlčať a poslúchať. [...] Hodža neprestajne zasahuje do všetkých oborov štátneho života, bez ohľadu, či je tam jeho činnosť žiadúca alebo zbytočná, či má úspechy alebo blamáže. Zasahuje do vnútorného života politických strán a všade si získava prívržencov. Zabezpečuje si verejnú mienku cestou mnohých časopisov, ktoré mu slepo slúžia. [...] Nemyslite si, že Hodžova trpezlivosť nemá hraníc: čo je pre neho jedno ministerstvo, keď nemá všetky? A tak v záujme blaha republiky musíme sa zaoberať problémom Hodžovým.“¹⁴¹ Podľa Slovenského deníka vytýkal Šrobár Hodžovi v sérii článkov publikovaných v *Lidových novinách* okrem iného i „klamstvo, nespoľahlivosť, sebeckú politiku, politickú nedôslednosť, kompromizmus, vládybažnosť, grandsseigneurstvo“ či „nedostatočný cit vlastenecký“. Stranícka tlač znovu upozorňovala, že Šrobárovo počínanie môže prospieť len nepriateľom agrárnej strany.¹⁴²

V tom čase sa už nad Hodžovým ministerským pôsobením sťahovali mraky. Trpezlivosť prezidenta Masaryka s jeho počínaním, najmä otvorenou kritikou ministra Beneša, pretiekla. Hradné kruhy sa preto rozhodli proti Hodžovi energicky zakročiť. Okolie prezidenta a ministra zahraničia dospelo k presvedčeniu, že odstavenie Hodžu z vládnej pozície ho pripraví nielen o prestíž, ale aj o možnosť disponovať najrôznejšími ministerskými finančnými fondmi, čo ho zbaví nielen vplyvu v rámci agrárnej strany, ale aj na slovenskej politickej scéne. Príležitosť sa im naskytila začiatkom roka 1929. Beneš využil Hodžove sťažnosti o tom, že ho rezort zahraničných vecí neinformoval o kampani, ktorú proti nemu viedla bulharská tlač. Šéf diplomacie preto vypracoval rozsiahly elaborát o Hodžových zahraničnopolitických prešľapoch. Vyčítal mu v ňom, že v októbri 1928 plánoval stretnutie predstaviteľov agrárnych strán z Rumunska, Poľska a Juhoslávie so šéfom britskej Labouristickej strany a bývalým premiérom Ramseyom MacDonaldom, o ktorom sa ako minister zahraničia údajne dozvedel iba z tlače. Medzi účastníkmi schôdzky mali byť aj predstavitelia chorvátskej opozície. Napriek tomu, že k stretnutiu napokon neprišlo, malo jeho avizovanie v Belehrade veľmi negatívny ohlas. Vzhľadom na skutočnosť, že išlo o malodohodového spojenca, to bolo pre Beneša značne nepríjemné. Ministrovi zahraničia prišiel ostrý protest od juhoslovanského kolegu Vojislava Marinkovića. Hodžovi Beneš vytkol najmä to, že ako aktívny minister nesmel stretnutie bez informovania ministerstva zahraničných vecí vôbec organizovať. Navyše, podľa neho sa schôdzka nemala vzhľadom na pomery v Kráľovstve ani plánovať, pretože opozičná Chorvátska roľnícka strana dokázala aj túto skutočnosť propagandisticky využiť vo svoj prospech.¹⁴³

Nasledovala kritika za Hodžovu finančnú podporu bulharským poľnohospodárskym družstevným podnikom patriacim v tom čase už opozičnej bulharskej agrárnej

140 Dr. Šrobár v *Lidových novinách*. SD, roč. 12, č. 10a, 12. 1. 1929, s. 2.

141 Citované podľa ZEMKO, ref. 3, s. 131.

142 *Alea acta est...* SD, roč. 12, č. 13a, 16. 1. 1929, s. 1.

143 Archiv Ústavu T. G. Masaryka (ďalej AÚTGM) Praha, f. Edvard Bneš (EB) I, k. 245, sign. 171/12.

strane,¹⁴⁴ ktorú chápali v Bulharsku ako zasahovanie do vnútorných záležitostí. Z akcie vinili čs. štát, lebo ju organizoval jeho minister. Benešovi prekážal i fakt, že ju Hodža v denníku *Venkov* otvorene poprel, hoci jeho pravá ruka a muž poverený jej realizáciou, hlavný tajomník agrárnej strany na Slovensku Seďa, v Bulharsku dosvedčil, že za ňou stojí minister školstva. Bulharskej vláde prekážala najmä skutočnosť, že z čs. peňazí sa mal financovať okrem iného aj opozičný denník. O svojich krokoch v Bulharsku Hodža Beneša znovu neinformoval, upovedomil o nich iba štátneho tajomníka ministerstva zahraničných vecí Kamila Kroftu. Na záver svojho rozsiahleho, takmer obžalobného spisu, pripojil šéf diplomacie starú záležitosť vyplatenia peňazí za majetok ostrihomského arcibiskupstva na Slovensku zabratý pri realizácii čs. pozemkovej reformy.¹⁴⁵

Hodža reagoval na Benešov elaborát listom ministrovi Šrámkovi, ktorý v tom čase viedol vládu namiesto chorého Švehlu. Tvrdil v ňom, že o negatívnom postoji Belehradu ku schôdzke s MacDonaldom sa dozvedel až dva dni pred jej plánovaným konaním. Bránil sa aj tým, že podnet na jej uskutočnenie nevyšiel do neho, ale z britskej strany a podľa neho boli na ňu prizvaní aj zástupcovia Srbov. Na svojej akcii v Bulharsku žiadny problém nevidel, pretože podľa svojej mienky postupoval so súhlasom ministerstva zahraničných vecí. Vyplatením zálohy ostrihomskému arcibiskupstvu ušetril štát údajne veľké milióny, ktorý by musel zaplatiť po predpokladanom verdikte medzinárodného súdneho dvora v Haagu.¹⁴⁶

Hodžovi obrana nepomohla. Jeho pozíciu navyše oslabilo aj posilnenie prohradného umierneného krídla v agrárnej strane, ktorého predstaviteľ František Udržal napokon po dlhom vyjednávaní a po Švehlovom odobrení zasadol do premiérskeho kresla ako jeho nástupca. V jeho vládnom kabinete sa Hodža dlho neohrial. Už o týždeň po výmene predsedu vlády ho prijal na audiencii prezident Masaryk. Zopakoval mu kritiku z Benešovho elaborátu a pripojil niekoľko starších výhrad ohľadom údajného Hodžovho obohacovania sa pri prevode cirkevných statkov na Slovensku. Hodžovi neostalo iné, len podať demisiu, hoci sa ešte dva týždne pokúšal presvedčiť vedenie strany, aby s ňou nesúhlasilo.¹⁴⁷ No rozhodnutie prezidenta už vedenie strany, snažiace sa o zmierenie s národnými socialistami a Hradom, revidovať nechcelo. Väčšina jeho členov mala v tom čase navyše zvýšený záujem na dobrých vzťahoch s Benešom, ktorý sa chystal pred medzinárodným súdom v Haagu obhajovať čs. pozemkovú reformu. Hodžovým postavením v strane však odchod z vlády nijako neotriasol. Aj naďalej ostal jej podpredsedom a na pripravovaný májový stranícky zjazd mu pripadla povinnosť vypracovať referát za Slovensko.¹⁴⁸ Zmýšľanie väčšiny slovenského členstva strany o svojom „vodcovi“ vystihol predseda Zväzu RVP Ján Cablk: *„Ináč veľmi dobre mu padne, že si trocha oodýchne, možno bude zatiaľ aj dačo pracovať na pamätiach, alebo podobnom diele, isté je, že je človekom budúcnosti a nijako nezapadol, ba práve, vstane čoskoro posilnený, obodrený a ešte neohrozenejší.*“¹⁴⁹

144 Išlo o sanáciu družstevnej centrály v Sofii sumou 100 000 leva. ZUBEREC, Vladimír. Milan Hodža (1. 2. 1878 – 27. 6. 1944). In HČ, 1990, roč. 38, č. 6, s. 780.

145 O údajnom dare od Hodžu pre ostrihomské arcibiskupstvo vo výške 23 miliónov korún pozri bližšie: BARTLOVÁ, Alena. Dar pre arcibiskupa. Kauza Milan Hodža a 23 miliónov. In BYSTRICKÝ - ROGULOVÁ, ref. 124, s. 99-106.

146 ANM, o. f. Milan Hodža, k. 6, inv. č. 352.

147 KLIMEK, ref. 14, s. 182-189.

148 AÚTGM, fond EB I, k. 244, inv. č. R170/5 – osobná složka.

149 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 6, inv. č. 530. List J. Cablka E. Šándorovi zo 4. 3. 1929.

Stranícka tlač v českých krajinách i na Slovensku prezentovala Hodžov odchod z ministerského postu zhodne ako dôsledok zhoršenia jeho zdravotného stavu, ktorý si vyžadoval podobne ako v prípade Švehlu dlhodobé liečenie a vehementne popierať tvrdenia denníkov konkurenčných strán, že ide o jeho politický pád. Pravdou je, že podlomené zdravie hlavnou príčinou jeho demisie nebolo, ale tlak na odstúpenie mu zároveň uľahčil rozhodnutie uskutočniť už spomínaný plán na dočasný odchod z vládnych funkcií. Už začiatkom marca sa Hodža skutočne zotavoval v Tatranskej Polianke, v druhej polovici roka zasa absolvoval liečebný pobyt v Rakúsku.

Oslabenie Hodžovej pozície sa snažil využiť Šrobár na jeho odstavenie z rozhodujúcich pozícií v strane. Jeho pokusy však vyšli na prázdno. Nesplnila sa mu ani túžba vrátiť sa do ministerského kresla, pretože strana už s ním na takúto pozíciu nerátala. Naopak, na schôdzi župnej organizácie v Bratislave v januári žiadali jej účastníci Šrobárovo vylúčenie zo strany. Pre články proti Hodžovi v *Lidových novinách* naňho ostro zaútočil i A. Štefánek.¹⁵⁰ Pražské vedenie strany nemalo záujem zbaviť sa Hodžu, hoci sa tu voči nemu ozývali i kritické hlasy, napríklad Karel Viškovský. Už krátko po jeho odchode z vlády sa hlavný tajomník strany Beran vyjadril, že strana sa s ním nerozlúči, lebo „dnes za ním jde celé Slovensko“. Bohumír Bradáč v rovnakom duchu prízvukoval, že Hodžovo odstavenie bez adekvátnej náhrady na Slovensku by bolo kontraproduktívnym krokom pre jednotu republiky.¹⁵¹ Vedeniu strany bolo jasné, že len Hodža mohol garantovať jednotu agrárneho hnutia na Slovensku a zároveň bol ako jediný spomedzi slovenských predstaviteľov dostatočne známou a populárnou osobnosťou, ktorá mohla aspoň čiastočne súperiť o vplyv a sympatie slovenského vidieckeho voliča s A. Hlinkom. Jeho význam pre stranu zhrnul za všetkých českých agrárnikov Švehla, keď vo februári 1929 konštatoval v rozhovore s K. Viškovským, že ostatní slovenskí agrárici sú bez Hodžu neschopné nuly.¹⁵² V prípade jeho vylúčenia zo strany či odstavenia z popredných pozícií tu bola aj z dôvodu jeho popularity na Slovensku pomerne reálna hrozba, že si v takom prípade založí vlastnú slovenskú agrárnu stranu a vybuduje „slovenský front“. Nahlas sa špekulovalo, že by za týchto okolností mohol na svoju stranu získať slovenskú vetvu Čs. strany lidovej, SNS, živnostníkov a umiernený stredový prúd v HSLŠ. Podľa hlásení hradných informátorov o tom mali Hodžovi emisári na Slovensku začať s predstaviteľmi týchto zoskupení rokovať.¹⁵³

Špekulácie o „slovenskom fronte“ sa po Hodžovom odchode z ministerského kresla začali objavovať aj v tlači HSLŠ a maďarských opozičných strán.¹⁵⁴ *Slovenský denník* preto rezolútne dementoval, že by sa na porade župných predsedov 15. apríla 1929 v Bratislave hovorilo o vytvorení samostatnej slovenskej strany. Zdôraznil, že „republikánska strana na Slovensku sa nedá na cesty romantickej politiky zakladania nejakej novej jednotnej strany. V otázkach Slovenska možno dosiahnuť úspechov i rozdeleným postupom strán, ale s jednotným cieľom.“¹⁵⁵ Hodžova korešpondencia s predstaviteľom autonomistickej SNS Martinom Rázusom počas pobytu v Tatranskej Polianke skutočne dokazuje len to, že

150 KLIMEK, ref. 14, s. 184.

151 KLIMEK, ref. 14, s. 188.

152 KLIMEK, ref. 14, s. 185.

153 KLIMEK, ref. 14, s. 198.

154 Povesti o slovenskej fronte a dr. Hodža. SD, roč. 12, č. 84a, 10. 4. 1928, s. 1.

155 Politika republikánskej strany na Slovensku. SD, roč. 12, č. 90a, 17. 4. 1929

s jeho spoluprácou rátal v ďalšom období pri presadzovaní špecifických slovenských požiadaviek.¹⁵⁶

Definitívne potvrdenie Hodžovho zotrvania na pozícii podpredsedu agrárnej strany priniesol stranický zjazd, ktorý sa konal začiatkom mája 1929 v Prahe. Hodža ani Švehla na ňom neboli osobne prítomní, napriek tomu sa však stali jeho významnými protagonistami. Najväčší ohlas malo údajné posolstvo vyzdvihujúce význam roľníctva pre čs. štát, ktoré v Švehlovom mene prečítal minister poľnohospodárstva Srdínko. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o referát zostavený zo Švehlových poznámok, ktorý by však predseda strany v podobnom, proti socialistickým stranám a mestským vrstvám obyvateľstva naladenom duchu, nikdy verejne neprezentoval.¹⁵⁷ O tom, či jeho konečné znenie Švehla skutočne povolil v rozsahu v akom odznelo, sa dodnes vedú medzi historikmi spory. Nezodpovedal totiž jeho dovedty typickému štýlu zmierlivého, kompromis a dohodu hľadajúceho štátnika. Zjazd sa niesol v znamení súboja konzervatívco v umiernenými, ktorý sa skončil porážkou druhej skupiny. Úradujúcim predsedom strany sa totiž počas Švehlovej choroby nestal premiér Udržal, ale Staněk. V prospech umiernených sa nijako nezmenilo ani zloženie predsedníctva strany. Po dočasnom útlme pri nástupe novej vlády sa obnovili aj útoky *Venkova* voči Benešovi a socialistom. Hodžov prejav predniesol na zjazde Juraj Slávik. Zdôrazňovala sa v ňom nevyhnutnosť zachovania jednoty agrárneho hnutia, ktorá je veľmi potrebná práve v časoch, keď sa proti nemu vedie zo všetkých strán koncentrovaný útok.¹⁵⁸

Oslabenie Hodžovej pozície sa snažili využiť nielen jeho vnútrostraníci odporcovia. Akcie na využitie dočasného zníženia jeho prestíže v očiach verejnosti podnikli s cieľom posilniť svoj vplyv na Slovensku aj viaceré politické strany. Vynikali medzi nimi práve Benešovi národní socialisti. V nádeji, že sa pre rozpory medzi agrárnikmi a ľuďmi blížila predčasné voľby, začali v polovici roka kampaň na získanie nových prívržencov na Slovensku. Niesla sa v protihodžovskom duchu. Pod heslom revízie pozemkovej reformy hodlala pritiahnúť dovedajších prívržencov agrárnej strany, ktorí sa obávali o svoje ešte nezaknihované prídely pôdy. Agitátori sa ich snažili presvedčiť, že sa zachránia prestupom k národným socialistom. Benešova strana si od toho sľubovala, že takýmto spôsobom sa jej podarí získať pozície na slovenskom vidieku. Kampaň podporil osobnou návštevou Slovenska i minister zahraničia. Príznačné bolo, že ho tu okázalo vítali viacerí Hodžovi odporcovia z radov slovenských agrárnikov, medzi ktorými nechýbal ani bratislavský starosta Okánik. Kampaň národných socialistov na Slovensku ticho podporovali aj ľudáci, pre ktorých boli agrárnici pod Hodžovým vedením najväčšími konkurentmi. Benešov informátor zo Slovenska upozorňoval, že ohotu spolupracovať prejavujú dokonca aj príslušníci katolíckeho kléru.¹⁵⁹ V čase, keď sa aj na celoštátnej úrovni čoraz hlasnejšie špekulovalo o vytvorení čierno-červenej koalície socialistov s ľudovou stranou, nebola táto skutočnosť úplným prekvapením. Ľudáci navyše vychádzali z jednoduchej úvahy, podľa ktorej útok na agrárnikov priniesie na Slovensku najväčšie zisky práve im. Najhorlivejším stúpencom tejto myšlienky v radoch HSLS bol jej vtedajší generálny tajomník Pavol Macháček. Bol známy ako nezmieriteľný odporca Hodžu, ktorý bol v jeho očiach

156 ROGULOVÁ, ref. 101, s. 147.

157 DOSTÁL, ref. 52, s. 122.

158 MILLER, ref. 2, s. 209.

159 AÚTGM, f. EB I, k. 136/7.

hlavným iniciátorom súdneho procesu proti Vojtechovi Tukovi. Koalíciu s národnými socialistami považoval za najlepší spôsob na definitívne odstavenie Hodžu od vplyvu na slovenské záležitosti. Na čele takejto vlády mal podľa neho stáť Beneš.¹⁶⁰ Ofenzíva proti agrárnikom však priniesla v októbrových voľbách národným socialistom na Slovensku len veľmi nepatrný nárast hlasov.¹⁶¹

V druhej polovici roka sa spory vo vládnej koalícii neustále vyhrocovali a nahlas sa začalo hovoriť o predčasných voľbách. Koaliční partneri agrárnej strany neboli ochotní pristúpiť na jej požiadavky a zaviesť pevné clá aj na produkty živočíšnej výroby. Veľké výhrady k ich uzákoneniu mala najmä Čs. strana ľudová. V situácii permanentného konfliktu s agrárnikami bolo ohrozené aj prijatie štátneho rozpočtu na nasledujúci rok. Koncom septembra bolo jasné, že koalícia nedokáže ďalej efektívne fungovať a tak prišlo rozhodnutie o predčasných voľbách, ktorých termín určili na 27. októbra. Napätie v spoločnosti a predovšetkým na Slovensku vyhrocoval aj proces s Vojtechom Tukom, ktorý prebiehal už od začiatku roka. Tuka publikoval v novoročnom čísle *Slováka* z roku 1928 štátoprávnu úvahu s názvom *V desiatom roku Martinskej deklarácie*. Tvrdil v ňom, že na základe tzv. tajnej klauzuly nastane 30. októbra toho istého roka na Slovensku bezprávnny stav (*vacuum iuris*). Všetky zákony prijaté pražským parlamentom mali podľa neho v tento deň stratiť platnosť. Zväzok slovenského národa s čs. štátom mal totiž podľa Tuku platiť podľa Martinskej deklarácie len 10 rokov a po ich uplynutí sa mali obyvatelia Slovenska rozhodnúť, či si nevytvoria samostatný slovenský štát. Tukove tvrdenia vyvolali nevdôľu nielen slovenských predstaviteľov centralistických strán, ale aj autonomistickej SNS a časti HSLS. V polovici roka požiadaval v parlamentnom vystúpení slovenský národný demokrat Milan Ivanka štátne orgány, aby voči Tukovi začali trestné stíhanie pre ohrozenie bezpečnosti republiky, ktorej sa mal dopustiť ako agent pracujúci v službách cudzieho štátu, konkrétne Maďarska. Hoci presvedčivé dôkazy o Tukovej spolupráci s maďarskými úradmi vyšli najavo až po druhej svetovej vojne, 5. októbra 1929 ho uznal bratislavský súd vinným zo spolupráce s cudzou mocnosťou a odsúdil na 15-ročný trest odňatia slobody. Proces bol zároveň motivovaný i politicky, pretože jeho cieľom bola okrem iného diskreditácia autonomistického programu ľudovej strany. HSLS zastávala aj po vynesení rozsudku stanovisko o Tukovej nevine a logickým krokom vedenia strany bola už o tri dni demisia jej dvoch ministrov. V čase, keď bol osud pravicovej koalície spečatený, išlo len o symbolické gesto, ktoré malo zároveň HSLS umožniť viesť predvolebnú kampaň v pozícii opozičnej strany.

Do predvolebných príprav sa napriek neustálym informáciám tlače o jeho pretrvávajúcej chorobe zapojil aj Hodža. Jeho prvou úlohou bolo zostavenie kandidátnej listiny. Medzi uchádzačmi o kreslá v poslaneckej snemovni urobil tak ako v roku 1925 znova veľký prievan. Okrem už spomínaných poslancov Bráneckého a Macka sa na kandidátku nedostali ani A. Šoltys, A. Kocsis a M. Slávik. Ján Botto sa musel uspokojiť s miestom v senáte. Na nevolebné miesto bol kvôli odporu okresných organizácií nútený presunúť svojho spojenca Hallu. Záujem o poslanecký post prejavil aj bývalý župan a Blahov nástupca na čele Zemedelskej rady Metod Bella,¹⁶² ktorý však pochodil podobne ako Halla a pre nesúhlas liptovsko-mikuláškovej organizácie sa na

160 AÚTGM, f. EB I, k. 136/7.

161 Národní socialisti získali 43 968 hlasov, čo bolo o 7 059 viac ako v roku 1925. V parlamente zasadli dvaja zástupcovia strany zvolení na Slovensku.

162 SNK-ALU, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 A 38. List M. Bellu A. Štefánkovi z 26. 9. 1929.

kandidátku vôbec nedostal.¹⁶³ Na tom, aby sa stali poslancami, však zrejme Hodžovi príliš nezáležalo, mali preňho význam aj na iných postoch. Svedčí o tom skutočnosť, že napriek odporu regionálnych organizácií presadil na čelo kandidátky do senátu v novozámockom volebnom kraji svojho hlavného straníckeho rivala Šrobára.¹⁶⁴ Hodžov pragmatický prístup k politike znovu zvíťazil. Hoci sa mu núkala šanca definitívne zbaviť bývalého ministra vplyvu a prestíže, nevyužil ju. Dobre vedel, že odstavenie Šrobára by ešte zhoršilo jeho pozíciu v očiach Hradu a to si Hodža, chystajúci svoj návrat do vládnych funkcií, ku ktorému viedla cesta práve cez zmierenie s Masarykom a Benešom, nemohol dovoliť. Hodža sa pri zostavovaní listín ukázal ako majster taktiky mysliaci dva ťahy dopredu oproti súperom. Funkcionárov strany nomináciami príliš dráždiť nechcel, svoje hlavné záujmy si však presadil.

Napriek tvrdeniam o nevyhnutnosti liečiť sa z choroby, ktorá ho mala prinútiť vzdať sa ministerského kresla, sa Hodža zapojil do prebiehajúcej predvolebnej kampane. Tentoraz však necestoval po celom Slovensku, ale osobne navštevoval najmä zhromaždenia na východe Slovenska, kde kandidoval v prešovskom volebnom kraji. Na rozdiel oproti predchádzajúcim kampaniam prednášal pred zhromaždenými stúpenkami s odvolaním sa na svoju chorobu len krátke príhovory.¹⁶⁵ Zámery strany v nadchádzajúcich voľbách na Slovensku však vyložil už na bratislavskej schôdzi slovenských poslancov, senátorov a tajomníkov strany, ktorá sa konala 26. septembra. Za cieľ označil pokračovať v trende z predchádzajúcich obecných a krajiných volieb, ktoré priniesli oslabenie pozícií ľudákov. Strana sa mala stať podľa Hodžu definitívne nielen prvou stranou v republike, ale aj na Slovensku. Zdôraznil, že pri stále sa prehĺbujúcej kríze poľnohospodárstva, ktorú nemajú ostatné strany záujem riešiť a nevedomujú si, že tak vyvolávajú krízu celého hospodárstva štátu, je už najvyšší čas, aby skutočne všetci roľníci odovzdali hlasy roľníckej strane. Príslušníkom stavu pripomenul: „.... každý roľník, ktorý ešte aj teraz zostáva u ľudákov, ktorí dokázali svoju neprajnosť roľníckemu stavu, je zradcom roľníckeho stavu.“¹⁶⁶ Stranícka tlač sa pri agitácii snažila využiť aj Tukovo odsúdenie a HSLS v titulkoch najčastejšie nazývala Tukovou stranou. Vzájomný volebný súboj kládla do polohy zápasu medzi republikou oddanými roľníkmi a zradcom Tukom, ktorý kandidoval v košickom volebnom kraji.¹⁶⁷ Hodža sa rovnako ako pri krajiných voľbách snažil znova neúspešne uzavrieť volebné spojenectvo s SNS. Lákadlom pre národniarov mali byť hlavne financie, ktoré by im znovu umožnili vydávať *Národné noviny* ako denník. SNS však uprednostnila spojenectvo s národnými demokratmi Karla Kramáča, hoci sa ho Hodža snažil do poslednej chvíle rozbiť.¹⁶⁸

Uprostred prebiehajúcej volebnej kampane prišiel pre stranu obrovský šok. Bratislavský starosta Okánik 14. októbra verejne oznámil, že sa vzdáva všetkých verejných funkcií a opúšťa stranu, pričom sa odvolal na svoj zlý zdravotný stav. Na jeho rozhodnutie

163 SNA, o. f. Fedor Houdek, k. 2, inv. č. 48, sign. II/2. List M. Hodžu F. Houdekovi zo 6. 10. 1929.

164 SNA, o. f. Fedor Houdek, k. 2, inv. č. 48, sign. II/2. List M. Hodžu F. Houdekovi zo 6. 10. 1929. Funkcionári z bratislavskej župnej organizácie síce Hodžov návrh na Šrobárovo kandidovanie za jeho prítomnosti poslušne odhlasovali, ešte pred schválením listín predsedníctvom strany však prišli za ústredným tajomníkom Žilkom a žiadali ho rozhodnutie revidovať. Dôvodili tým, že Šrobárova kandidatúra znamená pre stranu istú stratu voličov.

165 Zemplín manifestuje za republikánsku myšlienku. SD, roč. 12, č. 237a, 15. 10. 1929, s. 4.

166 Prvý volebný prejav dra Milana Hodžu. SD, roč. 12, č. 224, 28. 9. 1929, s. 2.

167 Napríklad článok: Tukova strana chce zmýliť slovenských roľníkov. SD, roč. 12, č. 227a, 3. 10. 1929, s. 2.

168 ROGULOVÁ, ref. 101, s. 171-174.

bola podozrivá najmä skutočnosť, že o ňom už tri dni dopredu informoval denník *Slovák*.¹⁶⁹ Stranícka tlač bola Okánikovým krokom pobúrená, písala o poškodení záujmov roľníctva a čs. ľudu, ktorého sa navyše kanonik dopustil v čase zápasu s nepriateľskými živlami na čele s Tukom. Vážne rozpútalo aj jeho oznámenie o vystúpení zo strany, ktoré uverejnili socialistické a ľudácke denníky ešte skôr, ako ho pošta stihla doručiť pražskému ústrednému sekretariátu strany. V liste zároveň obvinil Hodžu z korupčného režimu, ktorý mal pod jeho vedením panovať na Slovensku už od roku 1921.¹⁷⁰ Vo svojich tvrdeniach sa odvolával ako na svedka okrem iných aj na Šrobára, ktorý však jeho kroky oficiálne odsúdil.¹⁷¹

Okamžite sa začali vynárať rôzne špekulácie o príčinách Okánikovho odchodu z politiky. Nezaradenie na kandidátku pre parlamentné voľby dôvodom určite nebolo, pretože v predchádzajúcich voľbách bol Okánik zvolený do senátu. Pre nesúhlas svojho nadriadeného, trnavského biskupa s výkonom mandátu, sa ho však napokon vzdal. Strana tak nemala záruku, aby sa to znovu nezopakovalo. Jeho krok sa dával okrem iného do súvislosti s návštevou u pápežského nuncia v Prahe krátko predtým. Podľa agrárnickej tlače mu mal vatikánsky vyslanec Pietro Ciriaci pohroziť tým, že zotrvávanie v republikánskej strane je prekážkou pre jeho prípadný postup v rámci cirkevnej hierarchie, pričom sa špekulovalo o Okánikovom záujme o biskupský post. Nevylučovalo sa ani to, že v pozadí jeho rozhodnutia mohol byť minister Beneš, ktorého mal počas inkriminovanej cesty do Prahy tiež vyhľadať. Agrárnicke denníky prešli do protiútok a prinášali informácie o údajných finančných machináciách a spolčovaní sa s nemeckými a maďarskými členmi bratislavského zastupiteľstva, ktorého sa mal Okánik dopúšťať vo funkcii starostu. Ako ďalší dôvod spomínali dokonca strach z chýbajúcich prostriedkov na rozpočet mesta v roku 1930.¹⁷² Situáciu výstižne okomentovali *Národné noviny*, podľa ktorých si agráристи nevedomovali, že činy, ktoré Okánikovi vyčítali, padali aj na ich vrub.¹⁷³ Po odchode zo strany Okánik žiadnu veľkú kariéru v cirkvi neurobil. Politike sa dôsledne vyhýbal a až do roku 1941 pôsobil ako bratislavský mestský farár v Dóme sv. Martina.

Nech už bola skutočná príčina Okánikovho rozchodu s agrárnou stranou akákoľvek, isté je, že strane v predvolebnom čase neprosper. Len niekoľko dní po vynesení rozsudku nad Tukom odpútal jeho krok na čas pozornosť od aféry ľudovej strany. Práve ľudáci, ale popri nich samozrejme aj socialisti, neskrývali svoju radosť z obvinení, ktoré vzniesol voči Hodžovi.¹⁷⁴

Výsledok volieb potvrdil trend z hlasovaní v predchádzajúcich rokoch. HSLŠ stratila proti parlamentným voľbám v roku 1925 takmer 86 000 voličov, ale zisk 403 683 hlasov¹⁷⁵ jej stále stačil na zachovanie pozície jasne najpodporovanejšej politickej strany na Slovensku. V relatívnych číslach síce klesla z 34 na 28 percent, agrárnikom sa však ich nádej stať sa najsilnejšou stranou na Slovensku, ktorá i napriek úspechom vo voľbách z rokov 1927 a 1928 nemala reálne základy, nesplnila. Z nespokojnosti voličov HSLŠ s jej pôsobením vo vláde tak vyťažili agráристи proti roku 1925 len 30 000

169 Dr. Okánik sa vzdal starostenského úradu v Bratislave. SD, roč. 12, č. 237a, 15. 10. 1929, s. 1.

170 Prípad dra Okánika. SD, roč. 12, č. 238, 16. 10. 1929, s. 2.

171 Pozadie útoku na republikánsku stranu. SD, roč. 12, č. 240, 18. 10. 1929, s. 1.

172 Okánikov strach z bratislavského rozpočtu na rok 1930. SD, roč. 12, č. 245a, 24. 10. 1929, s. 2.

173 Tukiáda, mackiáda, okánikiáda. *Národné noviny*, roč. 60, č. 122, 18. 10. 1929, s. 1.

174 Podlé zbrane vo volebnom boji. SD, roč. 12, č. 239, 17. 10. 1929, s. 1.

175 Volebné výsledky podľa *Československá statistika*. Svazek 70, řada I (Volby, sešit 4), Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929. Praha : Státní úřad statistický, 1930, s. 9 a n.

nových hlasov, hoci strata ľudákov bola podstatne väčšia a samozrejme, nie všetky prírastky agrárnej strany sa dajú pripísať len na ich úkor. Za kandidátku agrárnikov do poslaneckej snemovne NZ hlasovalo na Slovensku 278 979 voličov. Ukázalo sa, že napriek rétorike smerujúcej k získaniu hlasov celého roľníckeho stavu, mala podpora strany v ich radoch pre odmietavé stanovisko k autonómii Slovenska jasné limity.

V porovnaní s rokom 1925, keď agrárnici prehrali s ľudákmi v každom volebnom kraji, ich tentoraz dokázali v troch poraziť. Najvýraznejšie boli ich víťazstvá v prešovskom a košickom kraji, kde sa zároveň stali najsilnejšou politickou stranou. Navyše išlo o jediné dva kraje, kde zo strát HSLŠ profitovala práve agrárna strana. Prešovský kraj bol pre republikánsku stranu znovu najúspešnejším v celej republike. Obdržala tu vyše 70 000 hlasov, čo bolo o 15 000 viac, ako získali ľudáci. Po prerátaní na relatívne čísla išlo o 36-percentnú podporu, kým celorepublikový zisk strany bol necelých 15 percent odovzdaných hlasov. Vysoko nadpriemernú hodnotu tak malo aj 29 percent získaných v košickom volebnom kraji, kde dostali ľudáci o 8 000 hlasov menej ako agrárnici. Východ Slovenska, predovšetkým okresy ležiace na severe a východe od Košíc, sa tak stali v týchto voľbách definitívne baštou agrárnej strany.

Tretím volebným krajom, v ktorom agrárnici ľudákov porazili, boli Nové Zámky. Získali tu však takmer rovnaký počet hlasov ako pred štyrmi rokmi a z tamojšej straty ľudákov tak ťažili iné politické subjekty. Podobne pochodili agrárnici aj v trnavskom a martinskom volebnom kraji. Najúspešnejšou stranou v nich aj v roku 1929 zostala s veľkým náskokom HSLŠ, napriek tomu však stratila v trnavskom kraji 11 000 a v martinskom takmer 15 000 hlasov. Agrárnici si však v oboch krajoch polepšili len o približne tisícku nových voličov. Z poklesu ľudákov tak viac ako Hodžovo strana vyťažili sociálni demokrati a maďarské opozičné strany. Táto skutočnosť je ešte evidentnejšia pri porovnaní výsledkov v banskobystrickom volebnom kraji. Napriek tomu, že ľudáci tu prišli o takmer 14 000 voličov, zaznamenali v kraji výrazný, až 7-tisícový pokles aj agrárnici. Z týchto faktov je zrejmé, že na západnom a strednom Slovensku neprišlo ani k žiadnym výrazným zmenám regionálnej podpory agrárnej strany. Jej oporami ostali rovnaké okresy ako v predchádzajúcich parlamentných voľbách.

V rámci celej republiky sa agrárna strana po prvý raz pri parlamentných voľbách prehupla cez hranicu milión hlasov, keď ich získala 1 105 498. Vo všetkých štyroch krajinách republiky zaznamenala oproti roku 1925 nárast podpory. Pozíciu prvej strany v štáte jej znovu zabezpečil výsledok zo Slovenska, pretože v českých krajinách získala o 55 000 hlasov menej ako sociálni demokrati, ktorí sa po neúspechu v roku 1925 znova vrátili na politické výsledie. Na Slovensku si však sociálni demokrati pripísali o celých 145 000 hlasov menej ako agrárnici, a to rozhodlo o najúspešnejšej strane rovnako, ako v predchádzajúcich voľbách súboj o prvé miesto v republike s komunistami.¹⁷⁶ Aj tento výsledok jasne dokázal, aký veľký význam mala pre agrárnikov jednota strany, ktorej garantom bol na Slovensku Hodža. Veď bez Slovenska by si strana už druhý raz za sebou nemohla robiť nárok na kreslo predsedu vlády.

Výsledok volieb stačil strane na Slovensku do tretice opäť na rovnaký počet 12 mandátov v poslaneckej snemovni NZ. Až 9 z nich si strana zaistila už v prvom skrutíniu. Tentoraz pri pridelovaní mandátov v druhom skrutíniu k žiadnym presunom v poradí neprišlo, kreslá obdržali zástupcovia krajov s najvyšším počtom zbytkových hlasov.

¹⁷⁶ Agrárnici porazili sociálnych demokratov aj v Podkarpatskej Rusi, rozdiel v najvýchodnejšej krajine republiky by však na zvrátenie prehry v českých krajinách ani zďaleka nestačil.

Milan Hodža ostal jediným slovenským agrárnikom, ktorý bol do dolnej komory parlamentu zvolený v každých voľbách od roku 1920. Mandáty z roku 1925 obhájili aj A. Štefánek, J. Petrovič a Blahov náhradník J. Zeman. Po prestávke v predchádzajúcom volebnom období sa do parlamentných lavíc vrátil ružomerský starosta Ján Janček. Návrat do parlamentu, v ktorom však predtým pôsobil len ako člen revolučného NZ, zaznamenal aj bývalý minister a župan Juraj Slávik. Mandátu sa konečne dočkal Pavol Teplanský, ktorý sa ho rezolútne dožadoval už pred štyrmi rokmi. Poslancami sa stalo aj päť ďalších nových tvárí. Boli medzi nimi traja roľníci kandidujúci v úspešnom prešovskom volebnom kraji – Michal Dorič, Ján S. Vančo a Juraj Kaliňák, roľník z Moravského Sv. Jána Štefan Blažek a vládny komisár Štefan Štunda, ktorý však kandidoval v košickom volebnom kraji. Mandát opäť o vlások unikal predsedovi maďarského Zväzu Csomorovi, ktorý si naň musel počkať až do roku 1935. Napriek nesplnenému Hodžovmu predvolebnému cieľu stať sa prvou stranou na Slovensku hodnotila slovenská stranícka tlač voľby ako úspešné. Zdôrazňovala úbytok hlasov pre ľudákov a nárast svojej volebnej podpory.¹⁷⁷ Ako špeciálnu zásluhu agrárnej strany vyzdvihovala aj Tukovo neúspešné uchádzanie sa o mandát v košickom volebnom kraji, kde získali agráристи hlasy práve na úkor HSLS.¹⁷⁸ Stranu mohol tešiť aj fakt, že ako jediná z významných centralistických strán sa vyhýbala výkyvom voličskej podpory a od roku 1920 zaznamenávala neustály prílev voličov.

* * *

V druhej polovici 20. rokov dokázala agrárna strana presadiť prijatie niekoľkých zákonov, ktoré mali zlepšiť hospodársku situáciu roľníctva v republike. Na prvom mieste bol medzi nimi zákon o pevných clách na obilie, ktorý nebolo možné schváliť v predchádzajúcich vládach celonárodnej koalície kvôli odporu socialistických strán. Práve agrárna strana s jej hlavným vyjednávačom pri rozhovoroch o zostavení koalície Hodžom mala hlavnú zásluhu na vytvorení pravicovej vlády, do ktorej dokázal prilákať aj dovtedy ostro opozične naladených slovenských ľudákov. Pobyt HSLS vo vláde jej priniesol zníženie popularity medzi slovenskými voličmi. Ich nespokojnosť však agráристи nedokázali zužitkovať na prilákanie sklamaných priaznivcov ľudovej strany do svojich radov. Ukázalo sa, že napriek miernemu nárastu voličskej základe oproti voľbám v roku 1925, vykazovala podpora pre stranu na Slovensku stabilnú úroveň a v každých parlamentných voľbách jej tu stačila na získanie dvanástich kresiel v poslaneckej snemovni NZ. Hlavnou prekážkou pre výraznejšie volebné úspechy strany bolo pravdepodobne jej odmietavé stanovisko k autonómii Slovenska v rámci ČSR. V celoštátnom meradle však mali výsledky zo Slovenska pre stranu kľúčový význam. Zo všetkých čs. centralistických strán tu mala s veľkým odstupom od ostatných konkurentov najvyššiu voličskú podporu, vďaka čomu sa stala v rokoch 1925 a 1929 najsilnejšou stranou republiky. Zárukou zachovania tejto pozície strany na Slovensku bol podľa straníckej tlače „vodca slovenských roľníkov“ Milan Hodža a pražské vedenie si to dobre uvedomovalo. Jeho odstavenie z čelných pozícií v strane preto nemohli ovplyvniť ani útoky jeho straníckych kritikov, ktorých hlavným protagonistom bol V. Šrobár, ani neoblúbenosť v hradných kruhoch, pre ktorú v roku 1929 na čas opustil posty vo vládnych kabinetoch.

¹⁷⁷ Velké vítězstvo republikánskej strany. SD, roč. 12, č. 249, 28. 10. 1928, s. 1.

¹⁷⁸ Bělu Tuku porazili republikánski voličia. SD, roč. 12, č. 250a, 30. 10. 1929, s. 1.

5. KOMPLEX PRIDRUŽENÝCH ORGANIZÁCIÍ AGRÁRNEJ STRANY NA SLOVENSKU

5. 1. Stranícke náborové a odborové organizácie

Agrárna strana nešírila svoj vplyv na Slovensku iba vďaka svojim straníckym organizáciám a sekretariátom. Priazeň obyvateľstva jej pomáhali získavať aj desiatky ďalších pridružených organizácií rôzneho typu. Patrili k nim najmä stranícke náborové a záujmové organizácie, veľký význam však mali i tie, v ktorých sa združovala vidiecka mládež, vysokoškolské študentstvo, inštitúcie kultúrno-vzdelávacieho či telovýchovného zamerania. Permanentné ovládanie ministerstva poľnohospodárstva umožnilo strane využívať na svoje ciele aj viacero verejných, oficiálne predovšetkým na podporu poľnohospodárskeho sektora orientovaných inštitúcií. Agrárna strana si tak v medzivojnovom Československu vybuďovala celý komplex organizácií, ktorý presahoval sféru politiky a plnil aj hospodárske, kultúrne, spoločenské či telovýchovné úlohy. Najmä v českých krajinách, ale v menšej miere i na Slovensku sa pričínili o to, že sa stala najpodporovanejšou politickou stranou v republike. Prostredníctvom členstva v pridružených organizáciách dokázala strana k svojmu programu pripútať nielen masy roľníckeho obyvateľstva, ale práve ich zásluhou oslovovala aj viaceré vrstvy obyvateľov miest. Porovnateľným komplexom pridružených organizácií sa iné politické strany pochváliť nemohli, a to dokonca ani žiadna zo socialistických strán, hoci českí agráристи ich začali paradoxne budovať podľa sociálnodemokratického vzoru. Podrobnú kategorizáciu pridružených agrárnických organizácií vypracoval vo svojej monografii o republikánskej strane historik Dušan Uhlíř.¹ Nie všetky typy a organizácie však rozvíjali na Slovensku činnosť a ani tu nezapustili také silné korene ako v historických krajinách. V tejto kapitole som sa preto zamerával predovšetkým na tie z nich, ktorých vplyv na slovenskú spoločnosť či stranícku politiku na Slovensku bol evidentný.

Po vzniku Národnej republikánskej strany roľníckej v septembri 1919 prevzala Slovenská roľnícka jednota (SRJ), ktorá vznikla o niekoľko mesiacov skôr, funkciu jej náborovej organizácie.² Najmä v obciach, ale často aj v menších mestách suplovali miestne Roľnícke besedy v prvých rokoch po vzniku republiky chýbajúce stranícke organizácie a pre vstup do strany tam bolo preto nevyhnutné vstúpiť do SRJ. Na poste tajomníka SRJ sa začala úspešná kariéra Františka Seďu, ktorý prešiel po zlúčení do jednotnej agrárnej strany v republike a víťazstve Milana Hodžu v zápase o pozíciu prvého muža medzi agrárnikmi na Slovensku na post tajomníka hlavného sekretariátu strany v Bratislave. Aj zásluhou jeho zdvojenej tajomníckej funkcie začal postupný proces prerastania roľníckych besied a miestnych organizácií zjednotenej strany. Masy organizované v SRJ boli zároveň jednou z hlavných opôr Hodžovho vplyvu na Slovensku, pretože ich zakladateľ zastával aj po roku 1922 naďalej funkciu ich predsedu. Splývanie štruktúr strany a SRJ bolo evidentné najmä od roku 1925. V tomto období nebola zriedkavosťou

1 UHLÍŘ, Dušan. *Republikánska strana venkovského a maloroľníckeho ľudu 1918 - 1938. Charakteristika agrárneho hnutia v Československu*. Praha : Ústav československých a svetových dejín ČSAV, 1988, s. 62-127.

2 SRJ bola v dobovej terminológii označovaná za odborovú organizáciu strany. Dnes sa už však význam tohto termínu v jazyku posunul a pomenúva organizáciu zastupujúcu záujmy zamestnancov vo vyjednávaní s ich zamestnávateľmi. Vhodným označením pre poslanie SRJ v rámci strany je náborová organizácia. Termín odborová organizácia však v tejto práci v práci používam pre označenie organizácií v štruktúre agrárnej strany, ktoré združovali príslušníkov rovnakého odboru či profesie.

ani paradoxná situácia, keď bratislavský hlavný sekretariát odoslal úradný list na hlavíčkovom papieri strany, pod ktorým bola pečiatka hlavného sekretariátu SRJ.³ Jednota prestala zvolávať svoje valné zhromaždenia, ktoré v prvých rokoch organizovala s veľkou pompou a ako samostatný subjekt už vystupovala len formálne. Táto skutočnosť značne dezorientovala úradníkov Generálneho finančného riaditeľstva, ktorých znepokojovali správy o údajných podnikateľských aktivitách spolku. V roku 1925 sa preto obrátilo Policajné riaditeľstvo v Bratislave na Seďu so žiadosťou o vysvetlenie, či sa SRJ rozpustila, alebo či stále pokračuje v činnosti. Hlavný tajomník jeho úradníkov uistil, že spolok stále funguje podľa stanov schválených v roku 1923 a podnikateľskú činnosť nikdy nevyvíjal. Neuskutočnené výročné zhromaždenia SRJ, o ktorých konaní mali jej predstavitelia podľa stanov úrady informovať, ospravedlňoval zaneprázdnenosťou či chorobami ministra a predsedu organizácie Hodžu.⁴ Počet členov SRJ dosiahol do konca roka číslo 76 024,⁵ išlo teda prakticky o rovnako veľkú členskú základňu, ako mala strana v polovici 20. rokov.⁶ Tento údaj len potvrdzuje vzájomné prelínanie sa členstva strany a SRJ. Značka jednoty sa od konca 20. rokov používala už len minimálne, pretože splnila svoju úlohu z prvých rokov po vzniku republiky a väčšina roľníckych besied sa začala považovať za miestne organizácie strany.

Veľmi podobným vývojom prešla po zjednotení čs. agrárneho hnutia do celoštátnej strany v roku 1922 i Slovenská domovina, ktorá vznikla podľa už v predchádzajúcich kapitolách spomínaného českého vzoru a jej poslaním bolo predovšetkým získať strane prívržencov medzi maloroľníkmi a poľnohospodárskymi robotníkmi. Kým v prvých poprevratových rokoch pôsobila ako významný agitačný nástroj pri presadzovaní pozemkovej reformy podľa scenára agrárnikov a na pripútanie nemajetných vidieckych vrstiev k strane, po pristúpení k prideľovaniu pôdy začal jej význam klesať. Najznámejším funkcionárom v radoch Slovenskej domoviny bol jej podpredseda, člen predsedníctva strany v rokoch 1925 – 1929, poslanec NZ Ján Petrovič. Na Slovensku vydávala časopis *Slovenská domovina*.

S pribúdajúcimi rokmi naopak neustále rástol vplyv mládežníckych organizácií strany. V českých krajinách mali tradíciu už v období pred prevratom. Na Slovensku začalo hnutie slovenského agrárneho dorastu vyvíjať organizovanú činnosť podobne ako SRJ v apríli 1919. Veľkú zásluhu na tom mala najmä organizačná činnosť českého úradníka bratislavského poľnohospodárskeho referátu ministerstva s plnou mocou Brandejsa. V nasledujúcom roku sa konal ustanovujúci zjazd Ústrednej jednoty slovenského roľníckeho dorastu (ÚJSRD), ktorá sa stala v máji 1921 spoločne s mládežníckymi zoskupeniami českej agrárnej strany ako jedna z troch krajinských organizácií súčasťou celoštátnej Ríšskej jednoty republikánskeho dorastu.⁷ Stalo sa tak teda ešte skôr, ako prišlo k vytvoreniu celorepublikovej agrárnej strany. Prvým predsedom ÚJSRD bol Ján Pihorňa. Jedno z troch podpredsedníckych miest sa ušlo aj dcére poslanca Jozefa Bráneckého Márii. V dozornom výbore organizácie zasadal

3 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) Policajné riaditeľstvo (ďalej PR), kartón (ďalej k.) 225, mat. 51/2. List tajomníka hlavného sekretariátu SRJ K. D. Štefánka Policajnému riaditeľstvu v Bratislave z 21. 10. 1925.

4 SNA, f. PR, k. 45. Zápisnica o výpovedi F. Seďu na Policajnom riaditeľstve v Bratislave z 21. 12. 1925.

5 SNA, f. PR, k. 45. List hlavného tajomníka SRJ F. Seďu Policajnému riaditeľstvu v Bratislave z 28. 3. 1930.

6 V roku 1925 mala mať agrárna strana na Slovensku 76 345 členov. UHLÍŘ, ref. 1, s. 68.

7 DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno : Atlantis, 1998, s. 276.

okrem iných i Pavol Blaho ml.⁸ Práve v mládežníckej organizácii agrárnikov sa začala aj úspešná politická kariéra Jána Ursínyho, ktorý to z členov prvého predsedníctva ÚJSRD dotiahol v budúcich rokoch v rámci straníckej hierarchie najďalej. V roku 1923 ho delegáti zjazdu zvolili do funkcie predsedu ÚJSRD.⁹ V rámci celoštátnej dorastovej organizácie zastával funkciu podpredsedu, vďaka čomu získal v pomerne mladom veku pozíciu v predsedníctve agrárnej strany.

Mládežnícka organizácia mala podobnú organizačnú štruktúru ako strana, ku ktorej patrila – od miestnych, cez okresné, župné, tri krajské jednoty až po celoštátnu ríšsku jednotu. Podstatnou výnimkou v jej štruktúre oproti strane však bola práve samostatná krajská organizácia. Podľa stanov bolo cieľom ÚJSRD vychovávať čs. mládež na slovenskom vidieku v „*mravnom, občianskom, národnom, kultúrnom, sociálnom a odborne hospodárskom smere*“, aby napomáhala zvyšovať poľnohospodársku produkciu v republike.¹⁰ Z členov tak chcela formovať odborne fundovaných roľníkov a štátu oddaných občanov.

Vrcholnými orgánmi ÚJSRD boli krajský zjazd, ktorý sa konal raz za dva roky, výkonný výbor a predsedníctvo na čele s predsedom. Okrem zjazdov, na ktorých prijímali účastníci rezolúcie k aktuálnym politickým problémom, bola jej hlavným poslaním najmä agitačná činnosť počas predvolebných kampaní strany. Pre svojich členov organizovala odborné prednášky o pestovaní obilia a chove hospodárskych zvierat, exkurzie do českých krajín a do zahraničia, osvetové kurzy, divadelné predstavenia, spoločenské zábavy či slávnosti, pri ktorých nechýbali krstenia zástav jednotlivých jednôt typické pre všetky organizácie agrárnej strany.¹¹ Mladá generácia agrárnikov bola oproti slovenskému vedeniu strany menej konzervatívna, o čom svedčí účasť viacerých žien (či dievčat) v predsedníctve ÚJSRD alebo miestnych jednôt. Členská základňa ÚJSRD z roka na rok mohutnela. V roku 1929 už bolo v miestnych jednotách organizovaných takmer 17 000 mladých agrárnikov, čo predstavovalo oproti roku 1927 takmer zdvojnásobenie členskej základne.¹²

Pri agrárnej strane na Slovensku pôsobilo aj viacero organizácií zastupujúcich záujmy rôznych odborov a profesií. Prihláška za ich člena znamenala rovnako ak pri náborových organizáciách aj vstup do strany. Svoju činnosť vyvíjali na úrovni kraja a župy, riadila ich ústredná správa na čele s predsedom. Zastrešoval ich úradnícky a zamestnanecký odbor, ktorým sa strana snažila prilákať do svojich radov potenciálnych sympatizantov mimo vidieka a z iných ako roľníckych profesií. Najmä v prvých rokoch po vzniku republiky chcela touto cestou zároveň demonštrovať, že nie je orientovaná len na úzke stavovské záujmy poľnohospodárov. Odbor vznikol ešte v roku 1919 pri NRSR a pri agitácii sa zároveň využíval ako dôkaz celonárodnej orientácie strany vo vtedajších polemikách s SNS. Predsedom sa stal Fedor Houdek, ktorý síce od svojho odchodu z ministerského postu v roku 1920 nezastával žiadnu významnú politickú

8 SNA, f. PR, k. 46, sign. 102/28. Zoznam členov predsedníctva ÚJSRD z roku 1920.

9 Snem roľníckeho dorastu. *Slovenský denník* (ďalej SD), roč. 6, č. 98, 1. 5. 1923, s. 3.

10 SNA, f. PR, k. 45. Stanovy ústrednej jednoty slovenského roľníckeho dorastu.

11 V roku 1929 si napríklad Župná jednota slov. roľníckeho dorastu v bývalej košickej župe sídliaca v Prešove vybrala za jedného z krstných otcov svojho práporu J. Cablka. Okrem slávnostného klinca s jeho menom, ktorý mal prísť na slávnosť osobne do práporu pribiť, mu poslali aj šek s prosbou o finančný príspevok na činnosť. SNA, osobný fond (ďalej o. f.) Ján Cablk, k. 8, inv. č. 783, sign. IIb/2. Župná jednota slov. roľníckeho dorastu. List jednoty J. Cablkovi z 18. 4. 1929.

12 SNA, f. PR, k. 46, sign. 102/28.

funkciu, bol však členom vedenia strany, v ktorom patril k Hodžovým stúpencom. V roku 1925 odbor doplnila sekcia štátno-policajných zamestnancov.¹³ Nešlo o nič prekvapujúce, keďže rezort vnútra patril medzi tradičné domény agrárnej strany. Jednou z najvplyvnejších odborových sekcií združených v Úradníckom a zamestnaneckom odbore strany bol aj učiteľský odbor, ktorý začal v strane pôsobiť v roku 1922 a v roku 1925 sa opätovne ustanovil ako Školský a učiteľský odbor Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu.¹⁴ Jeho pôsobnosť sa tak mala rozšíriť aj na nepedagogických pracovníkov školstva. Na čele odboru stál počas celých 20. rokov Pavol Teplanský. Pre tohto správcu školy v Suchej nad Parnou pri Trnave bola funkcia začiatkom jeho úspešnej politickej dráhy v agrárnej strane. Nasledovalo jeho zvolenie na post predsedu bratislavskej župnej organizácie strany, v roku 1928 zvolenie za poslanca krajinského zastupiteľstva a rok neskôr za člena poslaneckej snemovne NZ. Odbor sa pokúšal prilákať do svojich radov aj učiteľov škôl s maďarským vyučovacím jazykom. Pod vedením učiteľa V. Biróa pôsobila v Nových Zámkoch samostatná pobočka maďarských školských zamestnancov, ktorej bol Biró predsedom. Na ustanovujúcom valnom zhromaždení rozšíreného Školského a učiteľského odboru v Bratislave v roku 1925 žiadal Vavro Šrobár prítomných, aby boli na vidieku bojovníkmi proti ľudáckemu klerikalizmu. Na ich dôležitú úlohu pri šírení osvety na vidieku upozornil aj Pavol Blaho. Rezort školstva patril vždy medzi programové priority slovenských agrárnikov, pretože šírenie osvety bolo už jednou z hlavných zásad predprevrátového hlasistického programu, ku ktorému sa ich čelní predstavitelia hlásili. Len v 20. rokoch sa vo funkcii ministra školstva postupne vystriedali Šrobár, Hodža i Anton Štefánek. Aj vďaka pôsobeniu školského odboru sa im podarilo získať značnú časť učiteľov do svojich radov, čoho dôkazom boli aj stranické kandidátky pre regionálne voľby, na ktorých bola učiteľská profesia po roľníckej jednou z najfrekvencovanejších.

Ďalšími sekciami, ktoré začali vyvíjať činnosť pri Úradníckom a zamestnaneckom odbore strany na Slovensku do konca 20. rokov boli Ústredná jednota lesných, poľovníčích a rybničných zamestnancov, odbor žien, notársky odbor, odbor hostinských či odbor poľnohospodárskych robotníkov.

5. 2. Záujmové politické organizácie, branné organizácie a kultúrne inštitúcie strany na Slovensku

Okrem odborových organizácií združených v Úradníckom a zamestnaneckom odbore strany pôsobili na Slovensku aj niekoľko ďalších organizácií, ktoré spájali členstvo so spoločným záujmom, pričom sa opierali o vplyv agrárnej strany a mali politický charakter. Jednou z najaktívnejších bolo Združenie slovenských agrárnych akademikov v Bratislave, ktoré tak ako väčšina pridružených organizácií strany začalo v roku 1923 vyvíjať činnosť podľa už osvedčeného českého vzoru. Jeho úlohou bolo sústreďovať vo svojich radoch všetkých vysokoškolských študentov pochádzajúcich z vidieka a počas rokov štúdia ich podporovať poskytovaním štipendií, cestovných príspevkov či pôžičiek. Malo sa tak zabrániť tomu, aby sa mladí ľudia po odchode na štúdiá do

¹³ SNA, f. PR, k. 225, mat. 51/2. List tajomníka hlavného sekretariátu v Bratislave K. D. Štefánka Policajnému riaditeľstvu v Bratislave z 21. 10. 1925.

¹⁴ SNA, f. PR, k. 225, mat. 51/2. Správa o ustanovujúcom zhromaždení Školského a učiteľského odboru Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu konanom 25. 8. 1925.

miest odcudzili vidieku a roľníckemu stavu. Zároveň išlo o snahu získavať ich pre program agrárnej strany a nasmerovať na dráhu straníckych agitátorov, z ktorých by sa v ďalších rokoch zároveň vytvárali odborné kádre agrárnikov.¹⁵ Na čele združenia stál predseda a výbor, ktorý mohol zriaďovať rôzne odborné komisie. V akademickom roku 1923 - 1924 pôsobil vo funkcii historicky prvého predsedu združenia Karol Pavlú. Po skončení akademického roka dochádzalo pravidelne k výmene predsedu, a to aj v prípade, že odstupujúci vo výbore naďalej pôsobil. V akademickom roku 1926 - 1927 zasadal vo výbore združenia napríklad budúci významný predstaviteľ agrárnej strany Jozef Lettrich, v nasledujúcom roku sa stal jeho predsedom.¹⁶ Medzi členmi výboru prevažovali poslucháči bratislavskej právnickej a filozofickej fakulty Univerzity Komenského, mladých študentov medicíny bolo menej. V akademickom roku 1927 - 1928 sa v radoch združenia angažovalo 115 študentov a 32 ďalších členov z radov absolventov vysokých škôl, o dva roky narástla členská základňa na 273 študentov. K úlohám združenia patrilo usporiadať tradičný bratislavský agrárny ples, ktorý sa pravidelne konal pod patronátom ministra Hodžu. Organizácia vysielala svojich delegátov do bratislavskej miestnej jednoty dorastu, miestnej straníckej organizácie a dokonca i do Úradníckeho a zamestnaneckého odboru. Pre členov organizovalo združenie prednášky popredných straníckych predstaviteľov na rozličné aktuálne témy z politického i hospodárskeho života. Konali sa aj exkurzie do bratislavských fabriek a poľnohospodárskych závodov. Združenie sa snažilo rozvíjať spoluprácu so študentskými organizáciami ostatných politických strán.

Ďalšou významnou záujmovou organizáciou bol Republikánsky zväz čs. statkárov a nájomcov veľkostatkov, ktorého pobočka pre Slovensko vznikla v roku 1922. Išlo paradoxne o vrstvu, ktorú poškodil hlavný programový a agitačný bod strany - pozemková reforma. Napriek tomu, že veľká časť českých veľkostatkárov pre nesúhlas s konceptom pozemkovej reformy zo strany odišla - poslednou bola v roku 1924 skupina okolo Karla Práška - táto vrstva z jej radov celkom nevymizla. Po stabilizácii politických a ekonomických pomerov v republike zostávalo podľa programu zjednotenej strany z roku 1922 súkromné vlastníctvo pôdy stále jedným z jeho základných bodov. Tento program bol po čiastočnej radikalizácii programov čs. agrárneho politického hnutia po prevrate návratom na konzervatívnejšie pozície, a tak si našli v strane postupne svoje miesto i veľkostatkári. Nezanedbateľné boli navyše aj finančné dary, ktorými ju štedro dotovali.¹⁷ Na Slovensku sa skladala táto vrstva sympatizantov strany predovšetkým z nájomcov zabratých veľkostatkov z pozemkovej reformy na juhu krajiny, postupne sa k nim začala pridávať aj nová veľkostatkárska vlna - majitelia zbytkových statkov. Hlavným poslaním veľkostatkárskeho zväzu na Slovensku bolo podľa stanov zvyšovanie poľnohospodárskej produkcie. Členovia sa tiež zavazovali dbať o to, aby sa slovenská pôda dostávala do rúk ľudí oddaných čs. myšlienke a posilňoval čs. živel na slovensko-maďarskom jazykovom pomedzí. Pozemkovú reformu žiadali uskutočňovať tak, aby sa zbytočne malými prídelmi neutváral nový poľnohospodársky proletariát, ale „silný stredný roľnícky stav“.¹⁸ Z významných straníckych

15 SNA, f. PR, k. 92, mat. 16/31. Stanovy Združenia slovenských agrárnych akademikov schválené 10. 4. 1923 Policajným riaditeľstvom v Bratislave.

16 SNA, f. PR, k. 92, mat 16/31.

17 UHLÍŘ, ref. 1, s. 76.

18 SNA, f. PR, k. 48, mat. 10/53. Stanovy Republikánskeho zväzu čs. statkárov a nájomcov veľkostatkov doplnené o program slovenskej pobočky.

predstavitel'ov boli členmi zväzu statkári Ján Duchaj, Pavol Macek a Teplanský, v roku 1929 zastával funkciu predsedu statkár z turčianskej obce Príbovce Ivan Karlovský. Najvýznamnejšou brannou organizáciou agrárnej strany bola nepochybne Sedliacka jazda (SJ). Zameriavala sa na brannú výchovu vidieckeho členstva, pričom jej cieľom bolo predovšetkým zvyšovať jeho jazdecké, ale v menšej miere i strelecké schopnosti a zároveň sprostredkovať najnovšie poznatky o chove koní. Organizácia oficiálne vznikla na ustanovujúcom zhromaždení 21. marca 1924, na Slovensku začala vyvíjať činnosť až o dva roky neskôr. Vyvinula sa z pôvodných jazdeckých organizácií, ktoré pri českej agrárnej strane pôsobili už v predchádzajúcom období. Išlo najmä o sedliacke jazdecké bandériá a spolky pri Ríšskej jednote republikánskeho dorastu organizujúce sa v českých krajinách. Strana si predsavzala, že im dá jednotný ráz a vytvorí z nich pevne organizovanú štruktúru.

Okrem jazdeckého výcviku a šírenia osvetu o chove koní bolo v neposlednom rade poslaním SJ udržovať členstvo pod ideologickým vplyvom agrárnej strany. Vhodne zameranou športovou a brannou činnosťou ho mali chrániť pred prípadnou indoktrináciou myšlienkami iných politických hnutí a subjektov, na Slovensku najmä ľudákov a komunistov.

Hlavnou náplňou činnosti SJ mal byť jazdecký šport a predovšetkým výcvik v jazde na koni jeho vidieckych adeptov. Úsilie smerovalo k snahe vytvoriť mohutnú masovú organizáciu, čo vyjadrovalo i s obľubou používané a neustále opakované heslo „*sedliacky jazdec v každej dedine*“. Toto úsilie sa však strane nikdy úplne podľa jej predstáv naplniť nepodarilo. Už od začiatku narážalo na významnú brzdu. Vstup do radov SJ bol totiž spojený so značnými finančnými nákladmi, čo pripúšťali i oficiálne stranícke dokumenty. Okrem vlastného koňa musel mať totiž záujemca o jazdecký šport v SJ i vlastný postroj a sedlo. Sám si musel financovať ušitie rovnošaty a v porovnaní s inými organizáciami platil i podstatne vyššie členské príspevky.¹⁹ Základnými organizačnými jednotkami SJ boli miestne Sedliacke jazdy, pre ktoré sa až do roku 1934 používal názov okrsky. Keďže sa však v praxi ich územná pôsobnosť obmedzovala výhradne na teritórium jednej obce, od termínu sa upustilo. Miestne organizácie vytvárali následne okresné organizácie, ktoré sa spájali do krajských zborov. V jednotlivých krajinách republiky sa zbory sa spájali do tzv. Zemského (krajinského) ústredia a celú organizáciu zastrešovala celoštátna, tzv. ríšska organizácia s názvom Ústredie Sedliackych jászov v Prahe. Organizácie mali na všetkých úrovniach dvojité vedenie v podobe starostu a náčelníka. Najvyššími predstaviteľmi SJ na Slovensku boli teda krajinský starosta a krajinský náčelník. Kým starosta bol predovšetkým politickým a ideologickým funkcionárom, náčelník zodpovedal za technickú stránku výcviku vo svojej organizácii. Členom SJ sa mohol stať každý člen straníckej alebo dorastovej organizácie po dovŕšení osemnásteho roku života. Podmienkou však zároveň bolo, aby sa hlásil k českej alebo slovenskej národnosti, pretože pri maďarských a nemeckých občanoch sa poukazovalo na ich možnú nedostatočnú lojalitu voči republike. Pri založení organizácie v roku 1924 zároveň ústredie SJ rozhodlo, že členovia budú musieť byť súčasne povinne členmi Sokola, aby túto najstaršiu a najpopulárnejšiu telovýchovnú organizáciu neoslabovali.²⁰ V českých krajinách sa k tomu pridávala

19 Národní archiv České republiky (ďalej NA ČR) Praha, f. Selské jízdy 1924 - 1942, k. 1, inv. č. 412 -11 - 1. Správa o činnosti Ústredia sedliackej jazdy v období od novembra 1925 do 1. decembra 1926.

20 Tamže.

i povinnosť stať sa členom Národnej streleckej jednoty, ktorá však na Slovensku korene nezapustila.

Ideové zdroje SJ pochádzali výlučne z domácej, predovšetkým českej pôdy. Svedčia o tom aj rovnošaty SJ, ktoré sa inšpirovali najmä motívmi z ľudových krojov, sokolských uniforiem či neskôr v 30. rokoch aj z uniforiem čs. armády. Pre vznik a pôsobenie SJ neboli rozhodne ideologickým vzorom organizácie talianskych fašistov. Dokumenty ústredia SJ len pripúšťali, že jazdy sú vhodnou inštitúciou na odpútanie radikálnejších roľníkov od prípadného členstva vo fašistických zoskupeniach, v nijakom prípade ich však nepovažovali za svoj zdroj z ideologickej ani organizačnej stránky.

Technická činnosť SJ sa zameriavala najmä na zdokonaľovanie jazdeckého umenia členskej základne. Každoročne sa tak dialo v rámci povinných týždňových výcvikových kurzov, ktoré sa konali v spolupráci s armádou. Druhou zložkou technickej činnosti bola branná výchova, na ktorú sa kládol zvýšený dôraz predovšetkým v období stúpajúceho vonkajšieho nebezpečenstva pre republiku v 30. rokoch. Vybraní členovia SJ sa v rámci nej zúčastňovali na jazdeckých kurzoch vedených dôstojníkmi armády podľa vojenských regulí. Popri technických činnostiach bol ďalšou významnou zložkou v náplni práce SJ chov koní, ktorý mal na starosti jej chovateľský odbor. Na rozdiel od českých krajín bolo preto úlohou SJ na Slovensku okrem iného zaplniť medzeru po absentujúcich chovateľských spolkoch.

Budovanie organizácií SJ na Slovensku od začiatku výrazne zaostávalo za rozrastaním sa ich siete v českých krajinách. Okrem ekonomických faktorov tu zohrávali nepochybne úlohu aj slabšie tradície jazdeckta v porovnaní so situáciou v historických krajinách. O rozdielnom vplyve SJ v západnej a východnej časti republiky vypovedá aj numerické porovnanie počtu jednotlivých organizácií na Slovensku a v českých krajinách. Oficiálna publikácia strany, ktorá plnila okrem informačných aj propagandistické účely, prináša pre rok 1928 značne nadnesené a neopodstatnené vysoké čísla zo Slovenska. Podľa tohto zdroja pôsobilo v tom čase v Čechách 89 spolkov združujúcich celkovo 6 650 členov, na Morave 42 organizácií s 2 250 členmi, v Sliezske 5 organizácií s 570 členmi a na Slovensku a Podkarpatskej Rusi celkovo 26 organizácií s 1530 členmi.²¹ Tieto čísla spochybnil ako nadnesené už historik Miloslav Čaplovič.²² Na Slovensku mohol v tom čase takýto počet miestnych SJ existovať len v plánoch straníckeho vedenia na papieri. Svedčia o tom údaje z dokumentov Ústredia SJ, ktoré zachytávajú skutočne fungujúce organizácie. Podľa nich bolo v tom istom roku v Čechách 97 organizácií združených v 14 krajských zboroch, na Morave a v Sliezske 42 organizácii v 8 zboroch. Na Slovensku boli podľa vtedajšieho konateľa bratislavskej pobočky Jána Janíka síce založené organizácie v 10 okresoch, skutočnú činnosť však podľa neho vykonávali len tri z nich. Celkovo mali SJ v tomto období na Slovensku asi 400 členov, z toho najpočetnejšia bratislavská organizácia 45.²³ Vylúčiť treba aj možnosť, že by uvedené údaje z oficiálnej straníckej publikácie pripadali nie na Slovensko, ale Podkarpatskú Rus. V najvýchodnejšej krajine republiky totiž aj v roku

21 *Deset let práce Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Republice československé*. Praha, 1928 - 1929, s. 303.

22 ČAPLOVIČ, Miloslav. *Branné organizácie v Československu 1918 - 1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2001, s. 104.

23 NA ČR, f. Selské jízdy 1924 - 1942, k. 1, inv. č. 412 - 11 - 2. Odpoveď J. Janíka na dotazník Ústredia Sedliackych jász v Prahe z 22. 10. 1928.

1936 združovali SJ len 77 osôb.²⁴ Väčší rozmach činnosti zaznamenala SJ na Slovensku až v priebehu 30. rokov, pričom k tomu prispelo aj vytváranie Cyklistických jász, členstvo v ktorých si vyžadovalo podstatne menšie finančné náklady.²⁵

Poslaním kultúrnych inštitúcií agrárnej strany bolo v prvom rade šírenie kultúry a vzdelanosti. Mali verejno-právny charakter a navonok vystupovali nestraničky, ich previazanosť s agrárnou stranou cez ministerstvo poľnohospodárstva a viacerých agrárnických funkcionárov však bola zrejma. K náplni ich práce patrilo vo viac alebo menej skrytej forme aj šírenie agrárnej ideológie.²⁶ Úlohu vrcholnej poľnohospodárskej vedeckej inštitúcie plnila už v tretej kapitole spomenutá Československá akadémia zemédělská, ktorá vznikla v roku 1924 počas Hodžovho pôsobenia vo funkcii ministra poľnohospodárstva. Pod vedením generálneho sekretára Edvarda Reicha a Hodžovým predsedníctvom vypracovávala koncepcie na riešenie problémov čs. poľnohospodárstva, návrhy zákonov, vydávala vedecké práce, vypisovala súťaže či udeľovala štipendiá. Vo svojich odboroch sústredila najvýznamnejších čs. poľnohospodárskych vedeckých pracovníkov, ktorých sa snažila získať pre potreby strany.²⁷ Ako vedecká inštitúcia však mala v tom čase veľmi malý vplyv na radové členstvo strany na Slovensku. Rozhodne väčší potenciál na jeho oslovenie malo Československé zemédělské múzeum, ktoré začalo v Bratislave pôsobiť ak krajinská pobočka rovnomenného pražského ústavu. Jeho budova sa začala v meste stavať v roku 1924. O jeho zriadenie v Bratislave sa najviac pričínal počas svojho pôsobenia vo funkcii ministra poľnohospodárstva Milan Hodža. Stavbu však dokončili až koncom roka 1928 a pre verejnosť múzeum slávnostne sprístupnili 4. mája 1930.²⁸

Agrárnou kultúrno-vzdelávacou inštitúciou, ktorá mala dosah na najväčší počet obyvateľov slovenského vidieka, sa v 20. rokoch stalo Slobodné učenie sedliacke (SUS). Táto inštitúcia vznikla v republike v roku 1921. Iniciátorom jej založenia bol člen kultúrnej komisie strany Antonín Matula, ktorý zároveň pôsobil ako úradník ľudovúchovného oddelenia ministerstva školstva a národnej osvety.²⁹ Na Slovensku začala vyvíjať činnosť v roku 1923 a predsedom jej slovenskej pobočky sa stal A. Štefánek. Hlavným poslaním kurzov SUS na Slovensku bolo dopĺňať všeobecný rozhľad absolventov vidieckych ľudových škôl. Bol tu zrejmy kvalitatívny rozdiel oproti kurzom v českých krajinách, kde bolo podmienkou prijatia absolvovanie odbornej

24 Na Slovensku mali v tom čase SJ 1 368 členov. NA ČR, f. Selské jízdy 1924 - 1942, k. 1, inv. č. 412 - 12 - 8. Zápis o schôdzi Ústredia Sedliackych jász v Prahe z 30. 1. 1936.

25 O pôsobení SJ na Slovensku s dôrazom na 30. roky pozri podrobnejšie HANULA, Matej. Sedliacka jazda na Slovensku - zelené vojsko agrárnej strany, alebo jej prestížny klub? In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 1, ISSN 1337-6861 http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2010/texty_1_2010_/hanula.pdf

26 UHLÍŘ, ref. 1, s. 90-91.

27 O ČAZ pozri podrobnejšie napr.: DOBEŠ, Jan. Československá akadémia zemédělská v letech 1924 - 1938 a její přínos pro zemédělské výzkumnictví. In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Zemédělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela. Studie Slovákckého muzea*, 9, Uherské Hradišče, 2004, s. 289-294.

28 JUNEK, Marek. Československé zemédělské múzeum v Bratislavě. Nositel agrární muzejní tradice na Slovensku v letech první Československé republiky. In RAŠTICOVÁ, ref. 27, s. 295.

29 SLEZÁK, Lubomír. Dům zemédělské osvěty - centrum pro kulturní a odborné povznesení venkova a zemédělství. In RAŠTICOVÁ, ref. 27, s. 274.

hospodárskej školy.³⁰ V západnej časti krajiny bolo ťažisko prednášok sústredené na spoločenskovedné predmety, históriu roľníckeho stavu, jeho zobrazovanie v literatúre, politický systém ČSR a právne aspekty pozemkovej reformy, časť prednášok SUS na Slovensku bola naopak venovaná aj odborným poľnohospodárskym témam. Samostatná prednáška bola vyhradená aj úlohe agrárnej strany v čs. politike. Aby sa kurzov mohla zúčastňovať mládež z roľníckych rodín, usporadúvali sa vždy od decembra do februára, teda mimo obdobia hlavných poľnohospodárskych prác. Kurzy SUS na Slovensku sa počas celého obdobia 1. republiky konali v budove hospodárskej školy v Eberharde (dnes Malinovo pri Bratislave). Stála na bývalých pozemkoch grófa Alberta Apponyiho, ktorého o tamojší kaštieľ i pôdu pripravila čs. pozemková reforma. Podľa straníckych funkcionárov sa malo aj týmto spôsobom účastníkom kurzov demonštrovať, že na rozdiel od predchádzajúceho uhorského režimu im republika poskytuje možnosť vzdelávať sa a stať sa samostatnými a sebestačnými roľníkmi hospodáriacimi na vlastných pozemkoch.

Hoci formálne išlo o inštitúciu zriadenú ministerstvom poľnohospodárstva, v praxi bolo všeobecne akceptovanou skutočnosťou, že SUS je organizáciou, ktorej chod je plne v rukách predstaviteľov agrárnej strany. Dosvedčuje to i priebeh slávnostného otvorenia jej prvého trojtýždňového kurzu, ktorý sa začal v Eberharde v decembri 1923. Zúčastnili sa ho viacerí verejní činitelia, všetci však patrili k predstaviteľom agrárnej strany, alebo k nej mali blízko. Otváraciu reč predniesol vtedajší minister poľnohospodárstva Hodža. Okrem neho sa na otvorení kurzu, v dobovej terminológii naukobehu, zúčastnili senátor strany Duchaj, poslanec a predseda Zemedelskej rady Blaho, župan Metod Bella, šéf bratislavského školského referátu A. Štefánek, prezident Československej národnej rady a bývalý agrárnický minister Fedor Houdek či vládny referent pre výstavbu na Slovensku Štefan Janšák.³¹ V roku 1925 predniesli frekventantom kurzu prednášky okrem iných Šrobár, Blaho, bratislavský starosta Ludovít Okánik, riaditeľ Roľníckych vzájomných pokladníc Ján Cablk či spisovateľ Jozef Gregor-Tajovský.³²

Od roku 1927 sa okrem kurzov pre chlapcov konali v Eberharde paralelne i špeciálne „naukobehy“ pre dievčatá, ktoré mali okrem teoretickej i praktickú časť zameranú na výučbu varenia a domácich prác. Aj tu však bolo hlavnou úlohou podobne ako pri chlapcoch poskytnúť účastníčkam „základné znalosti zo všeobecného vzdelania, vzbudiť v nich túžbu po ďalšom samovzdelávaní, vstúpiť lásku k vidieku a vlasti“. Osobitným predmetom, ktorý a v osnovách chlapčenských kurzov nenachádzal, bola rodinná výchova.³³ Primárnou úlohou kurzov SUS bolo okrem poskytnutia všeobecného rozhľadu i utvrdiť ich účastníkov o význame agrárnej strany pre povznesenie vidieka a rozvoj poľnohospodárstva. Hoci sa táto náplň oficiálne nedeclarovala, bolo zrejmé, že ich poslaním mala byť i výchova stúpcov a potenciálnych lídrov strany na slovenskom vidieku. Svoj vplyv šírila strana aj prostredníctvom osvetových kurzov pri hospodárskych školách či Zemedelskej rade, ktoré mali podobnú náplň ako kurzy SUS.

30 SLEZÁK, Lubomír. Svobodné učení selské a jeho dědictví. In HARNA, Josef - RAŠTICOVÁ, Blanka (eds.). *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace. Studie Slováckého muzea*, 15, Uherské Hradiště, 2010, s. 188.

31 Eberhard, bývalé sídlo grófa Apponyiho v službách slov. ľudu. *Slovenská politika*, roč. 4, č. 285, 18. 12. 1923, s. 2.

32 Slobodné učenie sedliacke. SD, roč. 8, č. 44a, 24. 2. 1925, s. 5.

33 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 7, sign. II/4 Slobodné učenie sedlice v Bratislave, inv. č. 533.

5. 3. Záujmové hospodárske organizácie a hospodárske podniky pod vplyvom agrárnej strany na Slovensku

Agrárna strana predstihla svojich konkurentov jednoznačne v počte významných hospodárskych organizácií a podnikov, prostredníctvom ktorých si posilňovala svoj vplyv na hospodársky vývoj republiky. V českých krajinách bolo už dlhoročnou tradíciou, že pestovatelia poľnohospodárskych plodín a chovatelia domácich zvierat zakladali zväzy, ktoré mali dbať na obhajobu ich záujmov. Veď napokon jedným z významných podnetov na založenie agrárnej strany v českých krajinách koncom 19. storočia bola iniciatíva pestovateľov cukrovej repy zvýšiť svoj vplyv na spoločenský a hospodársky vývoj krajiny prostredníctvom získania podielu na politickej moci. Práve Ústredná jednota čs. repárov bola aj po prevrate najväčšou hospodárskou záujmovou organizáciou strany. Predsedom jej slovenskej pobočky bol v rokoch 1923 - 1929 poslanec Bránecký. Vlastné záujmové organizácie mali pri strane napríklad pestovatelia zemiakov, chmeľu, ľanu, vinári či chovatelia hospodárskych zvierat. Členstvo v nich síce neznamenal automaticky povinnosť stať sa príslušníkom strany, bolo však predpokladom na získanie čelných funkcií.³⁴

O silných pozíciách slovenských agrárnikov na finančnom trhu medzivojnového Slovenska, kde dostali pod svoj vplyv okrem Rolníckych vzájomných pokladníc aj ľudové peňažníctvo a viaceré komerčné bankové ústavy, bola reč v predchádzajúcich kapitolách. Tieto pozície dokázali získať napriek tomu, že Hodžovi sa na Slovensku nepodarilo vybudovať vlastné finančné centrum strany, hoci sa o to dlho usiloval. V českých krajinách plnila túto funkciu Agrárna banka československá známa aj pod skráteným názvom Agrobanka. Patrila k popredným finančným ústavom republiky, hoci v českých podmienkach bola najmä v porovnaní s dominantou Živnostenskou bankou len stredne veľkým bankovým domom. Strana získala vplyv aj v Anglo-československej banke (Anglobanka) v Prahe, v ktorej zastával funkciu predsedu správnej rady poslanec Kuneš Sonntag. V bankovej rade zasadal aj slovenský zástupca Ján Botto. Okrem toho strana úspešne presadzovala svoje záujmy vo viacerých ďalších bankách v Čechách i na Morave. Najviac zástupcov spomedzi politických strán mala agrárna strana aj v správnej rade jednej z najväčších poisťovní v ČSR - Slavie. Napriek svojim deklaráciám a programu zameranému hlavne na záujmy roľníckeho stavu a obyvateľstva vidieka, nemali stranícke elity zábrany prenikať ani do správnych rád veľkých proexportných podnikov, ktoré vnímalo množstvo ich voličov ako na úkor vidieka sa obohacujúci veľkokapitál. Miesto v správnych radoch priemyselných gigantov, akými boli ČKD alebo Škodove závody, sa okrem českých predstaviteľov strany ušlo aj Šrobárovi.³⁵ K tradičným podnikateľským doménam českých agrárnikov patrili už pred rokom 1918 i tzv. roľnícke akciové cukrovary.

Mimo dosahu agrárnej strany sa pochopiteľne v žiadnom prípade nemohlo ocitnúť družstevné hnutie. Významné aktivity pri organizovaní hospodárskych družstiev vyvíjali predstavitelia slovenského agrárneho hnutia už v posledných rokoch pred

³⁴ UHLÍŘ, ref. 1, s. 90.

³⁵ UHLÍŘ, ref. 1, s. 116.

rozpadom rakúsko-uhorskej monarchie.³⁶ Družstevnému hnutiu pripisoval Hodža potenciál, ktorý by mohol nahradiť v slovenskej ekonomike chýbajúce stredné vrstvy a považoval ho za prostriedok na svojpomocné zabezpečenie kapitálu potrebného pre rozvoj poľnohospodárskej výroby.³⁷ Hodžovou a Blahovou zásluhou vznikla v roku 1912 prvá slovenská družstevná centrála – Ústredné družstvo pre hospodárstvo a obchod v Budapešti. Na jeho tradície nadviazali slovenskí agráристи už krátko po prevrate. Najmä vďaka ich iniciatíve bol v apríli 1919 prijatý zákon č. 210/1919 Zb. z. a n., na základe ktorého bolo založené Ústredné družstvo v Bratislave. Členmi sa mohli stať všetky družstvá pôsobiace na slovenskom území. V roku 1921 sa stalo súčasťou celoštátnej družstevnej centrály známej pod názvom Centrokooperativ, ktorej založenie iniciovala prostredníctvom ministerstva poľnohospodárstva agrárna strana. V prvých rokoch limitovala činnosť bratislavského Ústredného družstva skutočnosť, že väčšina družstiev mala pred rokom 1918 svoje prostriedky uložené v maďarských centráloch. Len potravným družstvám tak ostalo v Maďarsku viac ako 6 miliónov, úverovým dokonca až 34 miliónov korún. Napäté československo-maďarské vzťahy spôsobili, že z týchto súm sa stali nedobytné pohľadávky. Čs. vláda sa preto rozhodla v roku 1920 úverovým družstvám pomôcť 30-miliónovou pôžičkou. Počet družstiev pôsobiacich na Slovensku v priebehu 20. rokov neustále rástol. Od roku 1919 do roku 1927 sa takmer zdvojnásobil, keď stúpol z 970 na 1637 družstiev s 310 000 členmi. Najväčšie zastúpenie mali potravné družstvá, ktorých bolo v roku 1927 862 a úverové družstvá (583). Okrem nich vyvíjali v rámci Ústredného družstva činnosť poľnohospodárske, nákupné, skladištné, liehovarské, mliekarenské, pachtovné, lanárske, stavebné a ďalšie družstvá.³⁸

Podobne ako na pražskú Ústrednú jednotu hospodárskych družstiev aj na bratislavské Ústredné družstvo si zabezpečila agrárna strana vplyv vďaka pozíciám na ministerstve poľnohospodárstva. Jej predstavitelia mali najpočetnejšie zastúpenie v správe družstevnej centrály už po jej vzniku v roku 1919, keď sa stal jej predsedom Ludo víť Medvecký. Do výboru boli vtedy z predstaviteľov slovenského agrárneho hnutia zvolení Hodža, Okánik, Šimon Vlček, Ján Jančí, Blaho, J. Drdoš a J. Porubiak. Len dvaja členovia výboru sa nehlásili k Národnej republikánskej strane roľníckej – Karol Kmeľko a Karol A. Medvecký. V roku 1921 vymenil L. Medveckého na čele Ústredného družstva ďalší popredný hlasista a predstaviteľ agrárnej strany Fedor Houdek. Výrazná prevaha členov strany ostala zachovaná aj vo výbore.³⁹

Vplyv agrárnej strany na družstevné podnikanie na Slovensku bol pochopiteľne ostatným politickým subjektom trňom v oku, predovšetkým však ľudovej strane. Koncom decembra 1920 preto ľudáci sformovali vlastnú družstevnú centrálu – Kresťanskú družstevnú jednotu, neskôr premenovanú na Slovenskú družstevnú jednotu. Členmi jej správy boli napríklad Ferdinand Juriga a Florián Tománek, v dozornej rade zasadal

36 Téma družstevníctva je v slovenskej historiografii podrobne spracovaná. HOLEC, Roman et al. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva : Víťazstvá a prehry*. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995; O úlohe M. Hodžu v slovenskom družstevníctve podrobne CAMEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža (1878 - 1944)*. Bratislava : Veda, 2001.

37 CAMEL, Samuel. Slovenské agrárne hnutie a Milan Hodža. In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Politická a stavovská zeméľská hnutie ve 20. stolytí : Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. - 18. 5. 2000. Studie Slovákého muzea, 5, Uherské Hradiště, 2000, s. 59.*

38 SNA, o. f. Fedor Houdek, k. 12, inv. č. 189/g. Zemedelské družstevníctvo na Slovensku v rokoch 1918 - 1928.

39 Tamže.

aj predseda strany Andrej Hlinka, ktorý bol zároveň podielníkom družstva. Napriek propagandistickým oznamom o ziskovosti v straníckych tlačovinách však jednota zápasila s finančnými problémami a koncom roka 1922 došlo k jej zlúčeniu s Ústredným družstvom.⁴⁰ Pozície agrárnej strany v slovenskom družstevníctve už nikto ďalší v 20. rokoch neohrozil.

5. 4. Medzinárodná spolupráca agrárnych strán

Obraz agrárnej strany v období 1. ČSR by nebol úplný bez zmienky o jej spolupráci s agrárnymi stranami v iných krajinách strednej a východnej Európy. Ich kooperácii dodalo inštitucionálnu bázu Medzinárodné agrárne bureau (oficiálny názov bol vo francúzštine – Bureau International agraire). Do dejín však vošla najmä pod žurnalistickým označením Zelená internacionála, ktoré sa stalo natolko populárnym, že ho vo svojich verejných vystúpeniach neraz používali aj predstavitelia čs. agrárnej strany. Iniciatíva na vznik MAB vyšla z Bulharska, presnejšie od vodcu tamojšej agrárnej strany Alexandära Stambolijského. Myšlienku spolupráce agrárnych strán na inštitucionálnej báze propagoval Stambolijski napríklad na sklonku roka 1920 počas svojej zahraničnej cesty do Československa a Poľska, pričom medzi predstaviteľmi agrárnych strán v oboch krajinách sa stretol s priaznivým ohlasom.⁴¹

Stambolijského plány čs. agrárnikov oslovili natolko, že sa chopili ich realizácie v praxi. Stalo sa tak najmä vďaka krokom ich predsedu Švehlu. Myšlienku založenia MAB podchytil organizačne i finančne. Jeho cieľom bolo vytvoriť medzinárodnú organizáciu agrárnych strán, ktorá sa mala v prvom období rozvíjať na báze agrarizmu a slovanstva, pretože mala združovať politické sily hlásiace sa k myšlienkam agrarizmu zo slovanských krajín.⁴² Švehla bol presvedčený, že roľníci nemajú v tomto regióne Európy moc, ktorá by zodpovedala ich hospodárskej sile a významu v ekonomike jednotlivých krajín. Na rozvíjanie prvých kontaktov a možnú koordináciu postupov využil hospodársku výstavu v roku 1921 v Prahe, ktorej sa zúčastnili hostia reprezentujúci agrárne strany z Bulharska, Kráľovstva SHS (od roku 1929 Juhoslávia), ako aj zástupcovia agrárnej emigrácie z Ruska a Ukrajiny. Poľskí agrármici sa do diania v MAB začali intenzívnejšie zapájať až po zlepšení vzťahov Poľska s Československom v polovici 20. rokov. Počas účinkovania v kresla ministra poľnohospodárstva sa o to výrazne pričínili i Milan Hodža.⁴³

Podľa Švehlových predstáv malo byť úlohou MAB vytvoriť pre poľnohospodárske politické strany koordinačné centrum, ktoré by im umožňovalo vymieňať si skúsenosti a poskytovalo priestor na hľadanie spoločných postupov v politickej praxi. V demokracii, ktorá ako sa v prvých povojnových rokoch zdalo, si razila definitívne

40 SNA, o. f. Fedor Hudek, k. 37, inv. č. 222, č. j. 395-396/37, sign. Písomnosti z vykonávania predsedu Ústredného družstva.

41 ROKOSKÝ, Jaroslav. Formování Mezinárodního agrárního bureau ve dvacátých letech 20. století. In RAŠTICOVÁ Blanka (ed.). *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. – 18. 5. 2000. Studie Slováckého muzea*, 5, Uherské Hradiště, 2000, s. 85.

42 KUBŮ, Eduard - ŠOUŠA, Jiří. Sen o slovanské spolupráci (Antonín Švehla – ideový a organizační tvůrce Mezinárodního agrárního bureau). In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami. Studie Slováckého muzea*, 13, Uherské Hradiště, 2008, s. 37.

43 BARTLOVÁ, Alena. Podiel Dr. Milana Hodžu na medzinárodnej kooperácii agrárnych politických strán. In FERENČUHOVÁ, Bohumila (ed.). *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám Valeriána Bystrického*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, 2006, s. 71-72.

vítaznú cestu naprieč európskym kontinentom, bolo podľa neho neprípustné, aby o záležitostiach poľnohospodárstva nerozhodovali samotní roľníci.⁴⁴

Oficiálny vznik MAB sa datuje k roku 1923, keď začal vychádzať jeho oficiálny tlačový orgán pod názvom Bulletin MAB. Dohľad nad jeho vydávaním mal Švehlov osobný tajomník Jiří Fiedler, ktorý sa stal zároveň tajomníkom organizácie. Fiedler však na rôznych oficiálnych podujatiach vystupoval v tejto funkcii už dva roky predtým, od roku 1922 pôsobila navyše pri MAB okrem tajomníka aj kancelária so šiestimi stálymi pracovníkmi a siedmimi referentmi špeciálnych sekcií.⁴⁵ V polovici 20. rokov vystriedal Fiedlera bývalý novinár a diplomat Karel Mečtír. V prvom období nemala organizácia žiaden presne definovaný program, jej základom bola spoločne zdieľaná platforma agrarizmu a slovanstva.

Významným medzníkom vo fungovaní MAB sa stal rok 1927. Iniciátorom tejto zmeny bol opäť Švehla, ktorý sa podujal rozšíriť Zelenú internacionálu zo slovenskej na celoeurópsku organizáciu. Prišiel s výzvou adresovanou všetkým agrárnym stranám v Európe, aby sa hlásili do jej radov.⁴⁶ Predseda agrárnej strany pritom vychádzal z predpokladu, že silná celoeurópska organizácia agrárnych strán poslní prestíž čs. agrárikov nielen v zahraničí, ale aj na domácej politickej scéne. Podľa nového štatútu malo byť MAB centrom agrárnych strán, ktoré vo svojich krajinách zastupujú poľnohospodárske a vidiecke obyvateľstvo, stoja na stanovisku parlamentnej demokracie a odmietajú všetky formy a odtiene diktatúry. Vo vnútornej politike mali agrárne strany kooperovať iba so silami hlásiacimi sa k týmto zásadám, mali zastávať súkromné vlastníctvo a všemožne sa zasadzovať za záujmy roľníckeho obyvateľstva. Členom sa mohla stať jedna politická strana z každého štátu, ale pri mnohonárodnostných krajinách sa pripúšťalo, aby mala v MAB zastúpenie každá jeho národnosť.⁴⁷ Štatút prijali delegáti na zjazde MAB v máji 1928 v Prahe. Vo funkcii predsedu potvrdili v tom čase už ťažko chorého Švehlu, ktorého zastupoval ako výkonný predseda Milan Hodža, Mečtír sa stal generálnym tajomníkom. Členmi MAB sa na pražskom zjazde oficiálne stali agrárne strany z Československa, Bulharska, SHS, Poľska, Rumunska, Rakúska, Estónska, Litvy, Lotyšska, Fínska, Francúzska, Holandska a Švajčiarska.⁴⁸

Nájsť konkrétne výsledky spolupráce agrárnych strán združených v MAB je veľmi problematické. Ich spolupráca sa najhmatateľnejšie prejavovala v udržiavaní vzájomných kontaktov a vymieňaní skúseností z politickej praxe jednotlivých krajín. Cieľ, ktorý bol okrem iných deklarovaný pri jej vzniku, a podľa ktorého sa mali napríklad pokúsiť zabrániť problémom v zásobovaní potravinami a inými poľnohospodárskymi produktmi, ostal len na papieri. Podpísala sa pod to určite aj hospodárska kríza, ktorá sa koncom 20. rokov začala prejavovať najintenzívnejšie práve v poľnohospodárstve. Problémom bol aj fakt, že krajiny členských strán MAB ponúkali často rovnaké prebytky poľnohospodárskej produkcie a na európskom trhu si tak navzájom konkurovali.⁴⁹ Ohľady na záujmy iných krajín v tejto oblasti nebrali ani hlavní propagátori spolupráce v rámci MAB, ktorými boli čs. agrárici. Kríza ochranné opatrenia vo

44 ROKOSKÝ, ref. 41, s. 94.

45 KUBŮ - ŠOUŠA, ref. 42, s. 40.

46 ROKOSKÝ, ref. 41, s. 94.

47 BARLTOVÁ, ref. 43, s. 75-77.

48 ROKOSKÝ, ref. 41, s. 95.

49 RYCHLÍK, Jan. Zemědělská hnutí ve střední a východní Evropě 20. století, In RAŠTICOVÁ, (ed.). Politická a stavovská, ref. 41, s. 9.

všetkých členských krajinách ešte prehĺbila, čo sa stalo jedným z dôvodov postupného utlmovania činnosti MAB v 30. rokoch. Organizácia tak ostala najmä centrom na udržiavanie vzájomných kontaktov. Výraznejšie zásahy do politického vývoja európskych krajín sa nepodarili pre dva hlavné dôvody. Prvým bola, s výnimkou Československa a Lotyšska, neustále slabnúca pozícia väčšiny agrárnych strán v politickom systéme svojich krajín a druhou ich spomínané protichodné hospodárske záujmy, pričom pri vývoze poľnohospodárskych plodín medzi nimi panovala najostrejšia konkurencia. Pre čs. agrárnikov bolo hlavným prínosom MAB najmä zvýšenie ich prestíže na domácej politickej scéne. Mohli poukazovať na to, že sú, podobne ako ich politickí konkurenti, súčasťou veľkého európskeho politického prúdu, na čele ktorého stojí ich predseda a jeho centrom jeho Praha.

Okrem MAB rozvíjali agrárne strany zo slovanských štátov kontakty aj prostredníctvom Zväzu slovanskej agrárnej mládeže (ZSAM). Organizácia začala podobne ako MAB vznikáť začiatkom 20. rokov, keď sa konali prvé stretnutia zástupcov mládežníckych organizácií agrárnych hnutí z jednotlivých krajín. Sídлом zoskupenia bola rovnako ako pri MAB Praha. Prvý oficiálny zjazd zväzu sa uskutočnil v roku 1924 v Lublane a zúčastnili sa na ňom mladí agrárnici z Bulharska, Československa, SHS, Poľska a zástupcovia agrárnych zoskupení lužických Srbov.⁵⁰ Zjazdy mladých agrárnikov sa konali v pravidelných dvojrôčnych intervaloch. Zo slovanských agrárnikov sa v organizácii v 20. rokoch najaktívnejšie realizoval predseda Ústrednej jednoty slovenského agrárneho dorastu Ján Ursíny, ktorého na spomínanom zjazde v Lublane zvolili aj do čele ZSAM, pričom túto funkciu zastával štyri roky.⁵¹ Pre agrárnu mládež organizovalo ZSAM aj rôzne vzdelávacie kurzy, na ktorých prednášali významní členovia agrárnych strán z členských krajín. Popri M. Hodžovi na nich spomedzi slovenských agrárnikov najčastejšie vystupoval Anton Štefánek.⁵²

* * *

Vplyv agrárnej strany v medzivojnovnej republike sa ani zďaleka neobmedzoval len na stranícke organizácie a možnosť zasahovať do hospodárskej sféry nebola pre stranu limitovaná iba na pôsobenie jej nominantov v orgánoch výkonnej moci. Množstvo stúpcov získavala do svojich radov aj vďaka desiatkam spoľahlivo fungujúcich náborových a odborových organizácií. Počas celých 20. rokov rástla ich členská základňa, pričom tento proces bol najdynamickejší v mládežníckych organizáciách, čo strane zabezpečovalo slubnú perspektívu pre budúcnosť. Stranícka ideológia sa šírila aj vďaka veľkému množstvu záujmových organizácií zameraných na vidiek a poľnohospodárstvo. Významnú úlohu pri posilňovaní pozície strany v štáte zohrávali hospodárske inštitúcie, na Slovensku najmä Roľnícke vzájomné pokladnice a družstevná centrála, v ktorej správnych výboroch zastávali slovenskí agrárnici vždy hlavné pozície. Hoci rozvetvenosť a členská základňa siete pridružených organizácií agrárnikov nedosahovala na Slovensku takú vysokú úroveň ako v českých krajinách, žiadna iná politická strana jej tu v tomto smere nemohla konkurovať.

⁵⁰ ROKOSKÝ, ref. 41, s. 92.

⁵¹ URSÍNÝ, Ján. *Z môjho života*. Praha : Ústav T. G. Masaryka; Martin : Matica slovenská, 2000, s. 36-38.

⁵² V roku 1926 sa napríklad A. Štefánek zúčastnil takéhoto podujatia v Krakove, kde vystúpil s prednáškou „Charakter lidu vesnického“. Slovenská národná knižnica - Archív literatúry a umenia Martin, o. f. Anton Štefánek, sign. 42 M 72. List Ústredného sekretariátu republikánskeho dorastu československého venkova A. Štefánkovi z 2. 2. 1926.

ZÁVER

Monografia ponúka záujemcovi o slovenské dejiny v 20. storočí prehľad o vývoji organizačných štruktúr, programových zásad, propagandistických metódach agrárnej strany a zhrnutie pôsobenia jej slovenských predstaviteľov vo výkonnej moci v prvom desaťročí existencie predmníchovskej Československej republiky. Spomedzi rozličných politických subjektov pôsobiacich v 1. ČSR deklarujúcich sa ako stavovské politické strany zamerané na riešenie potrieb roľníctva sa práca venuje slovenskej vetve celorepublikovej agrárnej strany, ktorá vznikla v roku 1919 na Slovensku ako samostatný subjekt pod názvom Národná republikánska strana roľnícka (NRSR) a po hľadani si pozície na politickej scéne centralizovaného čs. štátu sa v roku 1922 zjednotila s českými partnermi a vytvorila najsilnejšiu stranu v republike – Republikánsku stranu zemedelského a maloroľníckeho ľudu. Počiatky agrárneho politického hnutia na Slovensku síce siahajú už do obdobia pred rokom 1918, do podoby politickej strany sa tu však definitívne sformovalo až v nových podmienkach po vzniku demokratického československého (čs.) štátu.

Cieľom agrárnej strany na Slovensku bolo oslovovať programom zameraným predovšetkým na záujmy roľníctva najväčšiu časť slovenskej populácie, ktorá pracovala práve v poľnohospodárskom sektore. Vo svojich programových dokumentoch sa snažila prinášať riešenia na zlepšenie ekonomickej situácie obyvateľov slovenského vidieka, na ktorom takmer absentoval stredný roľnícky stav. Hlavným prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa mala byť pozemková reforma, ktorej prijatie a neskôr uskutočňovanie v praxi sa stalo trvalou súčasťou politickej agendy agrárneho politického hnutia na Slovensku i v českých krajinách. Pre slovenských roľníkov presadzovali jeho predstavitelia v prvých rokoch po vzniku republiky najmä uvoľnenie trhu s poľnohospodárskymi produktmi, obchodovanie s ktorými podliehalo v tom čase viazanému hospodárstvu. Neskôr pridali požiadavku na zníženie daňového zataženia roľníkov a zavedenie ochranných ciel na poľnohospodárske produkty. V prvej etape po vytvorení NRSR a najmä po zlúčení so SNS do Slovenskej národnej a roľníckej strany (SNaRS) sa strana snažila okrem zdôrazňovania požiadaviek slovenských roľníkov ponúkať v programe aj riešenia pre ostatné profesie, čím sa malo vyhovieť požiadavke národniarov na budovanie veľkej celonárodnej a nie špecificky stavovskej strany. Programy slovenských agrárnikov venovali značnú pozornosť aj otázkam slovenského školstva.

Agrárna skupina v SNaRS stála v otázke usporiadania česko-slovenského pomeru vždy neochvejne na stanovisku jednoty čs. štátu. Jej predstavitelia, viacerí z nich (najmä bývalí hlasisti) boli presvedčení stúpenci názoru o Slovákoch ako jednej z dvoch vetví československého národa v etnickom zmysle už pred rokom 1918. Presadzovali preto aj na pôde novovzniknutej republiky oficiálnu koncepciu českých vládných elít, podľa ktorej Československo vzniklo ako výsledok sebaurčovacieho práva československého národa a podľa týchto centralistických zásad sa malo aj budovať. V tomto názore sa však rozchádzali s predstaviteľmi národnárskeho krídla SNaRS, ktorí začali veľmi rýchlo po vzniku štátu presadzovať myšlienku autonómie Slovenska v rámci čs. štátu na základe Pittsburskej dohody podpísanej T. G. Masarykom a zástupcami krajanských organizácií v Spojených štátoch amerických v roku 1918. Práve nezhody v tejto zásadnej otázke spolu s nesúhlasom národniarov s budovaním stavovsky vyhranenej agrárnej politickej strany, ktorého dôsledkom bolo aj čoraz väčšie zblížovanie sa s českou agrárnou stranou, sa stali hlavnými príčinami rozchodu oboch skupín v roku 1921.

Napriek jednoznačnej čs. orientácii však slovenskí predstavitelia strany dôsledne zastávali potrebu administratívnej samosprávy pre Slovensko v podobe župného zväzu na čele s celoslovenských vrchným županom. K jej realizácii však napokon pre neochotu centralistických strán dohodnúť sa na zavedení župného zriadenia i v českých krajinách neprišlo. Slovenská administratívna samospráva sa tak uskutočnila až prispôbením sa praxi v západnej časti republiky, ktorého výsledkom bolo zavedenie krajiniského zriadenia v roku 1928. Skutočnú decentralizáciu administratívy však neprinieslo. Aj po zlúčení do celoštátnej agrárnej strany sa slovenskí agráристи zasadzovali za riešenia špecifických problémov Slovenska, z ktorých najpálčivejším bolo obsadzovanie úradov Slováckmi. Na rozdiel od českých agráristov, na ktorých mali najmä v prvých rokoch po vzniku republiky veľký vplyv aj zástupcovia veľkostatkárov, medzi slovenskými agráristami k zásadným nezhodám v otázkach programového smerovania strany nedochádzalo. Ich spory pramenili predovšetkým z neuspokojených osobných politických či hospodárskych ambícií.

V prvom období po vzniku čs. štátu pôsobila agrárna strana na Slovensku ako samostatný politický subjekt. Jej dvaja hlavní protagonisti Milan Hodža a Vavro Šrobár mali o jej budovaní rozličné predstavy. Kým Hodža sa ju snažil prioritne orientovať na roľnícke masy, Šrobár presadzoval koncepciu veľkej občianskej strany, ktorej hlavná úloha by spočívala v podporovaní jednoty čs. štátu. Napokon však zvíťazili Hodžove zámery, ktoré mali vo vtedajšej situácii, keď takmer 60 percent obyvateľov Slovenska predstavovali roľníci, lepšie výhliadky na úspech a slovenských vidieckych voličov oslovovali adresnejšie. Myšlienka o celonárodnej strane, ktorá by sa zameriavala prioritne na problémy roľníckeho stavu, ožila opäť pred voľbami v roku 1920. Výsledkom bolo spojenie agrárnického a národnárskeho tábora slovenskej politiky do jednotnej strany. Pre spomínané zásadné programové rozdiely však v nasledujúcom roku spojenectvo definitívne stroskotalo. Už od vzniku republiky a veľmi intenzívne najmä od volieb v roku 1920 spolupracovali slovenskí agráristi so svojimi českými partnermi, výsledkom čoho bol vznik spoločného poslaneckého klubu v Národnom zhromaždení. Spojenectvo navyše od roku 1920 podporovalo i členstvo viacerých slovenských agráristov vo výkonnom výbore českej agrárnej strany. Po niekoľkých peripetiách sa v roku 1922 českí a slovenskí agráristi zjednotili do celorepublikovej strany. Osob z toho mali oba tábory. Českí agráristi rozšírili svoj vplyv na dominantne poľnohospodárske Slovensko, od čoho si sľubovali posilnenie svojich pozícií v čs. politike. Slovenské krídlo novej strany sa naopak pri presadzovaní svojich požiadaviek mohlo oprieť o silného partnera, ktorý im ponúkal možnosť podieľať sa na výkone moci v štáte prostredníctvom funkcií v exekutive či ďalších významných celoštátnych inštitúciách. Na Slovensku sa vďaka tomu aj napriek neúspešnej snahe poraziť v parlamentných voľbách ľudákov stali jednoznačne najvplyvnejšou politickou skupinou. Napriek zlúčeniu do celorepublikovej strany neopustil Hodža svoj projekt spolupráce slovenských frakcií celoštátnych strán a slovenských politických subjektov. S iniciatívami, ktoré však nevykazovali reálne výsledky, prichádzal počas celých 20. rokov. Pozícia uprostred prvorepublikového stranícko-politického spektra umožňovala agráristom hľadať spojencov napravo aj naľavo. Tvorili os nielen celonárodných koalíčných vlád, ale v druhej polovici 20. rokov i pravicových občianskych vládných kabinetov. Pre vládu bez socialistov sa im podarilo dohodnúť dokonca podporu dvoch nemeckých aktivistických strán (v rátane partnerského nemeckého agrárneho hnutia *Bund der Landwirte*) a na čas i Maďarskej národnej strany. Veľkú zásluhu na vytvorení tohto spojenectva mal po roku 1922 už jednoznačný vodca slovenských agráristov M. Hodža. Zároveň sa

vrchovatou mierou v roku 1927 pričínal aj o prvý a zároveň posledný vstup ľudovej strany do vlády predmníchovského Československa. Jeho podiel na vytvorení vládneho kabinetu bez socialistických strán, neskrývané vysoké politické ambície a nezhody s ministrom zahraničia Edvardom Benešom priviedli Hodžu do tábora politických súperov hradnej skupiny a v roku 1929 sa podpísali pod jeho dočasný odchod z vládnych funkcií. O pozíciu prvého muža strany na Slovensku však napriek tomu neprišiel. Zachoval si ju vďaka autorite medzi prívržencami agrárnej strany na Slovensku a politickým schopnostiam, pretože v tomto smere mu žiaden z vnútrostraníckych rivalov nemohol konkurovať. Politická strana s ambíciami získať čo najväčší podiel na moci v štáte sa musí snažiť pre svoj program získať podporu verejnosti. Slovenskí agrárni politici sa o to okrem presvedčania občanov na verejných zhromaždeniach usilovali najmä prostredníctvom viacerých novín a časopisov, ktorých vydávanie financovali už najneskôr od roku 1920 i zo zdrojov českej agrárnej strany. Dôležitým prvkom na získavanie stúpencov bol už od vzniku strany prísľub rýchleho a radikálneho uskutočnenia pozemkovej reformy a prídely pôdy slovenským uchádzačom. Po zlúčení do celorepublikovej agrárnej strany prikočili slovenskí agrárnici k dôslednému vybudovaniu svojich organizačných štruktúr v regiónoch. Slovensko pokryla sieť obvodových straníckych sekretariátov, na čele ktorých stáli platení profesionálni tajomníci a zintenzívnilo sa i zakladanie miestnych straníckych organizácií, ktoré dopĺňali náborové organizácie – roľnícke besedy a maloroľnícka Slovenská domovina. Vďaka hlavnému sekretariátu v Bratislave, ktorý síce nemal mať oficiálne podľa stanov zjednotenej celorepublikovej strany v jej štruktúrach žiadne osobité postavenie, si slovenskí agrárnici aj po zlúčení uchovali istý stupeň autonómie voči pražskému ústrednému sekretariátu. Pozícia bratislavského hlavného tajomníka nadväzovala na prax, ktorá sa ustálila v prvých rokoch po vzniku republiky počas existencie samostatnej agrárnej strany na Slovensku. Okrem hlavného sekretariátu bola oporou Hožovho vplyvu na Slovensku aj ďalšia neoficiálna inštitúcia. Išlo o zbor dôverníkov, s ktorými konzultoval aktuálne politické problémy a fungoval ako neoficiálne stranícke vedenie na Slovensku. Prívržencov strana získavala aj prostredníctvom veľkého množstva pridružených organizácií. Veľký význam malo i družstevné hnutie, na čele ktorého stáli predstavitelia agrárnej strany. Z hospodárskych inštitúcií zohrali pri šírení vplyvu strany na Slovensku významnú úlohu Roľnícke vzájomné pokladnice, pričom hlavným iniciátorom ich vzniku a rozvoja vo východnej časti republiky bol Hodža. Ich prioritou bolo poskytovať roľníkom lacný a dlhodobý úver na odkúpenie pôdy v rámci pozemkovej reformy, ale postupne začali do veľkej miery suplovať i úlohy komerčných finančných ústavov. Hoci mali slúžiť všetkým obyvateľom Slovenska, agrárnikom záležalo, aby vo vedení ich pobočiek sedeli ľudia, ktorí mali na pamäti záujmy strany. Hodža nezabúdal ani na početné roľnícke obyvateľstvo maďarskej národnosti žijúce na slovenskom juhu. Pre agrárnu stranu ho plánoval získať prostredníctvom Zväzu maďarských republikánskych maloroľníkov, ktorý navonok vystupoval samostatne, v skutočnosti mal však postavenie akejsi siedmej župnej organizácie strany na Slovensku. Vo voľbách priniesol agrárnikom niekoľko tisíc maďarských hlasov, ich očakávania však splnil iba čiastočne. Zároveň však zohral i úlohu užitočného nástroja propagandy, čo sa naplno prejavilo hlavne počas protestov proti kampani lorda Rothermera za revíziu Trianonskej mierovej zmluvy. Volebná podpora strany sa sústreďovala najmä na Záhorí v okolí Myjavy a Starej Turej. O tomto regióne možno konštatovať, že už od parlamentných volieb v roku 1920 išlo o naozajstnú baštu agrárnikov na Slovensku. Významné pozície mala strana aj

v susedných okresoch Senica a Nové Mesto nad Váhom. Početný tábor stúpenčov dokázala získať aj v niektorých častiach Hontu, Gemera, v martinskom okrese a v hornom Liptove. Pre všetky tieto oblasti platilo, že v porovnaní s pomernými číslami za celé Slovensko v nich bolo nadpriemerne vysoko zastúpené obyvateľstvo evanjelického vierovyznania. V dominantne katolíckych regiónoch slovenského vidieka hlasovala naopak väčšina týchto obyvateľov za hlavného konkurenta agrárnikov – ľudovú stranu. Okrem autonomistického programu ich ľudáci získavali na svoju stranu aj deklarováním sa ako politická sila presadzujúca záujmy katolíckej cirkvi, čo potvrdzoval veľký počet katolíckych duchovných v ich radoch. Náboženský prvok hral v sledovanom období v slovenskej politike významnú úlohu. Dôkazom je skutočnosť, že agrárnikom sa vo voľbách preukázateľne lepšie darilo v obciach, v ktorých pôsobili katolícki farári vystupujúci otvorene ako funkcionári či prívrženci strany. Takéto dediny však boli na Slovensku pre už spomínané skutočnosti len výnimkou a nie pravidlom.

Najmä v druhej polovici 20. rokov získala agrárna strana vďaka propagandisticky vhodne prezentovaným Hodžovým krokom v kresle ministra poľnohospodárstva a dobudovaniu organizačnej siete silné postavenie aj na východnom Slovensku. Cieľ stať sa najpodporovanejšou stranou na Slovensku sa jej však napriek čiastkovým úspechom v obecných a krajských voľbách v rokoch 1927 a 1928 naplniť nepodarilo. Okrem už načrtnutého vplyvu konfesiónálnych faktorov, keď medzi katolíckymi veriacimi získala pevnú pozíciu ľudová strana, bolo limitujúcim faktorom pri rozširovaní voličského zázemia agrárnej strany i odmietavé stanovisko k autonómii Slovenska v rámci čs. štátu.

Napriek tomu, že sa agrárnici nikdy prvou stranou na Slovensku nestali, mali ich volebné výsledky zo slovenských regiónov veľký význam pre celoštátnu pozíciu strany. V roku 1925 vďaka nim v celoštátnom súčte hlasov porazili komunistov a o štyri roky neskôr zasa sociálnych demokratov, hoci tieto strany získali najviac hlasov v českých krajinách. V oboch prípadoch však výsledok zvrátila porážka, ktorú komunisti resp. sociálni demokrati utrpeli od agrárnej strany na Slovensku. Agrárnici sa tak stali prvou stranou v celoštátnom súčte hlasov, čo ich zároveň oprávňovalo obsadiť kreslo predsedu vlády. Československá orientácia a spojenectvo s českými agrárnikami priniesli slovenskými predstaviteľom strany možnosť získať pozície vo vládnych kabinetoch. Funkciu ministra poľnohospodárstva využil v rokoch 1922 – 1926 Hodža na presadenie viacerých významných opatrení v záujme rozvoja slovenského poľnohospodárstva. Agrárnici tak zároveň získali možnosť podieľať sa na vzniku viacerých zákonných noriem, ktoré mali zlepšiť postavenie slovenského roľníctva. Vďaka partnerstvu s českými agrárnikami mohli slovenskí predstavitelia uplatňovať svoj vplyv na dôležité verejné inštitúcie, predovšetkým tie, ktoré spadali pod patronát ministerstva poľnohospodárstva, napríklad Zemedelskú radu pre Slovensko a Štátny pozemkový úrad. Zastúpenie v zákonodarnom zbore využívali najmä v prvom funkčnom období (1920 – 1925) slovenskí poslanci strany okrem presadzovania požiadaviek roľníkov aj ako fórum na prezentáciu celého radu problémov z hospodárskeho či sociálneho života na Slovensku. Vďaka volebným výsledkom a príslušnosti k vládnemu táboru mali slovenskí agrárnici i značný počet zástupcov v regionálnych zastupiteľských zboroch na Slovensku, pretože sa medzi nimi na rozdiel od ľudákov nachádzali i členovia menovaní pražskými kabinetmi. Od parlamentných volieb v roku 1925 sa tak stali napriek prakticky nezväčšujúcej sa voličskej základni jednoznačne najúspešnejšou i najvplyvnejšou centralistickou politickou stranou pôsobiacou na Slovensku.

SUMMARY

For a Peasant, Land and the Republic. Slovak Agrarian Party Members in the 1st Half of the 1st Czechoslovak Republic.

Agrarian political movement represents a significant chapter of the Slovak history in the first half of the 20th century. Its beginnings date back to the start of the 20th century. Despite several efforts to make it independent it remained part of an integrated Slovak political block before the World War I. It originated as a separate political party with the name National Republican Peasant Party only in 1919 under the new conditions of democratic Czechoslovakia. After unification with their Czech agrarian partners to the united Czechoslovak Republican Party of Peasants and Small Farmers it became the most influential centralist party in Slovakia since the parliamentary elections in 1925 and it kept this position until the end of the first Czechoslovak Republic.

The goal of the agrarian party in Slovakia was to attract with its political program the most numerous part of the Slovak population that was employed in agriculture. The party tried to improve material conditions of the population of countryside, in which middle peasant estate absented. The main mean to achieve this goal became the land reform. Its enactment and later its administration became the main point of the party's political agitation.

During the first years of the Czechoslovak Republic the agrarian party in Slovakia was a separate political subject. Because of different opinions about the orientation of the party on peasantry and about the Slovak autonomy, the union with the nationalist wing failed and in 1921 the Slovak National Party separated from the agrarian party again.

Slovak agrarians co-operated with their Czech agrarian partners already from the beginning of the republic and after the elections in 1920 they created common parliamentary club. The cooperation culminated with unification of Czech and Slovak agrarians to the united Czechoslovak party. Both sides enjoyed benefits of the unification. Czech agrarians extended their influence to agrarian Slovakia and thanks to it became the strongest party in Czechoslovakia and the Slovak wing of the new party could rely on support of the stronger partner in enforcing its requests on the statewide level. Despite of the fusion to the unified Czechoslovak party, Milan Hodža didn't abandon his project of cooperation with Slovak fractions of statewide parties and Slovak political subjects.

Position in the centre of the Czechoslovak party political spectrum enabled agrarians to seek allies on the left as well as on the right wing. They created not only the axis of the nationwide coalition cabinets, but also of the right-wing cabinets in the second half of the 20th century. Great credit for the creation of this partnership belongs to Milan Hodža who became the clear leader of the Slovak agrarians after 1922. He played a key role in a discussion and convinced Hlinka's Slovak People's party to join the government of the first Czechoslovak Republic in 1927, too.

The work also tries to answer the question why the party which declared itself a defender of the interests of the largest group of the Slovak population didn't manage to become the best supported political party in Slovakia. Religion still played a significant role during elections. Majority of Slovak Catholics voted for the clerical

Hlinka's Slovak People's Party which tried to enforce the Slovak autonomy in Czechoslovakia. Agrarians had a significant support in regions with the high number of Lutheran population.

Czechoslovak orientation and the alliance with Czech agrarians allowed their Slovak partners to obtain seats in the Czechoslovak governments. As a minister of agriculture in the years 1922 - 1926 Hodža enforced many important demands for the development of Slovak agriculture.

The work consists of five chapters with different extent. The first chapter deals with basic ideas of agrarian political ideology. It contains a brief sketch about the formation of the Slovak agrarian political movement before 1918. The following chapter deals with the beginnings of the agrarian party in Slovakia after the establishment of Czechoslovakia, continues with the unsuccessful effort to create a strong nationwide political power and ends with the unification to the Czechoslovak agrarian party in 1922.

The chapters 3 and 4 focus on activities of Slovak agrarians in the Czechoslovak agrarian party. The 3rd chapter concentrates on enlarging of the administrative structure of the party in Slovakia and on the office of the main secretariat in Bratislava with its boss František Seda. It was able to maintain some level of autonomy also after the unification with the Czech partners. The 4th chapter deals with Hodža's participation in creation of the first right-wing government of Czechoslovakia and his role in convincing Hlinka's Slovak People's Party to enter the cabinet and in passing a new regional administration law for Slovakia. Except those problems, the author analyses Hodža's position on Czechoslovak political scene, in the Czechoslovak agrarian party and also the unsuccessful efforts of his Slovak party opponents to threaten his position in Slovakia.

The last chapter concentrates on party's affiliated political organizations and institutions in Slovakia. They played an important role in the party's successes in the first Czechoslovak Republic. The work deals with the development of the party until 1929 which was one of principal milestones of the first Czechoslovak Republic. It is often called "the end of its golden era". Just two days after the parliamentary elections in this year came the collapse at the New York stock market. It became the first evident demonstration of the great depression that influenced political and economic life in Czechoslovakia in the next years. Generation change among the leaders of the agrarian party and also in its Slovak wing started, too.

PRAMENE A LITERATÚRA

Archívne pramene

Archív Národného muzea, Praha

Fondy: Milan Hodža, Karel Kramář, Antonín Švehla

Archív Ústavu TGM, Praha

Fondy: Edvard Beneš, TGM

Národní archiv České republiky, Praha

Fondy: Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv, Selské jízdy 1924 – 1942, Předsednictvo ministerské rady, Presidium ministerstva vnitra, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu 1918 – 1939

Osobný fond: Jindřich Žilka

Slovenská národná knižnica - Archív literatúry a umenia, Martin

Fondy: Milan Hodža, Martin Rázus, Vavro Šrobár, Anton Štefánek

Slovenský národný archív, Bratislava

Fondy: Krajský úrad, Ministerstvo s plnou mocou, Policajné riaditeľstvo

Osobné fondy: Pavol Blaho, Ján Cablk, Andrej Hlinka, Fedor Houdek, Vavro Šrobár, Anton Štefánek

Štátny archív v Bratislave

Fond: Župný úrad v Bratislave 1923 – 1928

Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra

Fond: Okresný úrad v Modre

Tlačené pramene:

Československá statistika. Svazek 1, Řada I, (Volby, Sešit 1), Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecní volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919. Praha : Státní úřad statistický, 1922.

Československá statistika, Svazek 31, Řada II (Volby, sešit 2), Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925, Praha : Státní úřad statistický, 1926.

Československá statistika. Svazek 60, Řada I. (Volby sešit 3), Praha : Státní úřad statistický, 1929.

Československá statistika. Svazek 70, Řada I (Volby, sešit 4), Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929. Praha : Státní úřad statistický, 1930.

Čo chce slovenská národná strana? Martin : 1919.

Čo vykonala a čo chce v budúcnosti vykonať Republikánska strana maloroľníckeho a zemedel'ského ľudu. Bratislava b. d.

Deset let práce Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Republice československé. Praha : 1928 – 1929.

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. Zv. I. Bratislava : 1998.

FABRICIUS, Miroslav - SUŠKO, Ladislav. *Jozef Tiso - Prejavy a články*. Zv. I. (1913 – 1938). Bratislava : AEPRESS, 2002.

HARNA, Josef - LACINA, Vlastislav (eds.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899 – 1938*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2007.

HODŽA, Milan. *Články, řeči, štúdie*. I. : *Aktivita a demokratizmus v slovenskej politike od r. 1898 do r. 1906*. Praha : Novina, 1930.

HODŽA, Milan. *Články, řeči, štúdie*. II. : *Československá súčinnosť 1898 – 1919*. Praha : Novina, 1930.

HODŽA, Milan. *Články, řeči, štúdie*. III. : *Začiatky roľníckej demokracie na Slovensku 1903 – 1914*. Praha : Novina, 1931.

HODŽA, Milan. *Články, řeči, štúdie*. IV. : *Cesty stredo-evropskej agrárnej demokracie 1921 – 1931*. Praha : Novina, 1931.

HODŽA, Milan. *Články, řeči, štúdie*. V. : *Slovenské roľnícke organizácie 1912 – 1933*. Praha : Novina, 1933.

HODŽA, Milan. *Články, řeči, štúdie*. VII. : *Slovensko a republika*. Bratislava : 1934.

Organizačný štatút Slovenskej Národnej a Roľníckej strany. Bratislava : 1920.

PLÚHAŘ, Josef. *Současné politické poměry na Slovensku*. Praha : 1922.

Program Národnej republikánskej strany roľníckej. Bratislava : 1919.

- Program a organizační řád Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu.* Praha : 1922.
Program Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu. Praha : 1929.
Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Roky 1920 – 1929.
Stanovy Slovenskej Rolníckej Jednoty schválené valným zhromaždením 13. dubna v Turč. Sv. Martine. Bratislava : 1919.
 ŠTEFÁNEK, Anton. *Prečo sú socialisti proti parcelácii veľkostatkov?* Bratislava : 1920.
 ŠTEFÁNEK, Anton. *Slovenským učiteľom.* Bratislava : 1920.

Elektronický prameň:

CD-R, Elektronická knihovna Národného shromáždění Republiky československé. Stenografické správy z rokovaní Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia v rokoch 1918 – 1929.

VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA

Monografie:

- BARTLOVÁ, Alena. *Andrej Hlinka.* Bratislava : 1991.
 BARTLOVÁ, Alena - THURZO, Ivan. *Slovenský Perikles. Náčrt životnej cesty Milana Hodžu, prvého slovenského predsedu vlády ČSR.* Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2008.
 BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie : Politický systém ČSR 1918 – 1938.* Praha : Slon, 1992.
 CAMEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža 1878 – 1944.* Bratislava : Veda, 2001.
 ČAPLOVIČ, Miloslav. *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko).* Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2001.
 DOSTÁL, Václav. *Agrárni strana. Její rozmach a zánik.* Brno : Atlantis, 1998.
 DOSTÁL, Vladimír. *Antonín Švehla : Profil československého štátnika.* New York : 1989.
 HALLON, Ludovít. *Industrializácia Slovenska 1918 – 1938. (Rozvoj alebo úpadok?).* Bratislava : 1995.
 HERTEL, Maroš. *Dr. Vojtech Tuka v rokoch 1880 – 1929.* Dizertačná práca, nepublikovaná. Bratislava : Historický ústav SAV, 2003.
 HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín.* Martin : Matica slovenská, 2001.
 HOLEC, Roman et al. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva : Víťazstvá a prehry.* Bratislava : Družstevná únia SR, 1995.
 HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920.* Bratislava : Pravda, 1988.
 HRONSKÝ, Marián. *Slovensko pri zrode Československa.* Bratislava : 1987.
 JANŠÁK, Štefan. *Vstup Slovákov medzi slobodné národy.* Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2006.
 JANŠÁK, Štefan. *Život Dr. Pavla Blahu. Slovenské národné hnutie na prahu XX. storočia. Zv. 1 a 2.* Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1947.
 JURÍČEK, Ján. *Milan Hodža. Kapitoly z dejín slovenskej, československej a európskej politiky.* Bratislava : Stimul, 1994.
 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938). Zv. 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918 – 1929).* Praha : Libri, 2000.
 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938). Zv. 2. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930 – 1935).* Praha : Libri, 2002.
 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918 – 1938). Zv. 3. O přežití a o život (1936 – 1938).* Praha : Libri, 2003.
 KÁZMEROVÁ, Lubica - KATUNINEC, Milan. *Dilemy Karola Sidora.* Bratislava : Kaligram, 2006.
 KLÍMEK, Antonín. *Boj o Hrad 1. Hrad a pětka (1918 – 1926).* Praha : Panevropa, 1996.
 KLÍMEK, Antonín. *Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi? (1926 – 1935).* Praha : Panevropa, 1998.
 KLÍMEK, Antonín - HOFMAN, Petr. *Vítěz, který prohrál. Generál Radola Gajda.* Praha; Litomyšl : Paseka, 1995.
 KLOBUCKÝ, Robert. *Hlasistické hnutie: národ a sociológia : začiatky sociologického myslenia na Slovensku.* Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2006.
 KOLLÁR, Karol. *Milan Hodža. Moderný teoretik, pragmatický politik.* Bratislava : 1994.
 KOVÁČ, Dušan. *Slováci – Česi – dejiny.* Bratislava : AEPRESS, 1997.
 KOVÁČ, Dušan et al. *Slovensko v 20. storočí. Na začiatku storočia (1901 – 1914).* Bratislava: Veda, 2004.
 KRAJČOVIČOVÁ, Natália. *Slovensko na ceste k demokracii.* Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodoma, 2009.
 KRÁMER, Juraj. *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918 – 1929.* Bratislava : 1962.
 KRIVÝ, Vladimír - FEGLOVÁ, Viera - BALKO, Daniel. *Slovensko a jeho regióny : Sociokultúrne súvislosti volebného správania.* Bratislava : Nadácia Média, 1996.

- KROPILÁK, Miroslav (ed.). *Dejiny Slovenska V (1918 – 1945)*. Bratislava : Veda, 1988.
- LIPTÁK, Lubomír. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Kaligram, 1998.
- MILLER, Daniel E. *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha : Argo, 2001.
- NOVÁK, Miroslav. *Systémy politických stran : Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha : Slon, 1997.
- ROGULOVÁ, Jaroslava. *Politika SNS v rokoch 1918 – 1929*. Dizertačná práca, nepublikovaná, Bratislava : Historický ústav SAV, 2004.
- ROKOSKÝ, Jaroslav. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrárnej strany*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů – Vyšehrad, 2011.
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Zv. 1. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1945*. Bratislava : AEPRESS, 1997.
- SIDOR, Karol. *Slovenská politika na póde pražského snemu (1918 – 1938)*. Zv. I. Bratislava : 1943.
- ŠROBÁR, Vavro. *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. Druhý zväzok*. Bratislava : AEPRESS, 2004.
- ŠROBÁR, Vavro. *Osvobozené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920*. Praha : 1928.
- UHLÍŘ, Dušan. *Republikánska strana venkovského a maloroľníckeho ľudu 1918 – 1938. Charakteristika agrárneho hnutí v Československu*. Praha : Ústav československých a svetových dejín ČSAV, 1988.
- URSÍNÝ, Ján. *Z môjho života*. Praha : Ústav T. G. Masaryka; Martin : Matica slovenská, 2000.
- ZEMKO, Milan. *Občan, spoločnosť, národ v pohybe slovenských dejín*. Bratislava : Historický ústav; Prodama, 2010.

Články a štúdie:

- BARTLOVÁ, Alena. Dr. Milan Hodža a politické strany na Slovensku. In *Moderní dějiny*, 1999, roč. 7, s. 9-22.
- BARTLOVÁ, Alena. Podiel Dr. Milana Hodžu na medzinárodnej kooperácii agrárnych politických strán. In FERENČUHOVÁ, Bohumila (ed.). *Slovensko a svet v 20. storočí : Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc.* Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 66-79.
- BENKO, Juraj. Socialistická ideológia v konfrontácii s religióznym slovenským prostredím v prvej štvrtine 20. storočia : (politizácia kresťanskej tradície a sakralizácia socialistickej vízie). In ŠUCHOVÁ, Xénia. *Ludáci a komunisti : súper? Spojenci? Protivníci?*. Prešov : Universum, 2006, s. 9-23.
- CÉZAR, Jaroslav - ČERNÝ, Bohumil. O ideológii československého agrarizmu. In *Československý časopis historický*, 1959, roč. 7, č. 1, s. 263-285.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Integračné predstavy Milana Hodžu v dvadsiatych rokoch 20. storočia. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža a integrácia strednej Európy*. Bratislava : Veda, 2006, s. 66-92.
- HALLON, Ludovít. Ludové peňažníctvo ako nástroj hospodárskej politiky agrárnej strany na Slovensku 1918 – 1938. In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 1.
- HALLON, Ludovít. Úloha Milana Hodžu v komerčnom bankovníctve Slovenska v rokoch 1918 – 1938. In *Historický časopis*, 2005, 53, č. 1, s. 57-70.
- HANULA, Matej. Poslanec Jozef Bránecký (1878 – 1941), roľník vo vedení roľníckej strany. In *Osobnosti agrárnej politiky 19. a 20. storočí : Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24. – 25. května 2006*. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2006, s. 153-158.
- HANULA, Matej. Sedliacka jazda na Slovensku – zelené vojsko agrárnej strany, alebo jej prestížny klub? In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 1, ISSN 1337-6861 http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2010/texty_1_2010_/hanula.pdf
- HANULA, Matej. Slovaks in the Prague Parliament 1918 – 1938. In *Parliaments, Estates & Representation*. Aldershot : International Commission for the History of Representative & Parliamentary Institutions; Ashgate Publishing, 2006, s. 161-169.
- HANULA, Matej. Zelená škola propagácie. Cesta slovenských agrárnikov na politické výslnie. In BYSTRICKÝ, Valerián - ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie propagandy : Slovensko v osi dlach ideológií*. Bratislava : AEPRESS, 2005, s. 43-50.
- HARNA, Josef. Vavro Šrobár a jeho podíl na vzniku agrárnej strany na Slovensku (1918 – 1922). In *Moderní dějiny*, roč. 17, 2009, č. 2, s. 1-22.
- HERTEL, Maroš. Rozpory v HSLS v 20. rokoch 20. storočia. In LETZ, Róbert (ed.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 183-187.
- HOLEC, Roman. Problémy spolupráce Martina Rázusa a Ludovíta Bazovského. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Martin Rázus politik, spisovateľ a cirkevný činiteľ*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2008, s. 195-216.
- HRONSKÝ, Marián. K politickému profilu generácie okolo časopisu Prúdy (prúdistov) (1909 – 1914). In *Historický časopis*, 1975, roč. 23, č. 4, s. 509-531.
- KÁZMEROVÁ, Lubica. Československá strana národnosocialistická na Slovensku v rokoch 1919 – 1929. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, s. 50-59.

- KÁZMEROVÁ, Lubica. Profesor Anton Štefánek – politik, vedec, vysokoškolský pedagóg. In *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 1999, roč. 39, č. 1-2, s. 23-33.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. K otázke personálneho obsadzovania orgánov štátnej a verejnej správy na Slovensku v prvých rokoch po vzniku ČSR. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 4, s. 612-631.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. K pôsobeniu agrárneho politického hnutia na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In FERENCŮHOVÁ, Bohumila (ed.). *Slovensko a svet v 20. storočí : Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc.* Bratislava : Historický ústav SAV, 2006, s. 34-48.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Kritika a prejavy odporu voči realizácii pozemkovej reformy v prvej polovici dvadsiatych rokov. In *Historický časopis*, 1989, roč. 37, s. 819-838.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. O ekonomickej politike voči Slovensku a na Slovensku v dvadsiatych rokoch. In *Historický časopis*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 119-122.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Realizácia pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1923 – 1927. In *Historický časopis*, 1990, roč. 38, č. 6, s. 787 – 805.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Začiatky pozemkovej reformy na Slovensku v dvadsiatych rokoch. In *Historický časopis*, 1984, roč. 32, č. 4, s. 574-592.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Župný zväz a úsilie o jeho vytvorenie v rokoch 1920 – 1926. In *Historický časopis*, 1993, roč. 38, č. 4, s. 379-394.
- LIPSCHER, Ladislav. Klub slovenských poslancov v rokoch 1918 – 1920. In *Historický časopis*, 1968, roč. 16, č. 2, s. 133-169.
- MARTULIAK, Pavol. Pozemková reforma v politike dominantných politických strán na Slovensku v období 1. ČSR (s ťažiskom v 20. rokoch). In ŠUCHOVÁ, X. (ed.). *Ludáci a komunisti : Súperi? Spojenci? Protivníci?* Prešov : Universum, 2006, s. 61-75.
- MICHELA, Miroslav. Reakcia slovenských politických kruhov a tlače na Rothermerovu akciu (1927 – 1928). In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 3, s. 503-522.
- PENCÁK, Marcel. Cesta k uzákonění zemského zřízení v roce 1927. In *Český časopis historický*, 2006, roč. 104, č. 4, s. 821-869.
- SIMON, Attila. Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v medzivojnovom období. In *Historický časopis*, 2009, roč. 57, č. 3, s. 511-530.
- SOKOLOVÁ, Milena. Cirkevno-politické dilemy Martina Rázusa. In PEKŇÍK, Miroslav (ed.). *Martin Rázus politik, spisovateľ a cirkevný činiteľ : zborník z vedeckej konferencie Martin 26. - 27. jún 2008.* Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2008, s. 74-86.
- ŠUCHOVÁ, Xénia. Administratívna samospráva v koncepciách slovenských centralistov Milana Hodžu a Ivana Déreera. In *Historický časopis*, 1994, roč. 42, č. 2, s. 226-244.
- ŠUCHOVÁ, Xénia. K vývoju názorov Ivana Déreera na riešenie postavenia Slovenska v republike. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 3, s. 335-355.
- ŠUCHOVÁ, Xénia. Zavedenie krajinského zriadenia na Slovensku roku 1928. Kompetencie a prvé rozpočty. In *Historický časopis*, 1997, roč. 45, č. 3, s. 487-509.
- TURČAN, Ludovít. Anton Štefánek, prvý slovenský sociológ. In *História – revue o dejinách spoločnosti*, 2006, roč. 6, č. 4, s. 17-18.
- UHLÍŘ, Dušan. Dva smery v československém agrárním hnutí a rozchod Karla Práška s republikánskou stranou. In *Sborník historický*, 1971, roč. 18, s. 113-148.
- UHLÍŘ, Dušan. Konec vlády panské koalície a republikánská strana v roce 1929. In *Československý časopis historický*, 1970, roč. 18, s. 551-592.
- UHLÍŘ, Dušan. Republikánská strana lidu zemědělského a maloroľníckého ve vládě panské koalície. In *Československý časopis historický*, 1970, roč. 18, č. 1, s. 195-236.
- ZUBEREC, Vladimír. Českoslovačizmus agrárnej strany na Slovensku v rokoch 1919 – 1939. In *Historický časopis*, 1979, roč. 24, č. 4, s. 515-532.
- ZUBEREC, Vladimír. Formovanie slovenského agrárneho hnutia v rokoch 1900 – 1918. In *Historický časopis*, 1972, roč. 20, č. 2, s. 205-246.
- ZUBEREC, Vladimír. Milan Hodža (1. 2. 1878 – 27. 6. 1944). In *Historický časopis*, 1990, roč. 38, č. 6, s. 769-787.
- ZUBEREC, Vladimír. Pokusy o obnovenie Slovenskej národnej strany v Československej republike (1918 – 1921). In *Kmetianum*, 1971, roč. 2, s. 109-131.
- ZUBEREC, Vladimír. Príspevok k dejinám vzniku agrárnej strany na Slovensku. In *Historický časopis*, 1967, roč. 15, č. 4, s. 573-599.
- ZUBEREC, Vladimír. Slovenská domovina – strana maloroľníckeho ľudu a jej miesto v procese formovania celoštátnej agrárnej strany. In *Agrikultúra*, 1976, roč. 14, s. 121 – 145.
- ZUBEREC, Vladimír. Úloha slovenských politických strán a skupín v politickom boji o spôsob uskutočnenia prvej pozemkovej reformy v Československu. In *Agrikultúra*, 1968, roč. 7, s. 55-71.

Zborníky a kolektívne práce:

- BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia Častá 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992.
- BYSTRICKÝ, Valerián - ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava : Pro Historia; Historický ústav SAV, 2008.
- České a slovenské zemédelství v období mezi světovými válkami : Sborník příspěvků z celostátní vědecké konference konané ve dnech 24. – 25. 9. 1992 v Uherském Hradišti. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1992.
- Československá pozemková reforma 1919 – 1935 a její mezinárodní souvislosti : Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference ve dnech 21. a 22. dubna 1994. Ed. Blanka Rašticová. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1994.
- HARNA, Josef - RAŠTICOVÁ, Blanka (eds.). *Agrární strana a její zájmové družstevní a peněžní organizace. Studie Slovákckého muzea, 15, Uherské Hradiště, 2010*.
- LIPTÁK, Lubomír (ed.). *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava : Archa, 1992.
- MALÍŘ, Jiří - MAREK, Pavel (eds.). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004. I. díl: 1861 – 1938*. Brno : Doplněk, 2005.
- MICHÁLEK, Slavomír (ed.). *Juraj Slávik Neresnický od politiky cez diplomaciu po exil*. Bratislava : Historický ústav; Prodama, 2006.
- Osudy zemédelského družstevnictví ve 20. století : Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15. – 16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Ed. Blanka Rašticová. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2002.
- PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža a agrárne hnutie*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2008.
- PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža politik a žurnalista*. Bratislava : Ústav politických vied SAV; Veda, 2008.
- PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : Veda, 2002.
- PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Pohlady na slovenskú politiku : Geopolitika – Slovenské národné rady – Československizmus*. Bratislava : Veda, 2000.
- RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami. Studie Slovákckého muzea, 13, Uherské Hradiště, 2008*.
- RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Politická a stavovská zemédelská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. – 18. 5. 2000. Studie Slovákckého muzea, 5, Uherské Hradiště, 2000*.
- RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Zemédelské školství, výskum a osvěta jako předpoklad hospodárského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnovaný památce Samuela Cambela. Studie Slovákckého muzea, 9, Uherské Hradiště, 2004*.
- SIKORA, Stanislav (ed.). *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1996.
- ŠOUŠA, Jiří - MILLER, Daniel E. - SAMAL, Mary Hrabik (eds.) *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha : Karolinum, 2001.
- ZEMKO, Milan - BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2004.

Dobová tlač:

Lidové noviny
Národné noviny
Robotnícke noviny
Slovák
Slovenská politika
Slovenský denník
Slovenský národ
Slovenský týždenník
Slovenská vlast

Dlhoročný predseda českej a neskôr i československej agrárnej strany
Antonín Švehla

Milan Hodža

Vavro Šrobár

Pavol Blaho na kresbe *Slovenského denníka*

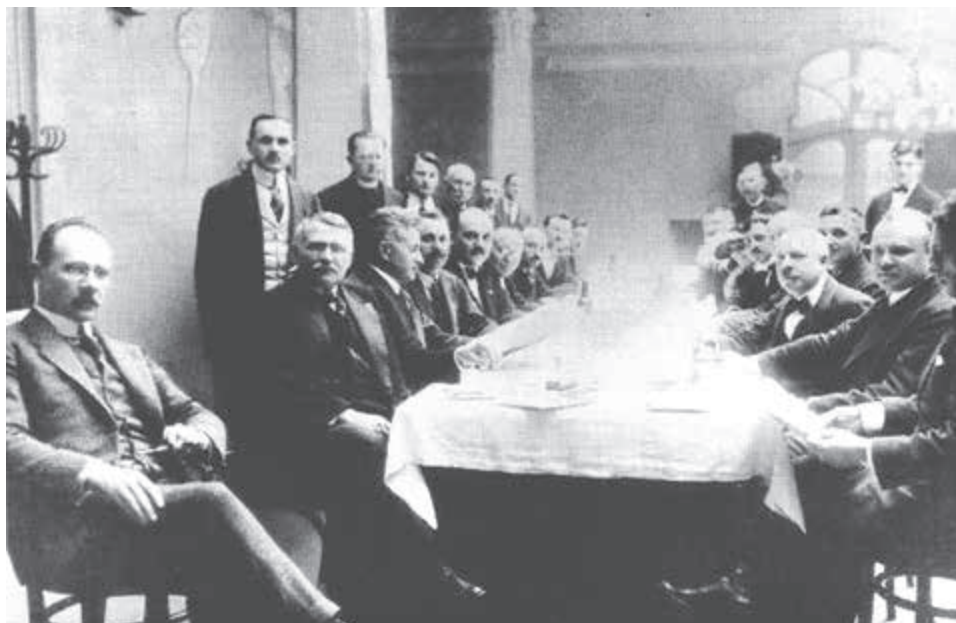

Anton Štefánek

Juraj Slávik na kresbe, ktorú priniesol pri jeho nástupe do kresla ministra poľnohospodárstva v roku 1926 Slovenský denník.

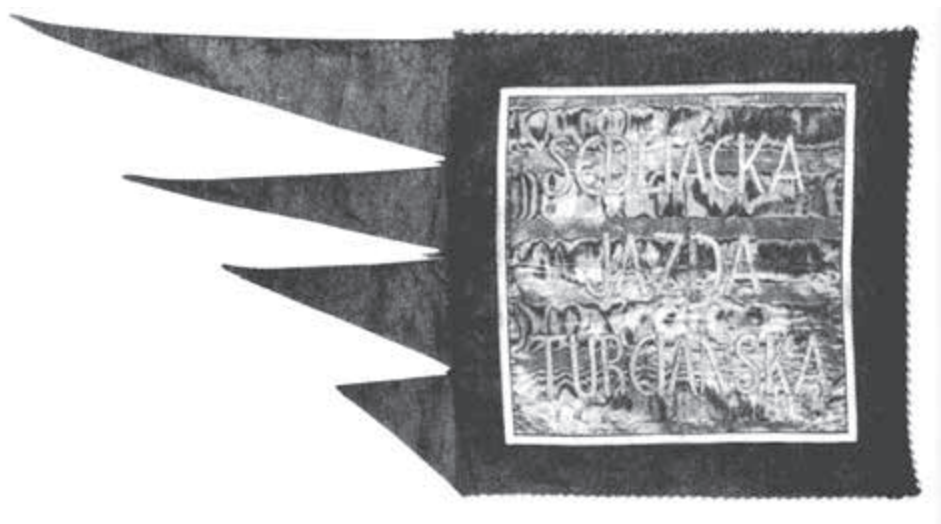
Pohľad na účastníkov zjazdu Slovenskej roľníckej jednoty z apríla 1922 v Košiciach. Zľava sedia Milan Hodža a Vavro Šrobár.

Valné zhromaždenie Zväzu Roľníckych vzájomných pokladníc z roku 1927 v Bratislave (v druhom rade šiesty zľava M. Hodža, ďalej A. Štefánek a J. Ursíny)

Reverz zástavy turčianskej organizácie Sedliackej jazdy z roku 1926

Averz zástavy turčianskej organizácie Sedliackej jazdy z roku 1926

Milan Hodža (vľavo) a Ludovít Okánik (druhý zľava) ešte v časoch, keď boli politickými spojencami.

Predvolebná kampaň agrárnej strany z roku 1929 na stránkach *Slovenského denníka*

Predvolebná kampaň agrárnej strany z roku 1929 na stránkach *Slovenského denníka*

Vakulj buta tót!

Karikatúra z denníka ľudovej strany *Slovák*, ktorá zosmiešňovala Hodžovu iniciatívu na založenie maďarskej filiálky agrárnej strany. Nalavo od neho Alexander Békefi, napravo Sándor Antal.

Pohľad na bratislavský hotel Carlton, ktorý bol v 20. rokoch minulého storočia najčastejším miestom neformálnych rokovaní Hodžovho neoficiálneho slovenského vedenia agrárnej strany.

Prvým sídlom centrály Zväzu Roľníckych vzájomných pokladníc bol Roľnícky dom na Dunajskej ulici v Bratislave.

MENNÝ REGISTER

A

Áchim, András 12, 111,
Alexy, Janko 108,
Antal, Sándor 87, 171,
Apponyi, Albert 142,

B

Baar 56
Babinec, Kamil 109,
Bacher, Andrej 52, 59
Balogh, Jurko 59,
Bartlová, Alena 9,
Bazovský, Ludovít 50, 51, 85,
Bečka, Bohdan 68
Bechyně, Rudolf 56
Békefi, Alexander 110, 171
Bella, Metod M. 18, 21, 129,
142
Beneš, Edvard 56, 68, 98,
118, 121-123, 125, 126, 128-
131, 151,
Benka, Martin 108
Beran, Rudolf 22, 28, 46, 63,
74, 93, 104, 105, 118, 120,
127
Bialek, Anton 17
Biró, V. 137
Blaho Pavol 17, 19-23, 26-33,
36, 37, 41, 42, 45, 46, 48,
52, 56, 58, 59, 64, 66, 70,
84, 93, 106, 107, 109, 119,
120, 129, 133, 137, 142,
144, 163
Blaho, Pavol, ml. 136
Blaho, Pavol st. (strýko Pavla
Blahu) 19
Blažek, Štefan 133
Bodický, Michal 36
Botto, Ján (Ivan Krasko) 31, ,
34, 45, 48, 52, 70, 75, 93,
107, 129, 143
Boudar, František 64
Brandejs 28, 135

Bránecká, Mária 135
Bránecký, Jozef 26, 28-32, 37,
42, 45, 48, 50, 52, 59, 70,
93, 106, 119, 129, 143
Brežný, Ján 78
Brežný, Július 81
Buday, Jozef 36, 100
Bujnák, Pavel 39, 44

C

Cablk, Ján 34, 36, 38, 65, 66,
81, 112-114, 117, 119, 120,
126, 136, 142
Cambel, Samuel 9
Ciriaci, Pietro 131
Coburg, Cyril 122
Csánki, Aladár 86
Csomor, István 87, 91, 110,
111, 117, 133
Cziviš 112

Č

Čapek, Karel 121
Čaplovič, Miloslav 140
Černý, Jan 49, 97, 100

D

Daxner 34
Dérer, Ivan 46, 123,
Dérer, Július 81,
Diera 56
Donát, Václav 63, 64
Donoval 30, 37
Dorič, Michal 133,
Dörr, Ladislav 76
Drdoš, J. 144,
Drobný, Ján 103,
Duchaj, Ján 21, 27-31, 36, 43,
60, 67, 110, 139, 142
Dula, Matúš 30, 31, 35, 36,
40, 41, 43, 46, 51, 53, 54
Dušek, 102

Ď

Ďuračka 110

E

Eisler, Norbert 122
Engliš, Karel 95, 98, 103, 104,
106

F

Fehér, Géza 84
Fiedler, Jiří 146,
Frankenberger, Otakar 16
František Ferdinand d'Este 19
Fritz, Gejza 102

G

Gažík, Marko 42, 100-102
Gessay, Ignác 56
Gilette, John M. 15
Gregor-Tajovský, Jozef 108,
142,
Gumplowicz, Ludwig 15

H

Hálek, Ivan 43, 70
Hálek, Jaroslav 64
Halla, Ján 31, 72, 93, 107, 119,
123, 129
Hallon, Ludovít 114
Hanzík, J. 77, 86
Harangozó, Ladislav , 86109
Harminc, Milan 67
Herold, Hermann 81, 83
Heřmanský, František 55
Hill, James 15
Hlinka, Andrej 21, 25, 35, 36,
50, 91, 95-97, 99-102, 118,
127, 145, 153, 154
Hodža, Milan 7, 9, 14-23, 26-
38, 41, 43, 45, 47-52, 55-61,
63-68, 70, 72-77, 80, 83, 85,
86, 90-103, 105, 107, 108,
110-114, 116, 118-135, 137,

- 138, 141-147, 150-154, 161,
166, 168, 171, 172
Holec, Roman 9, 14, 15
Holič, Ján 86
Houdek, Fedor 17, 40, 41, 52,
54, 65, 136, 142, 144
Hrušovský, Igor 31, 123
Hrušovský, Ján 108
Husár, Ján 40
Hušek, Karol 22, 72, 83, 119,
123
Hvozdzík, Ján 96
- I**
Ivanka, Milan 20, 26, 30, 32,
35, 36, 43, 46, 48, 52, 129
- J**
Jáborník, E. 83
Janák 67
Janček, Ján 43, 70, 93, 119,
133
Jančí, Ján 26, 144
Janík, Ján 140
Janoška, Juraj ml. 36, 37,
48, 85
Janoška, Juraj st. 85, 93
Janota, Milan 123
Janšák, Štefan 28, 142
Jaray, Louis G. 15
Juríček, Ján 9
Juriga, Ferdinand 50, 97, 102,
144
- K**
Kaderka, Alois 64
Kaliňák, Juraj 133
Kállay, Jozef 35, 117, 121
Kampelík, František Cyril 65
Karlovský, Ivan 139
Karlovský, Michal 53, 70, 120
Karol Habsburg 56
Kazimour, Josef 67
Khuen-Héderváry, Károly 19
Kliešček, Ján 30, 31, 36
Klimo, Bohuslav 41, 43, 70,
84, 86, 107
Klindera, Ferdinand 28
Kmeťko, Karol 36, 144
Kocsis, András 91, 106, 129
Kolísek, Alois 21
Kollár, Karol 9
Kompánek, Anton 48, 51
Kostolánsky, Jozef 83
Kovalík, Ján 102
Koža-Matejov, Jur 118
Krajčovičová, Natália 9
Kramář, Karel 130
Krčméry, Štefan 30, 169
Križko, Mulutín 43, 119
Krivoš, Ján 35
Krno, Vladimír 93
Krofta, Kamil 99, 126
- L**
Lacko, B. 20
Lettrich, Jozef 138
Lichard, Daniel 19
Louthan, Josef 39
- M**
MacDonald, Ramsey 125, 126
Macek, Pavel 77, 93, 106, 119,
129, 139
Maďarič, Jozef 66
Mach, Alexander 100
Macháček, Pavol 102, 112,
128
Makovička 77
Malý, Anton 78
Malypetr, Jan 63, 68, 117, 122,
123
Mamatej, Albert 36
Manica 34
Marinković, Vojislav 125
Markovič, Ivan 22, 68
Masaryk, Tomáš Garrigue
8, 17, 56, 64, 77, 98, 104,
108, 118, 121, 123, 125,
126, 130, 149
Mašata, František 28, 60
Matík, Ján 96
Matula, Antonín 16, 141
Maxián 52
Mečíř, Karel 146
Mederly, Anton 102
Medvecký, Karol A. 144
Medvecký, Ludovít 17, 26, 28-
32, 36, 42, 43, 48, 52, 58,
70, 93, 107, 118, 144
Melichar, Ferdinand 76, 81
Mihal, Andrej 51, 52, 55
Miller, Daniel E. 117, 122, 123
- N**
Novák, Ján 41, 81, 83
- O**
Okályi 52
Okánik, Ludovít 19-21, 26,
29, 36, 52, 59, 75, 77, 80,
91, 116, 117, 119, 120, 128,
130, 131, 142, 144, 168
Oppenheimer, Franz 15
Oríšek, Martin 70, 107
Országh, Jozef 103, 119, 123
- P**
Paleček, Antonín 16
Pálka, Ján 35
Paulíny, Viliam 36, 48
Pavlů, Bohdan 22, 52
Pavlů, Karol 138
Pencák, Marcel 95
Peroutka, Ferdinand 60
Petrovič, Ján 37, 47, 49, 52,
56-60, 93, 119, 123, 133,
135
Pihorňa, Ján 135
Plechlo, Dezider 42
Pluhár, Ignác 86
Polyák, Štefán 91
Popper, Jozef 84
Porubiak, J. 144
Prášek, Karel 39, 46, 60, 63,
64, 69, 75, 92, 138
Prokúpek, Adolf 22
Pružinský, Mikuláš 91

R

Raslavský 112
 Rašín, Alois 56, 71
 Ravasz, Štefan 36, 39,
 Rázus, Martin 85, 88, 116,
 127
 Reich, Edvard 67, 141
 Révay 53
 Robl, Josef 52, 55, 58, 77
 Roháček, Šimon 37, 43, 67,
 119,
 Rothermere, vikomt, Harold
 Sidney Harmsworth 98,
 111, 115
 Rozim, Jozef 82
 Ruman, Ludovít 17, 30, 44
 Ruppeldt, Miloš 116
 Ružiak, Ján 36, 43
 Rychtera, Jaroslav 64, 69

S

Sahulčík 36, 39
 Salva, Karol 17
 Seďa, František 52, 55, 67,
 72, 101, 113, 114, 119, 120,
 123, 126, 134, 135, 154
 Sidor, Karol 41, 97
 Skyčák, František 18
 Slávik, Juraj 22, 30, 31, 32, 34,
 36, 37, 42, 46, 49, 55, 100,
 103, 128, 133, 165
 Slavík, Karel 22
 Slávik, Michal 93, 111, 129
 Sonntág, Kuneš 143
 Sopko, Juraj 30, 45, 70, 117
 Srdínko, Otakar 98, 103, 113,
 124, 128
 Stambolijski, Alexandăr 145
 Staněk, František 41, 60, 63,
 64, 75, 97, 117, 122, 124,
 128
 Stodola, Emil 36, 40
 Stodola, Jozef 35
 Stodola, Kornel 20, 31, 43, 52,
 70, 91, 107, 118, 119
 Stoupal, Viktor 118

Stránský, Jaroslav 90, 122
 Strašifák 32
 Stříbrný, Jiří 56, 121
 Sýkora 39

Š

Šándor, Elo 113
 Šimko, Gustáv 81
 Šimko, Ludovít 81
 Škrovina, Otto 30, 40, 51, 116
 Šoltýs, Andrej 93, 96, 129
 Šrámek, Jan 56, 98, 126
 Šrobár, Vavro 17, 18, 20, 22,
 24-34, 36-39, 41, 43, 44, 45,
 46, 48-53, 55-60, 67, 70, 72,
 74, 83, 84, 90, 91, 108, 116,
 118, 119, 120, 123-125, 127,
 130, 131, 133, 137, 142, 143,
 150, 162, 166
 Šťastný, Alfons 14
 Štefánek Anton 8, 15-17, 20,
 30-32, 34, 36, 40, 42, 52,
 58, 59, 63, 65-67, 72, 78,
 83, 84, 90, 91, 93, 94, 97,
 100-103, 107-110, 112-114,
 119, 120, 123, 127, 133, 137,
 141, 142, 147, 164, 166
 Štefánek, Karol Drahotín 40
 Štoffko, Michal 72, 83
 Štunda, Štefan 133
 Štúr, Karol 81
 Švehla, Antonín 22, 26, 28,
 32, 43, 45-47, 56-60, 63,
 64, 66, 69, 70, 75, 83, 89,
 93-110, 114, 117, 118, 121-
 124, 126, 127, 128, 145,
 146, 160

T

Teplanský, Pavol 77. 93, 117,
 133, 137, 139
 Thurzo, Ivan 51, 55
 Tiso, Jozef 42, 84, 98-102
 Tolarovič, Ján 86
 Tolarovič, pavol 86
 Tölgyesy, Jenö 84

Tománek, Florián 97, 102, 114
 Tomeček, Martin 86
 Tóth, Andrej 106
 Treský, Karol 59
 Tuka, Vojtech 102, 129-131,
 133

U

Udržal, František 22, 117, 122,
 123, 126, 128
 Uhlár, Justín 86
 Uhlíř, Dušan 118, 134
 Ursíny, Ján 59, 112, 117, 119,
 120, 136, 147, 166

V

Vančo, Ján S. 133
 Vančo, Miloš 30, 35
 Vanovič, Ján 36, 37, 40, 43,
 45-47, 52, 70, 84, 107
 Viškovský, Karel 41, 60, 63,
 77, 117, 122, 123, 127
 Vlasák, Bohumil 104, 105
 Vlček Jaroslav 30, 43
 Vlček, Šimon 26, 28, 144
 Vojsaššák, Ján 84
 Volko, Ján 35
 Votruba, František 20, 22, 31,
 37, 72, 83, 119, 123
 Vraný, Josef 118, 122
 Vyhliďal 55

W

Wagner, Ján 40
 Wilson, Woodrow 24
 Wolf, Leon 92

Z

Zadina, František 27, 36, 55
 Zeman, Ján 106, 133
 Zemko, Milan 124
 Zoch, Samuel 36, 40, 43, 47,
 48, 52, 81, 83-85, 93, 96,
 106, 107, 108
 Zuberec, Vladimír 9, 22, 57

Ž

Žalobin, Jozef 93, 106

Žilka, Jindřich 63, 105, 120,

130

Žirka, Ján 42